

G. LAFOUSSE, S. J.

SUMMA

PHILOSOPHICA

I

Logica-Ontologia-Cosmologia

IDA
CCI
23

B765

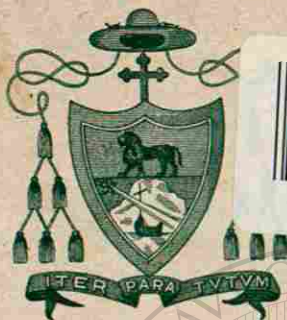
.T54

L3

1892

c.1

009723

1080021629

EX LIBRIS

HEMETHERII VALVERDE TELLEZ
Episcopi Leonensis

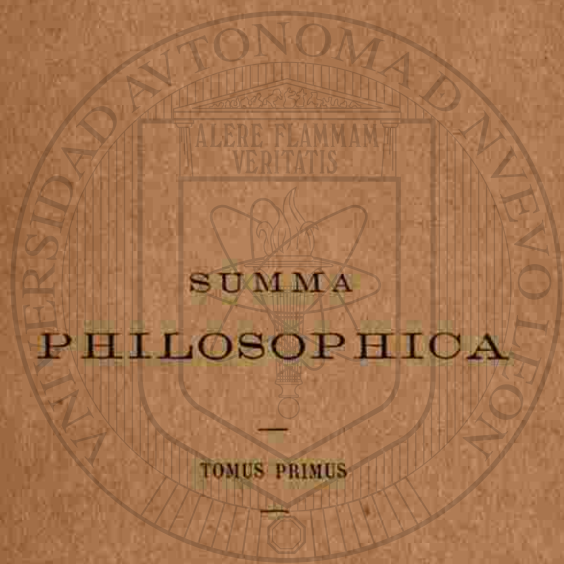
UANL

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

FONDO EMETERIO
VALVERDE Y TELLEZ

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN
DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

UANL

®

B765
789
L3
1892
03

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN
LOVANII

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

SUMMA

PHILOSOPHICA

AD MENTEM D. THOMAE

IN USUM ALUMNORUM SEMINARIORUM

AUCTORE

G. LAHOUSSE, S. J.

OLIM PHILOSOPHIAE, NUNC THEOLOGIAE DOGMATICAE
IN COLLEGIO LOVANIENSI S. J. LECTORE

TOMUS PRIMUS

Logica. — Ontologia. — Cosmologia.

UNIVERSIDAD DE NUEVO LEÓN
Biblioteca Valverde y Folioz
Capilla Alfonsina
Biblioteca Universitaria

TYPIS EDIT. CAR. PEETERS, BIBLIOPOLAE
Via Namurensi. 20
LUTETIAE PARISIORUM
VICTOR LECOFFRE
MOGUNTIAE
FR. KIRCHEIM
NEO-EBORACI, BENZIGER & FR.

1892

46177

B 765-T54

L3

1892

67

FACULTAS R. P. PROVINCIALIS.

Ego LEOPOLDUS DELVAUX, Praepositus Provincialis Societatis Jesu in Belgio, potestate ad hoc mihi facta ab Admodum Reverendo Patre ANTONIO ANDERLEDY, ejusdem Societatis Praeposito Generali, facultatem concedo, ut opus cui titulus : SUMMA PHILOSOPHICA, a Patre GUSTAVO LAHOUSSE, S. J. conscriptum, et a deputatis censoribus rite recognitum atque approbatum, typis mandetur.

In quorum fidem has litteras manu mea subscriptas et sigillo meo munitas dedi.

Leodii, die 14 Decembris 1891.

L. DELVAUX, S. J.

L. S.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE BUENOS AIRES

IMPRIMATUR.

Mechliniae, 18 Decembris 1891.

P. C. C. BOGAERTS, Vic. Gen.

PRAELECTIONES

PHILOSOPHICAE.

INTRODUCTIO

AD UNIVERSAM PHILOSOPHIAM

Quaeritur : 1. Quae sit definitio philosophiae? 2. Quomodo dividatur? 3. Quanam sit ejus habitudo ad ceteras scientias?

1. Definitio Philosophiae. — Spectata vocis etymologia, Philosophia (*philos, sophia*) est amor, studium sapientiae; definitio igitur realis a definitione sapientiae accipienda est.

A. DE SAPIENTIA. *Sapientia* et *sapiens* adaequate et inadaequate, simpliciter et secundum quid usurpantur :

1. Qui res *alienus generis* ita perspectas habet ut noverit earum causas, sive rationes, in hoc genere ultimas, dicitur sapiens *inadaequate* et *secundum quid*, h. e. secundum hoc genus. Sic habetur sapiens medicus, sapiens architecta, etc.

2. Qui res *omnium generum* ita perspectas habet, ut noverit ordinem quo inter se devinciuntur, earumque omnium causas rationesque ultimas, dicitur sapiens *adaequate* et *simpliciter*. Sapientia igitur simpliciter est *rerum omnium cognitio per causas ultimas*. — Est perfectissima vel perfecta :

a) *Perfectissima* est cognitio rerum omnium per causas tum proximas propriasque, tum medias, tum ultimas communesque sive pluribus rerum generibus sive omnibus. Plato et Tullius eam definiunt *rerum divinarum et humanarum, causarumque quibus hae res continentur, scientiam*. Ejus objectum sunt omnes species rerum etiam infimae, omnia genera tum proxima, tum subalterna, tum suprema. Patet hanc sapientiam perfectissime haberi in solo Deo.

b) *Perfecta* est cognitio rerum omnium per causas rationesque altissimas et maxime universales, non autem medias et infimas.

009723

B 765-T54

L3

1892

67 FACULTAS R. P. PROVINCIALIS.

Ego LEOPOLDUS DELVAUX, Praepositus Provincialis Societatis Jesu in Belgio, potestate ad hoc mihi facta ab Admodum Reverendo Patre ANTONIO ANDERLEDY, ejusdem Societatis Praeposito Generali, facultatem concedo, ut opus cui titulus : SUMMA PHILOSOPHICA, a Patre GUSTAVO LAHOUSSE, S. J. conscriptum, et a deputatis censoribus rite recognitum atque approbatum, typis mandetur.

In quorum fidem has litteras manu mea subscriptas et sigillo meo munitas dedi.

Leodii, die 14 Decembris 1891.

L. DELVAUX, S. J.

L. S.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE BOGOTÁ

IMPRIMATUR.

Mechliniae, 18 Decembris 1891.

P. C. C. BOGAERTS, Vic. Gen.

PRAELECTIONES

PHILOSOPHICAE.

INTRODUCTIO

AD UNIVERSAM PHILOSOPHIAM

Quaeritur : 1. Quae sit definitio philosophiae? 2. Quomodo dividatur? 3. Quanam sit ejus habitudo ad ceteras scientias?

1. Definitio Philosophiae. — Spectata vocis etymologia, Philosophia (*philos, sophia*) est amor, studium sapientiae; definitio igitur realis a definitione sapientiae accipienda est.

A. DE SAPIENTIA. *Sapientia* et *sapiens* adaequate et inadaequate, simpliciter et secundum quid usurpantur :

1. Qui res *alienus generis* ita perspectas habet ut noverit earum causas, sive rationes, in hoc genere ultimas, dicitur sapiens *inadaequate* et *secundum quid*, h. e. secundum hoc genus. Sic habetur sapiens medicus, sapiens architecta, etc.

2. Qui res *omnium generum* ita perspectas habet, ut noverit ordinem quo inter se devinciuntur, earumque omnium causas rationesque ultimas, dicitur sapiens *adaequate* et *simpliciter*. Sapientia igitur simpliciter est *rerum omnium cognitio per causas ultimas*. — Est perfectissima vel perfecta :

a) *Perfectissima* est cognitio rerum omnium per causas tum proximas propriasque, tum medias, tum ultimas communesque sive pluribus rerum generibus sive omnibus. Plato et Tullius eam definiunt *rerum divinarum et humanarum, causarumque quibus hae res continentur, scientiam*. Ejus objectum sunt omnes species rerum etiam infimae, omnia genera tum proxima, tum subalterna, tum suprema. Patet hanc sapientiam perfectissime haberi in solo Deo.

b) *Perfecta* est cognitio rerum omnium per causas rationesque altissimas et maxime universales, non autem medias et infimas.

009723

Ejus objectum non sunt omnes species infimae, sed dumtaxat genera, ita ut nulla sit species infima ad quam non descendat aliquod ex generibus circa quae versatur.

2. B. DE PHILOSOPHIA (1). Philosophia aliter antiquitus accipiebatur, aliter hodieum accipitur.

1. Apud veteres philosophia considerabat omnes rerum causas, tum proximas tum remotas tum ultimas; itaque idem audiebat ac *sapientia perfectissima*.

2. A tempore Wolfii (1679-1754) investigatio causarum quae attinguntur experientia sensuum externorum, a philosophia est distracta et scientiis experimentalibus commissa; philosophia autem demandata est provincia investigandi causas experientiam sensibilem superantes, et proinde tum ea quae per solam experientiam internam homini sunt manifesta, tum ea quae de essentiis rerum et de earum causis extrinsecis soli intellectui innotescunt. — Itaque philosophia juxta modernos idem est ac *sapientia perfecta* et definitur: « *Scientia naturali lumine acquisita, quae eas rerum omnium rationes considerat quae experientiae sensuum non sunt subjectae.* » — Quare ejus objectum materiale sunt *res omnes*; objectum formale sunt *rationes suprasensibiles rerum*.

Philosophia sic accepta discernitur a Theologia ratione principii, a ceteris scientiis naturalibus tum ratione amplitudinis objecti materialis, tum ratione objecti formalis. — Theologia enim veritates acquirit lumine supernaturali, seu revelatione; ceterae autem scientiae naturales non omnes rerum species considerant, in iisque non perpendunt nisi causas sensibiles et ultimas in aliquo tantum genere.

3. Partitio Philosophiae. — Duce Philosopho (2), partitur philosophia ratione finis, in *speculativam* et in *practicam*. Prior

(1) Pythagoras, interrogatus quem se esse profiteretur, Graecorumque arrogantiam aversatus, respondit se esse non quidem sapientem (*σοφον*), sed scientiae amatorem inquisitoremque. (Cfr. D. AUG. *de Trin.* L. IV. c. 1). Ab hac responsione videtur repetenda esse origo vocis *philosophi*.

(2) *Met.* L. II. c. 1.

finem habet solam rei cognitionem; posterior praxim, h. e. operationem intellectus et voluntatis. Hinc practica respicit eas veritates quae ex se ad praxim ordinantur.

A. PHILOSOPHIAE SPECULATIVAE divisio alia erat apud veteres, alia apud modernos:

1. Veteres philosophiam speculativam dividebant ratione abstractionis rerum a materia et a conditionibus materiae. Triplex autem modus abstractionis reperitur:

a) Res cogitatione abstrahi potest a qualitatibus *individuantibus*, ita tamen ut non abstrahatur a qualitatibus sensibilibus. Illa autem pars philosophiae, quae in his rebus occupabatur, *Physica* (*φυσικη*), naturalis dicebatur. Multiplices complectebatur partes, inter quas una agebat de anima humana, quae est forma corporis humani, intrinsecus a corpore pendens in operationibus vitae vegetativae et vitae sensitivae, extrinsecus in operationibus vitae rationalis.

b) Res cogitatione abstrahi potest tum a qualitatibus individuantibus, tum a *sensibilibus*, ita tamen ut non abstrahatur a quantitate. Pars autem philosophiae circa haec occupata *Mathesis* audiebat.

c) Tandem cogitatione abstrahi potest res ab omni omnino materia. Pars autem philosophiae in his occupata *Metaphysica* (post *physica*) audiebat; vocabatur *scientia transcendentalis* eo sensu quod ejus objectum transcendit materiam et condiciones materiae; definebatur *scientia rerum re vel cogitatione ab omni materia abstractarum*. — Hac definitione liquet duplex esse *Metaphysicae* objectum:

α) Id quod *praecursive immateriale* est, h. e. id quod *cogitatione a materia est immune*, realiter tamen rebus *materialibus* aequae *atque immaterialibus est commune*. Talia autem sunt ens in communi et consequentia ad ens.

β) Id quod *positive immateriale* est, seu id quod *realiter materiae est expers*. Tale autem objectum duplex agnoscebant veteres, Deum nimirum et puros spiritus. Spirituum enim existentiam sola ratione esse demonstrabilem, falso quidem argumento innixi, communiter tenebant.

2. Juxta recentiores, duce Wolfio, tota philosophia specula-

tiva, considerans supremas rerum rationes, easque solas, omis-
sis causis proximis limites experientiae non superantibus, ap-
pellata est *Metaphysica, scientia transcendentalis* (1).

Porro *Metaphysica* a modernis definitur: *Scientia eorum
quae in rebus non sunt subjecta experientiae, sed soli rationi
sese manifestant*. Dividitur in generalem et specialem:

a) *Metaphysica generalis*, quae *Ontologia* dicitur, determinat
analysisque subjicit notiones maxime universales, et tuetur vim
primorum rationis principiorum ex his efflorescentium.

b) *Metaphysica specialis* notiones principiaque *Ontologiae*
classibus primariis substantiarum applicat, earumque naturam
et proprietates rimatur. — Substantiae autem naturaliter
cognoscibiles sunt res e quibus mundus corporeus coalescit,
atque earum causa increata, Deus Optimus Maximus. — Res
autem corporeae, pro definitione *Philosophiae* a modernis adhi-
bita, tum universim inspiciuntur, tum speciatim quoad nobilissimam
corporum speciem, quibus inest principium vitae. —
Hinc elucescit *Metaphysicam* specialem tribus partibus absolvi:

α) *Cosmologia* videlicet, quae de corporibus universim agit.

β) *Psychologia*, quae de corporibus viventibus tractat.

γ) *Theodicea* seu *Theologia naturali* quae de Deo agit:

B. *PHILOSOPHIA PRACTICA*, respiciens operationes intellectus
et voluntatis, complectitur *Logicam* et *Ethicam*.

1. Uti ex definitionibus et divisionibus traditis liquet, scientia
philosophica supponit mentem humanam, dum secundum cer-
tas regulas dirigat operationes suas, haud imparem esse veritati
cum certitudine assequendae, aliisque veritatibus ex aliis edu-
cendis. Id autem declarare et vindicare pertinet ad *Logicam*.
Est itaque praecambulum *philosophiae* et aequae spectat ad alias
scientias quas moderni a *philosophia* distinguunt.

(1) Alio igitur sensu accipiuntur termini « metaphysicum, transcen-
dentale » apud veteres, alio apud modernos. Veteres enim hoc vocabulo
significant id quod transcendit *conditiones materiae*, moderni autem id
quod transcendit *limites experientiae sensibilis*. Sensum esse diversum
constat quia multa ex his quae limites experientiae superant, a condi-
tionibus materiae non sunt realiter immunia.

2. *Ethica* tradit normas secundum quas variae actiones
humanae fieri debent ut sint honestae. Haec autem pars *Philo-
sophiae* enascitur ex aliis partibus, potissimum ex *Theodicea*
et *Psychologia*.

ORDO TRACTATIONIS. In tradendis variis *Philosophiae* partibus,
ea praecedat oportet quae ad ceteras viam sternit, principiaque
suppeditat quibus ceterarum juvatur intelligentia. Quamobrem,
tradita *Logica*, primum explicatur *Ontologia*, utpote principia
continens *Metaphysicae specialis*, *Ethicae*, imo omnis scientiae;
deinde, quia Dei « invisibilia... per ea quae facta sunt, intel-
lecta, conspiciuntur (1), » *Cosmologia* et *Psychologia Theodiceae*
praemittuntur; *Cosmologiam* autem *Psychologiae* anteire ex
modo dictis perspicuum est; postremo *Ethica* *Metaphysicam*
specialem subsequitur, utpote plura ex ea praesupponens.

4. *Habitus Philosophiae ad ceteras scientias*. — Quae de habi-
tutine *Philosophiam* inter scientiasque physicas dicenda sunt,
remittimus ad prolegomena *Cosmologiae* et *Psychologiae*. De
Philosophiae habitudine ad *Theologiam*, quaeritur: a) Qua
ratione *Philosophia* a *Theologia*, seu *Ratio a Fide*, dependeat?
b) Quanam emolumenta *Theologia Philosophiae* subministret?
c) Quanam emolumenta *Philosophia Theologiae* offerat?

A. *DEPENDENTIA PHILOSOPHIAE A THEOLOGIA* (2).

Philosophia in considerando objecto suo pendet ab auctori-
tate *Ecclesiae*, adeoque a *Theologia*, tanquam a norma extrin-
seca, non tamen positiva sed negativa:

1. *Auctoritas Ecclesiae, et proinde Theologiae, est norma
respectu Philosophiae*. — Duo enim praestat *Ecclesia*, quorum
Philosophiae ratio est habenda:

a) Multas veritates revelatas ac fide credendas proponit circa

(1) *Rom.* 1, 20.

(2) *Philosophiam* esse prorsus a *Theologia* independentem damna-
tum est duabus syllabi propositionibus: « Quum aliud sit *Philosophus*,
aliud *Philosophia*, ille jus et officium habet se submittendi auctoritati
quam veram ipse probaverit; at *Philosophia* neque potest neque debet
ulli sese submittere auctoritati. » (*Prop.* 10). « *Philosophia* tractanda
est, nulla supernaturalis revelationis habita ratione. » (*Prop.* 14).

Deum, originem, naturam finemque hominis; quid legi naturali conforme sit, quid ab ea difforme, docet. Inter eas autem veritates, aliae sunt etiam lumine rationis demonstrabiles, aliae vero mentis humanae captum superexcedunt.

b) Censuram haereseos inurit erroribus directe oppositis dogmatibus quibus constat depositum Fidei, censuram vero haeresi inferiorem inurit iis quae indirecte et remote opponuntur veritatibus revelatis.

Porro horum rationem esse habendam a Philosopho ultro patet. Cum enim verum vero repugnare non possit, cum Christus Ecclesiam suam instruxerit auctoritate in docendo *infallibili*, fas non est philosopho tanquam verum defendere id quod ab Ecclesia uti falsum reprobatur; neque ut falsum, id quod Ecclesia verum esse infallibiliter declarat.

Itaque Theologia, quae decreta Ecclesiae proponit, merito vocatur *index scopulorum*; eademque est norma Philosophiae, seu regula a qua Philosophia deflectere nequit.

2. *Haec norma est extrinseca et negativa.* — Philosophia enim veritatem aut falsitatem non demonstrat auctoritate Theologiae et revelationis, sed argumentis e solo rationis penu depromptis; quare in considerando objecto suo non nisi a seipsa positive pendet. Unum ab ea exigit Theologia, scilicet ut non laedantur veritates, quae revelatione innotescunt.

B. EMOLUMENTA A THEOLOGIA AD PHILOSOPHIAM DIMANANTIA. E modo dictis colligitur rationem multiplici errore liberari per revelationem, multiplicativeque notitia instrui:

a) Inter ea enim quae non sunt absolute impervia rationi, non pauca reperiuntur quae solius revelationis beneficio omnibus expedite, firma certitudine et nullo admixto errore innotuerint. Sic revelationi debetur quod mens humana multiplici errore circa Deum, et legem naturalem se exuerit.

b) Cum, circa objectum commune, Fides Rationi ostendat quid infallibiliter sit verum, proindeque quid sit falsum, ideo stimulos ipsi addit ut propria methodo propriisque principiis falsitatem quidem discutiat, veritatem autem investiget argumentisque muniat.

c) Praeterea Fides Rationem ornat mysteriorum cognitione, ad quam haec numquam per seipsam evelli valisset.

d) Mysteriorum revelatione docetur mens humana corrigenda esse quaedam principia e consideratione rerum naturae hausta, eaque non ita esse universaliter vera ut exceptionem non patiantur. Sic existimabatur non multiplicari naturas nisi multiplicarentur supposita, neque supposita multiplicari nisi multiplicarentur naturae. Mysteriis autem SS. Trinitatis et Incarnationis Verbi constat tres personas divinas subsistere in singulari natura divina, atque contra unam personam Verbi subsistere in duabus naturis realiter distinctis. Quocirca ex iisdem mysteriis perspicuum est naturam completam et suppositum nequaquam converti.

C. EMOLUMENTA A PHILOSOPHIA AD THEOLOGIAM DIMANANTIA:

a) *Ratio demonstrat praecambula fidei*: existentiam, unitatem et Providentiam Dei; possibilitatem et cognoscibilitatem miraculorum et revelationis; revelationis credibilitatem.

b) *Fidem fovet et confirmat*, dum argumentis sibi propriis plura demonstrat quae ad depositum fidei etiam pertinent.

c) *Ostendit mysteria Fidei esse quidem supra rationem*, h. e. eorum veritatem positive non comprobari ratione, *nullatenus vero contra rationem*, h. e. nullum in medio poni posse principium certum quo falsitas mysterii evidenter demonstretur.

d) *Principia subministrat quibus revelata scientifice excolantur*. Applicatione enim principiorum philosophicorum ad dogmata fidei, enata est theologia scholastica.

Porro mutuis his amicitiae officiis (in quibus praestandis, Philosophia, eo quod, ubi opus est, Theologiae obtemperare tenetur, humiliores ancillae vices agit) vera esse apparent haec synodi Vaticanae verba: « Neque solum fides et ratio inter se dissidere nunquam possunt, sed opem quoque sibi mutuam ferunt, cum recta ratio fidei fundamenta demonstrat, ejusque lumine illustrata rerum divinarum scientiam excolat; fides vero rationem ab erroribus liberet ac tueatur, eamque multiplici cognitione instruat (1). »

(1) Sess. 3. Const. *Dei Filius*, c. 4.

PRAENOTIONES.

5. *Descriptio Logicae.* — Ex notionibus in Introductione traditis perspicuum est ad Logicam pertinere ut declaret et vindicet mentem humanam, dum secundum certas leges dirigat operationes suas, haud impari esse veritati cum certitudine assequendae, factis nempe et causis vere attingendis. — Itaque duplex est Logicae munus :

1. Subjiciendae sunt analysi operationes quibus mens humana veritatem investigat, argumentisque fulcit, atque alias ex aliis veritatibus educit; stabiliendae sunt leges quibus istae operationes, ut recte fiant, regi oportet.

2. Ejus munus etiam est demonstrare contra Scepticos mentem humanam esse capacem veritatis cum certitudine assequendae; ejus partes sunt tradere criteria quibus verum a falso cum omnimoda certitudine judicetur, aperire fontes e quibus elementa cognitionum certarum hauriantur, demum indigitare media quibus hae notitiae amplificentur et in aedificium scientificum exstruantur.

Ex his colliguntur definitio et divisio Logicae.

6. *Definitio Logicae.* Logica (rationalis, α λογική) defini potest institutio rationis ad veritatem attingendam. Mens autem in hunc finem dirigitur normis seu regulis quibusdam. Inde Logica etiam definitur: *complexus regularum quibus reguntur mentis operationes in assecutionem veritatis*; aut cum S. Thoma: *scientia directiva ipsius actus rationis, per quam scilicet homo in ipso actu rationis ordinate, et faciliter, et sine errore procedat* (1).

Ex hoc eruuntur finis Logicae, media, objectum: — a) *Finis* ejus est *mentem expeditam facere ad verum certo attingendum.*

(1) In l. 1. Poster., lect. 1.

— b) *Media* quibus utitur sunt *regulae* menti in investiganda veritate sequendae. — c) *Objectum* distinguitur duplex: a) *Materiale*, seu id circa quod versatur Logica; sunt *operationes mentis*. — β) *Formale*, seu id quod in objecto materiali respicit; est *ordo in operationibus mentis ponendus*, ut *rectae sint* h. e. conformes naturae mentis, et ut *verum certo attingant.*

7. *Quaeres utrum Logica ars sit an scientia.*

RESP. Est ars simul ac scientia, seu est *scientia practica.*

1. *Ars est*: ars enim est ordinatio rationis qua per determinata media ad debitum finem actus humani perveniunt. — Jamvero Logica ordinat operationes mentis in assecutionem veri. — Uti ars alia est utens alia, docens, sic et Logica:

a) *Ars docens* est complexio dictaminum ac praeceptorum quae modum recte perficiendi operis determinant. — Logica, ut ars docens, est complexio praeceptorum et regularum quae praefigunt modum veritatem certo assequendi.

β) *Ars utens* est habitus rationis adhibens normas acceptas, seu est facilitas acquisita dirigendi opus juxta normas praescriptas. — Logica, ut ars utens, est acquisita facilitas operationis mentis dirigendi in veritatem certo assequendam.

2. Logica est *scientia*, quia argumentis propriis probat ea quae per se evidentia non sunt, quod est proprium scientiae.

8. *Divisio Logicae.* Dupliciter Logica dividitur:

1. *Ratione principii a quo procedit*, dividitur in *naturalem* et *scientificam* seu *artificialem*:

a) *Naturalis* illa est quae a natura sponte procedit, seu quae *indita est cuique menti a natura*, et sufficit in rebus obviis et necessariis.

b) *Artificialis* illa est quae praeterea procedit ab accurata reflexione mentis super actus suos; est igitur Logica *naturalis magis evoluta*, et distincte explicata ope reflexionis.

2. *Ratione objecti* dividitur in *Dialecticam* et *Criticam.*

a) *Dialectica* tradit *regulas* quibus regendae sunt variae mentis operationes, *ut sint rectae*, seu conformes indoli mentis. — Vocatur etiam *Logica pura, subjectiva, formalis.*

b) *Critica* ostendit operationes, juxta *Dialecticam exactas, esse pares assequendis factis et causis factorum.* — Vocatur etiam *Logica applicata, objectiva, materialis.*

DIALECTICA.

9. I. Definitio. — *Dialectica* (*διδασκαλία*) ^{disserere} disserere, disputare, e noto ignotum oratione patefacere) tradit regulas quibus reguntur operationes mentis. — Operatio autem mentis eo vergit ut cognitiones primò acquirat, atque ut e notis educat ignota notis implicita. Illud vero est *disserere*. Dialectica igitur tradit *varios modos disserendi* quibus quaeque doctrina comparatur ac continetur. Ideoque ab aliis apex disciplinarum, ab aliis disciplinarum disciplina, ab aliis ars maxima et lux omnium vocatur.

Definitur *complexio scientifice proposita regularum quibus regitur intellectus ut in suis operationibus rectum ordinem ponat*. Rectus ordo est ille qui par est ad gignendam claram notitiam rerum. — Ex modo traditis obvie colliguntur finis, objectum materiale et formale Dialecticae.

10. II. Partitio Dialecticae. — Tres sunt modi disserendi, quibus omnis cognitio comparatur : a) *Divisio*, quae omnia rerum genera et partes singulorum excurrens, totam entis confusionem explicat. — b) *Definitio*, quae cujusque naturam circumscribit, docetque quid quaeque res commune cum ceteris habeat, quid sibi proprium. — c) *Argumentatio*, quae apta ratione concludit quid cuique rei conveniat. — Tres vero hi sciendi modi praesupponunt propositiones et iudicia quorum haec signa existunt, iudicia vero praesupponant ideas, quae foetus sunt apprehensionis et per terminos significantur.

Porro ut a simplicioribus exordientes ad complexiora gradum faciamus, sequens instituetur Dialecticae partitio :

Capite I agetur de idea et de signo ideae seu de termino.

Capite II de iudicio, et de signo iudicii seu de propositione.

Capite III de primo modo sciendi, seu de divisione.

Capite IV de secundo modo sciendi, seu de definitione.

Capite V de tertio modo sciendi, seu de argumentatione.

CAPUT I.

DE IDEA ET DE TERMINO.

ARTICULUS I.

DE APPREHENSIONE SEU DE IDEA.

§ 1. Notio apprehensionis et ideae.

11. I. APPREHENSIO. Tradere notionem apprehensionis est dicere *quid sit* apprehensio. — Qua quaestione tria quaeri possunt : a) quid sit apprehensio *vi vocis* ; b) quid sit *vi rei* ; h. e. quatenus res indiget per eam ; c) quid sit *vi essentiae*, seu quatenus sit natura rei apprehensione significatae.

Porro apprehensio *vi vocis* est *actus apprehendendi, concipiendi, intus-suscipiendi*. — *Vi rei* definitur : *actus quo intellectus sibi vitaliter aliquid repraesentat*. Ut videlicet intellectus iudicare valeat Deum esse infinitum, immensum, aeternum etc., has notas prius cognoscere debet sibi eas repraesentando. Actio autem, per quam gignit sibi repraesentationem, vocatur apprehensio. — Ulterius aperire *essentiam* apprehensionis non est hujus loci, sed ad psychologiam pertinet.

12. II. IDEA SUBJECTIVA. Repraesentatio rei, mentis activitate effecta, vocatur *idea, conceptus*. Ab Aquinate definitur : *forma alicujus rei praeter ipsam rem existens in mente* (1). Definitur etiam *repraesentatio intellectualis rei alienjus*. — Idea vocatur *conceptus*, quia mente concipitur ; hic conceptus vocatur *subjectivus*, quia ejus essentia inhaeret subjecto h. e. menti ; dicitur etiam *formalis*, quia ei proprie inest forma conceptus (2).

(1) I. q. 15. art. 4.

(2) Sequentia plerumque ideae efformationem anteeunt : a) Objecta externa modificant sensus externos, determinantque cognitionem sensibilem facti ; b) in phantasia producantur perfectiores rerum imagines,

Apprehensio et idea distinguuntur non realiter sed connotative. *Non realiter*, apprehendere enim est videre, apprehensio est visio; *connotative*, apprehensio enim in recto dicit actionem intellectus, in obliquo autem terminum actionis seu repraesentationem; idea vero in recto dicit repraesentationem, in obliquo actionem mentis.

13. III. IDEA OBJECTIVA. Res ipsa, seu *objectum* quod proprie et immediate per conceptum formalem et in conceptu formali concipitur et repraesentatur, seu materia circa quam versatur, ad quam terminatur intellectus vi conceptus formalis, vocatur *objectum* ideae, seu etiam *conceptus objectivus*, *idea objectiva*. — Objectum ideae duplex est: a) *Materiale* seu ipsum objectum ut est in se cum omnibus suis notis. b) *Formale* seu objectum secundum hanc praecise notam sub qua ab intellectu apprehenditur. Quidquid autem in objecto cogitatur, vocatur *nota*.

§ 2. Partitiones idearum.

Partitio idearum instituitur: 1. ratione comprehensionis notarum; 2. ratione objecti et extensionis objecti. Extenditur vero a) vel ad unum objectum, idque α) aut determinatum, β) aut indeterminatum; b) vel ad plura objecta, eaque α) aut singulatim inspecta, β) aut collective. 3. Ratione relationis ideae ad objecta, seu perfectionis in repraesentando.

I. PARTITIO IDEARUM RATIONE COMPREHENSIONIS NOTARUM.

14. *Comprehensio* ideae est *complexio notarum ideae*; mens enim potest plures paucioresve rei proprietates attingere. Ratione comprehensionis, idea vel simplex est vel composita.

quae *phantasmata* audiunt, manentque, remota sensuum perceptione.

Vis intellectiva et spiritualis animi ad phantasmata conversa, sibi efformat nobiliores rerum repraesentationes a conditionibus materiae immunes, quae vocantur species intelligibiles, ideae, conceptus. His informatus, intellectus est actu intelligens. Addendum superest intellectum ope specierum suarum multa in rebus percipere quae a sensibus et a phantasmatibus aliena sunt; sic percipit rationes ordinis, pulchritudinis, similitudinis, disparitatis, causae, effectus.

a) *Idea simplex* repraesentat *unam tantum* objecti notam quae in alias resolvi non potest. Talis est conceptus entis.

b) *Idea composita* repraesentat menti *plures objecti notas* vel notam quae in plures resolvitur. Talis est conceptus hominis seu animalis rationalis.

II. PARTITIO IDEARUM RATIONE OBJECTI REPRaesENTATI.

15. 1. Ratione objecti, idea est directa aut reflexa: *Reflexa* idea pro objecto habet *actum animae*, puta volitiones aut cogitationes. — Secus idea est *directa*.

Actus mentis quo efformatur idea reflexa, vocatur *reflexio* seu apprehensio reflexa. — Distinguitur ab *attentione*: haec enim est modus rem considerandi, in eo nempe positus quod mens *defixa manet in objecto considerando*.

16. 2. Ratione objecti, idea adhuc est abstracta vel concreta:

a) *Idea abstracta* repraesentat menti unam vel plures *formas* subjecti, non repraesentando subjectum cui hae formae insunt. Sic abstractae sunt ideae humanitatis, animalitatis, doctrinae, virtutis, coloris, magnitudinis, quae competunt Petro; hae enim ideae subjectum Petrum non repraesentant. Dicuntur *abstractae*, quia a subjecto aliquam formalitatem abstrahunt quam seorsim considerant.

Actus mentis quo efformatur idea abstracta vocatur *abstractio* seu apprehensio abstractiva.

b) *Idea concreta* repraesentat unam vel plures formalitates subjecti ut inhaerentes subjecto, seu etiam repraesentat subjectum sub aliqua formalitate. Sic concretae sunt ideae hujus hominis, hujus animalis, docti, pii, colorati, magni. Vocatur *concreta* quia habet modum significandi compositum.

Triplex distinguitur concretum: metaphysicum, physicum, logicum; quare triplex datur idea concreta:

a) Concretum dicitur *metaphysicum*, quando forma *intrinsicus et essentialiter* inhaeret subjecto: sic ideae Petri, hominis, animalis, sunt ideae concretorum metaphysicorum.

b) Dicitur *physicum*, quando forma connotata *intrinsicus inhaeret* subjecto, *non tamen essentialiter*. Sic idea Petri virtute praediti, est idea concreti physici.

c) Dicitur *logicum*, quando forma *non intrinsecus* inhaeret subjecto, sed per *denominationem extrinsecam* ei adscribitur. Sic idea Petri cogniti, laudati, est idea concreti logici. Petrus enim accipit eas denominationes non ob aliquam novam formam ei intrinsecus inhaerentem, sed ob aliquid extrinsecum, nempe ob cognitionem laudesve aliorum hominum. — Talia attributa dicuntur subjecto competere *denominative*.

III. PARTITIO IDEARUM RATIONE EXTENSIONIS OBJECTI.

17. Extensio seu amplitudo ideae, est ejus *capacitas plurium pauciorumve objectorum repraesentandorum*.

A. Ratione extensionis objecti, idea est vel *singularis* vel *universalis*, vel *particularis* vel *collectiva*.

1. Idea *singularis* repraesentat *id quod uni determinatoque individuo convenit*, proinde id quod de pluribus nec dicitur nec dici potest: tales sunt ideae Petri, Lutetiae. — Ut idea sit singularis, exigitur ut ejus notae complexive sumptae non nisi uni et determinato individuo conveniant. In hoc tamen complexu dari possunt notae quae seorsim consideratae multis individuis conveniunt; sic in idea Petri reperiuntur notae entis, substantiae, viventis, animalis, intelligentis etc., quae omnibus hominibus sunt communes; verum his notis addendae sunt aliae notae per quarum additionem conceptus evadat singularis. Hae autem notae dicuntur *individuantes*, individuant enim conceptum, efficiendo nimirum ut unum individuum determinatum significet. — Sequenti versiculo continentur:

Forma, figura, locus, tempus, stirps, patria, nomen.

2. Idea *particularis* repraesentat *id quod uni, eique indeterminato individuo inest*: dicitur etiam idea universalis coarctata ad unum subjectum idque indeterminatum suae extensionis. Talis est idea *alicujus hominis*.

3. Idea *collectiva* repraesentat *id quod pluribus simul sumptis inest et de his simul sumptis praedicari potest*. Tales sunt ideae familiae, exercitus, civitatis.

4. Idea *universalis* repraesentat *id quod pluribus ex se toto distinctis distributive seu singulatim inest et de his pluribus*

praedicari potest: talis est idea hominis. Id enim quod repraesentatur aeque convenit Petro, Paulo, etc.

Idea universalis est vel *directa* vel *reflexa*:

a) *Directa* repraesentat *id quod pluribus distributive inest et de pluribus dici potest, non tamen repraesentat hanc notam de facto pluribus inesse*.

b) *Reflexa* repraesentat *id quod pluribus inest et insuper repraesentat notam hanc de facto pluribus inesse*.

Universalis idea subdividitur tum ratione modi diversi quo objectis diversis convenit, tum ratione diversae amplitudinis objecti repraesentati.

18. B. Ratione modi quo idea universalis pluribus distributive convenit, dividitur in ideam *univocam* et in *analogam*.

1. Idea universalis *univoca* repraesentat formam quae pluribus distributive inest *secundum eandem rationem praecise sumptam, seu intrinsecam*. Forma concepta potest duobus modis sic inesse pluribus:

a) Si in pluribus *per nihil perficitur*. Sic forma est univoce communis duobus entibus perfecte similibus. — Tale univocum vocatur *reale*.

b) Si pluribus quidem inest *diversa* perfectione, verum perfici concipitur *nota formaliter diversa*. Talis perfectio inest *secundum diversam rationem extrinsecam* et *secundum eandem rationem intrinsecam*. Sic homini et bruto univoca est animalitas. Etenim animalitas inest homini et bruto diversa perfectione, at concipitur perfici in homine per rationalitatem, in bruto per irrationalitatem. Neutra autem includit notam animalitatis. — Tale univocum vocatur *logicum*.

19. 2. Idea *analogica* repraesentat formam quae pluribus distributive inest *secundum diversam rationem intrinsecam*. Ejus itaque objectum pluribus inest *diversa* quidem perfectione, verum concipitur in pluribus perfici per id quod in conceptu suo includit eandem notam.

OBSERVA. Formae per conceptus univocos aut analogos repraesentatae vocantur et ipsae univocae aut analogae; eodem nomine appellantur termini quibus significantur.

4. Triplex est ideae ejusque objecti analogia, *inaequalitatis* nempe, *attributionis*, *proportionis*.

a) Inter objecta viget analogia *inaequalitatis*, quando forma per ideam repraesentata iis inest inaequali perfectione secundum diversam rationem intrinsecam, licet tamen haec objecta inter se *nullam habeant habitudinem*. Sic forma entis inest spiritui perfectius ac materiae; materia tamen dicitur ens sine habitudine ad spiritum.

b) Viget analogia *attributionis*, quando forma per ideam repraesentata uni inest *principalius*, per se, perfecte; ceteris *secundario*, imperfecte, *ob habitudinem* ad principalius. Objectum cui forma principalius inest vocatur *analogum princeps*; cetera vocantur *analogia secundaria*.

Analogia attributionis est vel *intrinseca* vel *extrinseca*:

α) *Intrinseca* est, quando ipsa forma per ideam repraesentata inest *tum analogo principi, tum analogis secundariis*. Sic forma entis inest Deo et rebus creatis, Deo principalius, creatis secundario; creatis enim inest tamquam participatio essentiae divinae, imitatio ejus longinqua et imperfecta.

β) *Extrinseca* est quando forma inest *soli principi*, ita ut in analogis secundariis non habeatur nisi *ordo quidam ad analogum princeps*, ob quem ordinem idem nomen et idem conceptus iis conveniunt. Sic forma per conceptum sanitatis repraesentata inest soli animali; medicina vero, cibus, aer, color, dicuntur sana vel quia conferunt ad sanitatem animalis, vel quia sunt signa hujus sanitatis.

c) Viget analogia *proportionis*, quando forma pluribus adscribitur *propter aliquam proportionem*. Proportio autem est identitas habitudinis quam duo habent ad alia duo.

20. C. *Ratione diversae amplitudinis*, idea universalis est vel *transcendentalis*, vel *simpliciter universalis*.

1. Idea *transcendentalis* repraesentat id quod *omnibus* quae sunt vel esse possunt *distributive inest et de his singulis praedicari potest*. — Objectum ejus vocatur *transcendentale*; talia sunt *ens, unum, verum, bonum*.

2. Idea *simpliciter universalis* repraesentat id quod *pluribus*, non vero omnibus, *distributive inest et de his praedicari potest*. Tales sunt ideae hominis, animalis.

Universalitas ideae, seu ejus extensio, est eo major quo

minor est ejus comprehensio; sive aliter eo major est multitudo individuorum ad quae idea extenditur, quo pauciores sunt notae quas complectitur. Sic idea hominis est majoris comprehensionis et minoris extensionis quam idea animalis; idea entis est minimae comprehensionis, et maximae extensionis.

21. D. Idea *simpliciter universalis* subdividitur: est specifica enim, generica, differentialis, propria, accidentalis.

1. Idea *specifica* pro objecto habet *speciem*. — Species varie definitur: α) *essentia completa* quae pluribus numero distinctis univoce inest et de his praedicatur; β) id quod univoce de pluribus numero distinctis praedicatur essentialiter et complete, γ) *unum aptum inesse pluribus numero differentibus et praedicari de iis in quid complete*. — Praedicare *in quid* idem est ac *enuntiare substantive quid res sit*, seu quatenam sit ejus essentia. Sic homo, humanitas, animal, praedicantur in quid de Petro, de Paulo numero distinctis.

Sequentes ideae sunt specificae: α) idea animalis rationalis: repraesentat enim essentiam completam singulorum hominum, seu id quod de singulis praedicatur in quid complete; β) idea animalis irrationalis: exhibet essentiam completam singulorum brutorum; γ) idea corporis vegetantis, sensu carentis: exhibet essentiam completam plantarum.

OBSERVA. Species ex usu scientiarum experimentalium significat *collectionem individuorum* quae similem naturam participant, seu quibus eadem idea specifica convenit. Sic species humana accipitur pro stirpe aut familia humana.

2. Idea *generica* pro objecto habet *genus*. — Genus definitur: α) id quod univoce de pluribus differentibus specie praedicatur tanquam pars determinabilis essentiae; β) *unum aptum inesse pluribus specie differentibus et praedicari de illis in quid incomplete*. Sic animal exprimit genus ad quod pertinent species humana et species brutorum.

3. Idea *differentialis* pro objecto habet *differentiam*. Haec definitur: α) id quod univoce de pluribus distinctis numero praedicatur tanquam pars determinans eorum essentiae; β) *unum aptum inesse pluribus et praedicari de illis in quale quid*. — Praedicare in quale idem est ac enuntiare adjective quid ad essentiam pertineat.

OBSERVA. a) Patet diversam esse speciei et differentiae comprehensionem, siquidem species constituitur notis generis et differentiae

b) In conceptu speciei, genus vocatur *materia*, differentia vocatur *forma*. Materia enim generatim est *pars determinabilis compositi*, h. e. illa pars quae ex se est indifferens ad plura et postulat determinari ad unum. Forma est *pars determinans compositi*, h. e. illa pars quae ex se non est indifferens ad plura et determinat materiam ut per unionem secum determinatum ens constituat. Patet autem genus esse ex se indifferens et determinabile ad varias species, differentiam autem determinare genus ad unam speciem.

4. Idea *proprii* pro objecto habet *proprium*, quod definitur : a) id quod de pluribus univoce praedicatur tanquam necessario nexum cum eorum essentia ; b) *unum aptum inesse pluribus et praedicari de illis in quale necessario*. — Porro proprium seu proprietas est id quod per conceptum essentiae seu speciei non concipitur, necessario tamen ex hac essentia fluit et proinde convenit omnibus iis quibus communis est ista essentia. Sic risibilitas et locutivitas sunt proprietates hominis.

Aliquid potest esse proprium speciei aut generi : a) Quod *solis omnibusque individuis speciei* competit, est proprium speciei ; sic posse ridere est homini proprium strictissimo sensu. — b) Quod omnibus et solis individuis *omnium specierum sub eodem genere* contentarum competit, est proprium generi ; sic posse videre est proprium generi animalis.

5. Idea *accidentis logici* pro objecto habet *accidens logicum*, quod definitur : a) id quod de pluribus praedicatur tanquam contingenter nexum cum eorum essentia ; b) *unum aptum inesse pluribus et praedicari in quale contingenter*. Sic esse album, esse doctum, sunt accidentia logica hominis.

22. E. Genus iterum subdividitur in *supremum*, *subalternum* et *proximum*. Pluribus enim generibus inter se collatis, detegi possunt quae iis essentialiter sunt communia, ita ut genus superius efformetur. Inter genera superiora comparatio nova institui potest, et genus novum detegi :

1. Genus *supremum* comprehendit sub se alia genera et ipsum immediate ponitur sub transcendentalibus.

2. Genus *subalternum* comprehendit sub se alia genera et ipsum sub superioribus generibus ponitur.

3. Genus *proximum* sub se non comprehendit alia genera ; ipsum vero sub aliis generibus comprehenditur.

4. Ex his liquet speciem *infimam* esse illam quae non est genus, seu quae non comprehendit sub se alias species ; *differentiam ultimam* esse quae cum genere proximo speciem ultimam constituit.

Circa praefatas divisiones sequentia sunt sedulo observanda. Ea subjicimus per modum scholion.

23. Scholion 1. In ontologia probatur ens reale dividi in *decem praedicamenta*, nempe in substantiam, cujus subdivisiones tradit arbor porphyriana, et in accidens quod dispescitur in novem praedicamenta quae sunt *quantitas, relatio, actio, qualitas, passio, ubi, quando, situs, habitus*. Haec partitio diversa est a partitione ideae universalis mox tradita. Species enim, genus, differentia specifica, proprium et accidens logicum praedicantur de singulis praedicamentis et proinde tum de substantia tum de singulis accidentibus realibus, ideoque vocantur *quinque praedicabilia*. — Res enim diversae inter se comparari possunt non modo secundum substantiam, sed etiam secundum accidentia ; inde detegi potest non tantum in quam specie substantiae convenient ; sed etiam videri potest in quam specie accidentis convenient. — Uti substantia habet essentiam, proprietates, accidentia logica ; ita etiam accidentia realia, quibus substantia afficitur, his non carent. — Uti substantiae specie diversae inter se conveniunt secundum partem communem seu genus ; ita eodem modo plura accidentia realia specie diversa inter se conveniunt in eodem genere (1).

(1) A. Sequenti modo efformantur ideae specificae, genericae, propriae, substantiarum, etc. :

1. *Species*. Efformatur conceptus distinctus Petri, remouentur notae sine quibus remanet integra essentia Petri ; reliquus est conceptus animalis rationalis, constans duplici nota essentiali.

Eadem fit operatio circa Paulum... etc. ; cernitur conceptum animalis rationalis repraesentare essentiam completam singulorum hominum familiae humanae. Talis essentia vocatur *species humana*.

24. Scholion 2. Hinc cernere est in quo differant accidens reale et accidens logicum :

α) Accidens logicum est universale ; est enim forma per con-

Circa equum, canem... etc. similis efficitur operatio mentis ; cernitur eorum essentiam completam repraesentari per conceptum *animalis irrationalis*, quae est *species belluina*.

2. Genus et Differentia.

Comparantur species humana et species belluina ; cernitur animalitatem esse partem essentiae tum humanae tum belluinae ; ex hoc sequitur animalitatem seorsim inspectam esse indifferentem ut praedicetur de specie bruti et de specie hominis, eamque esse determinabilem, h. e. eam per additionem notae rationalis determinate significare speciem hominis, et per additionem notae irrationalis determinate significare brutum ; patet notas « rationalis et irrationalis » esse determinantes. Pars essentiae completae quae est determinabilis et communis speciebus diversis, vocatur *genus*. Pars determinans genus ad constituendam determinatam speciem, vocatur *differentia*.

3. De proprio et de accidente nihil dicendum superest.

4. Genus supremum, subalternum, proximum.

a) Animal idem est ac vivens sensibiliter seu per sensus. Efformatur conceptus diversarum plantarum ; cernitur essentiam completam singularum repraesentari conceptu viventis insensibilis.

Comparatur species plantae seu viventis insensibilis cum genere animalis seu viventis sensibilis ; cernitur vivens esse partem essentialiter communem speciei plantae et generi animalis. Efformatur novum genus quod est genus proximum respectu plantae et animalis, genus autem remotum respectu bruti et hominis.

b) Ens extensum vivens est idem ac corpus organicum.

Genus viventis seu corporis organici comparatur cum alia specie, nempe corporum anorganicorum ; nota corporis est pars essentialiter communis huic speciei et generi viventis ; efformatur novum genus quod est proximum relate ad corpora anorganica et organica, remotum relate ad vivens sensibile et insensibile, remotius relate ad brutum et ad hominem.

c) Corpus idem est ac substantia corporea.

Ex consideratione animae humanae efformatur conceptus substantiae incorporeae seu simplicis. Genus substantiae corporeae comparatur cum hac specie et efformatur conceptus novi generis alienus quod erit proximum relate ad substantiam incorpoream et corpoream, remotum relate ad corpus organicum et anorganicum, remotius relate ad

ceptum repraesentata quae pluribus distributive et contingenter inest. — Accidens reale est *singulare* ; realitas enim accidentalitatis quae uni inest non potest alteri inesse.

β) Accidens logicum competit *substantiis* realibus et *accidentibus* realibus, distributive sumptis. Utrisque enim quaedam contingenter conveniunt quae abstracte concipi possunt. Hae formae conceptae, seu accidentia logica, de inferioribus distributive praedicantur. — Accidens reale non est substantia realis.

25. Scholion 3. Subordinationi generum et specierum exemplo sit illud schema quod vulgo audit *arbor porphyriana* ; tradit subdivisionem praedicamenti substantiae :

Substantia	}	incorporea ;	inorganicum ;	}	insensibile,	}	
		corporea,	organicum,		seu vegetale ;		
	seu corpus	seu vivens		sensibile,	seu brutum ;		
				seu animal	rationale		
					seu homo.		

Ad schema observa. 1. Superiora dicuntur ea quae sub extensione sua continent inferiora, de his praedicantur, iis magis

vivens sensibile et insensibile, remotissimum relate ad animal rationale et irrationale.

B. Sequenti modo efformantur ideae specificae, genericae etc. accidentium realium :

Res inter se comparari possunt secundum rationes accidentales. Sic homo albus, equus albus, arbor alba comparantur secundum albedinem. — Haec abstracte concipiuntur. Conceptus repraesentat formam universalem seu id quod his pluribus distributive et univoce inest. Ista albedo abstracte concepta habet : α) *Speciem*, seu essentiam completam per quam est albedo potius quam nigror, calor, etc. — β) *Genus* et *differentiam*. Possunt comparari inter se equus albus et equus niger. Abstrahitur forma universalis nigroris. Hic comparatur cum albedine. Videntur inter se convenire in genere coloris. Hoc genus praedicatur de individuis albis et nigris. — γ) *Proprietates* ; Sic albedo reflectit radios solares. Haec proprietates, potest concipi abstracte et praedicari de singularibus albis. — δ) *Accidentia logica*. Quaedam enim contingenter competere possunt nonnullis rebus albis. Abstracte concipiuntur et praedicantur distributive de his nonnullis.

sunt universalia. — Genus est superius speciebus suis; species individuis speciei.

2. Superiora possunt concipi ideis abstractis, puta animalitatis, vitae; aut terminis concretis, puta animalis, viventis.

3. Superiora nominibus concretis significata, de inferioribus iisdem nominibus significatis, praedicantur *substantive* seu *in quid*; inferiora vero de superioribus non praedicari possunt. — Sic de Petro dicitur: est homo, est rationalis, est animal, vivens, habens corpus, est substantia. — De substantia autem non dicitur: est corpus, est homo.

IV. PARTITIO IDEARUM RATIONE PERFECTIONIS SECUNDUM QUAM OBJECTA REPRÆSENTANTUR.

26. Ratione perfectionis in repræsentando:

1. Idea est *clara* vel *obscura*. — a) Idea *clara* ita objectum repræsentat ut illud ab *omni alio discerni possit*. Uti patet, objectum potest esse genus, species, individuum. — b) Idea *obscura* ita repræsentat objectum ut ab *omni alio discerni non possit*. Sic ideae entis, animalis, non clare sed obscure repræsentant hominem; per conceptum enim animalis non discernitur homo a brutis; per conceptum entis a nulla alia re discernitur.

2. Idea clara est *distincta* vel *confusa*. Idea clara est *distincta* quando *plures objecti notas sufficienter inter se distinguit*; secus est *confusa*.

3. Idea distincta est *completa* seu *adaequata*, si distincte repræsentat *omnes objecti notas*; secus est *incompleta* seu *inadaequata*.

ARTICULUS II.

DE SIGNO IDEAE.

§ 1. De signo in genere.

27. Notio signi. Vi vocis signum est id quod significare potest; significare autem est aliud notum facere; est itaque

id quod aliud a se repræsentat potentiae cognoscitivae. Id quod per signum repræsentatur, vocatur *signatum*.

In signo duo considerari possunt: a) *Res* quae significat, vocatur *materia signi*. b) *Significatio*, seu vis significandi, h. e. deducendi mentem in cognitionem alterius, seu etiam nexus signi cum signato; vocatur *forma signi*.

28. Partitio signi. Signa partiuntur praesertim ratione originis et ratione modi significandi:

1. RATIONE ORIGINIS, signa sunt vel *naturalia*, vel ex instituto seu *arbitraria*. — a) *Naturalia* apud omnes idem significant, seu *sua natura* vim significandi habent. Sic gemitus est signum naturale doloris, risus laetitiae, fumus ignis. — b) *Arbitraria* habent vim significandi *ex institutione* sive Dei, sive hominum. Sic vexillum significat nationem, vocabulum ideam mentis, etc. — Signa arbitraria subdividi possunt ratione institutionis, quae potest esse divina vel humana, publica vel privata.

2. RATIONE MODI SIGNIFICANDI, signa sunt vel *manifestativa* vel *suppositiva*. — a) *Manifestativa* seu *demonstrativa manifestant* tantum existentiam alterius. Talia sunt risus, gemitus, etc. — b) *Suppositiva* non tantum manifestant intellectui alterius existentiam, sed *substituuntur alteri ut ejus vicibus fungantur*. Talia sunt statuæ; talia erant sacrificia V. L.

§ 2. De signis idearum seu de terminis.

Tria quaeruntur: 1° notio; 2° divisio; 3° proprietates.

29. Notio termini. Ut conceptus mentis aliis communicarentur, alligati fuerunt signis quibusdam manifestativis, nempe vocabulo, scripto, gestibus; duo priora apud philosophos *termini* audiunt. — Terminus definitur *signum manifestativum conceptus et suppositivum rei per conceptum significatae*. Vocatur etiam *signum logicum*.

30. Divisio terminorum. Termini dividi possunt ratione rei significantis aut ratione rei significatae et ejus extensionis.

A. RATIONE REI SIGNIFICANTIS, termini sunt:

1. *Complexi*, vel *incomplexi* seu *simplices*: a) *Simplex* est vocabulum *unum* significans ideam simplicem vel compositam,

v. g. homo, ens. — b) *Complexus* repraesentat pluribus vocabulis unam ideam compositam, v. g. insignis philosophus.

In termino complexo distinguitur terminus principalis, et terminus incidens: a) *principalis* significat *subjectum*, v. g. philosophus; b) *incidens* significat *subjecti modum* seu determinationem, v. g. bonus. Terminus incidens est duplex: a) *explicativus*, explicativus significat id quod principalis jam per se significabat, v. g. homo *mortalis*; b) *restrictivus*, restringit extensionem termini principalis, v. g. homo *doctus*, homo *justus*.

2. *Categorematici*, vel *syncategorematici*, vel *mixti*: a) *Categorematicus* aliquid significat *per se solum*; tales sunt homo, anima, Petrus. — b) *Syncategorematicus* per se solum nihil significat, sed *alteri termino est adjungendus*, ut significet; exprimit quantum hic alter significet, ideo vocatur etiam *consignificativus*. Tales sunt omnis, quidam, aliquis. — c) *Miatius* utraque vi pollet. Talis est *nemo*.

31. B. RATIONE REI SIGNIFICATAE, EJUSQUE EXTENSIONIS:

1. Termini sunt *positivi* cum rem significant; et *negativi* cum absentiam rei significant, v. g. vacuum, tenebrae, caecitas.

OBSERVA. Inter terminos qui expriment perfectionem positivam, sunt qui negationem prae se ferunt, v. g. immensitas, infinitas, immutabilitas. — Contra inter eos qui absentiam perfectionis significant, sunt qui nullam negationem prae se ferunt; tales sunt mortalitas, corruptibilitas. — Priores terminos vocamus *positivos*; posteriores vero *negativos*. Attamen termini qui negationem includunt non raro vocantur *negativi*; ceteri vero *positivi*.

2. Termini *concreti* et termini *abstracti*, prout sunt signa ideae concretae vel abstractae.

3. Termini *absoluti*, et termini *connotativi*.

a) *Connotativus* significat *aliquid adjacens quasi adjacens alicui*, h. e. formam ut alteri inhaerentem et adjectivam, v. g. candidum, vestitum, caecum: candidum significat album ut adjacens cygno, papyro; vestitum significat vestem ut adjacentem homini, etc. — Itaque significat formam in obliquo (h. e. indirecte), licet clare; dicitur de subjecto, h. e. connotat subjectum quod *in recto*, licet *obscure*, repraesentatur.

b) *Absolutus* significat aliquid, non quasi adjacens alicui, sed *quasi per se subsistens*, h. e. formam uti per se stantem; sive realiter per se stet, v. g. homo, animal; sive concipiatur ut per se stans, v. g. humanitas. — Color, virtus etc. sunt aliquid adjacens, sed concipiuntur quasi aliquid per se stans; quare hi termini sunt absoluti.

4. Termini sunt *singulares* seu *proprii*, *universales* seu *communes*, *collectivi*, *indefiniti*, uti mox dicitur.

5. Termini sunt *univoci* aut *analogi* seu aequivoci consilio, cum significant communia pluribus univoce aut analogice. Praeterea habentur termini *aequivoci casu*, qui significant ideas *formaliter diversas*, *resque diversas*. Aequivoci sunt v. g. «gallus» repraesentans hominem natione gallum, et avem; «perdo» idem sonans ac *amitto* et *destruo*.

Proprietates terminorum. Duplex potissimum est terminis proprietas: *suppositio* et *appellatio*.

32. DE SUPPOSITIONE TERMINORUM. — Terminum pro aliquo supponere, idem est ac poni pro aliquo, substitui alicui rei, *ejus vicibus fungi*. Suppositio igitur termini definitur *usus termini pro re aliqua*. In omni oratione terminus significat aliquam rem et pro ea supponit et non nisi pro una; ista res per subjectam materiam et contextam orationem determinatur. Porro diversae sunt terminorum suppositiones:

1. Si terminus supponit *pro seipso* seu significat seipsum, suppositio est *materialis*. Qui dicit: «Cicero est vox trium syllabarum» supponit terminum «Cicero» pro ipso hoc termino. — Si supponit *pro re significata* per terminum, suppositio est *realis*. Sic supponit Cicero in his verbis «Cicero est orator.»

2. Suppositio *realis* est vel *absoluta*, vel *personalis*: a) Si terminus supponit pro *natura abstracte sumpta*, suppositio est *absoluta*; b) si supponit pro *individuis*, est *personalis*.

3. Suppositio *personalis* est quadruplex: *singularis*, *universalis* seu *distributiva*, *collectiva*, *particularis*:

a) Si terminus supponit pro *uno individuo determinato* v. g. «Socrates est homo,» suppositio est *singularis*.

b) Si terminus supponit pro *singulis inferioribus*, h. e. pro

singulis ex his, quae per terminum communem significari possunt, distributive sumptis, suppositio est *universalis* et *distributiva*. Propositio in qua talis habetur suppositio subjecti, aequivalet propositionibus multiplicatis pro numero inferiorum et conjunctis particula *et*. Sic terminus « *omnis homo* » supponit distributive in propositione « *omnis homo est mortalis*; » ista autem propositio his aequivalet: Petrus est mortalis, et Paulus est mortalis, etc. Illa enumeratio inferiorum termini communis vocatur *descensus copulativus*.

Suppositio distributiva est *completa* vel *incompleta*.

a) *Completa* est, si designat *individua omnia* quae ideae significatae subjacent, ut « *omnis circulus est rotundus*. »

β) *Incompleta* est, si designat solummodo *species* quae ideae genericae per terminum significatae subjacent, ut « *omnia animalia ingressa sunt arcam Noe*; » animalia enim supponit pro aliquo individuo ex omnibus speciebus animantium.

c) Si terminus supponit pro *omnibus inferioribus simul sumptis*, suppositio est *collectiva*. Talis est suppositio termini « *omnes apostoli* » in propositione: « *omnes apostoli sunt duodecim*. » Huic termino substitui possunt inferiora conjuncta per particulam *et*, « *Petrus et Paulus...* etc. sunt duodecim apostoli; » quae enumeratio vocatur *descensus copulatus*. Patet propositiones non multiplicari.

d) Si terminus supponit pro *uno individuo indeterminato inferiorum*, suppositio est *particularis*. Habetur in propositione « *aliquis apostolus fuit proditor*. »

33. B. DE APPELLATIONE. — Est *applicatio unius termini supra alium*; terminus qui applicatur, dicitur *appellans*; terminus cui applicatur, dicitur *appellatus*. In verbis « *homo justus*, » terminus « *justus* » appellat terminum « *hominem*. » — Appellatio termini concreti est *materialis* aut *formalis*:

1. Si terminus appellans applicatur termino concreto *ratione formae* per hunc terminum significatae, appellatio est *formalis*, et terminus appellatus dicitur sumi *formaliter*. In verbis « *medicus sanat*, » terminus « *sanat* » appellat medicum ratione formae (artis medicinalis), sub qua subjectum representatur.

2. Si applicatur *ratione subjecti*, uti est in se, cum omnibus

suis notis, non vero ratione formae expresse connotatae, appellatio est *materialis*, et terminus appellatus sumitur *materialiter*. Sic quando dicitur « *medicus cantat*, » « *cantat* » appellat medicum ratione subjecti, et medicus sumitur *materialiter*.

Ut terminus appellans applicetur termino appellato secundum hujus formale significatum, requiritur ut vera maneat propositio, additis ad terminum appellatum particulis *quatenus*, *in quantum*, *formaliter...* etc. Sic vera est propositio « *medicus, quatenus est medicus, sanat*; » falsa vero est: « *medicus, quatenus medicus, cantat*. »

OBSERVA. a) Terminus appellans semper sumitur formaliter. b) Terminus concretus appellatus, per se, sumitur materialiter. Hinc simpliciter verae sunt propositiones: « *Deus Verbum mortuus est*; *medicus cantat*; *philosophus dormit*. » c) Terminus appellatus abstractus, cum tantum aliquam formam significet, non potest sumi nisi formaliter.

CAPUT II.

DE JUDICIO ET DE PROPOSITIONE.

ARTICULUS I.

DE JUDICIO.

34. Notio Judicii. 1. *Descriptio*. Mens comparare potest inter se duas ideas objectivas; sic comparat *Petrum* et *bonum*. Qua comparatione instituta, vel percipit formam apprehensam per conceptum boni inesse Petro, vel cernit ei deesse, vel tandem neutrum percipit. In primo et in secundo casu, mens elicit novum actum, scilicet percipit affirmatque identitatem vel repugnantiam posterioris ideae objectivae cum priori. Iste actus est *judicium*.

2. *Definitio*. Definitur *perceptio* vel *affirmatio identitatis* vel

singulis ex his, quae per terminum communem significari possunt, distributive sumptis, suppositio est *universalis* et *distributiva*. Propositio in qua talis habetur suppositio subjecti, aequivalet propositionibus multiplicatis pro numero inferiorum et conjunctis particula *et*. Sic terminus « *omnis homo* » supponit distributive in propositione « *omnis homo est mortalis*; » ista autem propositio his aequivalet: Petrus est mortalis, et Paulus est mortalis, etc. Illa enumeratio inferiorum termini communis vocatur *descensus copulativus*.

Suppositio distributiva est *completa* vel *incompleta*.

a) *Completa* est, si designat *individua omnia* quae ideae significatae subjacent, ut « *omnis circulus est rotundus*. »

β) *Incompleta* est, si designat solummodo *species* quae ideae genericae per terminum significatae subjacent, ut « *omnia animalia ingressa sunt arcam Noe*; » animalia enim supponit pro aliquo individuo ex omnibus speciebus animantium.

c) Si terminus supponit pro *omnibus inferioribus simul sumptis*, suppositio est *collectiva*. Talis est suppositio termini « *omnes apostoli* » in propositione: « *omnes apostoli sunt duodecim*. » Huic termino substitui possunt inferiora conjuncta per particulam *et*, « *Petrus et Paulus...* etc. sunt duodecim apostoli; » quae enumeratio vocatur *descensus copulatus*. Patet propositiones non multiplicari.

d) Si terminus supponit pro *uno individuo indeterminato inferiorum*, suppositio est *particularis*. Habetur in propositione « *aliquis apostolus fuit proditor*. »

33. B. DE APPELLATIONE. — Est *applicatio unius termini supra alium*; terminus qui applicatur, dicitur *appellans*; terminus cui applicatur, dicitur *appellatus*. In verbis « *homo justus*, » terminus « *justus* » appellat terminum « *hominem*. » — Appellatio termini concreti est *materialis* aut *formalis*:

1. Si terminus appellans applicatur termino concreto *ratione formae* per hunc terminum significatae, appellatio est *formalis*, et terminus appellatus dicitur sumi *formaliter*. In verbis « *medicus sanat*, » terminus « *sanat* » appellat medicum ratione formae (artis medicinalis), sub qua subjectum representatur.

2. Si applicatur *ratione subjecti*, uti est in se, cum omnibus

suis notis, non vero ratione formae expresse connotatae, appellatio est *materialis*, et terminus appellatus sumitur *materialiter*. Sic quando dicitur « *medicus cantat*, » « *cantat* » appellat medicum ratione subjecti, et medicus sumitur *materialiter*.

Ut terminus appellans applicetur termino appellato secundum hujus formale significatum, requiritur ut vera maneat propositio, additis ad terminum appellatum particulis *quatenus*, *in quantum*, *formaliter...* etc. Sic vera est propositio « *medicus, quatenus est medicus, sanat*; » falsa vero est: « *medicus, quatenus medicus, cantat*. »

OBSERVA. a) Terminus appellans semper sumitur formaliter. b) Terminus concretus appellatus, per se, sumitur materialiter. Hinc simpliciter verae sunt propositiones: « *Deus Verbum mortuus est*; *medicus cantat*; *philosophus dormit*. » c) Terminus appellatus abstractus, cum tantum aliquam formam significet, non potest sumi nisi formaliter.

CAPUT II.

DE JUDICIO ET DE PROPOSITIONE.

ARTICULUS I.

DE JUDICIO.

34. Notio Judicii. 1. *Descriptio*. Mens comparare potest inter se duas ideas objectivas; sic comparat *Petrum* et *bonum*. Qua comparatione instituta, vel percipit formam apprehensam per conceptum boni inesse Petro, vel cernit ei deesse, vel tandem neutrum percipit. In primo et in secundo casu, mens elicit novum actum, scilicet percipit affirmatque identitatem vel repugnantiam posterioris ideae objectivae cum priori. Iste actus est *judicium*.

2. *Definitio*. Definitur *perceptio* vel *affirmatio identitatis* vel

repugnantiae inter duas ideas objectivas; vel adhuc: actus quo mens percipit affirmatque unum inesse vel non inesse alteri.

3. *Elementa objectiva.* Altera idea objectiva vocatur *subjectum* iudicii; altera, *praedicatum*. Subjectum est id cui aliquid cernitur convenire; praedicatum vero id quod cernitur convenire alteri et de eo esse praedicandum. — His elementis objectivis continetur *materia* iudicii, seu id de quo fit iudicium.

4. *Elementa subjectiva.* Uti ex his cernere est, iudicium antecedunt a) apprehensio subjecti et praedicati, b) comparatio utriusque. Essentialiter reponitur in perceptione identitatis vel repugnantiae terminorum; in hac reponitur *forma* iudicii.

Ex praedictis liquet iudicium esse *affirmativum*, quando intellectus percipit unum convenire alteri; *negativum*, quando negat unum alteri convenire. Negativum tamen revocari potest ad affirmativum; negare enim identitatem duorum est affirmare defectum identitatis.

Divisio Iudicii. Institui potest dupliciter:

1. *Ratione subjecti:* est *prudens* vel *temerarium*, prout praecessit vel non attendit subjecti et praedicati comparatio.

2. *Ex parte objecti:* est a) *immediatum* vel *mediatum*; b) *analyticum* vel *syntheticum*. — De hac autem divisione redibit quaestio in altera parte Logicae.

ARTICULUS II.

DE SIGNO JUDICII SEU DE PROPOSITIONE.

Quaerendum est: a) Quid sit propositio; b) Quanam sit propositionum partitio; c) Quomodo diversae propositiones queant se habere inter se; ubi agendum est de oppositione propositionum, de earum aequipollentia et de conversione seu reciprocatione.

§ 1. *Notio propositionis.*

35. *Definitio.* — Iudicium, interius elicatum, exterius manifestamus per *propositionem*, quae definitur: oratio quae iudicium exprimit, seu quae unum de alio negat aut affirmat.

Elementa propositionis. Uti iudicium constat ex apprehensione duplicis ideae objectivae, et ex perceptione identitatis vel repugnantiae; sic propositio constat ex signo utriusque ideae objectivae, et ex signo perceptionis identitatis vel repugnantiae. Tria igitur sunt elementa constitutiva propositionis:

α) *Subjectum*, est id de quo aliquid affirmatur aut negatur. Nomine subjecti insignitur, quia subjacet praedicato; in eo enim reperitur forma quae per praedicatum significatur.

β) *Praedicatum*, est id quod de subjecto affirmatur.

γ) *Copula* « est » vel « non est, » affirmat identitatem vel repugnantiam subjecti et praedicati.

Subjectum et praedicatum sunt *materia* propositionis, significant enim, simul sumpta, rem quae per copulam dicitur esse vel negatur esse. Copula est *forma* propositionis; ab aliis vocatur *qualitas essentialis*.

36. *OBSERVA* circa elementa propositionis:

1. *Circa numerum terminorum:* Omnis propositio essentialiter constat tribus terminis formaliter sumptis, supra explicatis. At termini materialiter sumpti, h. e. vocabula, tres vel plures paucioresve esse possunt. Sic: a) subjectum et praedicatum possunt singula *pluribus vocabulis* constare, v. gr.: initium sapientiae est timor Domini. b) Subjectum et praedicatum possunt singula *uno vocabulo* enuntiari, v. gr.: Deus est bonus. Talis propositio a scholasticis dicebatur *de tertio adjacente*. c) Copula et praedicatum *eodem vocabulo* enuntiari possunt, v. gr. homo orat. Haec propositio vocatur *de secundo adjacente*. d) Tres termini *uno vocabulo* efferri possunt, v. gr. oro. Haec propositio vocatur *de primo adjacente*.

37. 2. *Circa copulam* propositionis tria advertenda sunt:

a) *Forma* propositionis est semper verbum *esse* eoque exprimitur identitas aut repugnantia inter subjectum et praedicatum. Quare vocatur verbum *copulativum*. — Notandum est verbum *esse* posse significare *actum existentiae* seu aequivalere his verbis « esse existens, » in quo casu vocatur verbum *substantivum*.

b) Cum praedicatum sumitur sensu metaphorico, copula *est* significat identitatem realem subjecti cum re quam praedicatum translate significat. Exemplo sit: Achilles est leo: sensus

est : Achilles est strenuus ut leo. — Cum praedicatum sumitur pro re significante, copula indicat identitatem realem subjecti cum re significante. Exemplo est : haec effigies est Beatae Virginis. Sensus est : effigies est significans B. V.

c) Verbum copulativum adhibetur tribus differentiis temporum, nempe praesenti, praeterito et futuro, et tribus modis, nempe indicativo, subjunctivo et imperativo.

Tempore futuro vel praeterito positum, revocari potest ad copulam praesentis temporis, futuritione vel praeteritione adjectis praedicato per modum adverbii. Sic sequens : « S. Ignatius condidit Societatem Jesu, » huic aequivalet : « S. Ignatius est aliquis olim condens etc. »

Modo indicativo adhibitum, significat actum praesentem intellectus affirmantis identitatem subjecti et praedicati ; modo subjunctivo vel imperativo significat actum praesentem voluntatis volentis hanc identitatem.

38. 5. Circa *subjectum* et *praedicatum* haec teneantur :

a) In propositione subjectum exhibetur ut subjacens praedicato, seu habens inter varias formalitates eam, quae expresse per praedicatum significatur ; unde naturaliter subjectum propositionis est majoris comprehensionis (h. e. plures notas comprehendens), et proinde minoris extensionis (h. e. ad pauciora objecta se extendens), quam praedicatum. Exemplo sit « Deus est bonus. » Inter varia attributa quae Deo conveniunt, habetur et bonitas ; conceptus Dei plures notas habet quam conceptus boni. Dein bonitas non tantum ad Deum, sed etiam ad alia entia extenditur. — Propositio hujusmodi dicitur *naturalis*.

b) Interdum praedicatum ponitur loco naturalis subjecti, v. gr. : « Aliquis bonus est Deus ; — aliquid animal est homo ; » pro : « Deus est bonus ; — homo est animal. » — Haec propositio dicitur *innaturalis*, *inordinata*, *contra ordinem*, *indirecta*.

c) Propositiones, in quibus subjectum concretum est aequae vel etiam magis universale quam praedicatum, et in quibus praedicatum non convenit subjecto concreto formaliter sumpto sed tantum materialiter sumpto, dicuntur *praeter ordinem*, *praeter naturam*, *per accidens*. Talis est propositio : Aliquod album est dulce.

d) Ex praeactis liquet subjectum exprimere in confuso id quod praedicatum exprimit distincte ; idcirco, licet subjectum et praedicatum in re sint idem, nugatoria tamen nec identica est propositio.

§ 2. De partitione propositionum.

Cum propositio essentialiter constet materia seu subjecto et praedicato, et forma ; cum insuper varia esse possit materiae extensio seu quantitas, triplex potissimum institui potest propositionis divisio : 1° Ratione formae ; 2° Ratione quantitatis ; 3° Ratione materiae.

I. PARTITIO PROPOSITIONUM RATIONE FORMAE.

Ratione formae propositio est :

39. 1. Vel *negativa*, vel *affirmativa*, prout particula non adjicitur copulae vel non adjicitur.

OBSERVA : a) Si particula *non* afficit praedicatum vel subjectum, propositio est affirmativa, v. g. : *Surdus est non audiens* ; *Non peccare est bonum*. Tales propositiones dicuntur *indefiniti praedicati*, vel *indefiniti subjecti*.

b) In propositione negativa, *praedicatum* sumitur secundum comprehensionem suam *collective* sumptam, non vero secundum comprehensionem *disjunctive* sumptam ; h. e. negatur notas praedicati *simul sumptas* convenire subjecto, non vero dicitur nullam esse notam praedicati quae huic subjecto competat ; sic in propositione : « brutum non est homo, » quaedam notae hominis conveniunt bruto. — Deinde idem praedicatum sumitur secundum *omnem partem extensionis suae* ; h. e. negatur esse ullum ex inferioribus praedicati quod de subjecto praedicari possit ; sic dicendo : « homo non est angelus, » asseritur nullum ex angelis praedicari posse de homine. Igitur in propositione negativa praedicatum supponit *distributive*.

c) In propositione affirmativa, praedicatum convenit subjecto : a) secundum *omnes et singulas notas* ; b) secundum *aliquam partem extensionis suae*. Igitur praedicatum supponit *disjunctive*. Sic propositio : « Petrus est homo, » huic adaequat : Petrus est aliquis homo, seu aliquid ex objectis, ad quae

se extendit homo, identificatur cum Petro. — Attamen ab hac regula excipiuntur definitiones; excipitur etiam casus quo praedicatum est terminus singularis.

40. 2. Vel *modalis*, vel *non-modalis*, seu *de inesse*: a) Prior explicat *modum* quo praedicatum inest aut non inest subjecto. Hi modi immediate *copulam* afficiunt, quare istae propositiones dicuntur etiam *complexae in forma*. — b) Posterior non explicat hunc modum. — Observandum est non agi de propositionibus in quibus praedicatum afficitur modo; v. g.: « Petrus est diligens philosophus; » de his dicitur n. 43.

Quatuor sunt modi secundum quos praedicatum inesse potest subjecto: a) *Necessarius*, si praedicatum non potest non inesse subjecto; v. g.: homo est necessario risibilis. — b) *Impossibilis*, si praedicatum non potest inesse subjecto; v. g. impossibile est hominem esse lapidem. — c) *Mere possibilis*, quando res potest esse, licet non sit; v. g.: possibile est bovem esse alatum. — d) *Contingens*, si praedicatum inest quidem subjecto, at potuisset non inesse ei; v. g.: Petrus contingenter est philosophus.

Propositio quae modificatur per unum ex his modis vocatur *dictum*. Dictum autem potest proferri, vel per indicativum, addendo modum adverbialiter, v. g.: homo est *necessario* risibilis; vel per infinitivum, addendo modum nominaliter, v. g.: *neesse* est hominem esse risibilem. — Propositiones habent eundem sensum, sive modus adverbialiter proferatur, sive nominaliter. Excipitur tamen modus contingens; sic idem non est: « Petrus currit contingenter, » et « contingens est Petrum currere; » prima enim propositio asserit Petrum actu currere, secunda hoc non asserit.

II. PARTITIO PROPOSITIONUM RATIONE QUANTITATIS.

Ratione quantitatis propositio est vel *singularis*, vel *collectiva*, vel *universalis*, vel *particularis*, vel *indefinita*.

41. 1. *Singularis* est, si subjectum est terminus *singularis*, seu supponit *pro uno individuo determinato*, et proinde si res affirmata se extendit ad unum tantummodo individuum; v. g.: Socrates est homo.

2. *Collectiva* est, si subjectum supponit pro inferioribus *collective* sumptis; h. e. si praedicatum convenit iis simul sumptis; v. g.: *omnes sensus* externi hominis sunt quinque.

3. *Universalis* est, si subjectum supponit pro omnibus inferioribus *distributive*, seu si praedicatum convenit singulis inferioribus termini communis. Tale subjectum notatur signo syncategorematico universali: omnia, nulla, etc.

4. *Particularis* est, si subjectum supponit pro *aliquo ex inferioribus eoque indeterminato*; h. e. si praedicatum convenit alicui ex inferioribus, eique indeterminato. Tale subjectum afficitur signo syncategorematico particulari, qualia sunt: aliquid, quoddam, unum, multa.

5. *Indefinita* est seu indeterminata, si non exprimitur quomodo subjectum supponat, utrum *particulariter* an *distributive*; h. e. si non exprimitur utrum praedicatum conveniat singulis inferioribus, an uni indeterminato; tale subjectum nullo signo syncategorematico afficitur.

Universalitas propositionis est triplex:

a) *Metaphysica*, si praedicatum singulis inferioribus vi essentiae suae ita convenit, ut nulla exceptio haberi possit, v. g.: omnis circulus est rotundus.

b) *Physica*, si, attentis legibus physicis, praedicatum convenit omnibus inferioribus, ita tamen ut possibilis sit exceptio; v. g. ignis comburit.

c) *Moralis*, si, attentis legibus moralibus, ut plurimum praedicatum convenit subjecto, ita tamen ut non desint exceptiones; v. g.: matres diligunt natos suos.

42. OBSERVA. 1. Saepe adhibetur subjectum nullo signo syncategorematico affectum; materia de qua agitur determinat utrum subjectum propositionis supponat *distributive*, *collective*, *particulariter*, etc. Sic in his propositionibus « homo est mortalis, » homo supponit *distributive*; « homo est dolosus, » homo supponit *particulariter*; « milites vincent hostes, » milites supponit *collective*.

2. In omni propositione universali, sive affirmativa sive negativa, *subjectum* supponit *distributive*. — *Praedicatum* supponit *particulariter* in propositione affirmativa; *distributive* vero in propositione negativa.

Quae sequentibus exemplis illustrantur : Sint propositiones : Omnis homo est animal. — Nullus homo est lapis (homo non est lapis). — Propositio : « omnis homo est animal, » affirmat de singulis inferioribus hominis, nempe de Petro, de Paulo... singulos esse *unum* ex animalibus. — Propositio : « Nullus homo est lapis » affirmat de singulis inferioribus hominis esse neganda singula ex inferioribus lapidis.

III. PARTITIO PROPOSITIONUM RATIONE MATERIAE.

43. Materia propositionis est res per subjectum et praedicatum significata. — Ratione autem materiae propositio est vel *simplex* vel *composita*.

I. PROPOSITIO SIMPLEX affirmat vel negat *rem unam*; tales sunt : Deus est bonus; homines sunt mortales. — Est *absoluta* seu *categorica*, vel *hypothetica*.

A. Propositia *categorica* rem unam affirmat *absolute*, seu independenter ab ulla conditione. — Aliae propositiones sunt *aperte* seu *simpliciter* categoricae, quando nempe manifeste affirmant vel negant rem unam; aliae vero *occulte* categoricae, seu *apparenter compositae*, realiter vero categoricae.

Occulte categorica praesertim triplex distinguitur :

1. *Coniunctiva*; negat simultaneitatem duorum, h. e. affirmat duo vel plura simul esse non posse, v. g. : nemo est simul iustus et iniustus.

2. *Relativa*; affirmat relationem convenientiae duorum a) sive in *qualitate*, v. gr. qualis pater, talis filius; b) sive in *quantitate*, v. g. : tot sententiae quot capita; c) sive in *loco*, v. g. : ubi ego sum, et tu eris; d) sive in *tempore* v. g. : Christus eodem tempore vixit ac Tiberius.

3. *Complexa*, seu cujus subjectum vel praedicatum vel utrumque constat terminis *complexis*, v. g. : Deus bonus est diligendus. — Propositio ista aequivalet duabus propositionibus, principali nempe et incidenti. Incidens propositio est vel *restrictiva*, v. g. : homo iustus placet Deo; vel *explicativa* ut supra : Deus, etc.

OBSERVA. a) Propositio complexa opponitur propositioni *incomplexae*, cujus subjectum et praedicatum constant terminis

incomplexis. — b) Propositionem complexam esse simplicem eo constat quod una res affirmatur. — c) Veritas propositionis principalis modo pendet, modo non pendet a veritate incidentis; sic pendet in hac propositione : Deus, qui est omnipotens, potest creare; non pendet in hac altera : Homerus, qui est natus sive Salaminae, sive Athenis, etc. est eximius poeta.

44. B. Propositio *hypothetica* affirmat unam rem *conditionate*, v. g. : si Deus non est, nihil esse potest. — Constat duobus membris : alterum, quod vocatur *anteceidens* et *hypothesis*, exprimit conditionem; alterum vero, quod vocatur *consequens* et *thesis*, exprimit conditionatum, h. e. id quod cum conditione connectitur. — Porro propositionem hypotheticam esse simplicem, liquet quia affirmat haberi nexum inter duo; asserit nempe unam affirmationem aut negationem dependere ab altera affirmatione aut negatione.

De propositione hypothetica affirmativa vel negativa, vera vel falsa, quaedam notatu digna occurrunt :

1. *Affirmativa* affirmat haberi dependentiam a) sive inter duas affirmationes, v. g. si Deus existit, iusti praemio aeterno donabuntur; b) sive inter duas negationes, v. g. si Deus non existit, iusti praemio aeterno non donabuntur; c) sive inter affirmationem et negationem, v. g. si homo necessario agit, non potest peccare.

Negativa negat haberi nexum, a) sive inter duas affirmationes, v. g. si dives es, non ideo felix eris; b) sive inter duas negationes, v. g. si non es dives, non ideo non es felix; c) sive inter affirmationem et negationem, v. g. si es pauper non ideo non es felix.

2. Propositio hypothetica est vera, si affirmatur nexus qui reapse inter conditionem conditionatumque datur, vel si negatur nexus qui reapse non datur; secus falsa est.

3. Inter id quod ut conditio, et id quod ut conditionatum ponitur, triplex intercedere potest nexus :

a) *Necessarius*, seu talis ut, purificata conditione, *neesse sit poni conditionatum*. Eae propositiones dicuntur *illativae*, semperque sunt verae. Exemplo sit : si Deus est infinite perfectus, nec fallere nec falli potest.

b) *Contingens*, seu talis ut conditio *influxum verum* in conditionatum exercent, ita tamen ut, purificata conditione, *neesse non sit* poni conditionatum. Talis est : si bene egeris, praemio te afficiam; sin autem, in te animadvertam. Hae propositiones dicuntur *indicativae* : praedicatum afficit subjectum conditionate. Certae dumtaxat sunt eo momento quo eventus sequitur; hinc si propositio affirmat nexum esse antea infallibilem, est falsa; vera est, si indicat conditionem influxum esse exercituram in conditionatum, vel probabiliter conditionatum ad conditionem esse consecuturam.

c) *Nullus*; tales propositiones dicuntur *de conditione disparata seu impertinente*, semperque sunt falsae. Talis est : si Papa vigilat, Turca dormit. Fieri tamen potest ut utrumque membrum talis propositionis, seorsim ab altero inspectum, verum sit, licet falsa sit ipsa propositio, ob defectum nexus.

45. II. PROPOSITIO COMPOSITA affirmat vel negat plura. Aliae sunt aperte compositae, aliae occulte.

A. *Aperte compositae* illae dicuntur quarum structura manifeste prae se fert compositionem. — Triplex est :

1. *Copulativa*; plura subjecta vel plura praedicata connectit particulis copulativis, *et, nec, etc.* quae vel exprimuntur vel subaudiuntur; v. g. pietas, humilitas, modestia gratos nos faciunt Deo et hominibus. — Talis propositio resolvi potest in tot propositiones simplices quot sunt subjecta vel praedicata copulata. Ut vera sit, requiritur ut singulae propositiones in quas resolvitur, verae sint; si una falsa est, propositio copulativa vel negatur, vel dividitur.

2. *Adversativa*; plura subjecta vel praedicata connectit particulis adversativis, *sed, at, etc.*; v. g. Petrus non est eximius philosophus, sed candidus vir. — Resolvi potest in plures propositiones simplices, quae singulae verae sint oportet, ut propositio adversativa sit vera.

3. *Causalis*; continet plures propositiones connexas particulis causalibus, *quia, quoniam* etc.; seu duo affirmat, unum autem ut causam alterius; v. g. beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Propositio cui adjicitur particula, dicitur *causalis*, altera vocatur *causatum*. — Ut vera sit haec propo-

sitio, oportet ut unum reapse sit causa alterius; oportet etiam ut singula quae affirmantur sint vera. Sic ut vera sit propositio : « beatus es quia dives es, » oportet ut is ad quem dirigitur propositio, revera sit beatus, ut sit dives, demum ut ideo sit beatus quia est dives. Si vel unum est falsum, propositio simpliciter falsa esse dicenda est.

46. B. *Propositiones occulte compositae* illae dicuntur quarum structura non manifeste compositionem prae se fert. — Vocantur *exponibiles*, quia indigent expositione; propositiones in quas resolvuntur, dicuntur *exponentes*. Sunt sequentes :

1. *Exclusiva*; cujus subjectum vel praedicatum afficitur particula exclusiva, *solum, dumtaxat, etc.* — a) Si particula afficit subjectum, significatur praedicatum convenire huic soli subjecto, vel huic soli subjecto non convenire; v. g. solus Deus est infinite perfectus. Talis propositio vocatur *exclusi subjecti*.

— b) Si afficit praedicatum, significatur hoc solum praedicatum convenire subjecto, vel hoc solum non convenire subjecto; v. g. avarus solas divitias appetit. Talis propositio vocatur *exclusi praedicati*. — Uti patet, in his propositionibus duo affirmantur : unum haberi et alterum non haberi.

2. *Exceptiva*, cujus subjectum vel praedicatum afficitur particula *exceptiva*; v. g. omnia entia, praeter Deum, sunt finita.

3. *Comparativa*, cujus subjectum vel praedicatum afficitur particula *comparativa*; v. g. Petrus est doctior quam Paulus; est aequae doctus ac Paulus. — Talis propositio affirmat aut negat : a) praedicatum convenire subjecto; b) ei convenire magis vel minus quam alteri vel aequae ac alteri. — Ad comparativam spectat propositio *superlativa*.

4. *Reduplicativa et specificativa*; harum subjectum afficitur particula *reduplicante* seu *geminante, quatenus, secundum quid* etc.; particulam sequitur terminus significans formam quae inest subjecto propositionis reduplicatae seu geminatae. Hae particulae significant unum ex his duobus :

a) Vel formam, vocabulo sequenti expressam, esse *causam* seu rationem ob quam praedicatum convenit subjecto; in hoc casu propositio dicitur proprie *reduplicativa*. Talis est : homo qua rationalis est liber, h. e. rationalitas est causa seu ratio ob quam libertas homini competit.

b) Vel eam formam esse *notam* secundum quam praedicatum convenit subjecto; in hoc vero casu propositio dicitur *specificativa*. Talis est: homo qua homo vel qua intellectu praeditus videbit Deum. Notare juvat has propositiones specificativas, sensu reduplicativo, falsas fore.

47. OBSERVA. Ut dictum est n. 33, cum subjectum propositionis est terminus concretus, modo praedicatum convenit subjecto ob formam sub qua suppositum exhibetur, modo ob formam non connotatam. In primo casu subjectum sumitur *formaliter*, in secundo sumitur *materialiter*. Porro:

α) Quando praedicatum convenit subjecto *formaliter*, reduplicari potest suppositum sub eadem forma. Exemplo sit: Medicus sanat. Reduplicatio ita fit: « Medicus qua medicus sanat. »

β) Quando praedicatum convenit subjecto *materialiter* sumpto, reduplicari potest suppositum sub ea forma quae est ratio cur praedicatum conveniat subjecto. — Exemplo sit: « *medicus dormit.* » Reduplicatio ita fit: « Medicus, qua animal, dormit. »

γ) *Disjunctiva* propria seu *in sensu exclusivo*, connectit ope particulae disjunctivae *vel, aut, etc.* plures terminos aut enuntiationes quae nec simul verae nec simul falsae esse possunt, seu quae non admittunt medium. Hinc affirmatio vel negatio unius membri importat negationem vel affirmationem alterius. Talis est: corpus movetur aut quiescit.

48. OBSERVA. a) Ut propositio disjunctiva sit vera, tria requiruntur, α) ut divisio sit adaequata; β) ut plura quae enuntiantur non possint esse simul vera; γ) ut non possint esse simul falsa. Hinc falsa est ista propositio: Petrus est vel catholicus vel turca.

b) Propositio disjunctiva, si est vera, resolvi potest in propositionem hypotheticam; sic propositio modo tradita sequentibus adaequat: si corpus non movetur quiescit; si corpus movetur, non quiescit; si non quiescit, movetur; si quiescit, non movetur. — Vicissim tamen hypothetica non semper in disjunctivam resolvitur; sic vera est haec: « si paries est albus, non est niger »; ista autem falsa esset: « Paries vel albus est vel niger. »

c) Propositionem disjunctivam esse compositam, eo patet

quod affirmatur tum utrumque membrum simul verum esse non posse, tum alterutrum esse verum.

d) Praeter propositionem disjunctivam propriam, habetur *disjunctiva impropria* seu *in sensu praecisivo*; dicitur illa qua affirmatur unum saltem membrum disjunctivae admitti debere, altero sive negato sive concessio, v. g. vel Petrus vel Paulus mortuus est. Talis propositio est realiter simplex.

§ 3. De oppositione propositionum.

49. I. DE OPPOSITIONE PROPOSITIONUM SIMPLICIUM NON MODALIUM ET ABSOLUTARUM.

Duae propositiones possunt habere:

1. *Diversum subjectum*, praedicatum vero sive diversum sive idem. Sic: omnis homo est risibilis; nullus equus est risibilis. Dicuntur disparatae, et de his non agitur.

2. *Idem subjectum et diversum praedicatum.*

3. *Idem subjectum et idem praedicatum.* Ulterius a) unius propositionis copula potest affici negatione, alterius vero non affici negatione; b) ejusdem subjecti diversa potest esse quantitas seu extensio; c) utrumque simul haberi potest. — Tales vero propositiones sunt *oppositae*. His positis:

Oppositio est duarum propositionum, habentium idem praedicatum et idem subjectum, differentia *secundum quantitatem*, vel *secundum qualitatem*, vel *secundum utramque*. — Quare oppositio propositionum est triplex:

1. *Secundum solam quantitatem*, quando videlicet idem subjectum diverso signo syncategorematico afficitur, v. g. *omnis* homo est justus, *aliquis* homo est justus. — *Oppositio* vocatur *subalterna*; eodem nomine appellantur propositiones inter quas viget. Hae simul verae esse possunt, ideoque non sunt repugnantes; simul etiam falsae esse possunt. Sic simul falsae sunt: *omnis* homo est brutum; *aliquis* homo est brutum.

OBSERVA. Propositio: nullus homo est justus, huic aequivalet: *omnis* homo est injustus; hinc subalterna erit: *aliquis* homo est injustus.

2. Secundum *solam qualitatem*, cum una propositio est affirmativa, altera negativa; ulterius, utriusque subjectum erit:

a) Vel *singulare*, v. g. Petrus est justus, Petrus non est justus. Haec oppositio vocabatur *contradictoria*; propositiones contradictorie oppositae sunt *repugnantes*: simul enim verae esse non possunt; insuper simul falsae esse non possunt.

b) Vel *particulare*, v. g. aliquis homo est justus; aliquis homo non est justus. Haec oppositio vocatur *subcontraria*. Utraque propositio vera esse potest, utraque non potest esse falsa. Si enim falsum est aliquem hominem esse justum, seu si praedicatum non convenit alicui parti indeterminatae extensionis subjecti, sequitur nullum hominem esse justum. Sed si nullus homo justus est, dici potest: aliquis homo non est justus.

c) Vel *universale*, v. g. omnis homo est justus; nullus homo est justus. — Prior propositio affirmat praedicatum convenire inferioribus distributive sumptis termini communis « omnis homo »; posterior negat omne id quod prior affirmat, proinde asserit nullum hominem esse justum. — Haec oppositio vocatur *contraria*; propositiones sunt repugnantes, utraque enim vera esse non potest. Sed utraque falsa esse potest.

OBSERVA: Cum propositio collectiva aequiparari possit propositioni singulari, non est cur hic speciatim attendatur.

3. Tum secundum *quantitatem*, tum secundum *qualitatem*, v. g. omnis homo est justus; aliquis homo non est justus. Haec oppositio vocatur *contradictoria*. Propositiones inter quas viget neque simul verae neque simul falsae esse possunt.

Exempla harum propositionum exhibet sequens schema:

Omnis homo est justus. CONTRARIAE Nullus homo est justus.

Aliquis homo est justus. SUBCONTRARIAE Aliquis homo non est justus.

Ex praedictis colliges has leges:

1. In propositionibus contradictoriis una tantum affirmat aut negat, quantum opus est ut altera sit falsa; v. g. omnes homines sunt justus; aliquis homo non est justus.

2. In propositionibus contrariis una plus affirmat aut negat, quam opus est ut altera sit falsa; sic contrariae sunt: « omnes homines sunt philosophi » et « nullus homo est philosophus. »

50. II. DE OPPOSITIONE PROPOSITIONUM COMPOSITARUM.

1. Duabus regulis, quae modo traditae sunt, cernitur quaedam propositio contradictorie et quaedam contrarie opponatur propositioni compositae. Ceterum facilitatis gratia resolvi possunt propositiones compositae in simplices.

Sit propositio: Petrus et Paulus sunt docti et justus. — Propositio contradictoria erit: vel Petrus vel Paulus non est doctus vel non est justus. Contrariae erunt: a) Vel Petrus, vel Paulus non est doctus nec justus; b) Petrus et Pauli non sunt docti vel non sunt justus; c) nec Petrus nec Paulus neque docti sunt neque justus.

2. Quando subjectum et praedicatum sunt termini complexi, tot sunt propositiones oppositae quot fieri possunt combinationes diversarum quantitatum subjecti cum formis praedicati. — Exemplo sit: « Omnis homo et omne brutum vegetat et sentit. » Subjectum sequentes formas accipere potest: a) aliquis homo vel aliquod brutum; b) aliquis homo et aliquod brutum; c) omnis homo et aliquod brutum; d) aliquis homo et omne brutum; e) omnis homo et omne brutum. — Praedicatum esse potest: a) vel vegetans vel sentiens; b) vegetans sed non sentiens; c) non vegetans sed sentiens; d) nec vegetans nec sentiens. — Hinc orientur viginti propositiones. Quae minimum negat, erit contradictorie opposita, nempe: « vel aliquis homo, vel aliquod brutum non est vegetans vel non est sentiens. » Ceterae erunt contrarie oppositae. Maxime erit contraria: « nullum brutum et nullus homo nec vegetans est nec sentiens. »

3. Exemplo sit sequens schema:

Petrus et Paulus
sunt docti.

CONTRARIAE

Nec Petrus nec
Paulus sunt docti.

SUBALTERNAE
CONTRA
DICT.
SUBALTERNAE

Vel Petrus vel Paulus
est doctus.

SUBCONTRARIAE

Vel Petrus vel Paulus
non est doctus.

51. III. DE OPPOSITIONE PROPOSITIONUM MODALIUM.

1. Ut propositioni modali contradicatur, *sola qualitas modi mutanda est*. Sic contradictoria istius: *necesse est hominem esse risibilem, sic effertur: necesse non est hominem etc.*

2. Modus *impossibilis* opponitur: a) *contradictorie* modo *possibili*; nam inter hos non datur medium; b) *contrarie*, modo *necessario* et modo *contingenti*; nam datur medium inter modum impossibilem et necessarium, inter impossibilem et contingentem. Licet enim idem non possit esse impossibile et necessarium, potest tamen esse simul neque impossibile neque necessarium, sed contingens; pariter idem potest esse nec impossibile nec contingens, sed necessarium.

3. Sit sequens schema:

Necesse est esse.

CONTRARIA

Impossibile est esse.

SUBALTERNA
CONTRA
DICT.
SUBALTERNA

Possibile est esse.

SUBCONTRARIA

Possibile est non esse,
contingens est esse.

De oppositione modalium haec addidisse sufficiat:

a) Subalternarum alia est quantitas; possunt esse a) simul verae; β) simul falsae; γ) altera vera, altera autem falsa.

b) Subcontrariae sunt particulares, aliamque habent qualitatem; possunt esse simul verae, sed non simul falsae.

§ 4. De aequipollentia propositionum.

52. Aequipollentia est duarum propositionum *aequipollentia in significando*. — Obtinetur propositio quae sit aequipollens alteri, utendo particula « non », et eam adjiciendo propositioni contradictoriae, contrariae, subalternae.

Regula fundamentalis est quod particula « non » est *maligantis naturae*, h. e. invertit et mutat quantitatem et qualitatem quibus praepositur. Quantitati enim universali praeposita, eam in particularem mutat; qualitati affirmativae praeposita, eam in negativam mutat.

Sit igitur propositio: *Omnis homo currit*; hujus contradictoria est: *aliquis homo non currit*; contraria: *nullus homo currit*; subalterna: *aliquis homo currit*.

Considerentur successive duae propositiones contradictoriae, duae contrariae, duae subalternantes.

a) Utraque ex duabus contradictoriis habet tamquam aequipollentem, alteram contradictoriam, negatione praeposita toti huic propositioni. — Sint propositiones contradictoriae: *Omnis homo currit*; *aliquis homo non currit*. Aequipollens prioris erit: *non aliquis homo non currit*; (h. e. *nullus est homo qui non currat*). Aequipollens alterius: *non omnis homo currit*.

b) Utraque ex duabus propositionibus contrariis habet tamquam aequipollentem, alteram contrariam, praeposita negatione soli ejus copulae. — Sint propositiones contrariae: *Omnis homo currit*; *nullus homo currit*. Aequipollens prioris erit: *nullus homo non currit* (h. e. *nullus est homo qui non currat*). Aequipollens posterioris erit: *omnis homo non currit* (h. e. *non currere praedicatur de singulis hominibus*).

c) Utraque ex duabus propositionibus subalternis habet tam-

quam aequipollentem, alteram subalternam, particula *non* praemissa tum toti propositioni, tum copulae. — Sint propositiones: Omnis homo currit; aliquis homo currit. Aequivalet priori: non aliquis homo non currit (h. e. non est aliquis ex hominibus qui non currat). Aequivalet posteriori: non omnis homo non currit (h. e. non currere non praedicatur de omni homine).

Triplex haec regula sequenti versiculo exprimitur:

Præ contradict. post contra, præ postque subalter.

53. Ex praefactis cernitur quamlibet universalem propositionem habere tres propositiones aequipollentes. Ut habeantur, efformatur ejus contradictoria, contraria, subalterna et servantur praedictae regulae. Nimirum: a) ejus contradictoriae praeponatur negatio. Sic ad praepositionem « omnis homo moritur », contradictorie opponitur « aliquis homo non moritur »; huic praeponatur particula malignantis naturae, et dicatur « non aliquis homo non moritur »; quae propositio aequipollet huic: « omnis homo moritur. » — b) Propositione contraria considerata, postponatur « non » subjecto ejus ita ut soli copulae praeponatur. Sic ad « omnis homo moritur » contrarie opponitur « nullus homo moritur »; dicatur « nullus homo non moritur »; haec aequipollet isti: « omnis homo moritur. » — c) Propositione subalterna considerata, praeponatur negatio tum toti propositioni, tum copulae. Sic ad « omnis homo moritur », subalterne opponitur: « Aliquis homo moritur »; dicatur: « non aliquis homo non moritur » et habetur aequipollens.

§ 5. De conversione propositionum.

54. I. Quid est? Conversio seu reciprocatio propositionum est *commutatio extremorum propositionis, servata qualitate et veritate.* — Definitur etiam: unius propositionis ad alteram per extremorum transpositionem necessaria consequentia. — Ex. gr. Scientia non est virtus, ergo virtus non est scientia.

Propositio cujus extrema commutantur dicitur *conversa*; propositio quae fit ex extremis conversis dicitur *convertens.* — Servare qualitatem est efficere convertentem affirmativam ex

affirmativa, et negativam ex negativa. — Servare veritatem est efficere ex conversa vera convertentem veram.

55. II. QUOTPLEX EST? Conversio triplex est:

1. *Simplex*, seu *in terminis*; est conversio in qua *servatur quantitas.* — Simpliciter *convertuntur*: a) *universalis negativa*: nullus homo est lapis, ergo nullus lapis est homo; b) *particularis affirmativa*: quidam homo est albus, ergo quoddam album est homo. — Simpliciter *non convertuntur*: a) *universalis affirmativa*: sic data propositione: omnis homo est animal, falsa esset convertens: omne animal est homo; b) *particularis negativa*; v. g. falsa est haec convertens: quoddam animal non est homo, ergo quidam homo non est animal.

2. *Per accidens*, seu *in parte*; est conversio in qua *mutatur quantitas universalis in particularem.* — Per accidens *convertuntur omnes propositiones universales* affirmativae, et negativae: v. g. omnis homo est animal, ergo quoddam animal est homo; nullus homo est lapis, ergo quidam lapis non est homo.

OBSERVA. In mutanda quantitate particulari in universalem plerumque non servatur veritas. Sic data propositione: quidam homo est albus, falsa esset convertens: ergo omne album est homo; quidam homo non est philosophus, ergo nullus philosophus est homo.

3. *Per contrapositionem*; est conversio in qua *servatur quantitas et additione negationum ex finis extremis simpliciter sunt infinita.* — Per contrapositionem *convertuntur*: a) *universalis affirmativa*, v. g. omnis homo est animal, ergo omne non animal est non homo; b) *particularis negativa*, v. g. quoddam animal non est belua, ergo quaedam non belua non est non animal.

56. Istaе regulae significantur quatuor hisce versiculis:

Asserit A, negat E, verum generaliter ambae.

Asserit I, negat O, sed particulariter ambae.

Simpliciter *EEI* convertitur; *EA* per acci(dens);

AO per contra(positionem); sic fit conversio tota.

Explicatur. Vocalis E significat universalem negativam; A universalem affirmativam; I particularem affirmativam; O particularem negativam. Universalis negativa et particularis affirmativa,

quae repraesentantur per vocem fEcl, convertuntur simpliciter; propositiones repraesentatae per EvA convertuntur per accidens; quae repraesentantur per AstO convertuntur per contrapositionem.

CAPUT III.

DE DIVISIONE.

Circa divisionem quaeruntur tria: Quid sit, quotuplex sit, quibusnam legibus regatur. Quae ut rite perpendantur, praemittendae sunt notiones totius et partis: haec enim sunt elementa conceptus divisionis.

§ 1. De toto.

57. Quid est? Juxta conceptum vulgarem, ut aliquid dici possit *totum*, debet esse unum, constare pluribus quae dicuntur partes totius, habere omnia ea quae natura ejus requirit. — Totum definitur: Id cui nihil deest ex iis quae ad ejus naturam spectant; sive etiam: *Id quod est unum, completum, habens plura in quae resolvi potest.* Haec plura, quae dicuntur partes totius, sunt inter se aliqua ratione distincta.

II. QUOTUPLEX EST? Totum est *actuale* seu reale, vel *potentiale* seu logicum.

58. A. TOTUM ACTUALE componitur *partibus actu unitis*, seu est unum, completum, habens plura in *comprehensione sua*, de quibus complexive sumptis praedicatur. Sic homo componitur anima et corpore actu unitis; praedicatur non de singulis partibus, sed de his simul sumptis. — Totum actuale est *physicum* seu reale, vel *metaphysicum* seu rationis.

1. Totum *physicum* est unum, completum, comprehendens plura realiter distincta, seu *independenter ab operatione mentis*. Hae partes dicuntur *physicae*.

Totum *physicum* est vel *naturale*, vel *artificiale*. — a) *Artificiale* originem habet *ab ordinatione hominis*; talis est domus.

— b) *Naturale* originem habet *a natura*; talis est homo, constans ex anima et corpore realiter distinctis et unitis.

In toto naturali distinguuntur: a) *Partes essentielles* quae absolute requiruntur ut ens sit hujus speciei; tales sunt anima et corpus hominis. — β) *Partes integrales*, quae requiruntur ut totum sit integrum, seu ut habeat omnia ea quae postulat habere; talia sunt membra corporis humani. — γ) *Accidentia absoluta*, qualia sunt doctrina, virtus, etc.

2. Totum *metaphysicum* seu *rationis* est unum, completum, comprehendens plura non realiter distincta, sed tantum *ratione*, seu *consideratione mentis*. Hae partes dicuntur *metaphysicae*; talia sunt genus et differentia quibus ens concipitur constare, v. g. animalitas, quae est genus hominis, rationalitas, quae est differentia.

Explic. De aliquo ente, puta de angelo, praedicatur conceptus generis, puta substantiae, et conceptus differentiae, puta spiritualis; ideo tamen in eo non habetur entitas distincta, de qua praedicetur conceptus generis, et altera de qua praedicetur differentia, sed eadem entitas prae perfectione sua, aequivalet pluribus perfectionibus, quae seorsim a mente concipiuntur quasi ens his perfectionibus realiter componeretur.

59. B. TOTUM POTENTIALE est unum completum habens plura *sub extensione sua*, de quibus distributive praedicatur. Est itaque *unum ex quinque universalibus*; nam quidquid ad plura se extendit, vel est essentia completa, vel pars determinabilis essentiae, vel pars determinans, vel essentialiter connectitur cum essentia, vel accidentaliter ei advenit. — Ea ad quae totum se extendit, dicuntur a) *inferiora* universalis, b) *partes subjectivae*, seu *subjecta*, quia nimirum universale de iis ut de subjectis praedicatur, c) *membra dividenda*. — Universale vero vocatur totum potentiale quia concipitur esse in potentia ad se extendendum ad inferiora et ad praedicari de iis. — Sic animal sub extensione sua continet hominem et brutum, adeoque animal est totum potentiale, homo et brutum sunt partes subjectivae; ita etiam homo pro inferioribus habet singulos homines.

quae repraesentantur per vocem fEcl, convertuntur simpliciter; propositiones repraesentatae per EvA convertuntur per accidens; quae repraesentantur per AstO convertuntur per contrapositionem.

CAPUT III.

DE DIVISIONE.

Circa divisionem quaeruntur tria: Quid sit, quotuplex sit, quibusnam legibus regatur. Quae ut rite perpendantur, praemittendae sunt notiones totius et partis: haec enim sunt elementa conceptus divisionis.

§ 1. De toto.

57. Quid est? Juxta conceptum vulgarem, ut aliquid dici possit *totum*, debet esse unum, constare pluribus quae dicuntur partes totius, habere omnia ea quae natura ejus requirit. — Totum definitur: Id cui nihil deest ex iis quae ad ejus naturam spectant; sive etiam: *Id quod est unum, completum, habens plura in quae resolvi potest.* Haec plura, quae dicuntur partes totius, sunt inter se aliqua ratione distincta.

II. QUOTUPLEX EST? Totum est *actuale* seu reale, vel *potentiale* seu logicum.

58. A. TOTUM ACTUALE componitur *partibus actu unitis*, seu est unum, completum, habens plura in *comprehensione sua*, de quibus complexive sumptis praedicatur. Sic homo componitur anima et corpore actu unitis; praedicatur non de singulis partibus, sed de his simul sumptis. — Totum actuale est *physicum* seu reale, vel *metaphysicum* seu rationis.

1. Totum *physicum* est unum, completum, comprehendens plura realiter distincta, seu *independenter ab operatione mentis*. Hae partes dicuntur *physicae*.

Totum *physicum* est vel *naturale*, vel *artificiale*. — a) *Artificiale* originem habet *ab ordinatione hominis*; talis est domus.

— b) *Naturale* originem habet *a natura*; talis est homo, constans ex anima et corpore realiter distinctis et unitis.

In toto naturali distinguuntur: a) *Partes essentielles* quae absolute requiruntur ut ens sit hujus speciei; tales sunt anima et corpus hominis. — β) *Partes integrales*, quae requiruntur ut totum sit integrum, seu ut habeat omnia ea quae postulat habere; talia sunt membra corporis humani. — γ) *Accidentia absoluta*, qualia sunt doctrina, virtus, etc.

2. Totum *metaphysicum* seu *rationis* est unum, completum, comprehendens plura non realiter distincta, sed tantum *ratione*, seu *consideratione mentis*. Hae partes dicuntur *metaphysicae*; talia sunt genus et differentia quibus ens concipitur constare, v. g. animalitas, quae est genus hominis, rationalitas, quae est differentia.

Explic. De aliquo ente, puta de angelo, praedicatur conceptus generis, puta substantiae, et conceptus differentiae, puta spiritualis; ideo tamen in eo non habetur entitas distincta, de qua praedicetur conceptus generis, et altera de qua praedicetur differentia, sed eadem entitas prae perfectione sua, aequivalet pluribus perfectionibus, quae seorsim a mente concipiuntur quasi ens his perfectionibus realiter componeretur.

59. B. TOTUM POTENTIALE est unum completum habens plura *sub extensione sua*, de quibus distributive praedicatur. Est itaque *unum ex quinque universalibus*; nam quidquid ad plura se extendit, vel est essentia completa, vel pars determinabilis essentiae, vel pars determinans, vel essentialiter connectitur cum essentia, vel accidentaliter ei advenit. — Ea ad quae totum se extendit, dicuntur a) *inferiora* universalis, b) *partes subjectivae*, seu subjecta, quia nimirum universale de iis ut de subjectis praedicatur, c) *membra dividenda*. — Universale vero vocatur totum potentiale quia concipitur esse in potentia ad se extendendum ad inferiora et ad praedicari de iis. — Sic animal sub extensione sua continet hominem et brutum, adeoque animal est totum potentiale, homo et brutum sunt partes subjectivae; ita etiam homo pro inferioribus habet singulos homines.

§ 2. De divisione.

60. I. Quid est? Est oratio *explicans rem per partes*, seu distribuens totum in suas partes; dicitur etiam analysis, resolutio totius in suas partes.

II. QUOTUPLEX? — Divisio est duplex: vocis et rei. — Divisio *vocis* explicat varias *significationes* vocis; vocatur distinctio. — Divisio *rei* explicat *partes rei* ipsius; duplex est pro duplici toto cuius partes explicat:

1. Divisio *actualis*: dividit *totum actuale* sive in partes *physicas*, sive in partes *metaphysicas*.

2. Divisio *potentialis*: dividit *totum potentiale*, seu explicat partes *subjectivas*. Sic genus dividitur in species.

61. III. LEGES DIVISIONIS. Quatuor dantur praecepta:

1. *Singula membra dividenda minus contineant quam divisum; omnia vero simul sumpta divisio adaequentur.* — Non recte igitur dividuntur animalia a) in sensitiva et rationalia, quia omne animal sensu praeditum est; b) in bipedes, quadrupes et plures habentia pedes: divisum enim latius patet quam membra dividenda simul sumpta; c) in bestiam, hominem, angelum: membra enim latius patent quam divisum.

2. Quantum fieri potest, *divisio totius fiat in partes subjectivas proximas.* — Minus recte corpus vivens dividitur in arborem, fruticem, herbam, bestiam et hominem: haec enim sunt membra dividenda remota corporis viventis; proxima enim sunt animal et planta; animalis partes proximae sunt homo et bestia; plantae vero, arbor, frutex et herba.

3. In dividendo *non una tantum pars totius nominetur, ita ut reliquae negatione illius significantur; neque tam multae nominentur, ut longior aequo fiat oratio.* — Ratio est quod si primum fit, totum non resolvitur in veras partes, negatio enim non est membrum totius; si alterum fit, deficit perspicuitas.

Attamen ob tres causas, res dividitur in unam partem ejusque negationem: a) Ut fiat divisio necessaria et quae negari non possit. b) Quia reliquae partes sola negatione enuntiari possunt. Ob hanc rationem substantia dividitur in incorpoream et

incorpoream, animal in rationale et irrationale. c) Si partes immediatae sunt plures quam ut orationis claritas earum enumerationem ferre possit: v. g. colorum quidam est candor, quidam nigror, ceteri sunt medii inter hos.

4. *Membra dividenda si non re, certe ratione sint opposita, h. e. nullum ex his in alio includatur.* — Igitur corpus humanum vitiose dividitur in caput, oculos, manus, digitos, etc.; viventia in plantas, animalia, hominem; animalia in natantia et alba, vel in urbana et sylvana.

CAPUT IV.

DE DEFINITIONE.

Inquiritur 1. Quid sit definitio? 2. Quotuplex sit? 3. Quibusnam legibus subjiciatur? 4. Quibusnam viis investigetur?

62. I. Quid sit? Definitio, seu finitio, nomen accipit a finibus qui agros circumscribunt aliosque ab aliis secernunt. Est oratio quae *rei essentiam* seu *quidditatem aliquatenus declarat*; per eam respondetur quaerenti: quid sit? Id cuius quidditas explicatur, vocatur *definitum*.

Distinguitur definitum propinquum et remotum: *Propinquum* est illud quod proxime explicatur definitione; *remotum* remote explicatur et aliquatenus in propinquo continetur; sic cum equus definitur animal hinnium, equus est definitum propinquum, Bucephalus est remotum.

II. QUOTUPLEX SIT? Definitio est duplex; *nominalis* et *realis*. Quando enim quis interrogat v. g. *quid sit homo*, duo casus reperiri possunt: vel *callet quidem Petrum et Paulum eandem naturam participare* seu ex corpore et ex anima constare, at forte nescit ea omnia, quae sunt animalia rationalia, dici homines, quaeritque ejus vocabuli significationem, seu quaerit de quibusnam objectis dicatur; hoc autem perinde est ac inquirere definitionem nominalem hominis. — E contra fieri potest ut

eum non lateat Petrum et Paulum vocari homines, sed penitus eum aufugit quomodo natura, hoc vocabulo indigitata, a ceteris naturis, puta a brutis, a plantis, a mineralibus distinguatur, quaeritque hoc edoceri. Illud autem idem est ac inquirere definitionem realem rei. Igitur :

63. A. *Definitio nominis* est oratio declarans *nominis naturam* seu significationem.

Significatio nominis declarari potest multiplici modo : a) *per nomen alterius linguae*. Sic quaerenti quid sit Kyrie eleison, respondetur : Domine miserere nobis. b) *Per synonymen* ; sic gladius definitur ensis. c) *Etymologice* ; sic philosophia definitur amor sapientiae. d) *Declarando seu aliquatenus definiendo rem ita ut simul tradatur definitio realis*.

64. B. *Definitio realis* est oratio qua aliquatenus declaratur *quid sit res pro qua nomen supponit*. — Duplex est : *descriptiva* et *essentialis*. — Etenim interroganti quid sit res per vocabulum significata, responderi potest vel tradendo partes quibus essentialiter constituitur, et datur definitio essentialis ; vel tradendo complexum quemlibet notarum qui nonnisi huic rei convenire potest, et datur definitio descriptiva. Igitur :

1. *Definitio essentialis* est oratio *enumerans notas quae essentiam rei constituunt, eamque in certa specie collocant*. — Notandum est non tantum inquiri definitionem rerum naturalium vel eorum accidentium, sed eodem pacto inquiri definitionem singularum notarum quibus aliqua res constare concipitur. In hoc processu deveniendum est ad notas quae resolvi nequeunt in alias. Quaerenti quae sit essentia talis notae, respondetur tradendo definitionem essentialem improprie dictam. — Definitio essentialis tripliciter fit :

a) *Enumerando partes essentielles physicas* easque generi aut transcendentem adiungendo. Sic homo definitur ens constans anima rationali et corpore organico.

b) *Enumerando partes metaphysicas essentielles* ; quod iterum dupliciter fit : a) *Tradendo genus proximum et differentiam ultimam*. Sic homo definitur animal rationale. Haec definitio apud philosophos est usitatissima. — b) *Tradendo genus remotum omnesque differentias interjectas* ; sic homo definitur substantia corporata, vivens, sentiens, rationis particeps.

c) *Si essentia est simplex*, seu unica nota constat, hanc notam *declarando, explicando modos* secundum quos ista nota inferioribus suis competere potest. Haec autem definitio traditur de ente ; ens enim significat essentiam, realitatem, aliquid ; duobus autem modis alicui convenit haec nota simplex entis ; proprie enim convenit ei quod habet realitatem extra nihilum, minus proprie essentiae praescindendo ab hoc utrum existat necne. Talis definitio vocari solet *essentialis improprie dicta*.

2. *Descriptiva* est oratio quae rem explicat *per genus, aut transcendens, et adjuncta quorum complexus soli definito convenit*. — Tribus praesertim modis fieri potest :

a) *Praeter genus enim vel transcendens, tradi potest proprietas definiti*. Haec definitio vocatur *propria* ; sic homo definitur animal risibile, vel animal disciplinae capax.

b) *Generi vel transcendentem subijungi possunt accidentia quorum complexus uni definito competit ; vocatur definitio accidentalis*. Apud poetas et apud rhetores usitatissima est. Hac Virgilius Polyphemum definit in *Aeneid. III* :

Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.

Trunca manum pini regit et vestigia firmat.

c) *Generi vel transcendentem addi possunt causae extrinsecae rei, nempe efficiens, exemplaris et finalis*. Sic homo definitur animal a Deo factum, ad imaginem et similitudinem mentis divinae, ut aeterna felicitate perfruatur.

65. III. LEGES DEFINITIONIS :

1. *Quidquid definitur, definiatur ex notioribus*. — Contra hanc regulam peccant a) qui idem per idem definiunt ; v. g. qui solem definiunt astrum quod per diem hemispherum nostrum illustrat : talis definitio vocatur tautologia ; b) qui contrarium per suum contrarium definiunt ; v. g. qui dicunt bonum esse id quod est malo contrarium.

2. *Definitio sit propria definito ; h. e. conveniat omni et soli definito, seu reciprocetur cum eo, nec latius nec minus lateat*. — Contra hanc regulam peccant qui hominem definiunt substantiam rationalem ; theologum, eum qui de Deo loquitur ; philosophum, qui causas rerum scrutatur. Pariter qui geome-

triam definiunt rationem metiendi terram. Hae enim definitiones non soli definito conveniunt.

3. Definitio sit *brevis*, modo tamen sit *perspicua*.

4. *Non sit negativa*. Sic enim non explicatur quid res sit. — Excipitur duplex casus : a) Cum conceptus rei definiendae non potest esse distinctivus nisi per negationem, quod obtinet circa attributa divina ; b) cum medium non datur inter duo quorum unum positive definitur : sic simplex definitur id quod non est compositum ; compositum autem id quod constat partibus.

66. IV. DE VIA INVESTIGANDI DEFINITIONEM ESSENTIALEM.

A. *Divisione*, seu *via descensus*, seu *analysis*. Dividit *genus* in *differentias successivas* donec perveniatur ad collectionem notarum quae uni rei definiendae conveniat.

Explic. 1. Ut ista methodus applicetur, tria debent esse nota : a) Cognoscenda est res ipsa cujus definitio seu cujus notae essentialis inquiruntur. Sic inquirenti definitionem hominis notum esse supponitur quod homo cognoscat appetatque intellectualiter atque sensibiliter, quod ridere possit et loqui. b) Cognoscendae sunt quaedam aliae res a quibus res definienda secundum essentiam differat. c) Demum cognoscendae sunt categoriae entis, divisiones praedicamenti substantiae et quaedam subdivisiones, pro indole rerum quarum investigatur essentia.

2. His vero cognitis, assumitur aliquod genus, v. g. substantiae, in quo res definienda (v. g. homo) convenit cum aliis rebus essentialiter diversis, puta brutis. Deinde inspectis differentiis istius generis, puta esse corporeum et esse incorporeum, ea eligatur et generi addatur, quae rei definiendae conveniat. Si complexus duarum notarum cum re definienda reciprocatur, habetur ejus definitio ; si vero communis est ei aliisque rebus essentialiter ab ea diversis, iterum ex differentiis subsequentibus ea addatur quae a re definienda aliena non est. Tali methodo tandem perveniendum est ad complexum notarum essentialium qui uni rei definiendae conveniet. Qua definitione habita, confletur et alia ex genere proximo et differentia ultima. — Sic definitur homo : substantia corporea, vivens, sentiens, rationis particeps ; vel brevius : animal rationale. — Patet hanc methodum ab universaliori ad minus universalia descendere ; quare vocatur *descensiva*. Vocatur *analysis* quia analysis fit rei cujus

essentia inquiritur ; per analysim enim istius subjecti videtur quatenam notae ei insint.

67. B. *Collectione* seu *via ascensus* seu *synthesi*. Procedit a *consideratione individuorum* quibus res definienda communis est. Quae methodus supponit notum esse quibusnam individuis conveniat definitio quaesita.

Explic. Quaeratur v. g. quid sit magnanimitas, temperantia, fortitudo. Eorum vitas perpendimus qui apparent esse magnanimi, fortes, temperantes ; cernitur quid sit ipsis commune ob quod tali nomine honestantur. Id quod ipsis est commune erit definitio quaesita. — Pariter quaeratur definitio hominis : a Petro, Paulo, Andrea, qui cognoscuntur participare naturam humanam, removentur notae quibus inter se differunt, puta staturae, coloris, indolis, etc. ; inter notas communes eae removentur quae fundamentales non sunt, sed rationem sui habent in aliis notis essentialibus constitutivis. — Patet talem viam a singulari ascendere ad universale, ideoque merito dici *ascensivam* (1).

CAPUT V.

DE ARGUMENTATIONE.

Postquam partes totius per divisionem illustratae fuerant, postquam, omnibus notis inspectis, essentia rei per definitionem circumscripta fuit, reliquum est ut concludatur quid rei conveniat et quatenam ex ea fluant consetaria. Hoc autem fit per illationem cujus exterior manifestatio argumentatio dicitur. Quare ultimum caput duobus articulis absolvitur, quorum alterum agat de illatione, alterum de argumentatione.

(1) Investigatio definitionis via descensus non immerito vocaretur *synthesis* quia a magis universalibus (a minus complexis) procedit ad minus universalia (ad complexiora) successive addendo notas ita ut efficiat aliquod totum actuale, quae est notio quaesita. — Investigatio via ascensus merito vocaretur *analysis* quia a minus universalibus (a complexioribus) procedit ad magis universalia, a rebus, quas considerat, auferendo varias notas.

triam definiunt rationem metiendi terram. Hae enim definitiones non soli definito conveniunt.

3. Definitio sit *brevis*, modo tamen sit *perspicua*.

4. *Non sit negativa*. Sic enim non explicatur quid res sit. — Excipitur duplex casus : a) Cum conceptus rei definiendae non potest esse distinctivus nisi per negationem, quod obtinet circa attributa divina ; b) cum medium non datur inter duo quorum unum positive definitur : sic simplex definitur id quod non est compositum ; compositum autem id quod constat partibus.

66. IV. DE VIA INVESTIGANDI DEFINITIONEM ESSENTIALEM.

A. *Divisione*, seu *via descensus*, seu *analysis*. Dividit *genus* in *differentias successivas* donec perveniatur ad collectionem notarum quae uni rei definiendae conveniat.

Explic. 1. Ut ista methodus applicetur, tria debent esse nota : a) Cognoscenda est res ipsa cujus definitio seu cujus notae essentialis inquiruntur. Sic inquirenti definitionem hominis notum esse supponitur quod homo cognoscat appetatque intellectualiter atque sensibiliter, quod ridere possit et loqui. b) Cognoscendae sunt quaedam aliae res a quibus res definienda secundum essentiam differat. c) Demum cognoscendae sunt categoriae entis, divisiones praedicamenti substantiae et quaedam subdivisiones, pro indole rerum quarum investigatur essentia.

2. His vero cognitis, assumitur aliquod genus, v. g. substantiae, in quo res definienda (v. g. homo) convenit cum aliis rebus essentialiter diversis, puta brutis. Deinde inspectis differentiis istius generis, puta esse corporeum et esse incorporeum, ea eligatur et generi addatur, quae rei definiendae conveniat. Si complexus duarum notarum cum re definienda reciprocatur, habetur ejus definitio ; si vero communis est ei aliisque rebus essentialiter ab ea diversis, iterum ex differentiis subsequentibus ea addatur quae a re definienda aliena non est. Tali methodo tandem perveniendum est ad complexum notarum essentialium qui uni rei definiendae conveniet. Qua definitione habita, confletur et alia ex genere proximo et differentia ultima. — Sic definitur homo : substantia corporea, vivens, sentiens, rationis particeps ; vel brevius : animal rationale. — Patet hanc methodum ab universaliori ad minus universalia descendere ; quare vocatur *descensiva*. Vocatur *analysis* quia analysis fit rei cujus

essentia inquiritur ; per analysim enim istius subjecti videtur quatenam notae ei insint.

67. B. *Collectione* seu *via ascensus* seu *synthesi*. Proccedit a *consideratione individuorum* quibus res definienda communis est. Quae methodus supponit notum esse quibusnam individuis conveniat definitio quaesita.

Explic. Quaeratur v. g. quid sit magnanimitas, temperantia, fortitudo. Eorum vitas perpendimus qui apparent esse magnanimi, fortes, temperantes ; cernitur quid sit ipsis commune ob quod tali nomine honestantur. Id quod ipsis est commune erit definitio quaesita. — Pariter quaeratur definitio hominis : a Petro, Paulo, Andrea, qui cognoscuntur participare naturam humanam, removentur notae quibus inter se differunt, puta staturae, coloris, indolis, etc. ; inter notas communes eae removentur quae fundamentales non sunt, sed rationem sui habent in aliis notis essentialibus constitutivis. — Patet talem viam a singulari ascendere ad universale, ideoque merito dici *ascensivam* (1).

CAPUT V.

DE ARGUMENTATIONE.

Postquam partes totius per divisionem illustratae fuerant, postquam, omnibus notis inspectis, essentia rei per definitionem circumscripta fuit, reliquum est ut concludatur quid rei conveniat et quatenam ex ea fluant consetaria. Hoc autem fit per illationem cujus exterior manifestatio argumentatio dicitur. Quare ultimum caput duobus articulis absolvitur, quorum alterum agat de illatione, alterum de argumentatione.

(1) Investigatio definitionis via descensus non immerito vocaretur *synthesis* quia a magis universalibus (a minus complexis) procedit ad minus universalia (ad complexiora) successive addendo notas ita ut efficiat aliquod totum actuale, quae est notio quaesita. — Investigatio via ascensus merito vocaretur *analysis* quia a minus universalibus (a complexioribus) procedit ad magis universalia, a rebus, quas considerat, auferendo varias notas.

ARTICULUS I.

DE ILLATIONE.

Ex. § 1. De illatione generice considerata.

potest esse dis-
tributa divina;

unum positive defi-
nitum; compositum; compos-

66. IV. DE VIA INY-
A. Divisione, seu
in differentias suc-
notarum quae, ex
a) Cognoscedente, ponendum sit consequens, vocatur conse-

quod colligitur « Petrus est animal » vocatur
quo alterum colligitur « Petrus est homo »
edens; nexus inter utrumque, seu id quo fit ut,
cedente, ponendum sit consequens, vocatur conse-

69. II. Canones, seu leges praecipuae illationis :

1. Ex vero non nisi verum; h. e. si antecedens est rebus con-
forme, consequens erit necessario iisdem conforme. Eo enim
quod consequentia supponitur adesse, consequens necessario
fluit ex antecedente.

2. Ex falso et falsum et verum. — Exemplo sit : omne
animal est candidum, ergo corvus est candidus. Omne animal
est nigrum, ergo corvus est niger.

3. Ex necessario non nisi necessarium. Si enim consequens
esset contingens, posset non esse verum; si potest non esse
verum, non necessario sequitur ex antecedente necessario vero.

4. Sub bona consequentia quidquid evertit consequens, evertit
antecedens. — Igitur concesso contradictorio consequentis, con-
cedendum est contradictorium antecedentis. Exemplo sit : omne
simplex est intelligens; ergo anima bruti est intelligens.

Illatio duplex est : immediata et mediata.

§ 2. De illatione immediata.

70. Illatio est immediata quando, una re posita, statim
apparet aliam ex priori fluere.

Non una est illatio immediata. Praeter illationem enim de
qua in conversione propositionum, in aequipollentia, in subor-
dinatione specierum et generum dictum est, de sequentibus
illationibus agendum esse ducimus :

I. DE ILLATIONE AB UNA PROPOSITIONE AD EJUS OPPOSITAS.

1. A veritate unius contradictoriae valet illatio ad falsitatem
alterius, et e converso.

2. A veritate unius contrariae valet illatio ad falsitatem alterius, non e converso. — Sic valet : « Paries est albus; ergo non est niger. » — Non valet : « Paries non est albus; ergo est niger. »

3. A falsitate unius subcontrariae valet illatio ad veritatem alterius; non e converso. — Sic valet : « Falsum est aliquem hominem esse lapidem, ergo verum est aliquem hominem non esse lapidem. » — Non valet : « Verum est quod aliquis homo est justus; ergo falsum est quod aliquis homo est justus. »

4. Quoad subalternas :

a) A veritate universalis valet illatio ad veritatem particularis subalternae. Sic valet : « omnis homo est mortalis; ergo aliquis homo est mortalis. »

b) A falsitate universalis non valet per se illatio ad falsitatem particularis. — Sic non valet : « Falsum est omnes homines esse doctos; ergo falsum est aliquem hominem esse doctum. »

c) A veritate particularis non valet illatio ad veritatem universalem.

d) A falsitate particularis valet illatio ad falsitatem universalem. — Sic valet : « Falsum est aliquem hominem esse lapidem; ergo falsum est omnes homines esse lapides. »

e) A veritate vel a falsitate alicujus propositionis valet illatio ad veritatem vel ad falsitatem aequipollentium.

71. II. DE ILLATIONE UNIUS SUPPOSITIONIS AD ALIAM.

Quaeritur : 1. De illatione suppositionis distributivae ad particularem aut ad singularem, et particularis ad distributivam. 2. De illatione distributivae ad collectivam et collectivae ad distributivam.

A. A suppositione distributiva ad particularem vel ad singu-

larem valet illatio tum in propositione affirmativa tum in negativa; h. e. eo quod praedicatum aliquod asseritur vel negatur convenire singulis inferioribus termini communis, recte concluditur illud convenire vel non convenire alicui individuo sive determinato sive indeterminato. V. g. « Omnes homines sunt mortales; ergo Petrus est mortalis; ergo aliquis homo est mortalis. » « Nullus homo est lapis; ergo Petrus non est lapis. » — A suppositione particulari non valet illatio ad distributivam. Ex eo quod praedicatum convenit vel non convenit alicui parti extensionis termini communis, non recte concluditur illud convenire singulis inferioribus vel nulli inferiori.

B. Si agitur de illatione *suppositionis distributivae ad collectivam*, distinguendae sunt propositiones *affirmativae et negativae* :

1. In propositione affirmativa, a *suppositione distributiva ad collectivam valet illatio*, h. e. eo quod praedicatum affirmatur singulis inferioribus competere, recte concluditur illud toti collectioni competere. Sic valet : « Singuli homines sunt mortales; ergo totum genus humanum est mortale. »

NOTA. In tali casu praedicatum convenit individuis collectionis, ut sunt *res*, non vero ut sunt *partes* totius.

2. In propositionibus negativis, distinctione opus est :

a) A *suppositione distributiva ad collectivam valet illatio*, quando in nullis inferioribus, ne initialiter quidem, inest praedicatum. Ex. gr. « Nullum ens finitum in se habet rationem sufficientem inceptionis et existentiae suae; ergo tota multitudo, etiamsi supponitur infinita, entium finitorum, in se non habet rationem sufficientem existentiae suae. »

b) *Non valet illatio quando praedicatum singulis inferioribus initialiter convenit*. Sic non valet : « Singuli ex quinque equis non possunt trahere currum; ergo quinque equi simul non possunt trahere currum. »

C. Si agitur de illatione *suppositionis collectivae ad distributivam*, rursus distinguendae sunt propositiones :

1. In propositionibus affirmativis :

a) A *suppositione collectivae ad distributivam non valet illatio quando singulis inferioribus initialiter tantum convenit praedicatum*. Sic non valet : « Quinque equi simul trahunt currum; ergo singuli possunt trahere currum. »

b) *Valet illatio quando singulis inferioribus convenit totaliter praedicatum*, ast in hoc casu individuis singulis competit praedicatum, ut sunt *res*, non ut sunt *partes* totius.

2. In propositionibus negativis, a *suppositione collectivae ad distributivam* :

a) *Valet illatio, quando praedicatum deberet convenire individuis collectionis uti sunt partes istius collectionis*. Sic valet : « Totus exercitus non potest vincere hostem; ergo singuli milites non possunt vincere. »

b) *Non valet illatio quando praedicatum convenit individuis collectionis uti sunt entia*. Sic non valet : « Totum genus humanum non est justum; ergo nullus homo est justus. » Nota enim *justi afficit homines ut sunt individui*, non vero ut sunt *membra familiae humanae*.

72. III. DE ILLATIONE A POSSIBILITATE AD ESSE, ET VICISSIM.

Ab esse ad posse valet illatio. — Verum a *posse ad esse non valet illatio*; non enim est, quidquid esse potest.

A *non esse ad non posse non valet illatio*, plura enim non sunt quae possunt esse. — Sed valet a *non posse ad non esse*.

A *simultaneitate possibilitatis non valet illatio ad possibilitatem simultaneitatis*. Aliud est enim quod detur simul possibilitas plurium, aliud quod plura possint esse simul; nam ex. g. licet utrumque modo possibile sit, quod quis instanti sequenti vivat et non vivat, non est tamen possibile quod in eodem instanti simul vivat et non vivat.

§ 3. De illatione mediata.

73. Illatio mediata, quae *rationium* dicitur, est operatio mentis per quam, instituta *duarum rerum seu duarum idearum objectivarum comparatione cum tertia*, illarum *identitas vel diversitas cognoscitur*. Tertia idea objectiva, quaecum utraque altera comparatur, vocatur *media*.

Signum cujusvis illationis, etiam *immediatae*, a nonnullis *argumentatio* dicitur. Definitur : oratio qua *una propositio ex*

alia educitur. — A plerisque signum solius illationis mediatae vocatur argumentatio; est oratio qua ex *argumento explicato altera pars quaestionis concluditur*. Quaestio est enuntiatio quae utramque partem contradictionis complectitur. Argumentum est inventum quid ad faciendam fidem, seu medium ad probandum. — Exemplum quaestionis sit: Anima estne perenniter duratura, an finem consecutura? Altera pars contradictionis erit: Anima est immortalis. Medium quo haec propositio demonstratur, vocatur argumentum.

Forma perfecta argumentationis, ad quam ceterae revocantur, est *syllogismus*, de quo fusius est agendum.

ARTICULUS II.

DE SYLLOGISMO.

§ 1. Notio, principia, divisio syllogismi.

74. I. Notio. Vi vocis, idem sonat ac computatio, ratiocinatio; derivatur enim a *συλλογίζεσθαι*, conjungere computando vel ratiocinando. — Definitur oratio qua duo termini propositionis affirmativae aut negativae comparantur cum uno tertio, et concluditur hos terminos inter se convenire aut non convenire. Tertius cui extremi comparantur, vocatur *medius terminus*.

Patet in definitione syllogismi terminum propositionis, et terminum medium, significare *objectum* pro quo supponunt. Quocirca syllogismus etiam definitur oratio in qua *duae ideae objectivae* comparantur cum una tertia, etc...

In syllogismo cujus conclusio est affirmativa, uterque terminus conclusionis cernitur convenire cum eodem termino medio et ex hoc concluditur eos terminos convenire inter se. — Innititur principio convenientiae: « *Quae sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se.* » — Sit propositio: Petrus est risibilis. Comparatur uterque terminus cum « *homine* »: Petrus est aliquis homo; risibilitas autem convenit omni homini et proinde huic parti extensionis, qui est Petrus. Unde sic struitur syllogis-

mus: Petrus est homo. Atqui omnis homo est risibilis. Ergo Petrus est risibilis.

In syllogismo cujus conclusio est negativa, unus terminus convenit, alter non convenit cum eodem medio; e quo concluditur hos terminos inter se non convenire. — Innititur principio discrepantiae: « *Si e duobus, unum convenit tertio, alterum non convenit; haec duo inter se non conveniunt.* » — Sit propositio: Petrus non est irrationalis. Comparatur uterque terminus cum tertio, qui erit « *homo* »: Petrus est aliquis homo; irrationalitas autem nulli homini convenit et proinde de nulla parte extensionis istius termini praedicari potest. Unde sic struitur syllogismus: Petrus est homo. Atqui nullus homo est irrationalis. Ergo Petrus non est irrationalis.

75. Terminus medius stricte talis dicit explicite id quod neutro extremo explicite enuntiatur. Hoc potest contingere duobus modis: a) Vel terminus medius significat explicite id quod non nisi *implicite* aliquo extremo continetur: sic Deum cognoscere futura libera probatur ex infinitate quae implicite est in conceptu Dei. b) Vel significat id quod est *extrinsecum* extremis: sic existentia Dei demonstratur ex existentia mundi quae est Deo extrinseca. — Itaque si terminus, qui medii locum occupat, significat tantum aliis verbis formam sub qua subjectum exhibetur vel quam praedicatum significat, non est stricte terminus medius, nec fit proprie syllogismus. Exemplo sit: Petrus est animal rationale. Atqui animal rationale est homo. Ergo Petrus est homo. Animal rationale enim et homo dicunt prorsus idem aliis verbis.

76. II. Elementa. — **1.** Ex praefactis patet syllogismum constare tribus propositionibus: Prima affirmat vel negat identitatem prioris conceptus objectivi cum tertio. — Secunda affirmat vel negat identitatem posterioris conceptus objectivi cum eodem tertio. — Tertia affirmat vel negat identitatem prioris conceptus cum posteriore. — Prima et secunda propositiones vocantur *antecedens, praemissae*; tertia propositio, *consequens, conclusio, illatio*. Manifestum est ista nomina esse *relativa*, ea nempe desumi ex eo quod alia antecedunt, alia vero consequuntur, non modo ordine, sed praesertim cognitione. — Nexus inter praemissas et conclusionem vocatur *consequentia*.

Ex supra dictis perspicuum est in syllogismo dari tres terminos, *medium* nempe et *subjectum praedicatumque* conclusionis quae vocantur *extrema*. — Subjectum quidem dicitur *minus extremum*, praedicatum vero *majus extremum*; ideoque ea ex praemissis, quae continet *majus extremum*, vocatur *major*, altera, quae continet *minus extremum* dicitur *minor*. — Attamen in disputationibus major vocatur ea propositio quae primo effertur loco; posterior praemissa vocari solet minor. — Ratio cur praedicatum conclusionis dicatur *majus extremum*, subjectum autem *minus extremum*, est quia praedicatum ex se habet majorem extensionem quam subjectum.

77. OBSERVA 1. Quando adest nexus inter antecedens et consequens, conclusio dicitur *recta*; dicitur autem *vera*, quando conformis est rebus. Hinc conclusio *recta* esse potest nec *vera*, *vera* nec *recta*. Sic *recta* est et *falsa* in sequenti: « Omne risibile merito spernitur. Atqui Petrus est risibilis. Ergo Petrus merito spernitur. » — *Vera* est non autem *recta* in sequenti: « Aliquis natus Genuae novum mundum detexit. Atqui Christophorus Columbus natus est Genuae. Ergo Christophorus Columbus novum mundum detexit. »

2. Eo quod neutrum extremum cum medio convenit, nihil circa eorum inter se convenientiam vel discrepantiam concludi potest, uti ex regulis syllogismi elucescet.

3. Id quod affirmatur in conclusione, virtualiter asseritur in praemissis, sive conclusio explicat id quod praemissae implicite dicunt.

78. III. Divisio syllogismi ratione materiae et formae.

Materia syllogismi alia est *proxima*, alia *remota*: Remota sunt *termini* quibus constat; proxima sunt *propositiones*; ex terminis enim fiunt propositiones, ex his syllogismus.

Forma interna est *consequentia* seu *nexus*.

Forma externa est *dispositio artificiosa terminorum et propositionum*. — Dispositio terminorum est combinatio extremorum cum medio: dicitur *figura syllogismi*. Dispositio propositionum est combinatio earum inter se secundum quantitatem et secundum qualitatem: dicitur *modus syllogismi*. — Quantitas universalis et quantitas particularis solae attenduntur. Subjectum

vero *singulare* propositionis aequiparatur *subjecto universali*, siquidem aequae ac universale sumitur secundum totam extensionem suam, praedicatum enim propositionis convenit omni ei quod per subjectum significari potest.

79. A. RATIONE MATERIAE syllogismus dividitur:

1. In *demonstrativum*, *probabilem* et *sophisticum*, prouti constat propositionibus necessario seu certo veris, vel probabilibus, vel apparenter veris reapse autem falsis.

2. In *simplicem* et in *compositum*. — Simplex constat *tribus propositionibus simplicibus*, v. g.: « summum bonum est amandum; atqui Deus est summum bonum; ergo. »

Compositus vel constat *pluribus propositionibus*, vel habet majorem quae est *composita et utrumque extremum conclusionis continet*.

Inter syllogismos simplices eminent *expositorius*; ille dicitur qui habet *terminum medium singularem*, sive solus *medius singularis* sit, sive insuper *singularis* sit alter extremus, aut imo uterque. Exemplo sit: « Petrus est philosophus; atqui Petrus est filius Pauli; ergo filius Pauli est philosophus. » Tales syllogismi dicuntur *expositorii*, quia rem exponunt, seu quia evidenter concludunt.

80. B. RATIONE FORMAE syllogismus dividitur:

1. In *directum* et *indirectum*. a) Directus concludit *servato naturali ordine* terminorum conclusionis. Talis est: « Omne vitium est fugiendum; atqui luxuria est vitium; ergo luxuria est fugienda. » — b) Indirectus concludit *propositionem veram sed inversam, mutato praedicato in subjectum*, ut v. g.: « Homo est animal; atqui animal est substantia; ergo aliqua substantia est homo. »

OBSERVA. E praefactis praemissis fluebat conclusio: « ergo homo est substantia; » stante autem hac conclusione, major est propositio secundo loco posita. Si haec conclusio universalis convertitur in particularem, loco mutantur praemissae, et conclusio convertens est propositio indirecta.

2. In *quatuor figuras*, quarum singulae, ratione materiae, sedecim modos complectuntur. — Inter sexaginta quatuor formas syllogisticas, dantur quadraginta quinque quae perverse concludunt, et *undeviginti rectam habentes conclusionem*. Cfr. § 5.

Circa *notionem* syllogismi quaeritur: 1. Quibusnam legibus syllogismus facere debeat satis ut consequentia adsit; 2. quomodo inveniatur medium. — Circa *divisiones* traditas quaerendum: 3. de figuris et modis syllogismi; 4. de syllogismis compositis; 5. de syllogismo demonstrativo; 6. de sophistico. — De syllogismo probabili agetur in posteriore parte Logicae.

§ 2. De legibus syllogismi.

81. Ut consequentia adsit h. e. ut, positis praemissis, necesse sit poni consequens, requiritur ut extrema fuerint comparata cum uno eodemque medio, et ut vel ambo cernantur convenire huic medio, vel unum quidem convenire, alterum non convenire. Hoc enim habito, necesse est ut extrema inter se convenient, vel ut non convenient.

Verum subinde exurgit ulterior quaestio, quatenam nempe sint leges quibus syllogismus facere debeat satis ut realiter, non autem apparenter tantum, uni eidemque medio comparata fuerint extrema. — Cui quaestioni respondetur octo servandas esse regulas, quarum quatuor priores agunt de terminis, quatuor posteriores de propositionibus.

Pro terminis

Terminus est triplex: major mediusque minorque.
Latus hos quam praemissae conclusio non vult.
Nequaquam medium capiat conclusio fas est.
Aut semel aut iterum medius generaliter esto.

Pro propositionibus

Utraque si praemissa negat, nihil inde sequitur.
Ambae affirmantes nequeunt generare negantem,
Nil sequitur geminis ex particularibus unquam.
Pejorem sequitur semper conclusio partem.

Advertere juvat primam regulam enuntiare ipsam syllogismi essentiam; ceteras explicite proponere id quod implicite continetur in prima.

82. Regula 1^a. *Tres sunt tantum in syllogismo termini.*

Ratiocinium enim triplici idea objectiva constat, syllogismus igitur constat triplici signo, ideae, seu triplici termino.

Peccant contra hanc legem qui terminos aequivocos adhibent; hi enim sunt aequivalenter multiplices, cum diversas ideas objectivas significant. Sic peccat qui dicit: Leo est animal rugiens; atqui Leo est imperator Graecus; ergo imperator graecus est animal rugiens. — Peccat etiam qui mutat suppositionem medii, v. g. qui medium in majore supponit distributive, in minori collective; sic enim non fit comparatio utriusque extremi cum eodem medio. Exemplo sit: Omnes milites (distributive sumpti) sunt impares superando hosti; atqui omnes milites (collective sumpti) sunt totus exercitus; ergo totus exercitus est impar superando hosti.

83. Regula 2^a. *Nullus terminus debet universaliter accipi in conclusione quam in praemissis.*

Hinc nullus terminus in conclusione distributive supponat, nisi in praemissis distributive supposuerit.

Duplex habetur ratio: a) Conclusio debet contineri in praemissis; sed non continetur nisi servetur regula, nam universale non continetur in particulari. — b) Si termini ampliores fiunt, jam conclusio non pronuntiat convenire inter se ea quae cum medio fuerunt comparata; nam non nisi pars unius ex terminis conclusionis fuit comparata cum termino medio. Igitur cum mutatus fuerit terminus, dantur in syllogismo plures tribus terminis.

Hinc peccant sequentes: Corpus est substantia; atqui mens non est corpus; ergo mens non est substantia. Petrus est homo; atqui Petrus est risibilis; ergo homo est risibilis. Etenim unum ex extremis supponit distributive in conclusione, particulariter in praemissa.

84. Regula 3^a. *Medius terminus nunquam debet inveniri in conclusione.*

Patet ex notione syllogismi. — Quare peccat: Petrus est parvus; atqui Petrus est philosophus; ergo Petrus est parvus philosophus. Conclusio debet esse: parvus aliquis est philosophus.

85. Regula 4^a. *Medius terminus saltem semel in alterutra praemissa sumi debet universaliter seu distributive, imo distributione completa.*

Secus enim *bis terminus medius* sumitur pro parte extensionis; hinc *utrumque extremum* comparatur cum parte extensionis medii, (cum aliqua specie, vel cum aliquo individuo), non vero, per se loquendo, cum eadem parte; consequenter haberentur quatuor termini: scilicet duo extrema et medius qui per se pro diversis supponeret in maiore et in minore.

Hinc peccant: 2) Homo est animal; atqui equus est animal; ergo equus est homo. In utraque praemissa positiva animal supponit disjunctive; inde sensus majoris est: homo est aliquod animal seu aliqua species animalis; sensus minoris est: equus est aliqua species animalis. — 3) Omne animal fuit in arca Noe; atqui Petrus est animal; ergo Petrus fuit in arca Noe. Terminus enim animal in maiore distribuit *incomplete*.

Coroll. Ergo in praemissis debet esse saltem unus terminus universalis plus quam in conclusione; nam ex regula secunda, saltem tot termini universales in praemissis sint oportet quam in conclusione; ex regula quarta medius saltem semel sit universalis; ex tertia, medius non redeat in conclusione.

86. Regula 5^a. *Ex duabus praemissis negantibus nihil concludi potest.*

Sic enim dicitur *utrumque extremum* non convenire medio; sed hoc integrum relinquit utrum extrema inter se conveniant, necne. — Hinc peccat: Homo non est lapis; atqui marmor non est homo; ergo marmor non est lapis.

87. Regula 6^a. *Si utraque praemissa est affirmans, conclusio debet affirmare.*

Nam quae conveniunt uni tertio, conveniunt inter se; *utrumque* autem extremum pronuntiatur convenire medio.

88. Regula 7^a. *Nihil legitime concludi potest ex duabus praemissis particularibus.*

Etenim vel ambae praemissae erunt affirmantes, vel ambae negantes, vel una affirmans altera autem negans. Jamvero in nullo casu valet illatio:

1. Si enim omnes praemissae affirmant, omnes termini sunt particulares: subjecta enim sunt particularia, siquidem propositiones sunt particulares; praedicata sunt particularia, cum propositiones supponantur esse affirmantes. Ergo medius *bis* sumitur particulariter, contra regulam quartam.

2. Si una est affirmans, altera negans, conclusio debet esse negans, vi principii discrepantiae; in conclusione negante praedicatum supponit distributive; igitur, cum praemissae saltem unum terminum universalem plus quam conclusio habere debeant, consequens est in praemissis duos terminos distributive esse supposituros, quorum unus, vi regulae secundae, erit praedicatum conclusionis in praemissa maiore adhibitum. — Jamvero duae propositiones particulares facere nequeunt satis duabus hisce conditionibus; nam *utrumque subjectum* supponit particulariter; insuper, cum una saltem praemissa debeat esse affirmans, praedicatum ejus particulariter supponit. Itaque non relinquitur locus nisi uni termino universali.

3. Si ambae praemissae negant, nihil legitime concludi patet ex regula quinta.

Hinc peccant: Aliquis philosophus non fuit impius; atqui aliquis philosophus fuit atheus; ergo aliquis atheus non fuit impius. — Aliquod animal est Petrus; atqui aliquod animal est vulpes; ergo Petrus est vulpes.

89. Regula 8^a. *Conclusio semper sequitur partem debiliorem, h. e. negativa est, si una praemissa est negativa; particularis est, si una praemissa est particularis.*

1. Si enim una praemissa est negativa, unum ex extremis convenit cum medio, alterum non convenit; principium igitur discrepantiae requirit ut extrema inter se non conveniant, seu ut conclusio sit negativa.

Hinc peccat: nullum animal est planta; atqui omnis homo est animal; ergo omnis homo est planta.

2. Si una praemissa est particularis, conclusio nequit esse universalis; nam haec conclusio universalis vel affirmativa esset vel negativa; atqui neutrum haberi potest:

a) Conclusio non potest esse *universalis affirmativa*: nam praemissae deberent continere saltem duos terminos universales; hi autem dari non possunt. Si enim conclusio est affirmativa, praemissae debent esse affirmativae, vi primae partis, et consequenter praedicatum utriusque supponit particulariter. Ex hypothesi una ex praemissis est particularis, et proinde particulare est ejus subjectum. Unde solum subjectum alterius praemissae potest esse universale.

b) Conclusio non potest esse *universalis negativa*, nam duo extrema essent universalia, unde praemissae continere deberent tres terminos universales; sed hoc dari nequit; una enim ex praemissis affirmativa sit oportet ex regula quinta: ejus igitur praedicatum supponit particulariter; ex hypothesi, una propositio est particularis, particulare igitur est ejus subjectum. Ergo tantum remanet locus duobus terminis universalibus.

Hinc peccat: « Omne corpus est extensum; atqui aliqua substantia est corpus; ergo omnis substantia est extensa. »

§ 3. De variis figuris et modis syllogisticis.

Inquirenda occurrunt varia: 1. Quenam sint diversae figurae, diversique modi. 2. Quinam ex his modis sint utiles et quinam inutiles h. e. perverse concludentes. 3. Utrum hi modi ad unitatem quamdam redigi possint. 4. Num pro variis modis utilibus praesto sint principia specialia quibus eorum consequentia ultro innotescat. Duo posteriora sequenti paragrapho tractabuntur.

90. De numero figurarum. — Figurae syllogismorum possibles sunt numero *quatuor*, seu quatuor sunt combinationes diversae medii cum extremis.

IN PRIMA FIGURA *medium subjicitur in majori et praedicatur in minori.* Exemplo sit: omne vitium est turpe; atqui ambitio est vitium; ergo ambitio est turpis.

IN SECUNDA FIGURA *medium in utraque praemissa praedicatur.* Exemplo sit: omne metallum est ductile; atqui nullus lapis est ductilis; ergo nullus lapis est metallum.

IN TERTIA FIGURA *medium in utraque praemissa subjicitur.* Exemplo sit: omnis virtus est amanda; atqui aliqua virtus est laboriosa; ergo aliquid laboriosum est amandum.

Tres priores figurae sequenti versiculo significantur:

Subj. praed. prima; sed altera bis praed.; tertia bis subj.

IN QUARTA FIGURA *medium praedicatur in majore, subjicitur in minore.* Exemplo sit: omnis homo est animal; atqui animal est aliqua substantia; ergo aliqua substantia est homo.

OBSERVA. 1. E praemissis quartae figurae haec etiam conclusio duci potest: « aliquis homo est substantia. » Data autem hac conclusione: a) praemissae transponuntur h. e. quae erat primo major fit minor, quae erat minor fit major; b) quarta figura in primam conversa est.

2. Conclusiones quartae figurae sunt propositiones indirectae; insuper omnes modi istius figurae in idem incidunt ac modi indirecti primae figurae. Ideo a scholasticis praetermissa est haec quarta figura.

91. De numero modorum syllogisticorum. — Modo intelligitur dispositio praemissarum inter se secundum universalitatem (cui aequiparatur singularitas) et particularitatem, affirmationem et negationem. Porro quatuor sunt genera propositionum: a) Universalis affirmativa, quae designatur littera A; b) universalis negativa E; c) particularis affirmativa I; d) particularis negativa O. — Itaque in qualibet figura *sedecim modi sunt possibiles*; etenim in singulis figuris majori universali affirmativae A subjungi possunt minores A, E, I, O, quae eadem quatuor minores subjungi possunt majoribus E, I, O; ita ut in singulis figuris sequentes modi occurrant:

AAA; AEE; AII; AOO;
 EEE; EAE; EIO; EOO;
 III; IAI; IEO; IOO;
 OOO; OAO; OEO; OIO.

92. De modis inutilibus in omnibus figuris. — Ex schemate videre est in qualibet figura haberi a) quatuor modos qui constant ex propositionibus pure negantibus; b) quatuor modos constantes ex propositionibus pure particularibus, quarum una est insuper pure negans. Etenim a) majori universali negativae E subjunguntur successive minores E et O, quae eadem minores junguntur majori partic. negat. O; b) majoribus particularibus I et O junguntur minores I et O. — Quare e quaque figura expungendi sunt septem modi tamquam perverse concludentes et inutiles, nimirum a) pure negantes EE, EO, OE, OO; b) pure particulares II, IO, OI, OO. Itaque novem modi in singulis figuris remanent, nimirum AAA, AEE, AII, AOO, EAE, EIO,

IAI, IEO, OAO. Ex his autem modis quidam alii e censu utilium exturbandi veniunt; quaeque enim figura speciali legi subjacet.

93. De modis utilibus et de inutilibus in singulis figuris.

IN PRIMA FIGURA (in qua extrema sunt praedicatum majoris et subjectum minoris), regula est:

Sit minor affirmans, major vero generalis.

Etenim: a) minor negativa esse nequit, secus enim conclusio negativa sit oportet, vi regulae octavae; in conclusione negativa praedicatum supponeret distributive, illud autem praedicatum conclusionis, rediens in majore, distributive supponere deberet, vi regulae secundae; ut autem distributive supponat, haec major debet esse negativa; sed nequit vi quintae regulae esse negativa, si minor est negativa. Ergo vetatur ne minor sit negans.

b) Major universalis esse debet, nam terminus medius vi regulae quartae saltem semel distributive supponere debet; jam vero in minore affirmante, in qua medium est praedicatum, supponit disjunctive; requiritur ergo ut in majore, ubi medius est subjectum, supponat distributive seu ut major sit universalis.

Ergo ex prima figura expunguntur: a) Quae majorem particularem habent, nimirum IAI, IEO, OAO. b) Quae minorem negantem habent, nimirum AEE, AOO.

Remanent igitur quatuor modi e sedecim vel e novem posteribus, nempe AAA, EAE, AII, EIO. His verbis exprimuntur:

BARBARA cElAREnt DARII fERIO.

bAr Omne animal est sensibile;
bA Atqui omnis homo est animal;
rA Ergo omnis homo est sensibilis.

dA Omne animal est sensibile;
rI Atqui aliquis homo est animal;
I Ergo aliquis homo est sensibilis.

cE Nullum animal est lapis;
IA Atqui omnis homo est animal;
rEnt Ergo nullus homo est lapis.

fE Nullum animal est lapis;
rI Atqui aliquis homo est animal;
O Ergo aliquis homo non est lapis.

94. Dialectici quatuor hisce modis primae figurae addunt quinque modos indirectos, AAI, EAE, AII, AEO, IEO, quorum tres priores habentur per conversionem conclusionum modorum directorum bArBARA cElAREnt DARII. Juxta regulas conversionis, bArBARA convertitur per accidens in particularem affirmati-

vam bArAllpton; cElAREnt simpliciter convertitur in cElAntEs, (cAlEntEs), dARII simpliciter convertitur in dAbIIIs. Insuper ex EAE et EIO fiunt per conclusiones indirectas fApEsmO et frIsEsOmorum; praemissis enim sic loco mutatis, minor negans facta est major negans, quod non vetatur per regulas.

bA Omne animal est sensibile;
rA Atqui omnis homo est animal;
IIP Ergo aliquod sensibile est homo.

dA Omne animal est sensibile;
bI Atqui aliquis homo est animal;
tIs Ergo aliquis sensibilis est homo.

cE Nullum animal est lapis;
lAn Atqui omnis homo est animal;
tEs Ergo nullus lapis est homo.

fAp Omne brutum est animal;
Es Atqui nullus homo est brutum;
mO Ergo aliquod animal non est homo.

frIs Aliquod animal est homo;
Es Atqui nullus lapis est animal;
sO Ergo aliquis homo non est lapis. -- (morum).

95. IN SECUNDA FIGURA (in qua extremum majus est subjectum majoris, extremum minus vero subjectum minoris), regula est:

Una negans esto, nec major sit specialis.

Applicatione hujus regulae manifestum est dari quatuor modos utiles hujus figurae, nempe AEE, AOO, EAE, EIO. Qui modi ita significari solent:

cAmEstrEs bArOcO cEsArE fEstInO.

IN TERTIA FIGURA (in qua extremum majus est praedicatum majoris, extremum minus vero praedicatum minoris) regula est:

Sit minor affirmans, conclusio particularis.

Applicatione regulae constat in hac figura deprehendi sex modos utiles: AAI, EAO, IAI, AII, OAO, EIO.

dArApfI fElAptOn dIsAmIs dAtIsI bOcArD O fERIsOn.

IN QUARTA FIGURA (in qua extremum majus est subjectum majoris, extremum minus vero praedicatum minoris), tres habentur leges:

Si major affirmat, (sit) minor generalis.

Si minor affirmat, (sit) conclusio particularis.

Si una praemissarum negat, (sit) major generalis.

Applicatione regularum fit ut in quarta figura dentur quinque

modi utiles qui coincidunt modis indirectis primae figurae :
AAI, AEE, EAO, EIO, IAI.

bArAlIpton eAlEntEs dImAtIs fEspAmO frEsIsOmOrum.

Cum soli modi directi primae figurae soleant usurpari, super-
vacaneum foret immorari ceteris figuris.

§ 4. De probatione modorum syllogisticorum.

96. In medio posito syllogismo, qui omnes regulas sertas
tectasque servat, adversarius pertinax, aut dialecticorum sub-
tilitatibus parum instructus, consequentiam negare potest. Im-
praesentiarum quaeritur num in promptu sint media quaedam
quibus *consequentiae bonitas ad apertam lucem adducatur*. —
Quae quaestio dum solvitur, solvetur et altera, num varii syllo-
gismorum modi ad unum modum reduci queant.

Ad solutionem quaestionis distinguendi sunt modi perfecti
et imperfecti; bonitatem enim consequentiae aliorum modorum
alia media demonstrant.

Perfecti sunt quorum consequentia *manifestius apparet*;
tales autem censentur soli quatuor modi directi primae figurae.
— *Imperfecti* ii sunt quorum consequentia *non est adeo mani-
festa*, sive quia conclusio est propositio indirecta, sive quia in
dispositione terminorum perspicuitas desideratur.

SYLLOGISMI PERFECTI consequentiae bonitas probatur duplici
principio : a) *Dictum de omni*, h. e. quod dicitur universim
de superiore (v. g. de animali), dicitur de singulis inferioribus
(v. g. de specie humana et belluina, de singulis hominibus et
brutis). — b) *Dictum de nullo*, h. e. quod negatur universim
de superiore, negatur de singulis inferioribus.

Principia allata esse apta ad probandam bonitatem horum
modorum, ostenditur *synthetice* seu exemplo adducto. Sit haec
argumentatio in *Barbara* : « Omnis virtus est honesta; atqui
humilitas est virtus; ergo humilitas est honesta. » Consequen-
tiae bonitas sic probatur : quod dicitur de superiore univer-
saliter, dicitur de quolibet inferiore sub eo contento; sed

universaliter de virtute asseritur quod est honesta; iterum hu-
militas continetur sub virtute; ergo de humilitate dici debet
eam esse honestam. Circa syllogismos in *celarent* et in *ferio*
eodem modo applicatur principium « *dictum de nullo* » (1).

OBSERVA. Terminus medius syllogismi perfecti vocatur me-
dius, non tantum quia intellectus eo utitur tanquam instru-
mento ad conclusionem probandam, sed etiam quia, quoad
extensionem, mediam sedem occupat inter extrema.

97. MODORUM IMPERFECTORUM consequentia probari potest
tum immediate principiis quibusdam propriis, quae videre est
passim apud auctores, tum praesertim mediate nempe redu-
cendo eos ad aliquem ex modis perfectis primae figurae.

Reductio duplex est : *ostensiva* seu conversiva, est revocatio
syllogismi imperfecti ad perfectum; *repressiva* seu reductio ad
impossibile.

A. De reductioe ostensiva. Omnes modi imperfecti, exceptis
Baroco et Bocardo, ad aliquem modum perfectum reducuntur,
ad eum nempe a cujus prima littera ipsi incipiunt; sic *Bara-
lipton* reducitur ad *Barbara*; *Celantes*, *Cesare* et *Camestres*,
ad *Celarent*; *Datisi* ad *Darii*. — Modus quo fit reductio indi-
catur his versiculis :

S vult simpliciter verti; P vero per acci;
M vult transponi; C per impossibile duci.

(1) Principio « *dictum de omni* » « *dictum de nullo* », probari non
potest consequentia syllogismorum secundae et tertiae figurae. In neu-
tra enim figura ista duo deprehenduntur, quod extremum majus sub
extensione sua contineat medium, et quod medius habeat sub exten-
sione sua extremum minus. Nam in secunda figura medius de utroque
extremo praedicatur; in tertia, utriusque extremo subjicitur. Jamvero
cum praedicatum sub extensione sua non habeat medium, non praedi-
catur de omni medio, sed ad summum de aliquo tantum; cum me-
dius sub extensione sua non habeat subjectum, non praedicatur de
omni subjecto, sed ad summum de aliquo. Sic homo non praedicatur
de omni animali, sed de aliquo tantum; animal vero praedicatur de
omni homine. — Propter hanc rationem, isti modi a Philosopho habiti
non sunt ut syllogismi perfecti et proprie dicti.

Explic. Singula verba, quibus significantur varii modi syllogismorum, constant tribus saltem syllabis: prima designat majorem, secunda minorem, tertia conclusionem; consonantes S, P, C. regunt syllabas quas afficiunt, et indicant quid circa propositionem per has syllabas significatam, sit faciendum. Jamvero propositio cujus signum afficitur S, est convertenda simpliciter; propositio quam afficit P, convertitur per accidens; propositio quam afficit C (Baroco et Bocardo) per impossibile ducitur, quia ostensive reduci nequit; M vero indicat praemissas esse transponendas. His praestitis, reducta est forma imperfecta ad formam perfectam, quae incipit eadem consonante. — Sic *baraliPton* ad *barbara* reducitur, convertendo per accidens conclusionem; *celanteS* et *dabiiS* ad *celarent* et ad *darii*, convertendo simpliciter conclusionem; *faPeSMo* ad *ferio* convertendo majorem per accidens, minoremque simpliciter et praemissas transponendo; *friSeSoMorum* ad *ferio*, convertendo simpliciter tum majorem tum minorem et transponendo praemissas; *caMeStrEs* ad *celarent*, convertendo simpliciter minorem et conclusionem et transponendo praemissas; *daraPti* et *felaPton* ad *darii* et ad *ferio*, minorem convertendo per accidens; *datiSi* et *feriSen* ad *darii* et ad *ferio* convertendo simpliciter minorem; *diSaMiS* ad *darii* convertendo simpliciter majorem et conclusionem et transponendo praemissas.

Exemplo sit *faPeSMo*: « omnis homo est animal; atqui nullus equus est homo; ergo aliquod animal non est equus. » Major conversa per accidens, erit: aliquod animal est homo; major simpliciter conversa, est: nullus homo est equus; his praemissis transpositis, exurgit *ferio*, « nullus homo est equus; atqui aliquod animal est homo; ergo aliquod animal non est equus. »

98. B. De reductione ad impossibile. Fit sequenti modo: Si quis concedit praemissas syllogismi legitimi, consequentiam vero negat, et proinde contendit, stantibus praemissis, conclusionem esse falsam, ejusque contradictoriam esse veram: assumitur haec contradictoria conclusionis; combinatur cum una ex praemissis concessis; exurgit modus perfectus primae figurae cujus conclusio est contradictoria alterius praemissae

Regulae reductionis ad impossibile sic exprimuntur:

- Prima minorem adimit, facit e majore minorem;
- Celantes minor est contrad. min. sede majoris;
- Majorem servat variatque secunda minorem;
- Tertia majorem variat, servatque minorem.

Sensus: Prima figura contradictoriam conclusionis negatae in majorem adhibet; majorem concessam in minorem; conclusio est contradictoria minoris concessae. Sic reducuntur modi indirecti primae figurae. Excipitur *Celantes*, quae minorem concessam adhibet pro majore, contradictoriam conclusionis pro minore, et reducitur ad *Darii*.

Secunda figura servat majorem, contradictoriam conclusionis adhibet in minorem; conclusio est contradictoria minoris concessae. — Exemplo sit sequens in *Baroco*: « omnis homo est animal; atqui aliquod intellectivum non est animal; ergo aliquod intellectivum non est homo. » Neganti consequentiam opponitur eadem major, cui additur contradictoria conclusionis: « Omnis homo est animal; atqui omne intellectivum est homo; ergo omne intellectivum est animal. » Sic *Baroco* per impossibile reducitur in *Barbara*.

Tertia figura contradictoriam conclusionis adhibet in majorem, servat minorem; conclusio est contradictoria majoris concessae. — Exemplo sit sequens in *Bocardo*: « Aliquod animal non est homo; atqui omne animal est sensitivum; ergo aliquod sensitivum non est homo. » Habetur sequens in *Barbara*: « Omne sensitivum est homo; atqui omne animal est sensitivum; ergo omne animal est homo. »

OBSERVA. Aristoteles reducit omnes formas ad *Barbara*; scilicet reducit *Darii* et *Ferio* per impossibile ad *Cesare* et ad *Camestres*, assumendo contradictoriam conclusionis in majorem, majorem concessam assumendo in minorem, et inferendo in *Cesare* et in *Camestres* conclusionem oppositam minori concessae; *Cesare* autem et *Camestres* reducuntur ostensive ad *Celarent*; *Celarent* reducitur ad *Barbara*, sumendo loco majoris propositionem infinitam aequivalentem. Sit *Celarent*: Nullum rationale est rugiens; atqui omnis homo est rationalis; ergo

Explic. Singula verba, quibus significantur varii modi syllogismorum, constant tribus saltem syllabis: prima designat majorem, secunda minorem, tertia conclusionem; consonnantes S, P, C. regunt syllabas quas afficiunt, et indicant quid circa propositionem per has syllabas significatam, sit faciendum. Jamvero propositio cujus signum afficitur S, est convertenda simpliciter; propositio quam afficit P, convertitur per accidens; propositio quam afficit C (Baroco et Bocardo) per impossibile ducitur, quia ostensive reduci nequit; M vero indicat praemissas esse transponendas. His praestitis, reducta est forma imperfecta ad formam perfectam, quae incipit eadem consonante. — Sic *baraliPton* ad *barbara* reducitur, convertendo per accidens conclusionem; *celanteS* et *dabi'iS* ad *celarent* et ad *darii*, convertendo simpliciter conclusionem; *faPeSMo* ad *ferio* convertendo majorem per accidens, minoremque simpliciter et praemissas transponendo; *friSeSoMorum* ad *ferio*, convertendo simpliciter tum majorem tum minorem et transponendo praemissas; *caMeStrEs* ad *celarent*, convertendo simpliciter minorem et conclusionem et transponendo praemissas; *daraPti* et *felaPton* ad *darii* et ad *ferio*, minorem convertendo per accidens; *datiSi* et *feriSen* ad *darii* et ad *ferio* convertendo simpliciter minorem; *diSaMiS* ad *darii* convertendo simpliciter majorem et conclusionem et transponendo praemissas.

Exemplo sit *faPeSMo*: « omnis homo est animal; atqui nullus equus est homo; ergo aliquod animal non est equus. » Major conversa per accidens, erit: aliquod animal est homo; major simpliciter conversa, est: nullus homo est equus; his praemissis transpositis, exurgit *ferio*, « nullus homo est equus; atqui aliquod animal est homo; ergo aliquod animal non est equus. »

98. B. *De reductione ad impossibile.* Fit sequenti modo: Si quis concedit praemissas syllogismi legitimi, consequentiam vero negat, et proinde contendit, stantibus praemissis, conclusionem esse falsam, ejusque contradictoriam esse veram: assumitur haec contradictoria conclusionis; combinatur cum una ex praemissis concessis; exurgit modus perfectus primae figurae cujus conclusio est contradictoria alterius praemissae

Regulae reductionis ad impossibile sic exprimuntur:

- Prima minorem adimit, facit e majore minorem;
- Celantes minor est contrad. min. sede majoris;
- Majorem servat variatque secunda minorem;
- Tertia majorem variat, servatque minorem.

Sensus: Prima figura contradictoriam conclusionis negatae in majorem adhibet; majorem concessam in minorem; conclusio est contradictoria minoris concessae. Sic reducuntur modi indirecti primae figurae. Excipitur *Celantes*, quae minorem concessam adhibet pro majore, contradictoriam conclusionis pro minore, et reducitur ad *Darii*.

Secunda figura servat majorem, contradictoriam conclusionis adhibet in minorem; conclusio est contradictoria minoris concessae. — Exemplo sit sequens in *Baroco*: « omnis homo est animal; atqui aliquod intellectivum non est animal; ergo aliquod intellectivum non est homo. » Neganti consequentiam opponitur eadem major, cui additur contradictoria conclusionis: « Omnis homo est animal; atqui omne intellectivum est homo; ergo omne intellectivum est animal. » Sic *Baroco* per impossibile reducitur in *Barbara*.

Tertia figura contradictoriam conclusionis adhibet in majorem, servat minorem; conclusio est contradictoria majoris concessae. — Exemplo sit sequens in *Bocardo*: « Aliquod animal non est homo; atqui omne animal est sensitivum; ergo aliquod sensitivum non est homo. » Habetur sequens in *Barbara*: « Omne sensitivum est homo; atqui omne animal est sensitivum; ergo omne animal est homo. »

OBSERVA. Aristoteles reducit omnes formas ad *Barbara*; scilicet reducit *Darii* et *Ferio* per impossibile ad *Cesare* et ad *Camestres*, assumendo contradictoriam conclusionis in majorem, majorem concessam assumendo in minorem, et inferendo in *Cesare* et in *Camestres* conclusionem oppositam minori concessae; *Cesare* autem et *Camestres* reducuntur ostensive ad *Celarent*; *Celarent* reducitur ad *Barbara*, sumendo loco majoris propositionem infinitam aequivalentem. Sit *Celarent*: Nullum rationale est rugiens; atqui omnis homo est rationalis; ergo

nullus homo est ruginens. Sic adducitur in *Barbara* : Omne rationale est non-ruginens; atqui omnis homo est rationalis; ergo omnis homo est non-ruginens.

§ 5. *De inventione medii.*

Cum propositio syllogistice probanda suscipitur, inveniendum est medium seu argumentum, quo fiat demonstratio. Hic duplex occurrit quaestio : 1. Quomodo aggredienda sit haec inquisitio? 2. E quibus promptuariis seu locis eruenda sint media.

99. I. *De ratione investigandi medium.* — Cum modi directi primae figurae fere soli usurpentur, de ceteris vix est cur quaeratur. Insuper inter modos directos primae figurae, duo habent conclusiones particulares, duo autem generales; cum propositio particularis sub universali contineatur, sufficiet regulas tradidisse de investigatione medii propositionis universalis. Sic quaestio restringitur ad *Barbara* et ad *Celarent*.

PRIMA REGULA spectat ad solas propositiones affirmativas. — Medium in prima figura mediam sedem occupat praedicatum inter et subjectum conclusionis, h. e. inferius est praedicato conclusionis probandae, superius vero subjecto. Quamobrem ut inveniatur medium, *percurrantur ea quae sunt superiora subjecto propositionis probandae, vel ea quae sunt inferiora praedicato hujus propositionis.* Si e. g. subjectum propositionis est species, inspecta definitione secundum partes physicas et metaphysicas, inspectis propriis et accidentibus, ascendatur ad genera proxima, subalterna, etc. singulorumque attributa pervolvantur; inter superiora subjecti detegi potest id quod evidenter sub extensione praedicati continetur, cui proinde praedicatum conclusionis convenit. Illud autem erit medium demonstrationis. — Vel e converso a praedicato descendatur ut inter inferiora ejus inveniatur id quod evidenter habet subjectum sub extensione sua. — Prior modus dicitur *ascensus*, posterior *descensus*. — Principium fundamentale istius inquisitionis est quod superiora (genera, species) praedicantur de inferioribus (speciebus, individuis).

Quae ut obvio exemplo applicentur, sit propositio « Petrus

est ens, » demonstranda per terminos medios : « homo, animal, sentiens, vivens organicum, corporeum, substantia, » qui mediam sedem occupant inter extrema, adeoque inveniuntur sive ascendendo a subjecto ad praedicatum, sive descendendo a praedicato ad subjectum. — *Via ascensus* sequens series syllogismorum conficitur : Petrus est homo; atqui homo est ens; ergo Petrus est ens. — P. m. Homo est animal; a. animal est ens; e. homo est ens. — P. m. Animal est sentiens; a. sentiens est ens; e. animal est ens. — P. m. Sentiens est vivens organicum; a. vivens organicum est ens; ergo sentiens est ens. — P. m. Vivens organicum est corporeum; atqui corporeum est ens; ergo vivens organicum est ens. — P. m. Corporeum est substantia; a. substantia est ens; e. corporeum est ens. — *Via descensus* hic erit processus : Illud est ens, quod est substantia; atqui Petrus est substantia. Ergo Petrus est ens. — P. m. Illud est substantia quod est corporeum; atqui Petrus est corporeus; e. Petrus est substantia. — P. m. Illud est corporeum quod est vivens organicum; atqui Petrus est vivens organicum; ergo Petrus est corporeus. — P. m. Illud est vivens organicum quod est animal; a. Petrus est animal; e. Petrus est vivens organicum. — P. m. Illud est animal quod est homo; a. Petrus est homo; ergo Petrus est animal.

Porro circa utrumque processum haec animadvertite :

a) In processu ascensivo probantur majores; in descensivo probantur minores. — Itaque in processu ascensivo, post primum syllogismum, jam terminus « *Petrus* » non occurrit; in descensivo servatur usque in finem.

b) Ratio utriusque est quod in processu ascensivo propositio quae demonstranda suscipitur, probatur per id quod proxime quidem convenit subjecto, remote vero praedicato; in descensivo autem conclusio probatur per id quod proxime convenit praedicato, remote autem subjecto.

c) Processus ascensivus vocatur *analyticus*; per eum enim fit analysis successiva subjecti donec perveniatur ad praedicatum, cujus convenientia cum subjecto demonstranda suscipitur. Processus autem descensivus vocatur *syntheticus*; praedicato enim conclusionis successive adduntur notae, donec perveniatur ad complexum notarum subjecti.

OBSERVA. Si agitur de medio probabili, alia excogitari possunt; sic mortem esse bonam, probatur iis quae morti conveniunt, et quibus inest ratio boni, v. g. quod per mortem e miseris vitae eripiamur, fruamur Deo, etc. etc.

SECUNDA REGULA spectat ad solas propositiones *negativas*: adducantur pro mediis *ea quae vel repugnant praedicto conclusionis et tamen conveniunt subjecto, vel repugnant subjecto et conveniunt praedicto*. Sic probatur mortem non esse bonam, ex eo quod privat vita, contrariatur inclinationi naturae, nos separat ab amicis et a gratis, quae rationem boni prae se ferunt. — Principium fundamentale est quod ea quae superioribus repugnant, etiam inferioribus repugnant.

TERTIA REGULA spectat ad *utrasque propositiones*. — Demonstrari potest propositio affirmativa *ab inconvenientibus quae fluere ex eo quod praedicatum subjecto non conveniret, negativa vero ab inconvenientibus quae scaturirent ex convenientia praedicti cum subjecto*.

100. II. De locis mediorum. Vulgo decem numerantur loci e quibus argumenta deprimuntur.

1. *A causa* sumitur argumentum ad probandum effectui convenire certum praedicatum. — Sic aedificium esse pulchrum probatur e causa efficiente, h. e. eo quod architectus sit peritus; hominem esse mortalem probatur a causa materiali seu a corpore; eum intelligere ostenditur a causa formali; esse studendum, a causa finali studii.

2. *Ab effectu* sumitur argumentum ad probandum causae convenire praedicatum. — Sic existere Deum probatur ab existentia mundi.

Ad duplicem hunc locum spectant axiomata: Posito effectu, ponitur causa; sublata causa, tollitur effectus; qualis causa, talis effectus; causa causae est causa causati.

3. *A subjecto* sumitur medium quo aliquid de accidentibus subjecti probetur. — Sic sanitatem non esse stabilem, probatur eo quod est in subjecto instabili.

4. *Ab adjunctis* accipitur argumentum ad probandum aliquid de eo quod his adjunctis circumdatur. Sic Petrum esse malum probatur eo quod cum malis conversatur.

5. *A contrariis* ad destruendum vel probandum alterum contrarium. Sic probatur haberi noctem eo quod absit lux; virtutem esse amabilem, eo quod vitium sit odibile. — Ad quem locum respiciunt effata: Contrariorum contraria est ratio; opposita non possunt esse simul.

6. *A simili, a pari, a fortiori, a minori*, ad probandum simile, par, minus, majus. Sic Deum opem esse laturum miseris, probatur eo quod tot alios sublevaverit; homines vitam Deo offerre debere, eo quod milites vitam regi profundant.

7. *A nomine*, ad probandum naturam rei. Sic seraphinum ardentius amare Deum, probatur eo quod nomen habet ab ardore (Seraph. hebraice = ardere).

8. *A definitione* subjecti vel praedicti, ad probandum praedicatum convenire subjecto; idem probari potest definitione generis, differentiae, etc. Sic hominem elicere ideas et judicia, probatur ex definitione ejus. — Ad quem locum pertinent principia: Quod affirmatur de definitione, affirmatur de definito; quod convenit generi, convenit speciei; sublato genere, tollitur species; posita specie, ponitur genus.

9. *A divisione*, ad varia probanda. — Sic probatur ex toto pars; v. g. Petrus est homo; ergo rationalis. — Ex omnibus partibus, totum; v. g. Petrus constat ex corpore et ex anima; ergo est homo. — Aliquid probatur esse in toto eo quod sit in una parte; v. g. estis Lovanii, ergo in Belgio.

10. *Ab auctoritate* sive divina sive humana.

§ 6. De syllogismis compositis.

Duplex est species syllogismorum compositorum. Alii pluribus constant propositionibus. Sunt sequentes: *sorites, dilemma, epicheirema, polysyllogismus*. — Alii tribus tantum constant propositionibus, sed major est composita, vel utrumque extremum conclusionis continet. Sunt sequentes: *hypotheticus, disjunctivus, conjunctivus*.

A posterioribus exordium sumimus. De singulis haec tria inquirimus: 1. Quenam sit notio. — 2. Quibusnam legibus regantur seu quibusnam conditionibus facere debeant satis ut recte concludant. — 3. Quomodo ad syllogismos simplices reducantur.

101. I. Syllogismus conditionalis. A. NOTIO. Est syllogismus cuius major enuntiat *propositionem hypotheticam integram*, minor *unum ex duobus membris propositionis hypotheticae*, et conclusio *alterum membrum*.

B. LEGES syllogismi conditionalis sunt diversae pro diversis conditionibus, quibus conditionatum asseritur connexum.

1. Conditionatum potest annecti conditioni *requisitae et sufficienti*. Vocatur conditio *sine qua non*. Talis est in sequenti : si homo justus est, placet Deo. — Tali data conditione, recte concluditur in consequente : a) conditionatum poni vel non poni ex eo quod in minore affirmatur vel negatur conditionem purificari; — b) conditionem purificari vel non purificari ex eo quod in minore affirmatur vel negatur conditionatum poni.

OBSERVA. Talis propositio in ratiocinio afficienda est signo quo indicatur agi de conditione unica. Solet sic efferi : ut homo placeat Deo, *requiritur et sufficit* ut sit justus.

2. Conditionatum potest dici annecti conditioni *sufficienti, non tamen requisitae*, seu aliter alicui tantum ex conditionibus pluribus, quarum ceterae silentio premuntur, et quibus aequae connecteretur conditionatum. — Talis est : « Si Petrus currit, movetur; » si Petrus enim non curreret sed pacato ambularet, aequae moveretur. — Observandum est asseri solam conditionem sufficientem, quoties aliqua propositio annectit conditionatum conditioni, nulla explicatione adjecta.

Leges sunt sequentes : a) *A conditione, quae in minore asseritur esse purificata, recte concludi potest in consequente ad positionem conditionati*; v. g. si Petrus currit, movetur; atqui currit; ergo movetur.

b) *A non posito conditionato recte concluditur purificatam non esse conditionem*; v. g. Si Petrus currit, movetur; atqui non movetur; ergo non currit. — Pariter concludi posset purificatas non esse ceteras conditiones sufficientes, v. g. Petrum non ambulare.

c) *A non purificata conditione perverse concluditur ad non positionem conditionati*, nam purificari fortassis potuerunt conditiones aliae praetermissae, quibus aequae contingit alligatum fuisse conditionatum. Sic peccat sequens : si Petrus currit, movetur; atqui non currit; ergo non movetur. Perverse con-

cludi patet, eo quod si Petrus tranquille incedit, movetur, veris interim manentibus praemissis. Insuper patet eo quod habetur *latius hos*; terminus enim *motus* in conclusione supponit distributive, in majori particulariter.

d) *A posito conditionato perverse concluditur purificatam esse conditionem*, nam illud conditionatum poni potuit ob purificatam aliam conditionem, cui etiam annectebatur. Hinc peccat sequens : si Petrus currit, movetur; atqui movetur; ergo currit. Facile detegitur peccari contra regulam quartam : terminus *movetur* supponit bis particulariter.

C. Syllogismus conditionalis ad simplicem sequenti modo revocatur : Ille qui currit, movetur; atqui Petrus currit; ergo Petrus movetur. — Qui non movetur, non currit; atqui Petrus non movetur; ergo Petrus non currit.

102. II. De syllogismo disjunctivo. A. NOTIO. Ille est cuius major est *propositio disjunctiva, cujus minor affirmat vel negat unum membrum disjunctivae, cujus conclusio negat vel affirmat alterum membrum disjunctivae*. — Exemplo sit : Petrus vel movetur, vel quiescit; atqui movetur, ergo non quiescit; vel, atqui non movetur, ergo quiescit; vel, atqui quiescit, ergo non movetur; vel, atqui non quiescit, ergo movetur.

B. LEGES. Adimplendae sunt conditiones quae ad veritatem propositionis disjunctivae requiruntur; has vide n. 48. — Hinc peccat sequens : vel catholicus es, vel Turca; atqui non es catholicus; ergo Turca es.

C. Reducuntur ad syllogismos simplices sequenti modo : Ille qui non movetur, quiescit; vel ille qui non quiescit, movetur; atqui Petrus non movetur, vel atqui Petrus non quiescit; ergo Petrus quiescit, vel ergo Petrus movetur.

OBSERVA. Syllogismus disjunctivus facile ansam praebet sophismati. Hujus exemplum sit : Petrus vel est hilaris vel non est hilaris. Atqui est hilaris. Ergo non est hilaris. Conclusio esse debet : ergo non est non-hilaris.

103. III. De syllogismo conjunctivo. A. NOTIO. Ille est cuius major est *propositio conjunctiva* (h. e. affirmans duo vel plura simul esse non posse), *cujus minor affirmat unum membrum, cujus conclusio negat alterum*. Exemplo sit : Petrus non potest

esse simul Lovanii et Romae; atqui Petrus est Lovanii; ergo Petrus non est Romae.

B. LEGES. 1. *A positione unius membri in minore, recte concludit consequens ad negationem alterius.*

2. *A negatione unius membri in minore, perverse concludit consequens ad positionem alterius.* Hinc peccat sequens: Petrus non potest simul esse Lovanii et Romae; atqui Petrus non est Lovanii; ergo Petrus est Romae.

C. Reducitur ad simplicem: Ille qui est Lovanii, non est Romae; atqui Petrus est Lovanii; ergo Petrus non est Romae.

Circa ceteros syllogismos ex propositionibus compositis constitutos, nulla specialis difficultas occurrit; reguntur legibus de quibus dictum est capite secundo; in promptu vero est modus quo ad simplicem syllogismum reducuntur.

104. IV. De soritis. NOTIO. Est syllogismus coacervatus (*Σοφιστής*, acervalis) in quo ex pluribus propositionibus gradatim positis devenitur tandem ad conclusionem. — Exemplo sit: Peccatum offendit Deum; quod Deum offendit nos ab eo separatur; quod nos a Deo separatur summo bono nos privat; quod summo bono nos privat est omnium malorum maximum. Ergo.

Sorites resolvi potest in tot syllogismos quot sunt praemissae, una dempta. Hinc ut recte concludatur, requiritur ut singuli syllogismi recte concludant. Ex his nemo non videt quam facile sorites ansam praebet fallacis.

105. V. De dilemmate. A. NOTIO. Est syllogismus *cujus major est propositio disjunctiva, cujus minor contra adversarium ex utroque membro aliquid concludit, cujus conclusio de toto enuntiat id quod minor de utroque membro enuntiat.* Vocatur dilemma, seu bicornis, quia ad instar bipennis utrinque adversarium ferit. Si major habet tria membra, argumentum dicitur *trilemma*, si quatuor membra habet, dicitur *quadrilemma*. Exemplo sit: Impius moriendo vel totus perit, vel non; atqui si totus perit, ipsi nulla felicitas est speranda; si non totus perit, felix non erit quum impietatis poenas daturus sit. Ergo impio post mortem nulla speranda est felicitas.

B. LEGES. 1. *Inter partes disjunctivae non detur medium.* Hinc peccat dilemma Socratis morituri: In morte vel omnis

sensus admittit, ut in somno, aut animus ad feliciora migrat; atqui si prius, mori expedit, nam suaviter quiescam; si posterius, iterum mori expedit, nam feliciter vivam cum Orpheo, Ulysse ceterisque praeclaris viris; ergo mori expedit. — Vitium dilemmatis constat quod habetur medium inter omnem sensum adimi et felicitatem, nempe migratio ad miseriam.

2. *E singulis membris disjunctivae recte inferatur id quod minor infert.*

3. *Non possit retorqueri ab adversario.* Retorquetur autem dum adversarius eandem majorem adhibet, et utroque membro perstringit ipsum adversarium suum (1).

106. VI. De epicheremate. Est syllogismus *cujus major vel minor, vel utraque, alias propositiones, quibus praemissae probentur, continet.* Ex. sit: Qui cupit et metuit, beatus non est, cum non tuto habeat quod habet, nec habeat quod vellet; atqui divites cupiunt multa quae non habent, metuunt amittere quae habent; ergo non sunt beati. — Patet quaenam sint leges epicherematis et quomodo ad simplicem syllogismum revocetur.

107. VII. De polysyllogismo seu prosyllogismo. Est argumentatio in qua plures syllogismi inter se ita connectuntur *ut prioris syllogismi conclusio fiat praemissa syllogismi sequentis.* Ex. sit: substantia cogitans est spiritualis; atqui anima humana est substantia cogitans; ergo anima humana est substantia spiritualis; atqui substantia spiritualis est immortalis; ergo anima humana est immortalis.

Enthymema. Est syllogismus cujus altera praemissa omittitur.

(1) Retorsionis exemplum sequens refert Aulu-Gellus: Protagoras, praeceptor Evathli, eum in jure instruxit, ea lege ut alteram pactae mercedis partem tum demum venderet, cum primam in foro causam vicerit. Sed callidus discipulus, ne ad solvendum adigeretur, delatas ad se causas detractabat. Illum ergo Protagoras in jus vocavit et contra ipsum hoc adhibuit dilemma: « Vel pro me iudices sententiam pronuntiabunt, vel pro te: si pro me, mercedem solves ex sententia iudicum; si pro te, eandem solves ex pacto. » Quod ingeniose retorsit Evathlus: « Vel pro me iudices sententiam pronuntiabunt, vel pro te: si pro me, nihil solvam ex sententia iudicum; si pro te, nihil solvam ex pacto. »

§ 7. De syllogismo demonstrativo.

108. Praenotanda. 1. Distinguitur prioritas posterioritasque in ordine logico et in ordine ontologico : a) Illud est altero prius in ordine logico seu in ordine cognitionis quod est prius cognitum et est ratio cur cognoscatur alterum ; illud alterum dicitur posterius. — b) Prius in ordine ontologico, seu in ordine essendi, est ratio cur habeatur alterum, illud alterum dicitur posterius.

Distinguitur duplex ratio alterius, nimirum physica et metaphysica. a) Id quod independenter a mente cogitante est ratio cur alterum sit, dicitur ejus ratio physica et causa ; quod ei respondet est effectus. Quatuor haberi genera causarum probabit Ontologia. — b) Id quod concipitur a solo intellectu ut ratio cur alterum habeatur, dicitur ejus ratio metaphysica vel simpliciter ratio ; quod ei respondet dicitur rationatum. Sic essentia entis est ratio proprietatum ; concipitur enim ut radix e qua hae pululant. Proprietates ipsae habent essentiam et proprietates suas. Sic entis aliqua proprietas est bonitas ; essentia boni est convenientia alteri, proprietas ejus est appetibilitas.

Id quod est altero prius in ordine ontologico, dicitur etiam prius suppositione seu natura.

2. Distinguitur propositio theoretica et practica. Prior enuntiat quid res sit vel non sit ; posterior enuntiat quid fieri possit, debeat, deceat, vel contra.

3. Utraque propositio est vel nota per se, vel nota ex alia seu per discursum. Haec posterior est objectum demonstrationis ; vocatur theorema si est theoretica, problema si est practica. — Propositio nota per se dicitur axioma si est theoretica, postulatam si est practica ; utraque vocatur primum principium. Porro de hac nonnulla sunt addenda.

Propositio dicitur per se nota, quando, attente inspectis solis ejus terminis, subjecto nempe et praedicato, innotescere potest evidenter praedicatum convenire vel non convenire subjecto. Talia sunt principium identitatis : « Quod est, est ; » principium exclusi medii : « Quodlibet est, aut non est ; » principium contradictionis : « Nihil potest simul esse et non esse ; » principium convenientiae et discrepantiae. — Uti patet, veritas

propositionis per se notae non probatur directe, ope alicujus medii termini ; attamen fieri potest, etiam per modum syllogismi, declaratio talis propositionis, quae nonnunquam vocatur demonstratio improprie dicta. Sic totum esse majus sua parte, declaratur dicendo : Totum constat diversis partibus ; atqui quod constat diversis partibus est majus his singulis partibus ; ergo totum est majus singulis partibus.

Propositio nota per se vocatur nota per se quoad nos ; opponitur propositioni notae per se quoad se, v. g. Deus existit, quae est propositio cujus praedicatum est de essentia subjecti, licet hoc possit non esse immediate evidens.

109. Definitio. Demonstratio est syllogismus constans ex propositionibus necessario et evidenter veris. Vel etiam est argumentatio legitima quae ex certis praemissis certas colligit conclusiones. — Ex his liquet propositionem quae demonstratur non esse per se evidenter veram, sed eam fluere ex praemissis quae per se sunt evidenter verae seu per se notae.

110. Species variae. 1. Demonstratio est simplex vel composita : a) Simplex constat unico syllogismo ; datur cum convenientia medii cum utroque extremo propositionis demonstrandae, vel convenientia cum uno et disconvenientia cum altero, est immediate evidens, seu cum utraque praemissa est propositio per se nota. — b) Composita pluribus syllogismis constat. Datur cum neutra ex praemissis, vel cum altera non est immediate evidens, sed demonstranda ope novi medii.

2. Demonstratio est vel indirecta vel directa :

a) Indirecta, quae vocatur etiam apagogica, ab absurdo, est syllogismus demonstrans veritatem propositionis ex falsitate propositionis contradictoriae. — Ex duabus contradictoriis altera necessario est vera, altera necessario falsa. Igitur qui demonstrat falsitatem unius contradictoriae, jure meritoque colligit veritatem alterius. — Patet hanc demonstrationem inniti principio contradictionis.

b) Directa demonstratio est syllogismus qui veritatem propositionis in se ipsa consideratae demonstrat per terminum medium proprie dictum cujus notio superius fuit exposita.

OBSERVA. a) Demonstratio ab absurdo potest esse simplex vel

composita, prout absurditas est immediate evidens vel non; b) veritas nota per se demonstrari potest ab absurdo.

3. Demonstratio directa est *negativa* aut *positiva*: a) *Negativa* veritatem conclusionis probat defectu rationis suadentis oppositum; v. g. ex silentio auctorum coaevorum probat falsitatem illius quod tamquam factum historicum traducitur. b) *Positiva* adducit argumenta positiva. — Negativa accenseri potest indirectae; positiva vero directae.

4. Demonstratio positiva est *analytica* vel *synthetica* vel *mixta*, prout ambae praemissae sunt analyticae, aut ambae syntheticae, aut una quidem analytica, altera vero synthetica.

5. Demonstratio analytica est *a priori* vel *a posteriori*:

a) Demonstratio *a priori* demonstrat veritatem conclusionis per id quod est *prius in ordine ontologico*, h. e. per causam vel per rationem rei quae in conclusione asseritur. Sic hominem esse mortalem probatur sive per causam materialem et formalem, sive per causam extrinsecam et efficientem, nempe quod obnoxius sit agentibus naturalibus.

b) Demonstratio *a posteriori* demonstrat veritatem conclusionis per id quod est *posterius in ordine ontologico*, h. e. per effectum vel per rationatum illius quod in conclusione asseritur. Sic demonstratur existentia Dei per contingentiam rerum et ordinem mundanum. — Demonstratio a posteriori demonstrat etiam rem *per signa quaedam*. Si haec signa sunt extrinseca, demonstratio dicitur *extrinseca*, vel simpliciter *probatio*.

6. Demonstratio est *absoluta* vel *relativa*. Prior adhibet praemissas quae ab ipso proponente ut verae admittuntur. Posterior, quae dicitur *ad hominem*, adhibet praemissas ab adversario pro veris habitas, ab arguente autem pro falsis.

§ 8. De syllogismo sophistico.

111. Syllogismus sophisticus ab Aristotele definitur *qui procedit ex praemissis apparenter quidem veris, re autem falsis, vel videtur concludere et non concludit*. Prius sophisma dicitur ex parte *materiae* et solvitur scientiis quae de singulis materiis tractant. Posterius dicitur ex parte *formae* et Logicae solvendum est; solutum autem generatim relinquitur ex regulis

communibus et specialibus syllogismorum; expedit tamen ut praecipua sophismata proponantur.

1. *Ignorantia* seu *mutatio elenchi*; in eo est quod contra adversarium assumitur probandum *id quod ab eo non negatur, vel mutatur propositio quam ille tuetur*.

2. *Petitio principii*; in eo reponitur quod in arguendo aut in respondendo adhibetur pro medio *id quod erat probandum et quod ab adversario negatur*. — Fit duobus modis: a) pro praemissa sub aliis verbis ponendo conclusionem; b) ponendo praemissam quae rata non habetur, nisi rata habita conclusionem. Peteret principium qui probaret Petrum esse filium Pauli, eo quod Paulus est pater Petri. Principium etiam peteret qui animam esse spiritualem probare tentaret eo quod est immortalis; immortalitas enim praesupponit spiritualitatem, eique innitur. — Vocatur petitio principii quia adhibetur ipsa propositio quae in principio disputationis proponitur.

3. *Circulus vitiosus*, qui ad petitionem principii revocatur; in eo situs est quod e duobus probandis *primum per secundum probatur, et secundum per primum*. Circulareret qui probaret Deum esse infinitum eo quod polleat vi creandi, eumque vi creandi pollere eo quod sit infinite perfectus.

4. Fallacia *non causae ut causa*; in eo est quod quis tribuit effectum *ei a quo non causatur* et ex hoc varias deducit conclusiones. Quo vitio peccant ii qui tanquam causam rei assumunt: a) id quod *praecedat* vel *concomitatur* rem, usurpato principio: « hoc post hoc, vel cum hoc, ergo ex hoc; » v. g. qui ortui siderum, eclipsibus, cometarum adventui, adscribunt eventus felices vel infelices; b) id quod est *ocasio rei*; v. g. qui opera justorum mala esse dicit eo quod mali ex his ad facinora excitantur; c) id quod est *mera conditio* requisita ut res sit; v. g. qui asserit Deum esse causam mali moralis eo quod illud permittit, quae permissio est mera conditio; d) id quod est *commentitium* et sine fundamento excogitatum, v. g. qui ascensum liquidi in tubis vacuis adscribunt horrore vacui rebus indito.

5. Fallacia *accidentis*; in eo est ut affirmetur vel denegetur subjecto convenire *per se*, quod tribuendum vel denegandum ei est *per accidens* dumtaxat. Eo vitio peccat sic arguens: Non cognoscis eam quae latet sub velo; atqui mater tua sub velo

latet; ergo non cognoscis matrem. Cui fallaciae resp.: *Dist. Maj.* eam quae latet sub velo non cognoscis *per accidens*, h. e. dum latet, eam non vides, *Conc.*; non cognoscis *per se*, *Neg.* — In eo etiam est ista fallacia ut affirmetur vel negetur subjecto convenire non posse *per accidens* id quod de eo affirmandum vel negandum est tantummodo *per se*. Eo vitio peccat qui diceret intellectum, eo quod infallibilis est per se, esse infallibilem semper, ita ut etiam per accidens errare non possit.

6. Fallacia *a simpliciter ad secundum quid, et e converso*. Praedicari simpliciter est praedicari sine addito, h. e. sine restrictione; praedicari secundum quid est praedicari cum addito. Hac fallacia peccat qui adscribit alicui *secundum quid*, id quod *simpliciter* ei convenit, v. g. qui circa Petrum Paulo praestantiorem, at indoctiorem, sic arguit: Petrus est Paulo superior; ergo est doctior. Cui fallaciae resp. *Dist.* Petrus est *simpliciter* superior Paulo, *Conc.*; *secundum quid*, h. e. secundum doctrinam, *Neg.* — Eo etiam vitio peccat qui adscribit alicui *simpliciter*, id quod competit ei *secundum quid*, v. g. qui dicit: Ecclesia prohibet carnes die veneris; ergo Ecclesia abhorret a carne. Cui fallaciae resp. *Dist. conseq.* Abhorret *simpliciter*, *Neg.*; *secundum quid*, *Conc.*

7. Fallacia *compositionis et divisionis*. — Prior concludit *simul* subjecto convenire posse ea quae *divisim*, h. e. unum post alterum, ei tantum convenire possunt. — Posterior negat *divisim* competere posse ea quae *simul* subjecto convenire non possunt. Exemplo sit: Impossibile est vigilantem esse dormientem; atqui Petrus vigilat; ergo impossibile est ut Petrus dormiat. Cui fallaciae resp.: *Dist. Maj.* impossibile est vigilantem esse dormientem *in sensu composito*, h. e. quandiu componitur cum vigilia, *Conc.*; *in sensu diviso*, *Neg.*

8. Fallacia *a genere ad genus*; in eo reponitur quod ad aliquid probandum assumitur argumentum *ex principis diversi ordinis*, cui deest cum re probanda connexio. Sic peccat qui concluderet hominem sentire non posse, eo quod angeli sensationem non experiuntur.

LOGICAE PARS POSTERIOR.

CRITICA.

112. Inquisitum est in Dialectica quatenam sint diversae operationes, quibus intellectus investigat causas proximas et ultimas rerum, quatenamque sint leges, quibus hae operationes facere debent satis ut sint conformes naturae mentis nostrae. — Inquirendum jam est num intellectus humanus, secundum praedictas normas operans, cum certitudine cognoscere possit res et rerum causas. Ista autem inquisito fit per Logicam materialem. — Nomine *criticae* insignitur, quia circa intellectus operationes *crisis* seu *examen* instituit, num videlicet objecto suo conformes certo esse possint. Istud examen instituitur eo fine ut contra scepticos certitudo inconcussis fundamentis inniti appareat.

Logica materialis quadripartito dispescetur:

Caput I^m de natura certitudinis tractabit.

Caput II^m de certitudinis existentia.

Caput III^m de fontibus cognitionum certarum.

Caput IV^m de ultimo motivo quo omnis cognitio certa ab incerta infallibiliter dignoscatur.

CAPUT I.

DE NATURA CERTITUDINIS. ®

Ut natura certitudinis patescat, quaerendum est ex ordine: 1° quatenam sit certitudinis definitio; 2° quomodo dividatur ratione objecti ad quod possit se extendere; 3° utrum accidentaliter sit una, an multiplex. — Quibus per modum appendix quaedam de probabilitate addentur.

latet; ergo non cognoscis matrem. Cui fallaciae resp.: *Dist. Maj.* eam quae latet sub velo non cognoscis *per accidens*, h. e. dum latet, eam non vides, *Conc.*; non cognoscis *per se*, *Neg.* — In eo etiam est ista fallacia ut affirmetur vel negetur subjecto convenire non posse *per accidens* id quod de eo affirmandum vel negandum est tantummodo *per se*. Eo vitio peccat qui diceret intellectum, eo quod infallibilis est per se, esse infallibilem semper, ita ut etiam per accidens errare non possit.

6. Fallacia *a simpliciter ad secundum quid, et e converso*. Praedicari simpliciter est praedicari sine addito, h. e. sine restrictione; praedicari secundum quid est praedicari cum addito. Hac fallacia peccat qui adscribit alicui *secundum quid*, id quod *simpliciter* ei convenit, v. g. qui circa Petrum Paulo praestantiorem, at indoctiorem, sic arguit: Petrus est Paulo superior; ergo est doctior. Cui fallaciae resp. *Dist.* Petrus est *simpliciter* superior Paulo, *Conc.*; *secundum quid*, h. e. secundum doctrinam, *Neg.* — Eo etiam vitio peccat qui adscribit alicui *simpliciter*, id quod competit ei *secundum quid*, v. g. qui dicit: Ecclesia prohibet carnes die veneris; ergo Ecclesia abhorret a carne. Cui fallaciae resp. *Dist. conseq.* Abhorret *simpliciter*, *Neg.*; *secundum quid*, *Conc.*

7. Fallacia *compositionis et divisionis*. — Prior concludit *simul* subjecto convenire posse ea quae *divisim*, h. e. unum post alterum, ei tantum convenire possunt. — Posterior negat *divisim* competere posse ea quae *simul* subjecto convenire non possunt. Exemplo sit: Impossibile est vigilantem esse dormientem; atqui Petrus vigilat; ergo impossibile est ut Petrus dormiat. Cui fallaciae resp.: *Dist. Maj.* impossibile est vigilantem esse dormientem *in sensu composito*, h. e. quandiu componitur cum vigilia, *Conc.*; *in sensu diviso*, *Neg.*

8. Fallacia *a genere ad genus*; in eo reponitur quod ad aliquid probandum assumitur argumentum *ex principis diversi ordinis*, cui deest cum re probanda connexio. Sic peccat qui concluderet hominem sentire non posse, eo quod angeli sensationem non experiuntur.

LOGICAE PARS POSTERIOR.

CRITICA.

112. Inquisitum est in Dialectica quatenam sint diversae operationes, quibus intellectus investigat causas proximas et ultimas rerum, quatenamque sint leges, quibus hae operationes facere debent satis ut sint conformes naturae mentis nostrae. — Inquirendum jam est num intellectus humanus, secundum praedictas normas operans, cum certitudine cognoscere possit res et rerum causas. Ista autem inquisitio fit per Logicam materialem. — Nomine *criticae* insignitur, quia circa intellectus operationes *crisis* seu *examen* instituit, num videlicet objecto suo conformes certo esse possint. Istud examen instituitur eo fine ut contra scepticos certitudo inconcussis fundamentis inniti appareat.

Logica materialis quadripartito dispescetur:

Caput I^m de natura certitudinis tractabit.

Caput II^m de certitudinis existentia.

Caput III^m de fontibus cognitionum certarum.

Caput IV^m de ultimo motivo quo omnis cognitio certa ab incerta infallibiliter dignoscatur.

CAPUT I.

DE NATURA CERTITUDINIS. ®

Ut natura certitudinis patescat, quaerendum est ex ordine: 1° quatenam sit certitudinis definitio; 2° quomodo dividatur ratione objecti ad quod possit se extendere; 3° utrum accidentaliter sit una, an multiplex. — Quibus per modum appendicis quaedam de probabilitate addentur.

§ 1. *Definitio certitudinis.*

113. Definitio certitudinis eruitur e consideratis variis status mentis relate ad verum. Transmissa ad Ontologiam penitior indagatione veri, per verum heic intelligimus *id cui varia praedicata conveniunt, adeoque ab intellectu tribui possunt.*

Inquisitione instituta utrum praedicatum conveniat subjecto, sive, si quis mavult, utra propositio ex duabus contradictoriis conformis sit rei (nam de statu perfectae ignorantiae, in quo nulla rei notitia, ne existentiae quidem, menti subest, non movetur quaestio), triplex haberi potest actus mentis diversus, triplexque status ex actu exorians, videlicet *dubii, opinionis, certitudinis.* Etenim :

I. Vel intellectus *neutri parti contradictionis* assensum suum praestare potest; tunc vero habetur status *dubii*, quod est suspensio iudicii inter utramque partem contradictionis. Ulterius intellectus neutri parti assentitur : α) aut quia *pro utraque parte* motiva sunt *nulla vel levissima*, et tunc habetur status *dubii negativi*; β) aut quia *pro utraque parte* exstant *motiva seria*, et tunc oritur status *dubii positivi*.

II. Vel intellectus *uni parti contradictionis* assensum suum praestat, sed cum *formidine oppositi*, h. e. metuens ne altera pars contradictionis sit vera; habetur actus *opinionis*.

OBSERVA. 1. Opinionem saepe concomitatur *suspicio* de veritate oppositi, quae prohibeat mentem ab assensu firmo.

2. Opinio improprie dicitur de *materia* ad quam terminatur actus opinandi; haec enim vocatur proprie *sententia probabilis*. Magis improprie dicitur de *omni sententia*, etiam certa.

III. Vel intellectus *uni parti contradictionis* assensum praestat, *sine formidine circa veritatem oppositi*. Habetur status *certitudinis formaliter subjectivae* (h. e. cujus forma seu essentia in mente cogitantis reperitur). Ista autem certitudo duplex est :

1. Aut enim intellectus assensum fixum *citra erroris formidinem* uni parti contradictionis praestat, *licet ipsi non appareant motiva infallibilia*, h. e. motiva quae objectum adornant et ostendunt praedicatum convenire subjecto et non posse non

convenire. Haec certitudo, quae dicitur esse *improprie dicta*, determinatur *per imperium voluntatis*, ideoque est *subjectiva* non tantum formaliter sed et *causaliter*; ejus enim forma et causa subjecto inhaerent.

2. Aut intellectus assensum certum rei praestat, *motivis infallibilibus ipsi perspectis*. Haec est certitudo proprii nominis. — Ubi agitur de *intrinsecus evidentibus* praesertim de *immediate evidentibus*, impossibile est ut intellectus denegat assensum; quare motiva *per se sola, citra ullum voluntatis imperium*, formidinem excludunt determinantque assensum certum. Haec certitudo est formaliter subjectiva, *causaliter objectiva*. — Ubi contra agitur de iis quae nonnisi *extrinsecus evidentia* sunt, aut de iis quae nonnisi *analogice et imperfecte* concipiuntur, possibilis est suspensio aut imo denegatio assensus; quare fixitas assensus determinatur proxime imperio voluntatis, proindeque certitudo *causaliter* considerata est *remote objectiva, proxime subjectiva*.

114. DEFINITIO certitudinis naturalis proprie dictae : *Judicium quo mens ob motivum infallibile affirmat praedicatum convenire subjecto.* — Solet etiam sic definiri : *Firma mentis adhaesio uni parti contradictionis, innixa motivo infallibili.* Motivum infallibile intelligitur motivum ostendens rem sic esse et aliter esse non posse. — Tribus igitur elementis constat certitudo, quorum duo priora sunt subjectiva, tertium objectivum : a) assensus intellectus; b) absentia formidinis circa veritatem oppositi; c) motivum infallibile objectum circumstans. Illud autem motivum est *objectum formale* certitudinis, h. e. id, quo apprehenso, iudicium est certum, quo non apprehenso, iudicium non est certum.

CERTITUDO OBJECTIVA. Res quatenus *stipatur hoc motivo* quod natum est gignere mentis certitudinem, dicitur *fixa, immutabilis, certa*. Ideo gaudet sua certitudine, quae dicitur *formaliter objectiva*; ejus enim essentia objecto inhaeret. — Definitur *necessitas rei, necessitas enunciabilis, impossibilitas oppositi*.

115. DE CERTITUDINE MORALI LATO SENSU. Saepe fit ut pro una parte contradictionis nullum suppetat motivum, quod natum sit movere ad assensum, pro altera vero parte *multa*

motiva, eaque gravissima, ad assentiendum moveant, licet tamen assensum non extorqueant seu non ostendant oppositum implicare contradictionem. Opinio quae circa hanc partem habetur, dici solet certitudo moralis lato sensu. Ipsa res circa quam versatur, dicitur gaudere certitudine morali objectiva. — Iam non desunt auctores qui eam vocant certitudinem proprie dictam, quoties versatur circa res ordinis physici aut morales. Hi auctores certitudinem moralem lato sensu intelligunt magnam probabilitatem.

§ 2. *Divisio certitudinis ratione objecti materialis.*

116. 1. Objectum materiale certitudinis, seu id circa quod versatur actus certus, sive etiam objectiva connexio praedicati cum subjecto menti affluens, inspicitur tum absolute in se, tum in ordine ad intellectum, pro diversis modis quibus mens de eo certitudinem acquirit. Duplici igitur ratione dividitur certitudo.

A. *Ratione modi quo intellectus certas notitias objectorum acquirit, certitudo subjectiva est :*

1. *Immediata vel mediata, prouti propositio de qua mens est certa, est nota per se vel per discursum.*

2. *Directa vel reflexa.* Prior acquiritur prima perceptione mentis spontanea apprehendentis objectum sibi praesens. Posterior in apprehensionem et iudicium directa rediens, superaddit examen objecti et motivorum certitudinis.

3. *Reflexa est vel vulgaris vel philosophica.* Prior, quae est per omnes, nullo speciali studio adhibito, *motiva perpendit quantum satis est ut habeatur certitudo reflexa.* Posterior *fundamenta certitudinis rimatur, actum cognitionis considerat, inquit in ejus naturam, in ejus connexionem cum objecto, in medium adhibet, in eorum valorem.*

OBSERVA. Differunt certitudo vulgaris et philosophica : non quidem quoad *essentiam*, in utraque enim reperiuntur assensus mentis, exclusio formidinis, motivum infallibile; verum *solo modo*, nam seclusa differentia essentiali, non manet nisi differentia ratione modi.

B. *Ratione objecti materialis absolute inspecti triplex enascitur certitudinis divisio. Etenim :*

1. Praedicatum, quod subjecto connectitur, potest significare sive subjecti existentiam, sive ejus naturam aut causam; vel aliter, id de quo intellectus est certus, est vel *existentia* facti alicujus, vel *natura causae* facti; unde exurgit certitudo *objectiva facti et juris.*

2. Cum objecto dupliciter connecti potest : a) *Independentem ab ulla hypothese*; certitudo, tum objectiva facti et juris, tum subjectiva mentis, vocatur *absoluta*. Talis certitudo habetur circa sequentia : homo est animal rationale, Petrus currit. b) *Dependentem ab hypothese*; certitudo objectiva est *hypothetica*; certitudo autem subjectiva *formaliter* inspecta, *absoluta* est dicenda, *denominative* autem h. e. per denominationem extrinsecam ad suum objectum, est *hypothetica*. Attamen simpliciter *hypothetica* vocari solet.

3. Natura alicujus rei, sive subjectum in quantum ei convenit praedicatum naturam ejus significans, pertinet aut ad ordinem *metaphysicum*, aut ad *physicum*, aut ad *moralem*.

a) Praedicatum naturam significans potest ita connecti subjecto, ut *oppositum, essentialis rerum adversans, in terminis repugnet*, adeoque etiam divinitus haberi non possit. Tale autem objectum est *ordinis metaphysici*, et gaudet *certitudine metaphysica*. Certitudo autem subjectiva per denominationem ad suum objectum dicitur et ipsa *metaphysica*. Talis porro certitudo convenit sequentibus : « Homo est animal rationale; totum est majus sua parte, » verbo omnibus iis quae essentias rerum significant.

b) Praedicatum potest ita convenire subjecto ut *oppositum adversetur legibus physicis*. Lex autem physica est modus stabilis et uniformis operandi rebus corporeis ab auctore naturae inditus. Ea vera omnia quorum oppositum his legibus est contrarium, et proinde perseverantia harum legum (v. g. solem cras esse oriturum), actuale earum exercitium, dicuntur pertinere ad ordinem *physicum*. Porro harum rerum certitudo *objectiva et subjectiva dicitur physica.*

c) Praedicatum potest ita connecti subjecto, ut *oppositum*

adversetur legibus moralibus. Lex vero moralis est modus constans et uniformis, secundum quem homines in certis adjunctis libere agunt. Ea quorum oppositum his legibus opponitur, perseverantia harum legum, et actuale earum exercitium, dicuntur pertinere ad ordinem moralem. Eorum certitudo tum objectiva tum subjectiva dicitur *moralis*.

117. II. De certitudine physica et de morali haec adverte :

1. Ut certitudo propriissime dicta habeatur de *exercitio actuali* legum physicarum, oportet ut appareat impossibile esse legem physicam non observatam iri. Jamvero tunc tantum impossibile est ut lex physica actu non observetur, quando agens corporeum constituitur in actu primo proximo completo; unde certitudo haberi debet omnia ad agendum requisita adesse. Ut autem haec certitudo habeatur, exigitur ut constet Deum per miraculum vires corporeas non esse impediturum, quin effectum suum producant; nam inter adjuncta requisita ut vires corporeae agant, habetur concursus a Deo praestandus; hic autem denegari potest a Deo ut, miraculo praestito, specialem suum interventum homines doceat. Cum certitudine autem innotescere potest miraculum a Deo praestitum non iri, eo quod nullus sit finis Deo dignus, vel quod miraculum in certis quibusdam adjunctis adversaretur sapientiae et bonitati ejus. Quoties autem certitudo deest de miraculo non patrandi, certitudo *absoluta* non habetur, sed *hypothetica* tantum.

2. Ut certitudo habeatur de *perseverantia* legum physicarum, certo innotescere debet mundum esse perseveraturum qualis est; illud autem sola revelatione certo constare potest.

3. Circa leges ordinis moralis, certum est in universa hominum societate eas semper leges observatum iri quarum observantia bono societatis est necessaria; oppositum enim adversatur Providentiae divinae. De uno autem individuo determinato, imo de pluribus, plerumque non certitudo, sed tantum probabilitas haberi potest eos observaturos esse certas quasdam leges. Ratio petitur ex libertate humana. Haec tamen probabilitas saepius est certitudo moralis lato sensu.

§3. *Utrum certitudo accidentaliter sit una an multiplex.*

Inquirere utrum certitudo, accidentaliter considerata, sit multiplex, est inquirere utrum eadem essentia possit habere *diversos gradus*, seu *majorem minoremve perfectionem in sua specie*, eo modo quo essentia humana in aliis hominibus est perfectior. Quae quaestio potest spectare tum diversa judicia circa diversos ordines, tum diversa judicia de rebus diversis ejusdem ordinis. Insuper cum omnis certitudo constet exclusione formidinis et assensu mentis ob motivum objectivum infallibile, quaeri potest num *ratione utriusque elementi* certitudo gradus admittat.

Thesis 1. Certitudo subjectiva, sin minus ratione exclusae formidinis erroris, saltem ratione intensitatis assensus, graduum est capax.

118. I^a PARS. PROB. Certitudo subjectiva non admittit gradus ratione illius quod stat in indivisibili. Atqui exclusio formidinis stat in indivisibili. Ergo certitudo subjectiva non admittit gradus ratione exclusionis formidinis.

Prob. Min. Exclusio formidinis formaliter inspecta stat in negatione, nempe in absentia formidinis. Atqui quod situm est in negatione, in indivisibili reponitur. Ergo exclusio formidinis stat in indivisibili.

Patet minor quia si aliquid illius quod negatur, remanet, jam nulla negatio de eo efferi potest. Sic formido vel totaliter excluditur, et habetur certitudo sive propria sive impropria, vel superest aliquid formidinis et illico ruit omnis certitudo.

119. II^a PARS. PROB. Certitudo subjectiva admittit gradus ratione illius quod est positivum et determinatur ab eo quod est capax graduum. Atqui intensitas assensus est positiva, et determinatur ab eo quod est graduum capax. Ergo certitudo admittit gradus ratione intensitatis assensus.

Prima pars minoris ex se patet. Altera probatur: Intensitas assensus determinatur motivis infallibilibus. Atqui haec motiva gradus admittunt. Ergo intensitas assensus determinatur eo quod gradus admittit.

Ad Min. a) Motiva assensum determinantia possunt esse plura pauciorave; b) intellectui possunt plus minus distincte, luce plus minus vivida, se manifestare, et exin majori minorive vi assensum mentis extorquere, ita ut assensus praestitus plus minusve firmus sit et intensus.

§ 4. De probabilitate.

120. *Definitio.* Veritas rei potest apparere menti ornata motivis, quae suadent quidem haberi connexionem praedicati cum subjecto, at quae non ostendunt oppositum esse impossibile, neque omnem errandi formidinem sua natura expellunt e mente. Talis autem res et sententia dicuntur *probabiles*, *probabilia*; assensus intellectus, huic sententiae praestitus, est *opinio*.

Probabile seu sententia probabilis, definitur: quod suadetur motivo aliquo, quod tamen tale non est ut excludat omnem oppositi formidinem. Illud motivum vocatur *probabilitas sententiae*: est enim id quo sententia est probabilis.

121. *Divisio.* Sententiae probabiles possunt inspicere tum absolute, tum relative, collatis nempe variis sententiis probabilibus circa eandem materiam versantibus et sibi mutuo contradictorie vel contrarie oppositis.

A. *Absolute inspectae*, dupliciter dividuntur:

1. Sententia est *intrinsicus* aut *extrinsicus* probabilis: Prior suadetur motivo rei *intrinsicus*, seu ex natura rei petito; ejus probabilitas dicitur *intrinsicus*. — Posterior suadetur motivo rei *extrinsicus* seu auctoritate eorum qui sententiam tenent; ejus probabilitas dicitur *extrinsicus*.

2. Sententia est *tenuiter* aut *solide* probabilis: Prior suadetur motivo *tenui*. Quod quale sit, ex ejus opposito liquescet. — Posterior suadetur motivo *absolute et comparative gravi*. Motivum vocatur *grave* cum natum est virum prudentem movere ut assensum praestet; vir autem prudens ille est qui solet agere, omnibus rite inspectis, et absque affectu inordinato. — Motivum est *grave absolute*, quando in se habet vim movendi talem virum; est *grave relative* si vim suam non amittit cum

comparatur motivis sententiae oppositae. Motivum quod natum non est virum prudentem movere, vocatur *tenuis*.

OBSERVA. *Opinio solide probabilis*, seu actus opinandi versans circa sententiam solide probabilem: a) *includit*: α) diligentiam, pro rei gravitate, in perpendendis motivis utriusque partis contradictionis; β) motivum absolute et relative grave, suadens sententiam cui mens assensum praestat; γ) prudens dubium de oppositi veritate. — b) *Excludit*: α) certitudinem moralem, etiam lato sensu, de veritate oppositi; β) opinionem tenuiter probabilem de sententia cui mens adhaeret.

B. *Relative inspectae*, duae sententiae, circa idem objectum versantes et sibi oppositae, possunt esse *aeque probabiles*, vel una esse altera *probabilior*. — Aequae probabiles suadentur motivis *aeque gravibus*. Probabilior suadetur motivis *gravioribus* quam ejus opposita, quae est minus probabilis. Probabilior erit *probabilissima* si motiva sua sunt valde gravia, alterius vero valde tenuia. Vocatur interdum moraliter certa sensu lato.

Quaestio. Quaeritur: a) utrum de eadem materia possint haberi duae sententiae contradictoriae probabiles, altera quidem affirmans, altera vero negans, quarum utraque suadeatur motivo absolute et comparative gravi? — b) Utrum una possit esse altera probabilior? — c) Utrum major unius probabilitas minorem alterius elidat, an salvam relinquat?

Thesis 2. Circa idem objectum haberi possunt diversae sententiae probabiles, contradictoriae vel contrariae sibi oppositae; illae vero sententiae possunt esse aequae probabiles aut alia aliis probabilior. Porro minor unius probabilitas per se non eliditur conflictu cum alterius majori probabilitate.

122. I^a PARS. DECL. Idem objectum potest esse tum probabiliter verum, tum probabiliter falsum; seu quaedam motiva suadere possunt praedicatum convenire subjecto, quaedam alia motiva possunt suadere praedicatum non convenire subjecto. Atqui in tali casu circa idem objectum habentur diversae sententiae probabiles inter se oppositae. Ergo.

123. II^a PARS. — A. Circa idem objectum possunt haberi plures sententiae aequae probabiles.

DECL. I. Illae sententiae sunt aequae probabiles, quae suadentur motivis aequae gravibus. Atqui circa idem objectum haberi possunt plures sententiae, quae suadentur motivis aequae gravibus. Ergo circa idem objectum haberi possunt sententiae plures aequae probabiles.

2. Patet ex *experientia*: Saepe enim homines neutri parti contradictionis assensum dare volunt, eo quod motiva aequae graviora mentem inclinant in utramque partem.

B. *Una sententia altera probabilior esse potest.*

DECL. Illa sententia est altera probabilior quae motivis gravioribus suadetur. Atqui circa idem objectum haberi possunt plures sententiae oppositae, quarum una motivis gravioribus quam altera suadetur. Ergo circa idem objectum haberi possunt duae sententiae, quarum una sit altera probabilior.

Patet minor: a) tum ex natura motivorum, quae, ubi omnem formidinem oppositi non valent excludere, tamen ad hoc majorem vel minorem vim habere possunt; b) tum ex quotidianis locutionibus probabilitatis gradus significantibus; c) tum ex usu calculi probabilitatum, de quo quid sit sentiendum videre est apud varios auctores.

124. III^a PARS. *Sensus*. Motiva minus graviora, suadentia unam partem contradictionis, per se non destituuntur robore suo, eo quod altera pars contradictionis suadetur motivis gravioribus. Additur *per se*, h. e. *ex natura sua*, ob duo: a) si una pars contradictionis est probabilissima, altera desinit esse vere et solide probabilis; b) motiva unius partis contradictionis possunt destruiere motiva alterius partis; tunc autem *per accidens* eliditur probabilitas unius sententiae.

PROB. Illius sententiae minor probabilitas non eliditur alterius majore probabilitate, cujus motiva vim suam non amittunt motivis alterius. Atqui per se motiva unius sententiae probabilis vim suam non amittunt per motiva alterius sententiae probabilioris quae ei opponitur. Ergo minor unius probabilitas per se non eliditur alterius majore probabilitate.

Confirmatur. Optime fieri potest ut sententia probabilior sit falsa et consequenter ut minus probabilis sit vera; si enim hoc fieri non posset, prior sententia non esset probabilis, sed necessario certa.

125. *Schol.* Juxta ea quae ethica et theologia moralis docent, *per se licet sequi sententiam probabilem*. Hujusce autem canonis sensus non est quod quis licite ponere possit actionem, dum hujus actionis tum malitia tum bonitas actualiter sibi probabilis videatur: quivis enim tenetur semper agere cum conscientia practico-practica quae sit certa, h. e. anteeunte iudicio certo de licitate actionis quae actu ponitur. Sensus proinde est quod, datis duabus sententiis probabilibus quarum altera quidem affirmat licitam esse actionem in genere inspectam, altera vero negat hanc actionis licitatem, efformari possit, adhibito principio: «lex dubia non obligat», vel alio quopiam, conscientia practico-practica certa affirmans actionem hic et nunc citra culpam poni posse.

CAPUT II.

DE CERTITUDINIS EXISTENTIA.

ARTICULUS I.

STATUS QAESTIONIS.

126. In comperto est quemlibet hominem, natura impellente, assensum invincibilem, omnique formidine circa oppositi veritatem remota, praestare multis propositionibus et factis, potissimum tum principiis identitatis, contradictionis, convenientiae, discrepantiae, tum existentiae propriae corporumque externorum. Haec autem adhaesio est *naturalis*, h. e. a sola natura procedit; est enim universalis et constans; est etiam *primitiva*, h. e. antecedit operationem voluntatis et reflexionem philosophicam. — Pariter in comperto est homines vulgo existimare talem assensum a se praestari ob motivum infallibile, ideoque eos ducere haberi veram certitudinem.

Porro quaeritur utrum ista certitudo naturalis, vulgaris,

DECL. I. Illae sententiae sunt aequae probabiles, quae suadentur motivis aequae gravibus. Atqui circa idem objectum haberi possunt plures sententiae, quae suadentur motivis aequae gravibus. Ergo circa idem objectum haberi possunt sententiae plures aequae probabiles.

2. Patet ex *experientia*: Saepe enim homines neutri parti contradictionis assensum dare volunt, eo quod motiva aequae gravia mentem inclinant in utramque partem.

B. *Una sententia altera probabilior esse potest.*

DECL. Illa sententia est altera probabilior quae motivis gravioribus suadetur. Atqui circa idem objectum haberi possunt plures sententiae oppositae, quarum una motivis gravioribus quam altera suadetur. Ergo circa idem objectum haberi possunt duae sententiae, quarum una sit altera probabilior.

Patet minor: a) tum ex natura motivorum, quae, ubi omnem formidinem oppositi non valent excludere, tamen ad hoc majorem vel minorem vim habere possunt; b) tum ex quotidianis locutionibus probabilitatis gradus significantibus; c) tum ex usu calculi probabilitatum, de quo quid sit sentiendum videre est apud varios auctores.

124. III^a PARS. *Sensus.* Motiva minus gravia, suadentia unam partem contradictionis, per se non destituuntur robore suo, eo quod altera pars contradictionis suadetur motivis gravioribus. Additur *per se*, h. e. *ex natura sua*, ob duo: a) si una pars contradictionis est probabilissima, altera desinit esse vere et solide probabilis; b) motiva unius partis contradictionis possunt destruiere motiva alterius partis; tunc autem *per accidens* eliditur probabilitas unius sententiae.

PROB. Illius sententiae minor probabilitas non eliditur alterius majore probabilitate, cujus motiva vim suam non amittunt motivis alterius. Atqui per se motiva unius sententiae probabilis vim suam non amittunt per motiva alterius sententiae probabilioris quae ei opponitur. Ergo minor unius probabilitas per se non eliditur alterius majore probabilitate.

Confirmatur. Optime fieri potest ut sententia probabilior sit falsa et consequenter ut minus probabilis sit vera; si enim hoc fieri non posset, prior sententia non esset probabilis, sed necessario certa.

125. *Schol.* Juxta ea quae ethica et theologia moralis docent, *per se licet sequi sententiam probabilem.* Hujusce autem canonis sensus non est quod quis licite ponere possit actionem, dum hujus actionis tum malitia tum bonitas actualiter sibi probabilis videatur: quivis enim tenetur semper agere cum conscientia practico-practica quae sit certa, h. e. anteeunte judicio certo de liceitate actionis quae actu ponitur. Sensus proinde est quod, datis duabus sententiis probabilibus quarum altera quidem affirmat licitam esse actionem in genere inspectam, altera vero negat hanc actionis liceitatem, efformari possit, adhibito principio: «lex dubia non obligat», vel alio quopiam, conscientia practico-practica certa affirmans actionem hic et nunc citra culpam poni posse.

CAPUT II.

DE CERTITUDINIS EXISTENTIA.

ARTICULUS I.

STATUS QAESTIONIS.

126. In comperto est quemlibet hominem, natura impellente, assensum invincibilem, omnique formidine circa oppositi veritatem remota, praestare multis propositionibus et factis, potissimum tum principiis identitatis, contradictionis, convenientiae, discrepantiae, tum existentiae propriae corporumque externorum. Haec autem adhaesio est *naturalis*, h. e. a sola natura procedit; est enim universalis et constans; est etiam *primitiva*, h. e. antecedit operationem voluntatis et reflexionem philosophicam. — Pariter in comperto est homines vulgo existimare talem assensum a se praestari ob motivum infallibile, ideoque eos ducere haberi veram certitudinem.

Porro quaeritur utrum ista certitudo naturalis, vulgaris,

directa et primitiva, sit revera *certitudo proprie dicta*, uti genus humanum jaetat, an sit *improprie dicta et causaliter subjectiva*; sive aliter utrum aliquid sit *objective certum*, et determinet aliquem actum *subjective certum*.

127. Sententiae. I^o SENT. est SCEPTICORUM. Scepticismus est alius *subjectivus*, alius *objectivus*.

1. *Scepticismus subjectivus* asserit nil *esse objective certum*, nullam haberi certitudinem proprie dictam, dubitandum esse de omnibus, etiam *de existentia subjecti cogitantis*.

Sceptici subjectivi alii, qui dicuntur ἐπιζήσιοι, asserunt discerni non posse utrum certitudo naturalis sit proprie dicta, an improprie dicta, et consequenter philosophis, certitudinis fundamenta rimantibus, in statu dubii universalis sistendum esse, adhibita τῆ ἐπιόχῃ; alii, qui ἀπορήσιοι dicuntur, statuunt nullam dari certitudinem nec naturalem nec philosophicam.

Inter ἐπιζήσιοι sunt annumerandi : α) Ab anno 330 a. C. Pyrrhonicus, qui orti sunt e schola peripatetica, ab Aristotele (384-322) Athenis fundata, et e schola Epicurea, ab Epicuro (321-270) Athenis fundata; Pyrrhone duce, profitebantur se quaerere veritatem, ideoque ἀεὶπρωτοι, quaesitores, dicti sunt, quod nomen toti scepticorum sectae fluxit. β) Ab anno 315 a. C., secunda, tertia et quarta academiae, quae primam academiam, a Platone (430-347) fundatam, secutae sunt. γ) Nobiliores Pyrrhonis discipuli: Enesidemus et Sext. Empiricus.

Ἀπορήσιοι fuerunt inter veteres Protagoras (489-420), cui cognomen fuit sophistae, Heraclitus (500) et quidam alii sophistae qui epocha ante Socratem (470-400) floruerunt. His inter recentiores annumerandi sunt Humius (1), Kantius, Fichtius.

(1) David Hume natus Edimburgae a^o 1711, mortuus Londini a^o 1776, denegat valorem objectivum *omni cognitioni*. Etenim, ait, a) ideae sunt sensationes combinatae et debiliores sensationibus simplicibus; jamvero sensationes valore objectivo destituuntur; ergo. b) Ideae spectant vel ad ordinem physicum, et innituntur notioni causae; vel ad ordinem moralem et innituntur notioni virtutis et libertatis; vel ad utrumque simul, et innituntur notioni Dei, causae primae omnium entium. Atqui valore objectivo destituuntur: a) *notio causae*: experientia enim tantum successionem vel simultaneitatem detegit; — b) *notio virtutis*: nam expe-

2. *Scepticismus objectivus* admittit existentiam subjecti cogitantis esse certam deque ea dubitandum non esse; circa distincta a cogitante dispescitur in scepticismum *perfectum et partialem*: a) *Perfectus* asserit de existentia *cujusvis objecti a cogitante distincti* dubium esse movendum. b) *Partialis* asserit de quibusdam dumtaxat rerum ordinibus dubitari oportere. Ipse partialis scepticismus in tot diversas sententias abire potest quot exstant rerum ordines. Revera tamen non dantur alii sceptici partiales praeter *idealistas* de corporum exteriorum existentia dubitantes.

Porro heic res est tantum cum scepticismo subjectivo.

128. FUNDAMENTA SCEPTICISMI SUBJECTIVI :

Primum fundamentum petitur e natura principii et medii quibus comparentur oportet notitiae certae. Ut certo constet aliquid esse objective certum, aliquam cognitionem certam acquiri posse, in antecessu constare debet: a) *mentem esse aptam ad assequendum verum*; haec autem aptitudo sine petitione principii comprobari non potest; b) *medium, quo mens utitur, infallibiliter ei subministrare elementa judiciorum certorum*; jamvero hoc non obtinet; mens enim ut cognoscat sive animam sive res exteriores, utitur ideis; ideae autem dumtaxat res repraesentare valent, non vero identificantur cum rebus repraesentatis; undenam igitur oritur certitudo de conformitate idearum cum objectis ad quae per judicia referuntur, seu de idearum objectivo valore? Si de hoc non datur certitudo, quomodo ulla cognitio certa de quacumque re haberi potest?

Secundum fundamentum ex eo petitur quod multa, olim ab omnibus pro veris et evidentibus habita, *progressu scientiarum falsa esse comperta sunt*; sic quondam persuasum omnes habebant tellurem immobilem sistere, solem vero circa eam in gyrum verti. — Praeterea hominibus singulis contingit ut ea,

rentia nullum aliud motivum actionum humanarum detegit nisi egoismum; — c) *notio libertatis*: nam α) conscientia tantum renuntiat factum volitionis; β) electio voluntatis determinatur per motivum, et consequenter repugnat eam esse liberam; — d) *notio Dei*: nam ad Dei notionem pervenire deberemus, adhibito principio causalitatis.

quae prius videbantur certissima, mox in dubium revocentur, brevique falsissima esse ducantur.

Tertium fundamentum petitur *ex perpetuis controversiis dogmaticorum circa omnia scibilia*; nulla enim, de re qualibet, proferri potest sententia philosophi dogmatisantis, quae ab alio dogmatisante non sit habita tanquam falsa.

Quartum fundamentum ex eo petitur quod *facultates diversae sibi contradicunt in iis quae nobis renuntiant*; sic v. g. visus refert existentiam motus, ratio autem motus impossibilitatem demonstrat, eo quod infinitum pertransiri nequit. — Sic olim arguebant Parmenides (sec^o 5 a. C.), et Zeno (540-260) qui auctor fuit scholae Stoicorum.

Quintum fundamentum ex eo petitur quod e praectis consequens est criterium praesto esse debere quo verum a falso infallibiliter discernatur. Jamvero *criterium nullum dari potest*; nam quodcumque esset, ipsum agnosci deberet tanquam infallibiliter verum seu tanquam necessario cum veritate connexum; ab alio proinde criterio hoc mutuaretur necesse esset; secus enim in petitionem principii incurreretur; si vero per aliud criterium haec necessaria connexio dijudicanda est, circa illud criterium redit tota quaestio, et inducitur processus in infinitum.

129. II^a SENTENTIA EST DOGMATICORUM. Asserunt *haberi certitudinem objectivam et certitudinem subjectivam proprie dictam*, seu nonnulla esse objective certa, iisque assensum praestari a mente ob motivum quod rem afficit ostenditque eam sic esse et aliter esse non posse.

Quae sententia ut demonstretur, duo sunt praestanda :

a) *Vindicanda est existentia certitudinis*. Illam autem indirecte vindicant, *scepticismum manifestae absurditatis arguendo*, et ex inferendo existentiam certitudinis: directe enim sine petitione principii stabiliri vix posset existentia certitudinis.

b) Reflexione instituta supra ipsa, *certitudinis motiva methodice exponenda sunt*, ita ut ad motiva cum veritate necessario nexa perveniatur. — Ut illud autem praestetur, in primis quaerendum est quodnam sit philosophandi principium, seu a quo statu mentis incipere debeat recte philosophari volens; tum exponenda sunt motiva specialia de variis rerum ordinibus

certitudinem gignentia; postremo perpendendum est motivum supremum, ceteris implicitum et eorum fundamentum.

Duplici sequenti articulo, primum vindicabitur scepticismi absurditas proindeque certitudinis existentia; deinde stabilietur philosophandi principium. — Reliqua modo enumerata sequentibus capitibus tractabuntur.

ARTICULUS II.

DE SCEPTICISMO.

Duo praestanda occurrunt 1° Existentia certitudinis est vindicanda eo fine ut dogmatici ipsi doceantur et confirmentur; disjicienda etiam sunt fundamenta quibus sceptici systema superstruunt. 2° Dispiciendum est quomodo dogmatici cum scepticis in re certitudinis conversari queant.

§ 1. De scepticismi absurditate.

Thesis 3. Manifesta est absurditas scepticismi subjectivi, sive ut factum sive ut doctrina inspiciatur.

130. I^a PARS. *Scepticismus, ut factum, est absurdus.*

Sensus. Scepticismus ut factum est status hominis qui revera nihil ut objective certum haberet et de omnibus dubitaret; talis autem status manifeste contradictionem continet, h. e. si haberetur scepticus, haberetur aliquis qui simul de omnibus dubitaret et qui non dubitaret de omnibus.

DECL. Scepticismus, ut factum, est status dicentis « de omnibus dubito, nihil ut certo verum habeo. » Atqui status talia dicentis est absurdus, seu manifeste contradictoria continet. Ergo scepticismus, ut factum, est manifeste absurdus.

Ad Min. Talia dicens simul signate proferret: « de omnibus dubito, nil ut certo verum habeo; » exercite vero diceret: « de aliquo non dubito, » nimirum « me de omnibus dubitare, » « aliquid ut certo verum habeo, » nimirum « me nihil ut certo verum habere. » Atqui in his habetur manifesta contradictio.

131. II^a PARS. *Scepticismus, ut doctrina, est absurdus.*

Sensus. Scepticismus, ut doctrina, est systema theoretice propositum his verbis: « Nihil est objective certum et proinde de omnibus est dubitandum. » Hoc autem systema est aperte falsum et manifeste contradictoria profert.

Prob. I^m ARG. Scepticismus, ut doctrina, tenet id systema vel verum esse vel falsum. Atqui si verum est, unum saltem est verum et de eo non est dubitandum, nempe de omnibus esse dubitandum; si falsum est, sequitur omnia non esse objective incerta et proinde de qualibet re non esse dubitandum. Ergo falsum est de omnibus esse dubitandum.

H^m ARG. Falsitas scepticismi colligitur ex eo quod pugnantia proponit. Scepticismus, ut doctrina, hac propositione constat: « Nihil est objective certum ideoque de omnibus est dubitandum. » Atqui talis propositio asserit contradictoria. Ergo scepticismus, ut doctrina, pugnantia loquitur.

Prob. Min. Ista propositio signate asserit de omnibus esse dubitandum; exercite de uno non esse dubitandum. Atqui talia asserere est contradictoria fari. Ergo propositio systema scepticorum enuntians, pugnantia proponit.

132. *Coroll. 1.* Ergo scepticismus, ut factum, non existit. Sunt quidem qui se scepticos esse oretenus proferunt, revera tamen sceptici non sunt, uti ex argumento constat. — Insuper eo quod scepticos se esse dicunt, exercite ut certa habent se esse, se admittere discrimen inter verum et falsum, se tendere in verum, se dubitare. Ponendo enim dubium universale, exercite dicunt se de aliquo non dubitare; in hoc autem praejecta sunt implicita.

Coroll. 2. Ergo certitudo subjectiva proprie dicta, et certitudo objectiva admittendae sunt.

Prob. consequentia. Cum scepticismus subjectivus sit rejiciendus, utpote contradictorius et proinde impossibilis, dubium moveri non potest de iis quibus, natura impellente, intellectus necessario assentitur; iis igitur certitudinaliter est adhaerendum. Haec autem certitudo subjectiva vel est impropria vel est propria; impropria dici nequit, secus enim non tantum de iis, circa quae versatur, dubitari posset, sed quinimmo dubitari deberet. Restat igitur ut sit certitudo proprie dicta.

Coroll. 3. Ergo merito rejicitur omnis sententia e qua logice scepticismus sequeretur.

Disjiciuntur scepticorum fundamenta. Praejecta thesis impugnari potest a) contendendo argumenta omni vi probativa destitui; b) directe impugnando sententiam dogmaticorum.

133. I. CONTRA ARGUMENTA utriusque partis theseos:

Obj. 1. Theseos^t argumentum asserit scepticum, proponendo sententiam suam, ponere actum certum. Atqui hoc est falsum. Ergo argumentum theseos falsum asserit.

Prob. Min. Scepticus dubitat. Atqui qui dubitat non ponit actum certum. Ergo scepticus non ponit actum certum.

Prob. Min. Qui dubitat, suspendit assensum. Atqui qui suspendit assensum, non ponit actum certum. Ergo.

Resp. Conc. 1^a Maj. Neg. Min. Ad *prob. Dist. Maj.* scepticus dubitat h. e. *profitetur de omnibus esse dubitandum, Conc.;* non nisi tentat dubitare de aliquo nec aperte profitetur dubitandum esse de quavis re, *Subdist. scepticus improprie dictus, Transm.;* scepticus *proprie dictus,* contra quem solum nobis res est, *Neg.;* *Cdt. Min.* qui dubitat h. e. *qui profitetur de omnibus esse dubitandum,* non ponit actum certum, *Neg.;* qui *tentat de aliquo dubitare,* non ideo ponit actum certum, *Trans.*

Obj. 2. Argumentum secundae partis innititur falso supposito.

Prob. Ant. Supponit doctrinam scepticorum efferi dicendo « de omnibus esse dubitandum. » Atqui hoc est falsum; nam essertur dicendo: « fortassis de omnibus est dubitandum. »

Resp. a) Neg. Ant. Ad *prob. Conc. Maj.;* *Neg. Min. b) Dist. Ant.* Argumentum innititur falso supposito, ita ut hoc supposito *enervetur vis argumenti, Neg.;* ita ut tota salva consistat, *Transm.* Admisso enim scepticos sub hac forma propugnare suum systema, vel verum est vel falsum « fortassis de omnibus esse dubitandum; » si verum est, habetur aliquid quod sit verum et de quo non sit dubitandum nimirum: « fortassis etc. » si falsum est, iterum est verum « fortassis de omnibus non esse dubitandum. » Deinde explicite asseritur « fortassis de omnibus esse dubitandum, » implicite vero asseritur de uno non esse dubitandum, nimirum quod fortassis de omnibus sit dubitandum. — Si dicit scepticus « fortassis de uno non est dubitandum, nempe quod fortassis de omnibus sit dubitandum, » redit quaestio, utrum certum sit fortassis de hoc uno non esse dubi-

tandum. Qua quaestione iterum iterumque instituta, vel inducitur processus in infinitum, vel sistetur in actum certum.

134. II. DIRECTE IMPUGNATUR THESIS :

Obj. 3. Illa sententia non est absurditatis arguenda, cujus absurditas demonstrari nequit. Atqui scepticismi absurditas probari nequit. Ergo scepticismus non est arguendus falsitatis.

Resp. *Dist. Maj.* Non est falsitatis arguendum id cujus falsitas nec est immediate evidens, seu nota per se, nec evidens fit per demonstrationem, seu nota per discursum, *Conc.*; cujus falsitas est immediate evidens, licet ope medii demonstrari non possit, *Neg.*; *Cdt. Min.* Falsitas scepticismi non est immediate evidens, *Neg.*; non demonstratur proprie, *Conc.*

Inst. Atqui scepticismi absurditas nullatenus est objective certa nec menti evidens, seu non potest mens certo cernere scepticismi absurditatem. Ergo nulla distinctio.

Obj. 4. Ad hoc enim requiretetur ut mens certo sit infallibilis. Atqui hoc non obtinet. Ergo scepticismi falsitas nullatenus menti est evidens.

Resp. Sequentia praenotasse juerit :

1. *Fallibilis per se* ille est qui ex ipsa sua natura, citra aliam causam sibi extrinsecam, falsum pro vero habere potest. *Fallibilis per accidens* ille est qui potest errare propter causam naturae suae extrinsecam.

2. Mens humana est *infallibilis per se, at fallibilis per accidens*, non quidem in iis quae immediate sunt evidētia, sed in his quae per se evidētia haud sunt. Circa istas res mens humana adhaerere quidem potest falso, non tamen sibi permissa, sed ob influxum voluntatis intellectum ad assentiendum inclinantis.

3. Mentem esse a) infallibilem per se, eo potissimum liquet quod si ex natura sua errare posset, semper posset errare, siquidem natura semper eadem manet, et proinde verum esset scepticorum systema; cum autem ostensum sit illud scaturire absurdum, necessario est admittendum mentem esse infallibilem per se, ita scilicet ut haec infallibilitas consequatur ad ipsammet thesim. Ex hoc tamen consequens non est hominem esse infallibilem per se; homo enim simpliciter acceptus sumitur pro toto complexu facultatum, habetur autem in hoc complexu id

quo homo ferri potest in errorem. — Mentem b) neque per se neque per accidens esse fallibilem in iis quae immediate et per se evidētia sunt, eo constat quod respectu hujusmodi rerum conditio erroris desit. Conditio enim ut voluntas flectere possit intellectum, est ut menti non appareant motiva objectum afficientia quibus cernatur oppositum esse manifeste impossibile, adeoque conditio etiam dicitur esse mentis ignorantia de multis, de multisque imperfecta cognitio; jamvero immediate evidētia perfectius sunt nota, quam ut oppositum appareat esse possibile.

Quamobrem *Neg. Min. subs.*; ad prob. *Dist. Maj.* requiritur ut mens certo sit *infallibilis per se, Conc.*; ut non sit *fallibilis per accidens, Subdist.* ut per accidens non sit fallibilis in iis quae immediate et per se evidētia sunt, *Conc.*; in reliquis, *Neg.*; *Cdt. Min.* Mens non est infallibilis per se, *Neg.*; per accidens, *Subd. in immediate evidētib.*, *Neg.* in reliquis, *Conc.*

Inst. Atqui certum non est mentem in ullo infallibilem esse. Ergo nulla est distinctio.

Prob. Min. Subs. Ut hoc homini certo innotescat, praesupponenda est capacitas mentis ad assequendum verum; atqui capacitas mentis ad assequendum verum praesupponi non potest, hoc enim est petere principium. Ergo immediate agnosci nequit mentem in ullo esse infallibilem.

Resp. *Dist. Maj.* Praesupponenda est capacitas mentis, h. e. mens in se inspecta, seu in ordine ontologico, debet natura prius esse capax assequendi verum, quam verum assequatur, *Conc.*; debet in ordine logico prius cognosci capacitas mentis assequendi verum, *Neg.*; *Cdt. 1^a pars. Min.* Capacitas in ordine ontologico praesupponi nequit ad cognitionem immediatam hujus capacitatis, *Neg.*; capacitas mentis in ordine logico, seu cognitio hujus capacitatis praesupponi nequit ad ejus agnitionem immediatam, *Conc.*

Explic. Objectiva connexio praedicati cum objecto menti se manifestat, seu subjectam se lumini rationis manifestat uti praedicatum inclusum in se habens; sic « totum » apparet menti ut involvens praedicatum « majus sua parte. » Ex hac autem duo sunt consecutaria : a) quod revera subjectum illud praedicatum inclusum habet, secus enim tali modo menti appa-

rere non posset; β) quod mens sit revera capax cui subjectum cum praedicato appareat, secus iterum tali modo subjectum se menti manifestare non posset. Igitur eo quod de facto mens verum assequatur, concludimus eam esse capacem assequendi verum, vi effati: ab esse ad posse habetur illatio immediata. Eodem pacto saepissime essentia vel causa rei ex phaenomenis et ex effectibus dignoscitur.

Alterum ex praecipuis fundamentis scepticorum nempe ideis deesse valorem objectivum, subvertetur c. 3, a. 4, § 3.

Difficultas a motu desumpta in Cosmologia solvitur.

§ 2. De disputatione cum scepticis.

Thesis 4. Contra scepticum scepticismi absurditas demonstrari non potest.

135. Prob. Absurditas scepticismi demonstraretur sive demonstratione directa, nimirum probando certitudinem esse admittendam, sive demonstratione indirecta, ostendendo absurda fluere ex rejecta certitudine, et admissio scepticismo. Atqui contra scepticum neutra via iniri potest. Ergo contra scepticum scepticismi absurditas demonstrari non potest.

Prob. 1^a pars Min. Contra scepticum probari non potest certitudinem esse admittendam. Ut hoc enim demonstraretur, tamquam certae praesupponi deberent praemissae e quibus fluit propositio probanda. Atqui contra scepticum praemissae tamquam certae praesupponi non possunt. Ergo contra scepticum proprie demonstrari nequit certitudinis existentia.

Patet major ex definitione demonstrationis.

Patet minor quia a) secus fieret petitio principii; nam quaestio, cum scepticis agitata, est utrum aliquid pro certo sit admittendum; unde praesupponeretur tanquam verum id quod est probandum; b) specialim agenti cum sceptico praesupponi non possunt praemissae tanquam certae, siquidem scepticus praefracte negat aliquid esse certum.

Prob. 2^a pars Min. Contra scepticum absurditas scepticismi ostendi non potest eo quod *contradictoria involvit*.

In tantum contra scepticum valeret demonstratio indirecta, in quantum pro certo haberet illud esse falsum quod idem simul affirmat et negat. Atqui scepticus pro certo illud non admittit. Ergo contra scepticum non valet demonstratio indirecta.

Patet major notione demonstrationis indirectae.

Patet minor quia scepticus etiam principium contradictionis pro certo non habet.

136. Coroll. 1^m. Ergo etiam in ordine ad docendum dogmaticos, veritas sententiae dogmaticorum directe demonstrari non potest: patet ex argumento facto. Ceteroquin demonstrationem directam afferre opus non est, quum scepticismus sit aperte absurdus et impossibilis.

Coroll. 2^m. Ergo scepticus ne tentare quidem potest veritatem systematis sui demonstrare.

ARTICULUS III.

DE PRINCIPIO PHILOSOPHANDI.

§ 1. Status quaestionis.

137. Postquam contra scepticos vindicaverunt existentiam certitudinis presse acceptae, dogmaticorum jam est ejus fundamenta investigare. Methodicae autem expositioni diversorum motivorum cum veritate necessario nexorum, praevia est quaestio, quodnam sit philosophandi initium seu principium a quo. Hoc autem nomine intelligitur status mentis a quo ille, qui recte philosophari vult, incipere debet, ut certum et inconcussum inveniat fundamentum, cui inniti possit totum aedificium cognitionis scientificae.

138. Sententiae. 1^a est dogmaticorum inconsequentium, quorum dux videtur fuisse Cartesius (1596-1650). Inconsequentes vocantur quia, si sibi constarent, ad regionem scepticorum vela dare deberent. Juxta eos principium philosophandi debet esse status dubii universalis, sive status quo mens positive pronuntiat omnia, nulla re excepta, esse reapse dubia. Illud autem

dubium vocant *methodicum*, propterea quod in eo non est sistendum, (dubium enim in quo assereretur esse sistendum, est dubium *scepticum*), sed tanquam methodus adhibendum, ut firmissimum reperiatur certitudinis fundamentum.

Ratio quam afferunt est, quod mens, accepto alio statu tanquam philosophandi principio, se infallibiliter exponit periculo aedificium scientificum superstruendi principiis falsis. Etenim, aiunt, ob praedicta anteaetatis aetatis, quivis intellectus multa falsa pro veris admittit, iisque pari adhaeret firmitate, qua iis quae reapse sunt vera. Horum autem praedictorum causa alia est cuique intrinseca, alia extrinseca; causa intrinseca duplex potissimum assignari potest, nimirum sensuum fallacia mentisque in iudicando praecipitania; extrinseca causa est tum auctoritas parentum, tum auctoritas magistrorum.

139. II^a est *dogmaticorum consequentium*. Juxta hos initium philosophandi est *status certitudinis, qui tamen investigationem quamdam non excludit*; nam ut monet Philosophus « deest investigare volentes prae opere bene dubitare: posterior enim investigatione solutio dubitatorum. » Porro si agitur de principiis et factis quae dicuntur immediate evidentiis, mens inquit utrum reapse sint talia, sive quod idem est, non incipit negando ea esse evidentiis, sed abstrahens a certitudine, quasi tentat dubitare. Si vero agitur de iis quae non sunt immediate evidentiis, mens inquit quomodo principiis immediate evidentiis demonstrantur; iterum ergo non incipit negando, sed abstrahendo a certitudine et quasi tentando dubitare.

Praetermissa sententia Kantii de qua nonnulla in loco commodiori dicentur, in sequentibus refutanda venit cartesianorum sententia, deinde comprobanda sententia dogmaticorum consequentium.

§ 2. Rejicitur dubium methodicum cartesianorum.

Thesis 5. Tanquam philosophandi principium admitti nequit dubium methodicum cartesianorum.

140. **PROB. I^m ARG.** Petitur ex eo quod involvit *scepticismum*. Illud tanquam philosophandi principium admitti nequit

quod *scepticismum* involvit. Atqui dubium methodicum cartesianorum *scepticismum* involvit. Ergo admitti nequit tanquam philosophandi principium.

Prob. Min. Dubium cartesianorum versatur etiam circa prima principia et facta immediate evidentiis. Atqui dubium, versans circa prima principia et facta immediate evidentiis, involvit *scepticismum*. Ergo.

Prob. Min. Tale dubium non potest expelli; etenim a) non datur medium quo expelli posset; b) etiam si daretur, de hoc ipso medio esset dubitandum. Atqui dubium quod expelli nequit, adeoque in quo est remanendum, est *scepticum*.

II^m ARG. Illud tanquam philosophandi principium admitti nequit, quod sibi ipsi repugnat. Atqui dubium methodicum cartesianorum sibi ipsi repugnat. Ergo.

Prob. Min. Dubium methodicum statuit ex una parte de veracitate rationis absolute esse dubitandum, propterea quod multa falsa tanquam vera habuit; ex altera parte admittit indubitatum et verissimum esse iudicium rationis circa factum existentiae propriae. Atqui quod haec admittit, sibi ipsi repugnat seu contradictoria admittit; nam qui admittit de veracitate rationis absolute esse dubitandum, tanquam indubitatum admittere nequit iudicium ab hac ratione elicitedum.

141. Satisfit difficultatibus. Obj. 1. Admittendum est dubium methodicum cartesianorum, vel incipiendum est a statu certitudinis. Atqui id alterum teneri nefas est. Ergo.

Prob. Min. Nequit quis se exponere periculo aedificium scientificum superstruendi fundamento falso. Atqui huiusmodi periculo se exponit qui a statu certitudinis incipit. Ergo.

Prob. Min. Mens est praedictis repleta, quorum causa est tum homini intrinseca tum ei extrinseca, uti in statu quaestionis declaratum est. Atqui, sic se re habente, qui a statu certitudinis incipit, se exponit etc. Ergo.

Resp. Dist. Maj. Admittendum est dubium cartesianorum vel incipiendum est a statu certitudinis, aut nulla inquisitione instituta circa ea quibus mens adhaeret, aut tali inquisitione instituta. *Conc.*; admittendum est dubium methodicum vel incipiendum a statu certitudinis, nulla crisi facta, *Neg.* Dis-

unctio enim sic proposita non est completa et proinde falsa est major. *Cdt. Min.* Nefas est incipere a statu certitudinis, *nullo examine de propositis facto, Conc.; secus, Neg.* Ad prob. *Conc. Maj.; Dist. Min.* eodem modo. Ad prob. minoris resp. a) *Transm. Maj. Dist. Min.* uti supra; b) *Dist. Maj.* mens est repleta praedictis circa *immediate evidentia, Neg.* Circa *mediate evidentia, Subd. circa omnia Neg.; circa multa, Transm.*

142. Obj. 2. Illud non ducit ad scepticismum quod cartesianis fundamentum suppeditavit certitudinis rerum. Atqui dubium methodicum cartesianis suppeditavit fundamentum certitudinis rerum. Ergo illud dubium non est scepticum.

Prob. Min. Talis a Cartesio institutus est processus :

1. Reflectit homo supra seipsum et se detegit cogitantem; de facto autem cogitationis dubitare est impossibile. Se detegendo cogitantem, implicite videt se esse existentem. Ex his exurgit *primum principium* : « *cogito; ergo sum.* » — Observare juvat Cartesium cogitationis nomine intelligere quamlibet animae modificationem.

2. Ex facto isto certissimo educitur lex universalis, seu criterium certitudinis : « *id omne est verum, quod clare percipitur.* » Quae lex est *secundum principium* Cartesii.

3. Reflectens in cogitationem, Cartesius eam deprehendit tanquam modum *simplicem* et tanquam *finitum*. — a) Ex primo caractere derivavit *animae simplicitatem*. De quo enim praedicatur modus simplex, id est ipsummet simplex; talis enim modus est oppositus attributis materiae. — b) Ex altero concludit *Deum existere* et esse *infinitum*. Etenim, ait, idea finiti haberi nequit nisi habeatur idea infiniti, quae sit tota positiva; finitum enim concipitur per negationem infiniti, et est ei contradictorie oppositum. Sed idea positiva infiniti ex consideratione rei finitae hauriri nequit; ergo in intellectu fuit producta per ipsummet Deum, dum animam creabat. Deus ergo non tantum existit, sed est infinitus. — Eodem modo probare aggreditur ceteras *ideas metaphysicas esse menti innatas*.

4. *Existentia Dei etiam eruitur ex idea Dei formaliter inspecta*. Id enim est verum, ait Cartesius, quod clare et distincte percipitur. Sed ita percipitur Deum existere. Ergo.

5. Sensationes apprehendunt corpora. Inquisivit Cartesius an homo non illuderetur per genium has repraesentationes in ipso producentem. *Derivavit certitudinem de veracitate intellectus et sensuum et de corporum existentia, ex existentia Dei sibi jam demonstrata.*

6. *Ex infinitate Dei conclusit in mundo non esse defectum nec limitem.* (Quam propositionem arripuerunt pantheistae, et ex ea deduxerunt mundum esse infectum, aeternum, ipsummet Deum. Explicuit Cartesius mente sua mundum non esse simpliciter infinitum, sed indefinitum).

7. Ex duratione rerum existentium, ex earum contingentia, deducit necessitatem conservationis; conservationem definit continuam rei creationem. (Quae propositio ansam praebuit occasionalismo).

Resp. Dist. Maj. Illud non ducit ad scepticismum quod cartesianis, *sibi non contradicentibus nec petentibus principium*, suppeditavit fundamentum certitudinis, *Conc.*; quod cartesianis, *sibi contradicentibus et petentibus principium*, suppeditavit fundamentum certitudinis, *Neg. Cdt. Min.*

Explic. a) Cartesiani admittunt factum cogitationis tanquam certum et tale ut de eo non possit dubitari; ergo immerito statuunt de omnibus *debere dubitari*. b) Eliciunt duplex iudicium certum : *Sum cogitans; ergo sum.* Illud iudicium eliciunt utendo facultate cujus veracitas nondum sibi est certa. Ergo sibi contradicunt et petunt principium : *Sibi contradicunt* : qui enim contendit iudicium esse certum implicite dicit intellectum esse capacem assequendi verum; ex altera parte contendunt cartesiani hanc capacitatem mentis sibi non esse certam, nisi prius certa sit Dei existentia. — *Petunt principium* : dicendo enim elici iudicium certum, innituntur capacitati intellectus ad verum assequendum; sed cognitio huius capacitatis, eorum iudicio, fluit mediate ex principio primo. c) Pariter ex idea Dei inferunt cartesiani existentiam Dei; ex existentia Dei inferunt veracitatem rationis. Sed ut quis ex idea Dei inferre valeat existentiam Dei, debet prius admittere capacitatem rationis assequendi verum. Ergo iterum sibi contradicunt cartesiani et petunt principium. d) Insuper multiplici alio vitio

laborat eorum processus: Falsum enim est α) claritatem et distinctionem ideae esse ultimum certitudinis criterium, uti probabitur capite quarto hujusce tractatus; β) finitum concipi per negationem infiniti, conceptum vero infiniti esse totaliter positivum; γ) ideas metaphysicas esse menti humanae congenitas; δ) existentiam Dei colligi posse ex idea Dei formaliter inspecta; ϵ) Deum esse causam immediatam ideae Dei.

§ 3. *Stabilitur sententia dogmaticorum consequentium.*

143. Dogmaticorum consequentium sententia tenet recte philosophari volenti incipiendum esse a statu certitudinis, qui tamen examen haud excludit. Ex hoc sequitur quaedam citra demonstrationem pro certis accipienda esse: sunt autem facta interna per sensum infernum renuntiata, et principia quaedam ex ideis efflorescentia.

Inter veritates indemonstrabiles, quaedam ceteris praestant eo quod sunt fundamentum omnis certitudinis: sunt vero numero duae, nempe *factum primum* et *principium primum*. Quibus nonnulli addunt *conditionem primam* seu capacitatem mentis assequendi verum. Nobis vero videtur hanc capacitatem mentis esse demonstrationis capacem, nempe demonstrari a posteriori ex effectu, ut supra diximus.

Thesis 6. Nonnulla pro veris sunt habenda sine demonstratione proprie dicta.

Sensus. Aliquid esse verum idem audit atque subjecto convenire praedicatum. — Aliquid esse certo verum sive objective certum, est praedicatum subjecto convenire ob motivum infallibile. — Hinc sensus thesios hic est: Quibusdam propositionibus mens adhaeret ob motivum infallibile, licet connexio objectiva subjecti cum praedicato per nullum medium demonstrari queat, adeoque quia connexio est immediatè evidens.

144. *Prob. Indirecte.* Admittendum est illud, quo rejecto, inducitur processus in infinitum, vel lapsus fit in scepticismum; atqui rejecto quaedam pro certis admittenda esse citra ullam demonstrationem, vel inducitur processus in infinitum, vel lapsus fit in scepticismum. Ergo.

Prob. Min. Qui hoc non admittit, inducit seriem successivam demonstrationum, qua nimirum successive demonstrantur praemissae quae adhibentur; in hac autem serie vel devenit ad praemissas quae ulterius jam non demonstrantur, vel ad tales praemissas non pervenit. Atqui, si pervenit ad principia prima, lapsus fit in scepticismum; si non pervenit, inducit, uti patet, seriem infinitam demonstrationum. Ergo, non admissa quaedam citra demonstrationem esse admittenda, vel inducitur processus in infinitum, vel lapsus fit in scepticismum.

Patet 1^a pars minoris quia hae praemissae jam non demonstrantur; hinc si id, quod non demonstratur, certum non est, certae non erunt; si autem incertae sunt, incertae reddunt ceteras praemissas quae iis innituntur, et jam collabitur certitudo totius seriei demonstrationum.

145. *Coroll. 1um.* Ergo aliquid potest esse objective certum et evidens duobus modis: a) *mediate*, seu ope alicujus mediæ, b) *immediate*, seu seposito omni medio.

Coroll. 2um. Ergo non caece admittuntur prima principia, sed ob lucem qua ex seipsis coruscant.

Coroll. 3um. Ergo quaevis demonstratio innititur principiis indemonstrabilibus et per se veris.

Thesis 7. Factum primum, h. e. existencia propria; principium primum, h. e. principium contradictionis: a) saltem implicite apprehenduntur quovis judicio certo; b) fundamentum sunt omnis certitudinis; c) demonstrari nec debent, nec possunt.

1^a PARS. *Factum primum et principium primum in quovis judicio certo percipiuntur saltem implicite.*

Sensus. Quoties motivum infallibile probat connexionem praedicati cum subjecto et mens huic connexioni assensum suum praestat; toties implicite percipit intellectus: α) se esse; β) nihil simul posse esse et non esse.

146. *Prob. A. Mens implicite percipit factum primum.* Ille implicite percipit se esse, qui implicite percipit se videre connexionem praedicati cum subjecto, et motivum hujus connexionis. Atqui in quovis judicio certo mens saltem implicite haec duo percipit. Ergo.

Patet Major quia percipere *se videre* perinde est ac percipere *se esse videntem*.

Prob. Min. In quovis iudicio certo apparet menti motivum circumstans objectum et ostendens rem aliter esse non posse, uti patet ex natura certitudinis. Atqui quoties menti apparet tale motivum, mens implicite percipit se videre hanc connexionem et ejus motivum; nam motivum menti apparere est idem ac mentem hoc motivum perspectum habere; illud autem idem est ac percipere *se videre rem et ejus motivum*.

B. Mens implicite percipit principium primum. Ille saltem implicite percipit principium primum, qui implicite percipit nullam oppositi formidinem haberi posse. Atqui in quovis iudicio certo mens implicite percipit nullam oppositi formidinem haberi posse. Ergo percipit principium primum.

Patet major quia, amoto principio primo, exurgit formido oppositi. — Patet minor quia in iudicio certo percipitur motivum ostendens rem sic esse et aliter esse non posse.

Thesis dicit *saltem implicite*: uti enim patet, circa utrumque eorum elferri potest iudicium explicitum.

147. II^a PARS. *Duplicis hujus veritatis certitudo est fundamentum cujusvis iudicii certi.*

PROB. Illud est fundamentum alterius quod: a) absolute in se inspectum, certum fixumque est; b) respectu alterius inspectum, tale est ut: α) eo habito, hoc alterum, dum cetera requisita adsint, haberi possit; β) eo non habito, vel in dubium vocato, hoc alterum, etiam ceteris habitis, haberi non possit; γ) non praesupponat alterum, cui ipsum innitatur; secus enim illud alterum dicendum esset fundamentum. Atqui certitudo hujus duplicis veritatis his characteribus insignitur, relate ad quodvis iudicium certum. Ergo duplicis hujus veritatis certitudo est fundamentum cujusvis iudicii certi.

Prima pars minoris patebit ex dicendis in tertia parte.

Prob. 2^a Pars Min. A. Certitudine duplicis hujus veritatis habita, dum cetera adsint, elici potest iudicium certum.

Haberi potest iudicium certum quoties menti apparet infallibile motivum. Atqui, habita certitudine hujus duplicis veritatis, dum cetera requisita adsint, menti apparere potest infallibile motivum. Ergo.

B. Certitudine duplicis hujus veritatis non habita, aut in dubium vocata, corruiat cujusvis iudicii certitudo.

Illud iudicium non est proprie certum, cui deest firmus assensus, vel absentia formidinis oppositi, vel motivum infallibile. Atqui, non habita aut in dubium revocata certitudine a) *primi facti*, deest firmus assensus; b) *primi principii*, adest formido oppositi ac deest motivum infallibile. Ergo, non habita, aut in dubium vocata, certitudine duplicis hujus veritatis, nullum haberi potest iudicium certum.

C. Certitudo duplicis hujus veritatis non praesupponit certitudinem alius veritatis, cui ipsa innitatur. Etenim: a) non videtur de quo mens certa esse possit, nisi prius certa fuerit de his duobus. b) Triplex distinguitur ordo: α) *ontologicus* seu essendi; β) *logicus* seu cognoscendi; γ) *nexus* inter utrumque. Ad ordinem autem ontologicum pertinet principium contradictionis; ad ordinem logicum existentiā propria; ad nexum utriusque capacitas mentis assequendi verum; tertius autem ordo praesupponit duos priores; hae autem veritates in suo ordine nihil praesupponunt.

148. III^a PARS. *Duplex haec veritas demonstrari nec potest, nec debet.*

A. Non potest demonstrari.

PROB. Illud non potest demonstrari quod ad demonstrationem sui praesupponendum esset. Atqui duplex haec veritas ad demonstrationem sui praesupponenda esset. Ergo.

Prob. Min. Ad demonstrationem duplicis hujus veritatis praesupponendae essent praemissae certae. Atqui duplex haec veritas praesupponenda esset praemissis certis. Ergo.

Prob. Min. Duplex ista veritas esset fundamentum certitudinis harum praemissarum. Atqui fundamentum praesupponitur ad rem fundatam. Ergo.

B. Non debet demonstrari.

Sensus. Ut mens, iudicans se existere, certa sit de hac existentia, non debet posse eam sibi demonstrare; pariter ut certa sit de principio primo, non debet illud ope medii sibi probare.

I^m Asc. Illud demonstrari non debet, quod negari, et de quo dubitari non potest. Atqui duplex haec veritas negari et de ea dubitari non potest. Ergo demonstrari non debet.

Prob. Min. Illud negari et de illo dubitari non potest, quod ipsa negatione vel dubio affirmatur. Atqui duplex haec veritas negatione vel dubio affirmatur. Ergo.

Prob. Min. Qui eam negat vel de ea dubitat, implicite admittit; a) falsum a vero distingui; b) se negare et proinde se existere. Ergo.

II^m ARG. Illud demonstrari non debet, quo negato, sequitur illico scepticismus subjectivus. Atqui, negata hac duplici veritate, ultro sequitur scepticismus. Ergo.

Patet minor quia est fundamentum omnis iudicii certi.

III^m ARG. Illud nulla demonstratione indiget quod est immediate evidens. Atqui duplex haec veritas est immediate evidens. Ergo demonstranda non est.

Prob. Min. a) *Principium primum est immediate evidens.* — Etenim immediate evidens est illud « quod est, est » seu « quod est, certo est. » Atqui hoc idem est ac « quod est, non potest simul non esse. » Ergo immediate evidens est principium contradictionis. b) *Existencia propria est immediate evidens,* uti dicetur postea.

Scholion. Factum primum, principium primum sunt veritates primitivae. Per veritatem enim primitivam non tantum intelligitur id quod est fons e quo ceterae veritates hauriuntur, qua acceptione hae duae veritates dici nequeunt primitivae; sed etiam id quod est fundamentum cui ceterae veritates innituntur.

CAPUT III.

DE OBJECTO ET DE FONTIBUS CERTITUDINIS.

149. Uti ex definitione certitudinis constat, solius intellectus est elicere actus certos; actus enim certus solo iudicio continetur. — Alia autem iudicia certa versantur circa veritates primo cognitae, quae dicuntur *materia certitudinis*; alia circa veritates quae ex veritatibus

primo cognitae, tanquam ex elementis primigeniis, educuntur. Haec elementa intellectui sunt subministranda quibusdam instrumentis, seu haurienda sunt ex certis *fontibus*. — Exin triplex enascitur quaestio: a) quanam est materia iudicii certi? b) quanam sunt fontes e quibus haec materia hauritur? c) quomodo amplificantur, et in aedificium scientificum exstruuntur veritates primo cognitae? — Cum 1^a et 2^a quaestio simul tractentur, dividitur praesens caput in duas sectiones.

SECTIO I^a.

DE MATERIA ET DE FONTIBUS CERTITUDINIS.

Materia certitudinis vel est veritas abstracta, universalis, necessaria, quae dicitur *principium*; vel est *factum* aliquod; ulterius factum est vel *internum*, vel *externum*; iterum factum externum vel *non est remotum* ab cognoscente, vel est *remotum* ab illo, sive *loco*, sive *tempore*.

Instrumenta autem, quibus haec materia intellectui suppeditatur, vel sunt *intrinsicca* homini, vel sunt *extrinsicca*.

1. *Intrinsicca* sunt: a) *sensus intimus* quo intellectui subministrantur facta interna; b) *sensus externi* quibus subministrantur facta externa non remota, potissimum autem existientia corporum exteriorum, eorumque qualitatium; c) *ideae* quibus essentiae apprehenduntur et quae iudiciis analyticis originem praebent.

2. *Instrumentum extrinsecum* est *auctoritas*, quae suppeditat intellectui facta externa remota.

Quadruplici igitur articulo absolvetur prior ista sectio.

ARTICULUS I.

DE CERTITUDINE FACTORUM INTERNORUM PER SENSUM INTIMUM COMPARATA.

§ 1. Notiones. — Quaestiones.

150. *Notiones.* 1. In homine triplex distingui debet vita: vegetativa, sensitiva et rationalis. — Etenim: a) homo eas

Prob. Min. Illud negari et de illo dubitari non potest, quod ipsa negatione vel dubio affirmatur. Atqui duplex haec veritas negatione vel dubio affirmatur. Ergo.

Prob. Min. Qui eam negat vel de ea dubitat, implicite admittit; a) falsum a vero distingui; b) se negare et proinde se existere. Ergo.

II^m ARG. Illud demonstrari non debet, quo negato, sequitur illico scepticismus subjectivus. Atqui, negata hac duplici veritate, ultro sequitur scepticismus. Ergo.

Patet minor quia est fundamentum omnis iudicii certi.

III^m ARG. Illud nulla demonstratione indiget quod est immediate evidens. Atqui duplex haec veritas est immediate evidens. Ergo demonstranda non est.

Prob. Min. a) *Principium primum est immediate evidens.* — Etenim immediate evidens est illud « quod est, est » seu « quod est, certo est. » Atqui hoc idem est ac « quod est, non potest simul non esse. » Ergo immediate evidens est principium contradictionis. b) *Existencia propria est immediate evidens,* uti dicetur postea.

Scholion. Factum primum, principium primum sunt veritates primitivae. Per veritatem enim primitivam non tantum intelligitur id quod est fons e quo ceterae veritates hauriuntur, qua acceptione hae duae veritates dici nequeunt primitivae; sed etiam id quod est fundamentum cui ceterae veritates innituntur.

CAPUT III.

DE OBJECTO ET DE FONTIBUS CERTITUDINIS.

149. Uti ex definitione certitudinis constat, solius intellectus est elicere actus certos; actus enim certus solo iudicio continetur. — Alia autem iudicia certa versantur circa veritates primo cognitae, quae dicuntur *materia certitudinis*; alia circa veritates quae ex veritatibus

primo cognitae, tanquam ex elementis primigeniis, educuntur. Haec elementa intellectui sunt subministranda quibusdam instrumentis, seu haurienda sunt ex certis *fontibus*. — Exin triplex enascitur quaestio: a) quanam est materia iudicii certi? b) quanam sunt fontes e quibus haec materia hauritur? c) quomodo amplificantur, et in aedificium scientificum exstruuntur veritates primo cognitae? — Cum 1^a et 2^a quaestio simul tractentur, dividitur praesens caput in duas sectiones.

SECTIO I^a.

DE MATERIA ET DE FONTIBUS CERTITUDINIS.

Materia certitudinis vel est veritas abstracta, universalis, necessaria, quae dicitur *principium*; vel est *factum* aliquod; ulterius factum est vel *internum*, vel *externum*; iterum factum externum vel *non est remotum* ab cognoscente, vel est *remotum* ab illo, sive *loco*, sive *tempore*.

Instrumenta autem, quibus haec materia intellectui suppeditatur, vel sunt *intrinsicca* homini, vel sunt *extrinsicca*.

1. *Intrinsicca* sunt: a) *sensus intimus* quo intellectui subministrantur facta interna; b) *sensus externi* quibus subministrantur facta externa non remota, potissimum autem existientia corporum exteriorum, eorumque qualitatium; c) *ideae* quibus essentiae apprehenduntur et quae iudiciis analyticis originem praebent.

2. *Instrumentum extrinsecum* est *auctoritas*, quae suppeditat intellectui facta externa remota.

Quadruplici igitur articulo absolvetur prior ista sectio.

ARTICULUS I.

DE CERTITUDINE FACTORUM INTERNORUM PER SENSUM INTIMUM COMPARATA.

§ 1. *Notiones.* — *Quaestiones.*

150. *Notiones.* 1. In homine triplex distingui debet vita: vegetativa, sensitiva et rationalis. — Etenim: a) homo eas

operationes elicit quas elicit planta : hi autem actus dicuntur ordinis *vegetativi* ; b) homo, sicuti animalia intellectu carentia, *sensuum ope cognoscit* simplici repraesentatione, et *appetit* : hae autem cognitiones, et hi appetitus dicuntur ordinis *sensitivi*, et eliciuntur *a composito humano* ; c) tandem brutis praestat eo quod *spiritualiter cognoscit* simplici apprehensione et iudicio, et *spiritualiter appetit*, seu quod *intelligit et vult* : hi actus dicuntur ordinis *rationalis*, et active eliciuntur *a sola anima*.

2. Homo non tantum cognoscit sensibus atque intellectu, verum insuper : a) *sentit, seu experitur, se cognoscere aliquod objectum* ; b) non tantum appetit objectum aliquod, sed *experitur, sentit, se versus tale objectum tendere* ; actum enim appetendi concomitatur actus cognitionis, quo cognoscitur, sive sensibiliter sive intellectualiter, tum objectum appetitum, tum actus appetendi, et quo sentitur actus cognoscendi utrumque.

3. Sensus intimus refert sola facta *praesentia* ; haec autem refert *concrete*, non vero *abstracte*, h. e. refert per modum unius *subjectum modificatum*, non vero modificationem a subjecto abstractam neque subjectum nude sumptum. Sic cum videmus rem, cum cogitamus de Deo aut volumus virtutem, sentimus nosmetipsos videntes rem, cogitantes de Deo, volentes virtutem ; cum autem idem significant haec duo : « *sensus intimus refert,* » et « *sentimus nosmetipsos agentes,* » dicendum est sensu intimo referri per modum unius *principium videns rem*.

4. Intellectus facta concreta, sensu intimo renuntiata, resolvere potest in subjectum et praedicatum, deinde haec iterum componere iudicando. Operatio qua elicitur tale iudicium, vocatur *reflexio psychologica* ; iudicium dicitur *conscientia reflexa*. Utraque definitur : *cognitio intellectualis internorum factorum prout sunt affectiones subjecti*. — Reflexio psychologica distinguitur a reflexione *ontologica*, qua quis redit *in objectum* jam apprehensum et cognitum ; proprie *recogitatio* dicitur.

5. Porro ista iudicia intellectus circa affectiones animae, sunt vel immediata vel mediata :

a) *Immediatum* iudicium id tantum affirmat quod *sensus intimus refert*, seu quod subjectum experitur.

b) *Mediatum*, ulterius progrediens, aliquid *colligit ex his*

quae per iudicium immediatum asseruntur, affirmando v. g. naturam indolemve facti interni, ejus causam, originem, etc.

OBSERVA. Sensus intimus de factis ordinis sensitivi a nonnullis auctoribus vocatur *sensus internus* ; sensum autem intimum de factis ordinis rationalis vocant *conscientiam directam*.

Quaestiones. Inquiritur a) utrum omnia ea quae sensus intimus refert sint infallibiliter vera, an possint esse falsa ; — b) num iudicia quae intellectus elicit circa ea quae per sensum intimum renuntiantur, sint necessario ab omni errore immunia : — c) num in specie ex his, quae sensu intimo referuntur, infallibiliter vera sit existentia subjecti cogitantis et corporis proprii.

§ 2. De certitudine factorum sensu intimo relatorum et iudiciorum immediatorum de his factis.

Thesis 8. Infallibiliter vera sunt tum ea quae sensus intimus refert, tum iudicia immediata intellectus de iis quae per sensum intimum renuntiantur.

I^a PARS. *Infallibiliter vera sunt ea quae sensus intimus refert.*

151. **Sensus.** Actus sensitivi et actus rationales quorum experientia habetur, seu qui sentiuntur, necessario sunt tales quales sentiuntur, seu quales sensu intimo referuntur.

PROB. Secus esset dicendum internam affectionem, quae per sensum intimum refertur, posse non haberi. Atqui hoc est impossibile. Ergo infallibiliter vera sunt ea quae sensus intimus refert.

Prob. Min. Affectionem internam referri a sensu intimo idem est ac eam sentiri. Atqui impossibile est affectionem quae sentitur non haberi ; sentiri enim quod actu non habetur, perinde est ac non sentiri. Ergo.

II^a PARS. *Judicia immediata de illis quae sensus intimus refert, sunt infallibiliter vera.*

152. **PROB.** Iudicium immediatum de quo agitur, affirmat id tantum quod sensus intimus refert. Atqui quod affirmat id tantum quod sensus intimus refert, est infallibiliter verum. Ergo.

Patet minor quia, ex prima parte, ea quae sensus intimus refert, sunt necessario vera, seu conformia rebus.

Coroll. Ergo sensus intimus refert facta uti sunt; unde si cognitio objecti est confusa, sensus intimus refert haberi cognitionem confusam; ideo tamen haec cognitio non confuse refertur.

153. Obj. Illud non est infallibiliter verum sed falsum, quod saepius refert quod non est. Atqui sensus intimus saepe refert id quod non est. Ergo.

Prob. Min. Sensus intimus refert dolorem in membro amputato, refert amentibus et somniantibus multa quae non sunt; puta se esse id quod non sunt, se fecisse id quod non fecerunt. Ergo.

Resp. Conc. Maj. Neg. Min. Ad prob. *Dist. Ant.* Sensus intimus refert *sentiri dolorem aliquem*, pariter refert *actus* quos amentes et somniantes eliciunt, *Conc.*; refert hunc dolorem haberi in membro *amputato*, pariter refert ea quae existimant somniantes et amentes *esse vera* seu conformia rebus, *Neg.*; haec enim sunt foetus iudiciorum mediatorum.

§ 4. De certitudine existentiae subjecti cogitantis et corporis proprii.

Thesis 9. Ex his quae sensus intimus refert, certo constat existentia subjecti cogitantis et corporis proprii.

154. *Notiones.* Corpus intelligitur heic id quod est extensum, seu ex partibus (puta ex moleculis, ex organis) constat et in has resolvi potest; et quod insuper est resistens. — Resistere autem est impedire aliud ab occupatione simultanea ejusdem loci proprii.

Prob. Ut ex iis quae sensus intimus refert, existentia subjecti cogitantis et corporis proprii certo constet, sufficit ut sensus intimus referat: a) nos esse cogitantes; b) nos esse extensos et resistentes. Atqui sensus intimus haec refert. Ergo.

Probatur secunda pars minoris (nam prima probatione non indiget). Sensus intimus refert:

1. *Nos esse extensos*: refert enim a) nos diversis modis

modificari, puta calore, siti, fame, frigore, etc.; b) nos sic modificari in diversis continuisque partibus, et proin c) nos esse in iisdem partibus, seu nos esse extensos.

2. *Nos esse resistentes.* Sensus intimus refert partes extensas esse impenetrabiles ceteris, seu has partes impedire ne ceterae simul eundem locum occupent. Ergo.

ARTICULUS II.

DE CERTITUDINE EXISTENTIAE CORPORUM EXTERIORUM EORUMQUE QUALITATUM, SENSUUM OPE COMPARATA.

§ 1. De existentia corporum exteriorum per sensus externos certificata.

155. *Notiones praeviae.* Uti articulo primo dictum est, homo non tantum vita rationali, sed adhuc vita vegetativa et vita sensitiva vivit; operationibus autem vitae vegetativae et vitae sensitivae inserviunt organa; organa operationibus sensitivis destinata vocantur *sensoria*.

Operationes vitae sensitivae et vitae rationalis ad Psychologiam, et ad Logicam spectant. Psychologia enim naturam horum actuum naturamque principii eos elicientis rimatur; Logica has operationes spectat in quantum sunt fons cognitionum certarum, seu materiam praebent iudicii certis.

2. Ex his quae in Metaphysica speciali discutuntur, constat varia esse elementa sensationis adaequate inspectae. Si enim de sensibus externis agitur, motus imprimitur in sensoria; hic motus ad cerebrum propagatur; in cerebro fit reactio; motus redit ad sensoria propria; ob specialem structuram sensoriorum, attemperatorum sensibili cognoscendo, vi istius motus educitur ex potentia sensorii species impressa formaliter vel virtualiter repraesentativa qualitatis corporeae; potentia sensitiva, per hanc speciem informata, immanenter sibi gignit speciem expressam qua objectum sensibile apprehendit, illud-

que in se quadantenus exprimit. — Animadvertendum est sensationibus cognosci corpora uti sunt praesentia, concreta, in organis agentia. Igitur non semper percipiuntur corpora uti sunt *in se* : sic solis magnitudo non percipitur uti est in sole, sed uti apparet per modificationem organi. — Porro motus impressus et species impressa sunt elementum *materiale* sensationis; species expressa est elementum *formale*.

3. *Sensus* seu *sensibilitas*, est facultas cognoscendi, organorum ope, corpora singularia concrete et secundum qualitates suas.

4. *Sensibilitas* est vel externa vel interna :

a) *Externa* percipit corpora per organa in superficie corporis sita. Eam complecti quinque partes, sive quinque sensus externos, (visum, auditum, tactum, gustum, olfactum), patet : α) tum quia quinque sensoria externa deputantur cognitionibus sensibilibus; β) tum quia corpora cognoscuntur secundum quinque objecta formalia diversa, nempe qualitates proprias.

b) *Interna* percipit corpora per organa quae in superficie corporis non apparent. Comprehendit in brutis, saltem perfectioribus, sensum communem, phantasia, aestimativam, memoriam. Per sensibilitatem internam cognoscitur tum corpus praesens, tum corpus absens olim sensu externo perceptum.

5. *Sensus* externus vel est vel non est *per se* discretivus objecti. — a) Prior natus est cognoscere immediate objecta tanquam a se distincta; b) posterior per se percipit modificationem organi; corpus vero, quod modificationem determinavit, attingitur per alium sensum.

156. *Status* quaestionis. Ex his quae sensus intimus nobis refert, non tantum homo intellectu cum certitudine iudicat se esse cogitantem et corporatum. sibi esse quinque sensus externos; sed insuper iudicat quosdam sensus repraesentare corpora tanquam externa et a se distincta. Etenim sensus intimus refert sensationes visus repraesentare varios homines, animalia, plantas, solem, stellas. quae omnia nobis apparent esse a nobis distincta; pariter sensationes tactus repraesentare objecta tanquam distincta. Aliae autem sensationes, juxta non paucos, repraesentant modificationes organicas.

Circa haec omnia, a sensu intimo renuntiata, elici potest ab

intellectu duplex iudicium, alterum *immediatum* asserens haberi modificationes organicas repraesentantes sive ipsas has modificationes, sive corpora tanquam extrinseca nobis; alterum *mediatum* asseverans his sensationibus realiter respondere objectum distinctum, seu existere corpora exteriora (1). Prius iudicium esse infallibiliter verum ex dictis articulo praecedenti probatum relinquatur. Im-praesentiarum quaeritur num, eo quod sensus externi repraesentant nobis corpora tanquam a nobis distincta, intellectus cum certitudine concludere possit talia corpora *existere*. Quae quaestio duo involvit : a) Num intellectus *certus esse possit de corporum exteriorum existentia*; b) an *motivum* cur certus sit, *ex sensibus externis* depromatur, h. e. an intellectus sit certus *quia* sensus externi repraesentant corpora ut distincta.

DE PRIMA QUAECTIONE SUNT DUAЕ SENTENTIAE :

I^a est *scepticorum objectivorum* qui *idealistae* nuncupantur. Negant certitudinem haberi *de corporum exteriorum existentia*. — Ratio praecipua est quod corpora in seipsis attingi deberent, ut de eorum existentia certitudo comparari possit. Sensus autem, aiunt, non attingunt corpora in seipsis, sed repraesentationes duntaxat eorum, quae nobis sunt intranea.

Idealistae duplicis sunt classis, pro duplici causa quam repraesentationibus corporum assignant :

a) Juxta *idealistas subjectivos*, quorum tempore moderno dux est Fichtius (1762-1814), haec causa est *spontanea et inconscia activitas* $\tau\omega\upsilon\ \epsilon\gamma\omega$.

b) Juxta *idealistas objectivos*, et speciatim juxta episcopum anglum Berkeley (1684-1753), haec causa est Deus, qui ita has repraesentationes producit in nobis, ut de corporum existentia nulla certitudo haberi queat.

II^a SENTENTIA est *dogmaticorum affirmantium certam nobis esse corporum existentiam*.

(1) Iudicium intellectus etiam est *mediatum* eo sensu quod intellectus non attingit corpora immediate, sed mediantibus repraesentationibus sensuum. Iudicium potest dici *immediatum* eo sensu quod per repraesentationes sensuum corpora ipsa coram intellectu se sistunt.

DE SECUNDA QUAESTIONE dogmatici in tres sententias abeunt :

1. Juxta auctores scholae scoticae, ducibus Reidio (1710-1796) et Dugalto Stewart (1755-1828), certitudo de corporum existentia habetur, quia *necessario naturae instinctu*, quem vocant *sensum communem*, impellimur ad id judicandum.

2. Juxta Cartesium (1596-1650) et Malebranchium (1638-1715), certitudinem habemus ob *veracitatem divinam*, h. e. propterea quod si corpora non existerent, Deus nos in invincibilem errorem induxisset.

3. Juxta Aristotelem et scholasticos, certitudinem habemus de corporum existentia, quia *sensationes nobis repraesentant corpora tanquam distincta a nobis*, et quia hae sensationes in nobis haberi non possunt, nisi per corpora a nobis distincta fuerint determinatae (1).

RESOLVITUR PRIMA QUAESTIO.

Thesis 10. Certa est corporum a nobis distinctorum existentia.

157. PROB. Causa determinans modificationes quinque externorum sensoriorum, praesertim visus et tactus, repraesentantes corpora tanquam a nobis distincta, est vel intrinseca nobis vel extrinseca; si est extrinseca, ulterius vel est corpus ipsum repraesentatum, vel est Deus, corporibus existentibus, vel est Deus, corporibus non existentibus. Atqui absurdum foret asserere, 1° hanc causam esse intrinsecam nobis; 2° hanc causam esse Deum, corporibus non existentibus.

Ergo causa determinans modificationes sensoriorum, repraesentantes corpora tanquam a nobis distincta, est vel corpus ipsum, vel Deus, corporibus existentibus. Atqui sive primum dicatur sive secundum, certa est corporum a nobis distinctorum existentia. Ergo haec est admittenda tanquam certa.

Probanda est utraque pars minoris prosyllogismi.

I. CAUSA INTRINSECA NOBIS NON DETERMINAT MODIFICATIONES SENSORIORUM REPRÆSENTANTES CORPORA TANQUAM DISTINCTA.

1^m ARG. Petitur eo quod nos habemus *passivos* in excitatione

(1) Cfr. BALMÉS. *Philos. fundam.* L. I, ch. 9, 10, 11, 12.

harum modificationum : Si causa intrinseca excitaret has modificationes, essemus activi in his excitandis; sensus autem intimus, qui omnia interna nobis refert, hanc actionem referret. Atqui refert nos esse passivos, nedum referat nos esse activos. Ergo causa intrinseca nobis non excitat has modificationes repraesentativas corporum.

Decl. Min. Aperiens oculos, velit nolit, videbit res coram se positas; rebus autem iis ab aliquo ablati, velit nolit, eas jam non videbit, nec tanget, nec audiet.

II^m ARG. Petitur ex discrimine inter cognitiones sensibiles prius per sensus externos habitas, et cognitiones earundem rerum deinde per phantasiam revocatas :

Repraesentationes diversarum rerum per sensus habitae, a repraesentationibus earundem rerum per phantasiam habitis, differunt : a) ratione successionis; b) ratione dependentiae unius ab altera; c) ratione variabilitatis. Sic Lovanii commoranti, et per sensus visus tactusve Lutetiam sibi repraesentare volenti, transeundum est per determinatam seriem perceptionum visus tactusve, ita ut pro libitu Lovanio Lutetiam transire nequeat; contra vero, ut repraesentatio Lutetiae, antea per visum tactumve habita, postea per phantasiam revocetur, penes quemque est sive totam seriem, sive partem repraesentationum rerum Lovanium inter Lutetiamque habitarum omittere; sive etiam quidquid voluerit in rebus Parisiensibus olim perceptis mutare. — Patet causam repraesentationum phantasiae esse intrinsecam. Contendimus autem causam repraesentationum sensuum, vi discriminis cum prioribus, non posse esse intrinsecam nobis. Sic igitur arguimus :

Illud non est causa excitans modificationes sensoriorum externorum repraesentantes corpora distincta a nobis, quod non valet reddere rationem discriminis inter has repraesentationes et repraesentationes per phantasiam habitas. Atqui causa intrinseca nobis non valet reddere rationem hujus discriminis. Ergo.

Patet minor quod si haec causa esset intrinseca, perceptiones per sensus habitas variare possemus; non exigenter determinatam successionem; a se mutuo non penderent.

158. II. DEUS, CORPORIBUS NON EXISTENTIBUS, NON EST CAUSA DETERMINANS MODIFICATIONES SENSORIORUM EXTERNORUM REPRÆSENTANTES CORPORA TANQUAM A NOBIS DISTINCTA.

PROB. Repugnat Deum inducere hominem artificiose in errorem invincibilem : hoc enim adversatur ejus veracitati ejusque bonitati. Atqui eo quod Deus, corporibus non existentibus, excitaret modificationes quinque sensoriorum externorum repræsentantes corpora tanquam a nobis distincta, hominem in errorem invincibilem induceret artificiose. Ergo repugnat Deum, corporibus non existentibus, excitare, etc.

Prob. 1^a pars Min. Deus hominem induceret in errorem. Deus enim produceret in nobis repræsentationes quæ nos impellerent ad judicandum : a) his repræsentationibus respondere objecta quæ tamen eis non responderent ; b) hæc objecta excitare has repræsentationes, licet earum causæ non essent. Atqui hoc est inducere hominem in errorem. Ergo.

Prob. 2^a pars Min. Iste error esset invincibilis. Ad hunc enim errorem admittendum, homo ferretur per ipsammet naturam suam, nec ullum ei suppeteret medium hunc errorem deponendi. Atqui talis error est invincibilis. Ergo.

Prob. 3^a pars Min. Deus hominem induceret artificiose in errorem. Nobis enim dedit Deus varia sensoria, quæ aptissime disponuntur ad diversas corporum qualitates repræsentandas ; inspecta eorum indole, pronum est concludere existere extra nos id quod per ea repræsentatur. Ergo si Deus ipse has modificationes in nobis immediate excitaret, corporibus non existentibus, artificiose nos falleret.

159. CONTRA 1^m PART. MINORIS PROSYLL. Obj. 1. Causa excitans has modificationes debet esse intrinseca nobis : Sensatio est actus immanens (h. e. actus quem principium agens producit in seipso). Atqui causa determinans actum immanentem est intrinseca nobis. Ergo.

RESP. Dist. Maj. Sensatio secundum elementum formale, seu species expressa, est actus immanens, Conc. ; secundum cetera elementa, Neg. ; Conc. Min. ; Dist. Cons. Causa determinans sensationem, h. e. speciem expressam, est intrinseca nobis, Conc. ; causa motus nervi et speciei impressæ, Neg.

Obj. 2. Causa excitans istas modificationes potest esse intrinseca : Modificatio sensorii externi et cognitio sensibilis præcedens potest esse causa determinans subsequentem modificationem et cognitionem. Atqui hæc modificatio præcedens nobis est intrinseca. Ergo.

RESP. a) Sæpe in præcedenti modificatione et cognitione nulla habetur ratio subsequentis. b) Eadem modificatione sensorii externi et cognitione habita, modo sequitur una, modo alia modificatio et cognitio, pro diversa determinatione voluntatis, quæ ponit unam vel alteram conditionem, v. g. vi cuius huc vel illuc pergitur, abrumpitur iter vel continuatur, etc. Unde *Dist. Maj.* Modificatio præcedens potest excitare subsequentem, nisi obstat duplex ratio allata, *Transm.* ; his obstantibus, *Neg.* ; *Conc. Min.* ; *Dist. Cons.*

Obj. 3. **CONTRA 2^m PART. MINORIS PROSYLL.** Deus, salvis omnibus attributis suis, potest actione sua positiva inducere omnem hominem in errorem. Ergo.

Prob. Ant. duobis modis : a) Error invincibilis et constans est malum physicum. Atqui Deus, salvis omnibus attributis suis, potest actione sua producere malum physicum. Ergo.

RESP. Neg. Ant. Ad prob. *Dist. Maj.* Error invincibilis est malum physicum quod, relate ad universum genus hominum, potest esse medium ad bonum altius comparandum, *Neg.* ; secus, *Conc. Cdt. Min.* Deus potest velle per se malum physicum, *Neg.* ; per accidens, *Subd. ratione alicujus boni altioris obtinendi, Conc.* ; secus, *Neg. Neg. Cons.*

b) Quod Deus reapse fecit, hoc iterum facere potest. Atqui Deus induxit homines in errorem invincibilem. Ergo Deus potest inducere homines in errorem invincibilem.

Prob. Min. Olim homines omnes persuasum habebant, idque invincibiliter, sensibilia propria inesse corporibus ; hæc autem persuasio, utpote a natura exoriens, Deum habet auctorem. Atqui hoc erroneum esse docet hodierna Physica. Ergo persuasio invincibiliter erronea Deo ceu auctori adscribi potest.

RESP. Conc. Maj. ; Neg. Min. Ad prob. a) *Dist. Maj.* Omnes persuasum habebant sensibilia propria inesse corporibus cau-

saliter, *Conc.*; inesse corporibus formaliter, *Subdist.* et haec persuasio, si esset erronea, de quo heic praescindimus, et quod falsum esse contendimus in *Cosmologia*, esset invincibiliter erronea, *Neg.*; esset vincibiliter erronea, *Conc.* b) *Transm. Maj.*; *Neg. Min.* de qua in *Cosmologia*.

160. DIRECTE CONTRA THESIM. Obj. 4. In somnio habentur imagines rerum quibus tribuimus objectivam realitatem, licet haec ipsis non conveniat. Ergo fieri potest ut, cum existimamus nos vigilare, idem contingat; quid enim probat vigiliam esse veram vigiliam?

RESP. *Neg. paritas* : a) Inter varia somnia nullus habetur nexus; β) in somnio deest distincta apprehensio duplicis speciei perceptionum, videlicet phantasiae et sensuum; γ) in somno deficiunt usus sensuum externorum, vis reflectendi, exercitium libertatis; haec autem tria adsunt statui vigiliae.

Obj. 5. Ut certi esse possemus de existentia corporum, corpora ipsa percipere deberemus. Atqui non percipimus corpora, sed ideas tantum, quae sunt repraesentationes corporum. Ergo certi esse non possumus corpora existere.

RESP. *Conc. Maj. Dist. Min.* Non percipimus nisi ideas, h. e. ideae, accipiendo hanc vocem pro omni repraesentatione cognoscitiva, sunt *id quo* percipimus corpora, *Conc.*; ideae sunt *id quod* percipitur, ita ut corpus non percipiatur, *Subdist.* id quod *directe* percipitur est idea, *Neg.*; id quod *reflexe* percipitur est idea, iterum *Subdist.* potest fieri reflexio psychologica in ideam, *Conc.* non potest fieri reflexio ontologica in objectum ideae, *Neg.*

RESOLVITUR SECUNDA QAESTIO.

161. Inquirendum manet quodnam sit motivum certitudinem de corporum externorum existentia gignens.

Thesis 11. Modificationes sensoriorum externorum repraesentantes corpora tanquam a nobis distincta determinantur per ipsamet corpora.

PROB. Hae enim modificationes determinantur vel a Deo, vel ab ipsis corporibus. Atqui non determinantur a Deo. Ergo.

Prob. Min. Sola ratio asserendi Deum eas modificationes determinare, esset quod corpora destituerentur virtute activa agendi in organa nostra. Atqui hoc esse falsum probabitur in ontologia, quando de occasionalismo agetur. Ergo asseri nequit Deum has modificationes determinare.

CONF. Si Deus, etiam corporibus existentibus, has modificationes determinaret, in errorem invincibilem induceremur a Deo, nam omnes homines constanter et universaliter has modificationes corporibus, tanquam earum causis realiter existentibus, adscribunt.

162. Coroll. 1. Ergo sensus externi sunt fons certitudinis de corporum existentia. Corpora enim agunt eos modificando, efficiendoque ut gignatur sui repraesentatio sensibilis. Sensus externi hanc corporum repraesentationem intellectui renuntiant; qua sibi renuntiata, intellectus de corporum existentia iudicium certum elicit.

Coroll. 2. Ergo certitudo naturalis existentiae corporum non innititur revelationi.

Coroll. 3. Ergo haec certitudo etiam non innititur antea demonstratae existentiae Dei. Fit quidem hypothesis Dei existentis et ostenditur hanc hypothesim exigere ut existant corpora; qui autem absurde negaret Deum existere, hanc hypothesim examinandam non haberet.

163. Obj. Corpora non possunt determinare modificationes organicas rerum repraesentativas: Quod enim effectui non est proportionatum, non est ejus causa; nam causa, vi principii causalitatis, cum effectu proportionem habere debet. Atqui nulla proportio inter sensationem et corpus externum. Ergo corpus externum non est causa producens sensationem.

RESP. Neg. Ant. Ad prob. *Dist. Maj.* Illud non est causa effectus, quod consideratum una cum *causa materiali*, non est proportionatum effectui, *Conc.*; quod ex se solo, *omissa causa materiali*, non est proportionatum, *Neg. Cdt. Min.* Nulla proportio inter corpus et sensationem, *uti haec est cognitio, Conc.*; uti dicitur *speciem impressam*, quae efficienter a sensibili exteriori dicitur educi ex potentia sensus, *Subd.* Inter hanc speciem et corpus tanquam causam efficientem, *omissa causa*

materiali nempe organo, non habetur proportio, *Conc.*; inter speciem impressam ex una parte et corpus externum una cum organo ex altera parte, nulla est proportio, *Neg. Dist. Cons.* Corpus non est causa sensationis uti haec dicit formalem cognitionem, *Conc.*; uti dicit motum nervorum et speciem impressam, *Neg.* — Ad prob. majoris *Dist.* uti ad majorem.

§ 2. De qualitatibus corporum.

164. Ex his quae sensus externi referunt, cum certitudine judicat intellectus existere corpora. Uterius inquiritur num ex sensuum renuntiatione, certo judicet intellectus corpora instrui qualitatibus, per sensationes repraesentatis.

Notiones praeviae. 1. Qualitas corporea, sive *sensibile*, est id secundum quod corpus concretum sensu attingitur; dicitur esse *objectum formale* sensus.

2. Qualitas corporea est *sensibilis per se* vel *per accidens* :

a) *Sensibile per se* est id quod secundum seipsum attingitur.

b) *Sensibile per accidens* est id quod secundum se per sensum attingi nequit, sed est realiter conjunctum illi rei quae sensu attingitur. Sic sensus percipit coloratum; si colorato subest homo, hic dicitur sensibilis per accidens

3. Qualitas corporea sensibilis per se, vel est *propria* vel est *communis* : a) *Propria* est ea quae uno tantum sensu attingitur, seu qua corpus in unum determinatum sensum agit. b) *Communis* est ea quae pluribus sensibus attingitur, seu qua corpus in plures sensus agit; tales sunt figura, magnitudo, distantia, motus : visu enim et tactu cognoscuntur.

4. Qualitates propriae dividuntur secundum diversos sensus; corpus nempe attingitur : a) *Visu*, in quantum est coloratum; hinc color est objectum formale visus. b) *Auditu*, in quantum est sonorum, ita ut sonus sit objectum formale auditus. c) *Gustu*, in quantum est sapidum vel dissipidum. d) *Olfactu*, in quantum est odoratum. e) *Tactu*, in quantum est grave vel leve, calidum vel frigidum, durum vel molle; hinc gravitas... etc. sunt qualitates tactus, sive ejus objecta formalia.

165. Quaestio tractanda. Quoad *sensibilia communia* conten-

dunt dogmatici ea percipi *uti sunt in se*, seu *formaliter*, dummodo sensus sequentibus *conditionibus* sint vestiti : a) Ut sint *sani*; b) ut sint *apte dispositi*, h. e. ut pro intrinseca organorum dispositione idonei sint ad percipienda objecta; c) ut sint *rite applicati*, h. e. ut conjungantur cum objectis eo modo qui requiritur ad distinctam apprehensionem; d) ut perceptio fiat non uno tantum sensu, *sed pluribus*.

Quoad *sensibilia propria* asserunt dogmatici *sensus rite dispositos et rite applicatos ea percipere, uti communiter ab hominibus percipiuntur*. — Utrum corporibus insint formaliter, an tantum causaliter dispicietur in Cosmologia.

Num sensus sint *apte dispositi et applicati*, cognoscitur ex saepius repetitis sensationibus ad diversas ab eodem objecto distantias, comparando sensationes diversorum sensuum si agitur de sensibilibus communibus, denique earum comparatione cum sensationibus ceterorum hominum.

Thesis 12. Sensus debitis conditionibus instructi, ab omni errore sunt immunes in referendis corporum qualitatibus, sive propriis sive communibus.

166. PROB. I^m ARG. Petitur ex *natura sensuum uti sunt potentiae*. Quaevis potentia necessario agens, infallibiliter consequitur actum, ad quem naturaliter ordinatur, dum adsint conditiones debitaе. Atqui sensus necessario agunt; quivis sensus naturaliter ordinatur ad actum repraesentativum sensibilis proprii; plures sensus simul exerciti, puta visus et tactus, ordinantur ad percipiendam sensibile commune. Ergo.

Patet major ex natura ipsa potentiae necessario agentis.

Patet minor quia, testante sensu intimo, quoties ponuntur conditiones requisitae ex parte objecti et ex parte subjecti, corporum qualitates non possunt non apprehendi sensibus.

II^m ARG. Petitur *ex fine sensuum*. Finis proximus sensuum est homini repraesentare qualitates corporum et sic eum in harum cognitionem ducere. Atqui sensus instructi debitis conditionibus, infallibiliter finem suum attingunt. Ergo.

Patet major, quia aliter non possumus acquirere cognitionem qualitatum corporearum nisi sensuum ope, et quia quo-

ties qualitates corporeas cognoscere volumus, ad sensus sponte recurrimus.

Prob. Min. Secus Deus instruxisset hominem mediis ad finem ineptis. Atqui hoc adversatur ejus bonitati et providentiae. Ergo sensus instructi debitis conditionibus infallibiliter finem suum attingunt.

167. Coroll. 1^m. Ergo iudicium immediatum intellectus circa ea, quae sensus de corporum qualitatibus referunt, ab omni errore est immune.

Coroll. 2^m. Ergo intellectus cum certitudine judicare potest, ob relationem sensuum, existere corpus determinatum, illudque variis qualitatibus instrui.

168. Scholion 1^m. Sensus non percipit substantiam abstracte neque qualitatem abstracte; sed, per modum unius, coneretum ex utroque coalescens; sic non percipit albedinem, colorem, calorem, motum, neque naturas quibus haec insunt; sed percipit album, coloratum, calidum, mobile aut movens. Intellectus ea, quae sensus refert, in duas ideas objectivas seu in duo objecta resolvit, in substantiam videlicet seu substratum et accidens, eaque iterum componit.

169. Scholion 2^m. Ut qualitas propria percipiatur, requiruntur haec tria: a) ut corpus agat in organa; b) ut organum modificetur; c) ut experimentaliter cognoscatur immediate sive corpus quod agit in organa, sive modificatio organica, qua mediante, corpus, eam modificationem causans, cognoscitur.

Modificatio organica, et proinde cognitio corporis, potest esse varia pro variis speciebus animalium; varia etiam pro variis ejusdem speciei individuis, v. g. pro sanis et aegrotis. Igitur qualitates propriae cognoscuntur *relative*, h. e. in quantum organa modificantur per has qualitates.

170. Scholion 3^m. Phantasia est facultas reproducendi, objecto non praesente, sensationes olim per sensus habitas, easque diverso modo componendi. Phantasia dupliciter suppeditat occasionem errori: a) Per iudicium mediatum facile judicamus ea esse praesentia, quae phantasia nobis repraesentat; b) si organum phantasiae non est sanum, natura sensationum antea habitaram facile mutatur.

171. Obj. 1. Multa iudicia erronea ponuntur circa distantiam corporum, circa motum eorum. Atqui ponuntur ex relatione sensuum, servatis conditionibus. Ergo.

Resp. Conc. Maj.; Neg. Min. Ut infallibiliter de his judicetur, plures sensus sunt applicandi, iique rite dispositi; error oritur ex defectu applicationis plurium sensuum.

Obj. 2. Ut de qualitatibus propriis corporum certi esse possimus, requiritur ut certi simus organa nostra eodem modo modificari ac organa ceterorum. Atqui de hoc certi esse non possumus. Ergo.

Prob. Min. Quod uni sapit, alteri dissipit; quod uni est deliciis, alteri est nauseae. Atqui hoc est signum organa apud omnes non modificari eodem modo. Ergo.

Resp. Dist. Maj. Requiritur ut certi simus organa nostra eodem modo modificari ac organa *omnium animalium*, *Neg.*; eodem modo ac organa *plerorumque hominum*, *Conc.*; *Cdt. Min.* Nunquam certi esse possumus organa *plerorumque hominum* eodem modo modificari, *Neg.*; *omnium animalium*, *Transm.* — Ad *prob. Dist. Maj.* Quod uni sapit, alteri dissipit etc., ob diversam educationem, consuetudinem, praepudicia, ob diversitatem accidentalem organorum, *Conc.*; ob diversitatem *essentialem* organorum, *Neg.* unde *Neg. Min.* Animadvertere juvat illud discrimen non haberi quoad omnia: Sic nemo dicet glaciem esse calidam.

ARTICULUS III.

DE CERTITUDINE ACQUISITA PER AUCTORITATEM.

§ 1. Praenotiones.

172. Definitiones. Ille qui rem, sibi notam, alteri eam ignorantia manifestat, dicitur *testis*. — Actus, quo cognitionem manifestat, dicitur *testimonium*. — Actus autem intellectus, quo propositioni assensus praestatur ob testimonium testis, dicitur *fides*. — Id ob quod fides testimonio adhibetur, seu id quo testis fidem testimonio conciliat, dicitur *auctoritas testis*; haec

ties qualitates corporeas cognoscere volumus, ad sensus sponte recurrimus.

Prob. Min. Secus Deus instruxisset hominem mediis ad finem ineptis. Atqui hoc adversatur ejus bonitati et providentiae. Ergo sensus instructi debitis conditionibus infallibiliter finem suum attingunt.

167. Coroll. 1^m. Ergo iudicium immediatum intellectus circa ea, quae sensus de corporum qualitatibus referunt, ab omni errore est immune.

Coroll. 2^m. Ergo intellectus cum certitudine judicare potest, ob relationem sensuum, existere corpus determinatum, illudque variis qualitatibus instrui.

168. Scholion 1^m. Sensus non percipit substantiam abstracte neque qualitatem abstracte; sed, per modum unius, coneretum ex utroque coalescens; sic non percipit albedinem, colorem, calorem, motum, neque naturas quibus haec insunt; sed percipit album, coloratum, calidum, mobile aut movens. Intellectus ea, quae sensus refert, in duas ideas objectivas seu in duo objecta resolvit, in substantiam videlicet seu substratum et accidens, eaque iterum componit.

169. Scholion 2^m. Ut qualitas propria percipiatur, requiruntur haec tria: a) ut corpus agat in organa; b) ut organum modificetur; c) ut experimentaliter cognoscatur immediate sive corpus quod agit in organa, sive modificatio organica, qua mediante, corpus, eam modificationem causans, cognoscitur.

Modificatio organica, et proinde cognitio corporis, potest esse varia pro variis speciebus animalium; varia etiam pro variis ejusdem speciei individuis, v. g. pro sanis et aegrotis. Igitur qualitates propriae cognoscuntur *relative*, h. e. in quantum organa modificantur per has qualitates.

170. Scholion 3^m. Phantasia est facultas reproducendi, objecto non praesente, sensationes olim per sensus habitas, easque diverso modo componendi. Phantasia dupliciter suppeditat occasionem errori: a) Per iudicium mediatum facile judicamus ea esse praesentia, quae phantasia nobis repraesentat; b) si organum phantasiae non est sanum, natura sensationum antea habitaram facile mutatur.

171. Obj. 1. Multa iudicia erronea ponuntur circa distantiam corporum, circa motum eorum. Atqui ponuntur ex relatione sensuum, servatis conditionibus. Ergo.

Resp. Conc. Maj.; Neg. Min. Ut infallibiliter de his judicetur, plures sensus sunt applicandi, iique rite dispositi; error oritur ex defectu applicationis plurium sensuum.

Obj. 2. Ut de qualitatibus propriis corporum certi esse possimus, requiritur ut certi simus organa nostra eodem modo modificari ac organa ceterorum. Atqui de hoc certi esse non possumus. Ergo.

Prob. Min. Quod uni sapit, alteri dissipit; quod uni est deliciis, alteri est nauseae. Atqui hoc est signum organa apud omnes non modificari eodem modo. Ergo.

Resp. Dist. Maj. Requiritur ut certi simus organa nostra eodem modo modificari ac organa *omnium animalium*, *Neg.*; eodem modo ac organa *plerorumque hominum*, *Conc.*; *Cdt. Min.* Nunquam certi esse possumus organa *plerorumque hominum* eodem modo modificari, *Neg.*; *omnium animalium*, *Transm.* — Ad *prob. Dist. Maj.* Quod uni sapit, alteri dissipit etc., ob diversam educationem, consuetudinem, praepudicia, ob diversitatem accidentalem organorum, *Conc.*; ob diversitatem *essentialem* organorum, *Neg.* unde *Neg. Min.* Animadvertere juvat illud discrimen non haberi quoad omnia: Sic nemo dicet glaciem esse calidam.

ARTICULUS III.

DE CERTITUDINE ACQUISITA PER AUCTORITATEM.

§ 1. Praenotiones.

172. Definitiones. Ille qui rem, sibi notam, alteri eam ignorantia manifestat, dicitur *testis*. — Actus, quo cognitionem manifestat, dicitur *testimonium*. — Actus autem intellectus, quo propositioni assensus praestatur ob testimonium testis, dicitur *fides*. — Id ob quod fides testimonio adhibetur, seu id quo testis fidem testimonio conciliat, dicitur *auctoritas testis*; haec

est *objectum formale fidei* : respicitur nempe in objecto materiali et ob illud assensus mentis praestatur. — Porro fides habetur in testem quia ducitur cognoscere id quod refert, et non decipere. Igitur auctoritas testis in eo reponitur quod *nec decipitur nec decipit*, constat proinde *scientia et veracitate*.

173. Divisio. Assensus dividitur a) ratione testantis, b) ratione testati, seu objecti materialis cui fides adhibetur.

A. RATIONE TESTANTIS, fides est vel *divina* vel *humana* prouti locutioni divinae vel humanae assensus praestatur.

1. Locutio divina communiter vocatur *revelatio*. Repugnat ut Deus infinite perfectus fallat aut fallatur; ideo, cum per signa indubia, qualia sunt miracula et prophetiae, constat Deum esse locutum, veritatibus revelatis cum certitudine adhaerendum est; assensum enim detrectare est summe injuriosum Deo.

Objectum materiale revelationis est sive veritas supernaturalis sive naturalis.

*) Veritas *supernaturalis*, h. e. quae solo rationis lumine attingi nequit, est duplex : Alia enim est de re cujus ratio intrinseca, etiam supposita revelatione de existentia rei, superat captum mentis. Dicitur *mysterium proprie dictum*. —

β) Alia est de re cujus existentia rationi est impervia, solaque revelatione innotescit; cujus vero essentia, supposita revelatione existentiae, non est inscrutabilis. Haec autem est *mysterium sensu minus stricto*. — Non repugnare ut dentur utriusque ordinis veritates, eo manifestum est quod ex una parte essentia et potentia Dei sunt infinite perfectae, quod ex altera parte limitata est vis intellectiva hominis, limitatusque est mundus e cujus consideratione hauriuntur omnes cognitiones naturales hominis.

β) Veritas *naturalis* h. e. quae per se humanae rationi impervia non est, revelari potest a Deo, sive quia in praesenti conditione generis humani ab omnibus, expedite, firma certitudine et nullo admixto errore, cognosci, citra revelationem, non potest, sive ut teneatur ab hominibus ob motivum fidei. At de his agit Theologia.

2. Fidem *humanam* ratione testis subdividi patebit ex mox dicendis. Etenim :

B. RATIONE MATERIAE, fides est vel *dogmatica*, vel *historica*, prout ob auctoritatem testis assensus praestatur doctrinae vel facti. Factum autem intelligitur id quod testes sensibus percipiunt. — Ratione facti diversa est divisio :

1. Sunt vel *permanentia*, qualis est existentia Urbis; vel *transeuntia*, quales sunt actiones humanae.

2. Sunt *propinqua* vel *remota*, sive tempore sive loco.

3. Facta, praesertim quae sunt tempore remota, ad nos usque transmitti possunt, a) sive *scriptis libris*, quibus aequiparantur alia quaedam monumenta, uti numismata, statuarum inscriptiones; b) sive *sola traditione orali*, h. e. per successivas generationes quarum aliae aliis factum referunt.

Quaeritur : a) quatenam objective certa esse valeant ob motivum auctoritatis humanae; b) quatenam probabilia tantum sint, ita ut mens per se in statu opinionis circa ea versetur.

§ 2. De certitudine factorum per auctoritatem comparata.

174. Praemittenda sunt nonnulla de legibus moralibus, ut fundamenta sequentium jactentur.

Lex moralis est modus agendi quem homines in quibusdam adjunctis constanter, licet libere, observant. Cum constanter et universaliter adhibeatur, concluditur eum in natura humana fundari, h. e. naturam impellere ad eum.

Variae leges morales : 1. Homines non mentiuntur cum e mendacio nullum commodum speratur; praesertim cum solum incommodum sibi oritur. — Ratio est quod homines se naturaliter diligunt, et quod mendacium ut turpe habetur.

2. Homines, cum illud impedire penes eos est, non permittunt spargi mendacia e quibus nocumentum certe sibi oritur, et e quibus nullum bonum sibi sperare possunt.

3. Homo per naturam suam incitatur ad veritatem investigandam, praesertim si tria occurrunt : a) si acquisitio veritatis operosa ipsi non est; b) si aliquod bonum ab assecutione veritatis speratur; c) si aliquod malum, veritate non acquisita, est timendum.

Providentiae divinae est tueri harum legum observantiam quarum observatio necessaria est bono et saluti societatis.

Thesis 13. Auctoritas testimonii humani certitudinem gignere potest de non paucis factis historicis, non tantum coaevis, sed et anteactae aetatis.

175. I^a PARS. De factis coaevis.

Prob. Ut auctoritas certitudinem de factis coaevis gignat, sufficit ut certo constet scientia et veracitas testium haec facta referentium. Atqui circa facta plurima coaeva de utraque certo constare potest. Ergo auctoritas certitudinem gignere potest de non paucis factis coaevis.

Prob. Min. Circa certa quaedam facta, sequentia possunt simul et certo occurrere: a) Factum de quo agitur est publicum et obvium, maximique momenti; b) testes multi, iique aetate, educatione, ingenio, studiis, moribus, religione diversissimi, consentire possunt in eo affirmando; c) hi testes ex affirmatione nullum lucrum reportant, quinimmo damna patiuntur; d) sunt quorum intererat contradicere, quibus integrum fuit contradicere et qui tamen non contradixerunt. — Atqui in talibus adjunctis certo constat de scientia et veracitate testium. Ergo certo constare potest veracitas, etc.

Prob. Min. Patet constare de scientia testium, siquidem ad hoc sufficit ut constet sensus rite fuisse dispositos et rite applicatos. — Probatur dupliciter constare de veracitate:

1. Illud est certum quod habet rationem sufficientem et cujus oppositum nullam haberet rationem sufficientem. Atqui habetur ratio sufficiens veracitatis testium in his adjunctis, amor videlicet veritatis; nulla autem exstat ratio sufficiens eum in his adjunctis alii falsum affirmassent, alii vero non contradixissent. Ergo in his adjunctis certa est veracitas testium.

Patet major quia principium rationis sufficientis est analyticum et immediatum, uti probabitur in Ontologia; analytica autem principia esse certa articulo sequenti probabitur.

2. Bonum societatis humanae, cui providet divina Providentia, requirit ut, in talibus adjunctis, testibus haud desit veracitas — Imo in hujusmodi adjunctis testes non tantum non deceperunt, sed ne potuissent quidem decipere, si voluissent.

OBSERVA. Etiam si testes essent pauci, tamen α) si nullum lucrum ex allegatis oritur, quinimmo si multum detrimenti evenit, β) si narrant factum publicum, γ) si nemo contradicit, vel si quis spe commodi allectus, in medio ponit rationes spernendas, certitudo de facto relato haberi potest.

176. II^a PARS. De factis praeteritis.

Probatio bifariam dividetur: *Certitudo de nonnullis gigni potest*: 1. *Traditione orali*; 2. *testimonio scripto*.

A. Testimonio tradito. Habentur facta quae sunt publica, illustria, vestita characteribus supra descriptis; eorum autem memoria ad nos usque manare potest per traditionem quae sit a) *perpetua* h. e. quae pertingit ad factum usque, per successive testium series; b) *ampla* h. e. talis ut nullo tempore desierint haberi plures testes; ista amplitudo potest esse tanta, ut integrae nationes, eaeque plures, memoriam facti sancte custodierint, idque celebraverint festis, ludis, caeremoniis. Atqui in talibus adjunctis certitudo gignitur per traditionem. Ergo certitudo de nonnullis factis gigni potest testimonio tradito.

Prob. Min. Ut enim per traditionem certitudo habeatur, sufficit ut constet de veracitate et de scientia singularum serierum testium. Atqui in adjunctis modo descriptis certitudo de his datur. Ergo in his adjunctis gignitur certitudo per traditionem.

Prob. Min. Nobis constat eos qui immediate nobis factum referunt, a) rite percepisse sibi narrata; b) veraces fuisse in nobis tradendo narrata. Pariter singulis testium seriebus certa erat scientia et veracitas serierum antecedentium.

B. Testimonio scripto. Ut de factis, quae per monumenta scripta referuntur, certitudo habeatur, sufficit ut certo constet: a) de *authenticitate* seu genuinitate libri, h. e. librum esse scriptum ab eo qui fertur fuisse ejus auctor; b) de *substantiali integritate* h. e. nihil quod ad substantiam facti relati pertinet, fuisse demptum, additum, corruptum; c) de *scientia et veracitate auctoris libri*, h. e. eum circa factum relatam nec deceptum fuisse nec decipere voluisse. Atqui nonnunquam haec certo constare possunt. Ergo nonnunquam de factis, per monumenta scripta narratis, haberi potest certitudo.

Prob. Min. a) *De authenticitate libri constare potest.* Certitudo enim acquiritur tum per *indicia intrinseca*, qualia sunt stylus

et adjuncta orationis; tum per *indicia extrinseca*, praesertim eo quod ab omnibus hac aetate viventibus, talis liber ut authenticus habitus est, vel quod ut authenticus habetur ab aliis auctoribus quos authenticos esse probatur constanti et universali existimatione.

b) *De substantiali integritate* certitudo comparatur tum eadem via, tum quod auctores ejusdem aetatis vel proxime sequentis, idem factum, ex hoc libro decerptum, referunt.

c) *De scientia et veracitate auctoris libri* constare potest. Applicatis enim regulis de testibus, probatur: α) factum relatum interdum esse tale ut corrumpi haud potuerit; β) auctorem esse probum, satis pro facto relato eruditum; γ) haberi alios auctores qui non contradixerunt et tamen contradixissent, nisi idem pro vero habuissent.

§ 3. De probabilitate ex motivo auctoritatis.

177. De argumentatione probabili in genere. 1. Propositio potest esse probabilis a) *per se* h. e. praedicatum probabiliter convenire subjecto cerni potest ex consideratis solis his terminis; b) *per aliud*, h. e. praedicatum probabiliter convenire subjecto potest menti apparere ex collatione utriusque cum medio, cui utrumque probabiliter convenit, vel unum probabiliter, alterum certo. Ex tali collatione conclusionem deducere, est facere argumentationem probabilem per syllogismum *dialecticum*.

2. Definitur argumentatio probabilis: argumentatio legitima quae ex praemissis, quarum una saltem est probabilis tantum, probabilem colligit conclusionem.

OBSERVA: a) Nexus inter antecedens et consequens est certus; b) deveniendum est ad propositiones per se probabiles: nam deveniendum est ad propositiones primas, hae autem certae esse non possunt, secus enim haberetur demonstratio. Ergo probabiles sint oportet.

3. Argumentatio probabilis institui potest: a) *circa facta interna*, ex motivo solido, non tamen infallibili, colligendo eorum naturam, originem; b) *circa facta externa* per sensus externos apprehensa, quando v. g. certum non est sed proba-

bile, sensus fuisse rite dispositos, rite applicatos; c) *circa ideas* uti dicitur postea.

178. De probabilitate ob motivum auctoritatis: 1. Factum historicum, per testes immediatos relatum, vel transmissum per traditionem testimoniumve scriptum, saepissime est probabile, summe probabile, non vero objective certum seu evidens. Illud contingit quando: a) probabilis est, non tamen certa, veracitas et scientia testium immediatorum, seu quando motiva solida suadent utramque, at non ostendunt oppositum esse impossibile; b) quando probabile est, non tamen certum, traditionem vel testimonium scriptum omnibus ornari conditionibus quibus sunt vestienda.

2. De *doctrina* autem quae docetur, quaeritur: a) Utrum ob motivum auctoritatis peritorum, esse possit *objective certa*, an *probabilis* dumtaxat. b) Utrum eo quod circa aliquam doctrinam habetur *consensus communis*, h. e. eo quod homines unanimitate morali assensum huic praestiterint sine formidine oppositi, dicenda sit *objective certa*, an *probabilis*.

I^a QUÆSTIO.

Thesis 14. Auctoritas hominum sapientium sive arte peritorum, certam non facit doctrinam, sed probabilem dumtaxat.

179. I^a PARS. *Sensus.* Doctrina ab aliquo edocta, potest probari per motiva infallibilia, petita ex natura rei, ita ut sit intrinsecus certa; at certa non est ex auctoritate proponentis.

PROB. Ut certa sit doctrina ob motivum auctoritatis, certum esse deberet docentes nec falli nec fallere. Atqui numquam certum est sapientes vel arte peritos nec fallere nec falli. Ergo auctoritas sapientium sive arte peritorum numquam certam facit doctrinam.

II^a PARS. PROB. Illud facit doctrinam extrinsecus probabilem, quod natum est virum prudentem movere ad assensum suum praestandum. Atqui auctoritas sapientium sive arte peritorum est motivum tale. Ergo.

180. Coroll. 1. (Ad 1^m partem). Ergo non est jurandum in verba magistri.

Coroll. 2. Ergo tanti faciendae est auctoritas in ordine ad certitudinem habendam, quanti argumentum allatum.

Coroll. 3. (Ad 2^m partem). Peritis in arte credendum est.

Scholion. Testimonium dogmaticorum, seu magisterium, omnibus apprime utile, imo pernecessarium est; cognitio scientia et veracitate docentis, prudenter assensus praestatur doctrinae propositae. — Haec manifestiora sunt quam uti iis demonstrandis immoremur.

II^a QUÆSTIO.

181. Consensus moraliter unanimitas versari potest circa doctrinas duplicis ordinis: a) Circa illas quae sunt *fundamentum ordinis intellectualis, moralis et socialis*, h. e. circa doctrinas quarum cognitio est necessaria societati humanae, ut ordo socialis, moralis et religiosus servetur. Tales sunt propositiones: Existit Deus; existit altera vita; bonum est faciendum; malum est vitandum; jus cuique suum tribuendum; religio est necessaria. Vocantur *veritates sensus naturae*. — ß) Circa doctrinas quae non sunt tale fundamentum. Porro contendimus consensum moraliter unanimitas non dare *per se*, h. e. *ratione consensus ipsius*, certitudinem doctrinae. *Per accidens* autem, *ratione materiae* circa quam versatur, certa est veritas sensus naturae.

Thesis 15. Consensus communis non gignit certitudinem *per se*, sed *per accidens tantum*, quando ejus objectum est fundamentum ordinis intellectualis et moralis.

182. I^a PARS. PROB. I^m ARG. Homines olim existimaverunt consensum moraliter unanimitas non haberi antipodes, solem moveri circa tellurum immobilem, cometas influxum in eventus habere. Haec tamen erronea sunt. Ergo consensus moraliter unanimitas haberi potest circa falsa, et proin *per se* certum non facit objectum circa quod versatur.

II^m ARG. Nulla necessitas habetur cur omnes homines non valerent errare, in re aliqua parvi momenti, cujus notitia necessaria non est, cui rite observandae non suppetunt media, quae pravis concupiscentiis blanditur. Ergo consensus *per se* non est motivum certitudinis.

II^a PARS. PROB. *Ex absurdo*. Repugnat ut error sit necessarius societati entium intelligentium; repugnat ut sit fundamentum necessarium ordinis intellectualis et moralis. Ergo ea circa quae, tanquam necessaria societati humanae et fundamentum ordinis intellectualis et moralis, assensus praestatur moraliter unanimitas, sunt objective certa.

Scholion. Consensus unanimitas circa veritates praedictas, oriri non potest ex praejudiciis, ex legislatorum fraude, ex educatione, metu, illusionem, pravitate; demonstratur fusius in Theodicea ubi probatur Dei existentia ex consensu omnium populorum in agnoscentia hac Dei existentia.

183. DICES *contra I^m partem*: Consensus communis *per se* certitudinem gignit. Ergo falsa est haec pars.

Prob. Ant. Judicia quae ab omnibus constanter et uniformiter eliciuntur, procedunt a natura rationali. Atqui iudicium procedens a natura rationali, *per se* est certum. Ergo iudicia, quae ab omnibus constanter et universaliter eliciuntur, sunt certa.

Resp. Dist. Maj. Haec iudicia procedunt a natura rationali iudicante sive *ob motivum infallibile*, sive *ob influxum voluntatis, Conc.*; a natura rationali *immuni ob influxu voluntatis, Subdist.* si assensus praestatur *doctrinis necessariis societati humanae, Conc.*; si *aliis doctrinis* assensus praestatur, iterum, *Subdist.* et hoc *evidenter apparet*, proinde gignere potest certitudinem, *Neg.*; et hoc est *probabile*, adeoque opinionem gignere potest, *Conc. Cdt. Min.*

ARTICULUS IV.

DE CERTITUDINE JUDICIORUM ANALYTICORUM

IMMEDIATORUM EX IDEIS HAUSTA.

§ I. *Notiones praeviae.* — *Status quaestionis.*

Iis quae exposita fuerunt in dialectica de idea et de iudicio, nonnulla sunt addenda circa iudicium analyticum et syntheticum.

184. A. DE JUDICIO ANALYTICO. I. Omnis propositio enuntiat praedicatum convenire subjecto. — Si citra experientiam co-

gnosceat praedicatum essentialiter subjecto convenire, propositio est *analytica*. — Duplex est propositio analytica :

a) Vel enim *directe* ostenditur propositionem esse analyticam; sive aliter analysi instituta subjecti, vel praedicati, vel alius rei, cerni potest praedicatum esse inter notas subjecti vel ab iis exigi. Talis propositio dicitur esse analytica *stricto sensu*. — Sic analysi facta subjecti « *totius* » videtur praedicatum « *esse sua parte majus* » esse inter notas subjecti. — Analysi facta « *mundi*, » cernitur praedicatum « *existere a se* » convenire Deo. — Analysi instituta *aseitatis*, cernitur *infinitem* Deo convenire. — Analysi facta *infinitem*, videntur *unitas*, *simplicitas*, *immutabilitas*, etc. Deo convenire.

b) Vel *indirecte* ostenditur propositionem esse analyticam; sive aliter ostenditur quod propositio convenientiam praedicati cum subjecto negans, contradictionem involvit aut absurdas sequelas infert, sive quod implicite idem affirmat et negat. Hoc casu propositio est analytica sensu *minus stricto*.

2. Judicia analytica alia sunt *immediata*, alia *mediata*.

a) Immediata sunt quando mens apprehendit praedicatum essentialiter convenire subjecto, *nullo termino medio* proprie dicto adhibito. Sunt *principia prima*, *immediate evidenta*.

b) Mediata sunt cum mens apprehendit praedicatum convenire subjecto, adhibendo *medium terminum* cui comparentur subjectum et praedicatum. Illud iudicium est conclusio ratiocinii. Tales sunt propositiones : Deus existit, Deus est infinitus; Deus ab aeterno praescit futura contingentia.

3. Judicia, seu principia, analytica vocantur : a) *absoluta*, quia praedicatum convenit subjecto vi essentiae ejus, independenter ab omni hypothesis; b) *pura*, *rationalia* et *metaphysica*; c) *necessaria*, quia praedicatum necessario convenit subjecto; d) saepe etiam dicuntur *a priori*.

185. B. DE JUDICIO SYNTHETICO. Iudicium est syntheticum quando *per solam experientiam*, sive sensus intimi, sive sensus externi, intellectus cernit praedicatum convenire subjecto. — Iudicium syntheticum est immediatum vel mediatum uti explicatum est supra.

Judicia synthetica vocantur : a) *hypothetica*; b) *empyrica* et

experimentalia; c) *contingentia*, seu de materia contingenti; d) saepe etiam dicuntur *a posteriori*. Si iudicium est universale, vocatur *principium syntheticum*.

186. Status quaestionis. Repraesentatione sensibili habita, intellectus de eadem re repraesentationem spiritualem, seu ideam, efformat; rem intellectualiter apprehensam in duas notas, subjecti videlicet et praedicati, resolvit, iudiciumque syntheticum elicit, quo affirmat identitatem vel disconvenientiam utriusque conceptus objectivi. Patet autem sensationes, non vero ideas, esse fontes e quibus intellectus haurit horum iudiciorum elementa. — At intellectus ulterius progreditur; attente inspicit res sibi per sensus subministratas et deinde intellectualiter repraesentatas; ab existentia et a praesentia harum rerum abstrahit; inspicit essentiam abstracte, proprietates essentiae, diversas essentialium relationes, et sic efformat varia iudicia analytica, quorum fons sunt ideae spirituales, et quae sunt mediata vel immediata.

Porro de *immediatis iudiciis analyticis* quaeritur utrum sint *infallibiliter vera*, seu *objective certa*.

At praevia est quaestio. Ut enim aliquod iudicium sit verum, seu conforme rei, requiritur ut ideae subjectivae, quibus objecta apprehenduntur, sint conformes conceptibus objectivis seu objectis de quibus per iudicium iudicatur, mediantibus ideis; sive aliter *ut ideis sit valor objectivus*. Quae quaestio, uti patet, spectat ad iudicia tum analytica, tum synthetica. Certum vero esse ideas per se insigniri valore objectivo, generatim probatum relinquatur ex his quae in difficultatum solutione passim dicta sunt. Attamen cum circa illud potissimum cum idealistis controversia existat, haud abs re erit istam quaestionem, pro rei momento, integre discutere.

187. Sententiae. I^a SENT. tenet ideas (sive repraesentent objecta in ordine rerum posita, sive relationes rerum, sive privationes), *per se habere valorem objectivum*, seu esse conformes conceptibus objectivis, de quibus iudicatur. — Verum non contendit ideas *numquam* erronee per iudicium referri ad objectum a quo sunt dissimiles; sed tenet talem errorem menti oboriri *per accidens*, ob influxum voluntatis.

II^a SENT. est *idealistarum*, quorum alii nonnullis ideis, alii omnibus *negant inesse valorem objectivum*. Ponunt nempe valorem objectivum destitui (h. e. intellectum sua natura judicare de rebus secundum ideas quarum nescit conformitatem cum objectis): a) vel ideas corpora repraesentantes: sic Berkeley, cujus systema dicitur *idealismus aemisticus*; b) vel ideas repraesentantes aliquid ordinis metaphysici, quod nempe transcendit ordinem physicum, mundum visibilem: sic Kantius (1724-1804) cujus idealismus dicitur *transcendentalis*; c) vel ideas tum ordinis metaphysici, tum ordinis physici, exceptis ideis de subiecto cogitante: sic Fichtius (1762-1814), Schelling (1778-1854), Hegel (1770-1831), quorum systema dicitur *idealismus absolutus*.

In sequentibus probandum venit a) ideis per se inesse valorem objectivum; b) judicia analytica immediata esse infallibiliter vera, seu objective certa; c) Merito rejici systema Kantii de judiciis syntheticis a priori.

—OBSERVA. a) In Ontologia probatur omni ideae inesse veritatem, h. e. conformitatem cum objecto; haec quaestio est diversa ab ea quae nunc tractanda suscipitur. Illius enim sensus est ideam conformem esse *alicui* objecto; quaestionis autem haec agitatae sensus est ideam esse per se conformem *huic* objecto *determinato* de quo iudicium fertur.

b) Postea inquirendum est de valore objectivo idearum quarundam, v. g. idearum actu universalium, ideae substantiae, causae, etc. Harum quaestionum sensus est num *per accidens* mens fallat iudicando res esse substantias, causas, etc. Hae autem quaestiones in Logica aut in Ontologia tractantur, prouti primario consideratur conformitas conceptus subjectivi cum objectivo, vel objectivi cum subjectivo.

§ 2. De valore objectivo idearum.

Thesis 16. Ideis per se esse valorem objectivum indirecte demonstratur; directe vero demonstrari nec potest, nec debet.

Sensus. Ideae necessario per se repraesentant illud objectum ad quod referentur per intellectum, sibi permissum et ab influxu

voluntatis immunem. Illud autem demonstratur ex absurdis quae fluere ex opposito, non vero directe.

188. I^a PARS. *Indirecte demonstratur idearum valor objectivus.*

PROB. I^m ARG. Admitti nequit id e quo fluere scepticismus. Atqui eo quod ideae per se valorem objectivum destituerentur, sequeretur scepticismus. Ergo ideis per se est valor objectivus.

PATET MINOR quia si mens humana ex natura sua de rebus iudicat secundum repraesentationes quae sunt falsae, semper sic iudicare potest, siquidem natura, quae ponitur ex se causa erroris, semper remanet; si autem intellectus in omni actu esse potest obnoxius errori, nunquam certus esse valet.

II^m ARG. Admitti nequit id e quo esset consequens intellectum per se esse fallibilem. Atqui hoc consequens esset eo quod ideis per se non esset valor objectivus. Ergo.

189. II^a PARS. *Directe demonstrari non potest valor objectivus idearum.*

PROB. I^m ARG. Ut directe demonstraretur, utendum esset ideis; nam utendum esset praemissis in quibus cum eodem termino medio compararetur utrumque extremum propositionis demonstrandae; hae autem ideae vel supponuntur vel non supponuntur valorem objectivum habere. Atqui si praesupponitur ideis per se competere valorem objectivum, fit petitio principii, nullaque est demonstratio; si non supponitur ideas habere valorem objectivum, medium est ineptum, iterumque nulla est demonstratio. Ergo demonstrari non potest ideas habere per se valorem objectivum.

190. III^a PARS. *Demonstrari non debet valor objectivus idearum.*

PROB. Illud demonstrari non debet, quod negari et de quo dubitari non potest. Atqui ideas per se habere valorem objectivum, negari et de eo dubitari non potest. Ergo ideas per se habere valorem objectivum demonstrari non debet.

PROB. MIN. Illud negari et de eo dubitari non potest quod ipsa negatione vel dubio affirmatur. Atqui ideas per se habere valorem objectivum, negatione vel dubio affirmatur. Ergo.

PROB. MIN. a) Qui hoc negat vel de eo dubitat, implicite admittit iudicium suum esse verum, seu conforme rei, et

proinde ideas suas esse conformes rei de qua iudicium fertur.

b) Qui dubitat de valore objectivo idearum, sibi efformat ideam de idea ipsa, de objecto ideae, de conformitate utriusque; nisi supponat hanc ideam suam habere valorem objectivum, nullum dubium movere potest.

Scholion. Intellectum posse elicere ideas valore objectivo instructas probatur a posteriori ex facto quod *elicit* tales ideas.

191. Obj. 1. Eo quod ideae per se haberent valorem objectivum, consequens esset certum esse ideas repraesentantes aliquod objectum tanquam a cogitante distinctum, (v. g. corpus sive proprium sive externum), per se esse certo conformes huic objecto. Sed consequens est falsum. Ergo falsum est antecedens.

Prob. Min. Idea omnis, etiam quae repraesentat objectum tanquam a se distinctum, est subjectivum quid et immanens. Atqui certum esse nequit id, quod est subjectivum et immanens, esse per se conforme objecto distincto et extrinseco. Ergo.

Resp. Conc. Maj. Neg. Min. Ad prob. Dist. Maj. Idea, repraesentans objectum distinctum, est aliquid subjectivum et immanens ita ut hanc ideam *praecesserit sensatio quae determinata est a re*, cui formaliter vel fundamentaliter inest id quod per ideam repraesentatur, Conc.; ita ut talis sensatio non praecesserit, Neg. Cdt. Min. certum esse nequit id quod est subjectivum et immanens esse conforme objecto distincto, si supradictus influxus *per rem in sensationem* non est exercitus, Conc.; dato tali influxu, Neg.

Explic. Si idea repraesentat essentiam rei naturalis, quidquid est positivum in conceptu essentiae, formaliter huic rei inest; si mens elicit principium rationis, v. g. « totum est majus sua parte » id quod repraesentatur per ideam totius et per ideam partis rebus inest; principium autem enuntiat relationem inter essentiam partis, ideoque res praebent fundamentum huic principio. — Ratio conformitatis idearum et rerum petitur ex modo quo ideae efformantur.

Inst. Atqui etiam dato tali influxu, certum esse nequit ideam subjectivam et immanentem esse conformem objecto distincto.

Ut hoc enim certum sit, deberemus comparare posse ideas cum rebus. Atqui haec comparatio institui non potest; ergo.

Resp. Neg. Min. subs.; ad prob. Dist. Maj. si idea est *id quod percipitur per intellectum*, Conc.; si est *id quo percipitur objectum*, Neg.; Conc. Min.; Dist. Cons.

Obj. 2. Objectivus valor idearum cognosci deberet per ideas. Atqui nequit cognosci per ideas, sic enim fit petitio principii.

Resp. Dist. Maj. Objectivus valor idearum cognosci deberet per ideas quae sint *id quo cognoscitur hic valor*, Conc.; quae sint *id quod cognoscitur prius*, et per quod dein cognoscitur hic valor, Neg. Cdt. Min.

Ad rationem additam, petitio principii non habetur nisi in demonstratione proprie dicta; fit enim assumendo tanquam medium demonstrationis, conclusionem probandam, vel id quod supponit hanc conclusionem et ei inimitur.

§ 3. De certitudine iudiciorum analyticorum immediatorum.

Thesis 17. Iudicia analytica immediata ab omni errore immunia sunt, eorumque objectum est metaphysice et absolute certum.

192. I^a PARS. PROB. Secus enim vel mens apta non esset ad assequendum verum, vel ideae, quibus repraesentantur essentiae inter quas comparatio instituitur, valore objectivo per se destituerentur, imo veritate carerent. Atqui neutrum dici posse ex antea probatis constat. Ergo iudicia analytica immediata ab omni errore sunt immunia.

Decl. 2^a pars Maj. Idea est necessario vera h. e. conformis objecto quod per ideam repraesentatur. Porro in iis iudiciis intellectus, praecisione facta ab existentia reali illius objecti, iudicat, secundum ideam quam prae se gerit, de ipso objecto per hanc ideam repraesentato. Ergo respectu harum idearum in idem incidunt valor objectivus et veritas.

II^a PARS. Objectum iudicii analytici immediati est metaphysice et absolute certum.

Ex notionibus capite primo traditis, liquet objectum esse certum quando veritas elucescit motivo infallibili, et proinde quando oppositum est impossibile. Illud objectum est metaphysice certum, quando ideo oppositum est impossibile, quia

repugnat essentiis rerum. Est autem *absolute* certum cum a nulla hypothesi pendet.

PROB. Illud est metaphysice et absolute certum quod fundatur in essentia subjecti; atqui objectum iudicii analytici immediati (seu id quod affirmatur), fundatur in essentia subjecti; ergo objectum huius iudicii est analytice et absolute certum.

Patet minor quia illud quod fundatur in essentia subjecti, a nulla hypothesi pendet, ejusque oppositum essentiis rerum repugnat. Est igitur absolute et metaphysice certum.

193. Scholion. Iudicia synthetica immediata tripliciter differunt a iudiciis analyticis; a) in prioribus experientia notionem praedicati suppeditat, ejusque cum subjecto identitatem palam facit. In posterioribus intuitione idearum utrumque exoritur. b) Priora sunt singularia, utpote cognitione rerum singularium et existentium immediate resultantia; posteriora vero universalis, utpote ex ideis, omni nota singulari ante remota, originem ducentia. c) Priora habent veritatem contingentem, et gaudent certitudine metaphysica hypothetica; posteriorum veritas est necessaria, et certitudo est metaphysica absoluta.

§ 4. De iudiciis syntheticis a priori.

194. Kantius (1724-1804) erisin seu examen instituit facultatis cognoscitivae; inde ejus systema nomen *criticismi* est nactum. Distinguit autem in homine duas rationes, *theoreticam* nempe investigantem veritates speculativas seu credenda, et *practicam* qua considerantur veritates practicae seu agenda. — Porro de ratione speculativa haec sunt praecipua placita ad rem nostram pertinentia:

1. Existimabat Kantius in omnibus iudiciis de natura rerum dari elementum contingens, finitum, mutabile, de quo praedicatur forma metaphysica, seu limites experientiae excedens, necessaria nempe, infinita, immutabilis, idque iudicari *necessario*, per diversa iudicia diversaque ratiocinia. Concludebat ideas harum formarum ab experientia de rebus contingentibus et finitis mutuari non posse, proindeque eas esse menti humanae innatas. Igitur omne iudicium de his rebus constat e duobus

elementis, quorum alterum est *objectivum* et *materia* iudicii, alterum vero *subjectivum* et *forma* iudicii. Prius subministratur per *experientiam* et est *contingens*; alterum est *necessarium* et *universale* et ejus idea est *innata*. Per iudicium, hae formae praedicantur de rebus apprehensis, quin eis convenire cognoscantur neque per analysim essentiae neque per experientiam. — Tale autem iudicium a Kantio vocatur syntheticum a priori: *syntheticum*, etenim non est analyticum; *a priori*, convenientia enim praedicati et subjecti non est nota per experientiam.

2. Porro ex praefatis sequentia fluunt:

a) Solae apparentiae, seu phaenomena, rerum sensibilibus sunt certo cognitae; nos latet harum rerum natura, siquidem de ea iudicamus iudiciis syntheticis a priori.

b) Mens humana cum certitudine apodictica nullum potest iudicium ferre, proin nil certitudinaliter cognoscere de corporum extensione, figura, substantia etc.; haec enim de phaenomenis praedicantur per formas innatas. Igitur ratio speculativa tribuit animae libertatem et immortalitatem, quin cernat has ei convenire; ex rebus contingentibus eruit Dei existentiam, adhibito principio causalitatis, quin cernat illud esse analyticum. Itaque huiusmodi ratiocinia sunt *lusus mentis*, *antinomiae*.

c) Principia scientiarum valore objectivo destituuntur. Scientiae enim sunt complexus iudiciorum syntheticorum a priori. — Tenet enim Kantius scientias non instituere iudicia *analytica* nec iudicia *synthetica a posteriori* (1). Nam per iudicia analytica nulla scientia acquiritur, ait Kantius: explicite enim tantum affirmant id quod jam implicite notum erat. Iudicia vero synthetica a posteriori, circa particularia et contingentia versantia, etiam ad scientias non pertinent. Ergo scientiae sunt complexus iudiciorum syntheticorum a priori. Per ea vero, ita ipse, mens sibi comparat scientiam novam: *novam*, inquam, praedicatum

(1) Praeter iudicia synthetica a priori admittit Kantius iudicia analytica et iudicia synthetica a posteriori. Per iudicia *analytica* intellectus, analysi instituta de formis innatis, de his formis praedicat ea quae per analysim eis inesse detexit. Per iudicia *synthetica a posteriori* intellectus de phaenomenis praedicat ea quae sensibilibus apprehensa sunt, dicendo v. g. haec domus est quadrata.

enim non cernebatur inclusum in subjecto; *scientiam*, nam praedicatum est universale et necessarium (1).

3. Ut scepticismum, materialismum et atheismum effugeret, asserit Kantius veritates fundamentales esse *certas rationi practicae*. Sua enim cuique conscientia imponit *imperativum absolutum* seu obligationem servandi legem; lex autem supponit et involvit *libertatem* hominis, *vitam futuram* ubi virtus praemiis et vitium paenis afficitur, *existentiam Dei*. Jamvero non datur obligatio, nisi ea quibus inmititur lex sint certo vera. Igitur fundamenta legis non carent objectiva veritate, suntque obiectum non quidem *scientiae* sed *fidei*, siquidem certo innotescunt non quidem ratione *speculativa*, sed *practica*.

REFUTATIO systematis Kantiani partim ad Logicam partim ad Psychologicam pertinet. — Psychologiae est inquirere num revera innatae nobis sint categoriae quas Kantius commemorat. Logicae autem est inquirere num revera intellectus humanus per se, citra voluntatis influxum, eliciat iudicia synthetica a priori (nam intellectum, a voluntate inclinatum, saepius iudicare praedicatum convenire subjecto licet ei non conveniat, est praeter quaestionem); deinde iudicium ferre de termino in quem Critica desiit.

Thesis 18. Falsum est id quod a Kantio affirmatur, mentem nempe humanam per se elicere iudicia synthetica a priori.

195. PROB. I^m ARG. Intellectus est facultas cognoscitiva, sive facta ad videndum. Atqui talis facultas non elicit per se nisi iudicia analytica et iudicia synthetica a posteriori.

(1) Kantius systema suum vocavit « Idealismum transcendentalem. » *Idealismus* vocatur ob ideas innatas menti humanae; *transcendentalis* dicitur sensu omni diverso ab eo quo haec vox apud ceteros philosophos usurpatur. Veteres enim philosophi *transcendentale*, seu *metaphysicum*, vocabant id quod est *immateriale* h. e. quod excludit conditiones materiae vel ab iis praescindit; moderni philosophi *transcendentale* dicunt id quod *limites experientiae excedit* et soli rationi se manifestat, sive illud sit materiale sive immateriale. Kantius vero *transcendentale* vocat id quod *menti est congenitum adeoque praecedit omnem cognitionem experimentalem, et reddit cognitionem rei possibilem.*

Prob. Min. Facultas facta ad videndum ex natura sua non elicit iudicium, nisi vel quando videt praedicatum esse de essentia subjecti, illudque videt sive directe (*analysim* ipstituendo subjecti et inter notas ejus deprehendendo praedicatum) sive indirecte (cernendo propositionem contradictoriam adversari principio contradictionis), vel quando hoc docetur per experientiam. Atqui in priori casu iudicia sunt analytica, in posteriori sunt synthetica a posteriori. Ergo.

II^m ARG. Eo quod intellectus per se eliceret iudicia synthetica a priori, flueret scepticismum esse amplectendum; praedicaret enim existentiam, rationem substantiae etc. de rebus, quin cernat eas rebus inesse. Ergo.

III^m Omnia iudicia quae Kantius in medio producit veluti synthetica a priori, sunt vel analytica vel synthetica a posteriori. Ergo systema Kantii fundamento caret.

Analytica sunt sequentia: Quod fit, vel incipit esse, vel contingens est, habet causam efficientem sui (Cfr. Ont. de princ. caus.). — Mundus habuit initium (Cfr. Cosm. aut Theod.). — Septem addita ad quinque constituunt duodecim. — Linea recta est brevissima inter omnes lineas quibus ab uno puncto ad aliud pervenitur.

Syntheticum est a posteriori id iudicium: in communicatione motus, reactio est semper aequalis actioni.

IV^m ARG. In tantum aliqua ratione suaderetur systema Kantii, in quantum objecta idearum primigeniarum forent necessaria *in essendo*, immutabilia *absolute*, etc. et in quantum conceptus entis necessarii, immutabilis, infiniti, etc. essent *totaliter positivi*, non vero partialiter negativi. Atqui hujuscemodi non esse objecta idearum primigeniarum et conceptus modo enumeratos, probatur in Ontologia et in Psychologia. Ergo.

196. Scholion. *Absurdum est systema Kantii, si inspicitur terminus in quem devenit.*

PROB. 1. Kantius explicite asserit nullum *νοημενον* ab intellectu cognosci, implicite autem affirmat aliquod *νοημενον* esse cognitum. Ideo enim Kantius systema suum confecit, quia naturam mentis humanae ejusque cognitionis perspectam sibi esse autumabat.

2. Kantius ratione sua et ideis utens, affirmat, testimonio rationis innixus, mentem non esse certo capacem assequendi verum. Atqui in hoc manifeste implicita est contradictio.

3. *Ad hominem.* Juxta Kantium ratiocinia intellectus sunt lusus, illusiones, antinomiae. Atqui hoc probat per ratiocinia valde intricata. Ergo istud ratiocinium, juxta ipsummet Kantium, illusionem repletum est.

4. Absurda sunt varia consecutaria systematis Kantii in statu quaestionis exposita, uti passim probatur in philosophia.

SECTIO II.

DE AMPLIFICATIONE COGNITIONUM CERTARUM.

Intellectus ex veritatibus primo cognitis alias veritates educit. Cognitiones autem amplificantur tum generatim ratiocinio, et speciatim inductione, tum analysi objectorum complexiorum et variarum rerum inter sese collatione, quibus potissimum efformantur ideae actu universales, quarum valor objectivus est ad trutinam revocandus. Cognitiones vero amplificatee, apta methodo adhibita, in scientificum systema coadunantur. Quae de illis tractanda supersunt, quadruplici articulo discutientur.

ARTICULUS I.

DE RATIOCINIO.

197. Circa plurima non aliter innotescit intellectui praedicatum convenire subjecto, nisi comparatio utriusque extremi instituta fuerit cum termino medio, sive via ratiocinii. — Ratiocinium autem, ratione praemissarum, est triplex : a) *purum*, si utraque praemissa est analytica ; b) *empyricum*, si utraque est synthetica ; c) *mixtum*, si altera est analytica, altera synthetica.

Quaeritur utrum ratiocinium sit *medium aptum ad certo amplificandas cognitiones*. Quaestio duo involvit : a) utrum conclusio, quae est cognitio ratiocinii ope comparata, sit *certa* ; b) utrum sic cognoscatur aliquid *antea ignotum*.

198. *Sententiae.* I^a SENT. affirmat, et sic rem declarat :

a) Ut conclusio, quae erat propositio demonstranda, cum certitudine teneatur ; praenosceda sunt sive actualiter sive habitualiter tum principia syllogismi quae tradita sunt nn. 81, sq., tum utrumque extremum et medium, quorum plerumque sufficit cognoscere definitionem nominalem. b) In cognitione implicita horum trium terminorum, implicita est cognitio de veritate conclusionis. At stare potest cum illis explicita ignoratio, vel explicitum dubium de conclusionis veritate. c) Eo autem quod medium terminus cum utroque extremo comparatur, et detegitur nexus inter antecedens et consequens, cognitio conclusionis antea implicita, fit explicita ; eo quod est explicita, est nova. Si praemissae sunt certae, est etiam certa.

II^a SENTENTIA, quam tenet Tracy (1754-1836) et Dugaltus Stewart, utrumque negat.

Thesis 19. Ratiocinio comparari potest cognitio nova, eaque certa.

199. I^a PARS. DECLARATUR (aggredi enim demonstrationem esset petere principium).

1. Ibi comparatur cognitio nova, ubi explicitate cognoscitur id quod antea implicite tantum cognoscebatur. Atqui per ratiocinium explicitate cognosci potest id quod antea implicite tantum cognoscebatur. Ergo.

Prob. Min. Cognoscebatur, saltem habitualiter, triplex terminus ; huic autem cognitioni implicita erat cognitio veritatis conclusionis, haec fit explicita, Ergo.

2. Constat ratiocinio comparari notitias novas :

a) Ratiocinio *puro* pervenitur ad cognitionem veritatum mediate evidentium : sic de anima, de Deo, de origine corporum, multa cognoscuntur ratiocinio ; pariter aliae veritates aliis subordinantur ; demum inter res deteguntur relationes quae immediate non innotescebant menti.

b) Ratiocinio *empyrico* cognoscuntur potentiae, proprietates, qualitates determinati alicujus corporis, licet in hoc corpore per sensus deprehensae non fuerint.

c) Ratiocinio *mixto* , leges physicae et morales notae fiunt uti

2. Kantius ratione sua et ideis utens, affirmat, testimonio rationis innixus, mentem non esse certo capacem assequendi verum. Atqui in hoc manifeste implicita est contradictio.

3. *Ad hominem.* Juxta Kantium ratiocinia intellectus sunt lusus, illusiones, antinomiae. Atqui hoc probat per ratiocinia valde intricata. Ergo istud ratiocinium, juxta ipsummet Kantium, illusionem repletum est.

4. Absurda sunt varia consecutaria systematis Kantii in statu quaestionis exposita, uti passim probatur in philosophia.

SECTIO II.

DE AMPLIFICATIONE COGNITIONUM CERTARUM.

Intellectus ex veritatibus primo cognitis alias veritates educit. Cognitiones autem amplificantur tum generatim ratiocinio, et speciatim inductione, tum analysi objectorum complexiorum et variarum rerum inter sese collatione, quibus potissimum efformantur ideae actu universales, quarum valor objectivus est ad trutinam revocandus. Cognitiones vero amplificatee, apta methodo adhibita, in scientificum systema coadunantur. Quae de illis tractanda supersunt, quadruplici articulo discutientur.

ARTICULUS I.

DE RATIOCINIO.

197. Circa plurima non aliter innotescit intellectui praedicatum convenire subjecto, nisi comparatio utriusque extremi instituta fuerit cum termino medio, sive via ratiocinii. — Ratiocinium autem, ratione praemissarum, est triplex : a) *purum*, si utraque praemissa est analytica ; b) *empyricum*, si utraque est synthetica ; c) *mixtum*, si altera est analytica, altera synthetica.

Quaeritur utrum ratiocinium sit *medium aptum ad certo amplificandas cognitiones*. Quaestio duo involvit : a) utrum conclusio, quae est cognitio ratiocinii ope comparata, sit *certa* ; b) utrum sic cognoscatur aliquid *antea ignotum*.

198. *Sententiae.* I^a SENT. affirmat, et sic rem declarat :

a) Ut conclusio, quae erat propositio demonstranda, cum certitudine teneatur ; praenoscentia sunt sive actualiter sive habitualiter tum principia syllogismi quae tradita sunt nn. 81, sq., tum utrumque extremum et medium, quorum plerumque sufficit cognoscere definitionem nominalem. b) In cognitione implicita horum trium terminorum, implicita est cognitio de veritate conclusionis. At stare potest cum illis explicita ignoratio, vel explicitum dubium de conclusionis veritate. c) Eo autem quod medium terminus cum utroque extremo comparatur, et detegitur nexus inter antecedens et consequens, cognitio conclusionis antea implicita, fit explicita ; eo quod est explicita, est nova. Si praemissae sunt certae, est etiam certa.

II^a SENTENTIA, quam tenet Tracy (1754-1836) et Dugaltus Stewart, utrumque negat.

Thesis 19. Ratiocinio comparari potest cognitio nova, eaque certa.

199. I^a PARS. DECLARATUR (aggredi enim demonstrationem esset petere principium).

1. Ibi comparatur cognitio nova, ubi explicitate cognoscitur id quod antea implicite tantum cognoscebatur. Atqui per ratiocinium explicitate cognosci potest id quod antea implicite tantum cognoscebatur. Ergo.

Prob. Min. Cognoscebatur, saltem habitualiter, triplex terminus ; huic autem cognitioni implicita erat cognitio veritatis conclusionis, haec fit explicita, Ergo.

2. Constat ratiocinio comparari notitias novas :

a) Ratiocinio *puro* pervenitur ad cognitionem veritatum mediate evidentium : sic de anima, de Deo, de origine corporum, multa cognoscuntur ratiocinio ; pariter aliae veritates aliis subordinantur ; demum inter res deteguntur relationes quae immediate non innotescebant menti.

b) Ratiocinio *empyrico* cognoscuntur potentiae, proprietates, qualitates determinati alicujus corporis, licet in hoc corpore per sensus deprehensae non fuerint.

c) Ratiocinio *mixto* , leges physicae et morales notae fiunt uti

mox dicitur; per applicationem principiorum analyticorum ad cognitiones experimentales, nova de corporibus manifesta fiunt, uti ex cosmologia, ex psychologia et ex scientiis physicis et naturalibus colligere est.

200. II^a PARS. DECL. 1. Ut cognitio, ratiocinio comparata, sit certa, sufficit ut intellectus cernat: a) nexum adesse inter antecedens et consequens; b) praemissas esse objective certas. Atqui mens in nonnullis utrumque cernere potest. Ergo ratiocinio comparari potest cognitio certa.

Patet prima pars minoris, siquidem apprehensio nexus est immediata, seu non fit discursus ope.

Prob. 2^a pars Min. Praemissae sunt vel immediate evidentes et certitudo objectiva earum illico cernitur; vel mediate evidentes, in quo casu utriusque termini comparatio fit cum medio, donec perveniatur ad propositionem per se notam, quae fundet certitudinem ceterarum.

2. Quaevis potentia necessario agens infallibiliter actum eum consequitur, ad quem naturaliter ordinatur, dum adsint conditiones debitae. Atqui mens est facultas necessario agens, et naturaliter ordinatur ad ratiocinandum; conditiones autem debitae sunt cognitiones, saltem implicatae, de quibus supra dictum est. Ergo actus ratiocinii infallibilis esse potest, seu acquiri possunt cognitiones certae.

Decl. Min.: a) Mentem necessario agere, ostenditur in Psychologia; b) eam ordinari ad ratiocinandum, constat tum quia *ratio* vocatur, tum quia praeter judicia analytica immediata, et synthetica immediata, ceterae, eaeque plurimae, cognitiones per solum discursum comparantur.

201. Obj. Ratiocinium innititur memoriae. Atqui eo quod memoriae innititur, non comparatur cognitio certa. Ergo.

Patet minor quia memoria est fallax.

RESP. Praenota. A. Ratiocinium formaliter stat in apprehensione consequentiae, haec autem non innititur memoriae. Si praemissae sunt immediate evidentes, earum cognitio non innititur memoriae; si sunt mediate evidentes, inniti quidem memoriae possunt, quatenus pro certis ponuntur quia olim earum certitudo menti fuit perspecta, verum hoc necesse non est.

B. Quoad memoriam: 1. Apud animantia: a) species impressae, corporum praesentium repraesentativae, non omnes delentur, sed quaedam in statu latenti sive habituali conservantur. b) Hae species e statu latenti excitantur et per eas cognoscuntur corpora absentia. c) Partialiter possunt deleri ita ut repraesentent corpora absentia modo ab his corporibus alieno. d) Per istas species corpora apprehendi possunt a bruto tanquam diversa a corporibus praesentibus.

2. Pariter omnes cognitiones intellectuales olim habitae non penitus delentur, sed habitu quaedam conservantur; e statu latenti iterum excitari possunt, ita ut: a) id quod antea fuit notum iterum cognoscatur, b) cognoscatur tanquam olim cognitum, c) imo tanquam cognitum determinato aliquo tempore. — E quo concludere licet species impressas rerum intelligibilium, de quibus in Psychologia agitur, non omnes penitus deleri, sed quasdam in statu latenti conservari, easque iterum excitari. — Excitantur autem modo spontanee modo voluntarie. — Spontanee inquam, sive citra applicationem memoriae voluntatis imperio: Saepius enim, postquam irritos conatus adhibuimus ut alicujus rei olim scitae fiamus iterum memores, postea occurrit nobis ejus idea, licet voluntas intellectum non applicuerit ad ejus inquisitionem.

3. Ob duas causas memoria ansam praebet errori: a) species impressa potest non integra excitari; in illo casu irreperit error si judicatur objecto nil convenire praeter id quod hac specie apprehenditur; b) speciei impressae addi possunt notae sub influxu voluntatis. — Igitur non per se sed per accidens memoria originem praebet iudicio mediato falso.

Hinc *Dist. Maj.* ratiocinium, h. e. *apprehensio consequentiae*, innititur memoriae, *Neg.*; certitudo praemissarum innititur memoriae, *Subdist.* si sunt *immediate evidentes*, *Neg.*; si sunt *mediate evidentes*, *Subdist.* innituntur *necessario* memoriae, *Neg.*; innituntur *contingenter* memoriae, *Subdist.* innituntur memoriae quae *per se* fallat, *Neg.*; quae *per accidens* fallat, *Conc. Cdt. Min.*

ARTICULUS II.

DE INDUCTIONE.

§ 1. *Notiones.* — *Variae quaestiones.*

Quaeritur 1° quid sit inductio; 2° quotuplex; 3° quisnam sit scopus praecipuus; 4° utrum certitudinem gignere possit?

202. I. *Quid sit?* Inductio sumitur tripliciter:

A. *Sensu latissimo* est transitus quilibet a *singulari ad universale*. Fit a) efformando ideam universalem; b) condendo definitionem via ascensus. — Inductio secundum talem significatum opponitur *deductioni*, quae est transitus ab *universali ad particulare*. Supra n. 66 agendo de investigatione definitionis, de ea dictum est.

B. *Sensu lato* est omnis transitus a *propositione singulari ad propositionem universalem*. Hic autem est duplex: a) *Propositio* enim singularis potest esse *ocasio* aliqua necessaria, quae suppeditet notitiam subjecti et praedicati, qua suppeditata, intellectus principium analyticum per inductionem efformat, ita tamen ut principium analyticum intelligatur verum esse, inspectis sive solis ejus terminis sive insuper alia essentia. Talem inductionem instituit ille, qui postquam apprehendit domum esse totum, cubile esse partem, necessario domum esse cubili majorem, assurgit ad principium analyticum « *totum est majus sua parte.* » — b) *Propositio* singularis potest relate ad propositionem universalem sic se habere ut hujusce veritas intelligatur ope veritatis alterius intellectae, tamquam *elementi intrinseci*. Porro:

C. *Ista inductio*, quae sumitur *sensu strictissimo*, definitur *argumentatio quae concludit de universali id quod experientia docet haberi circa inferiora ejus*.

203. II. *QUOTUPLEX?* Inductio est *completa* vel *incompleta*.

1. *Completa* concludit de universali id quod experientia, circa *singula inferiora* facta, docet in *singulis* verificari.

Exemplo sit: visus, auditus, gustus, tactus, olfactus, servatis conditionibus, infallibiles sunt in percipiendis qualitatibus propriis corporum; ergo omnes sensus hominis in iis percipiendis infallibiles sunt (1).

2. *Incompleta* concludit de universali id quod experientia, circa aliquot tantum inferiora facta, docet in his verificari.

204. *SCOPUS INDUCTIONIS INCOMPLETAE* est delegere a) *leges morales* ex inspecta agendi ratione hominum; b) *leges physicas* ex inspectis rebus corporeis. Sic quando individua cognoscuntur jam aliunde pertinere ad eandem speciem vel ad idem genus, et quando experimentaliter cognoscimus ad singula haec individua pertinere aliquam qualitatem vel virtutem producendi effectus; per argumentum inductionis concludimus has qualitates, hanc virtutem agendi, pertinere ad totam speciem vel ad totum genus.

205. *QUAERITUR* I. Utrum per inductionem incompletam acquiri possit *certitudo perseverantiae* et *actualis exercitii legum moralium*. De qua quaestione pauca quidem sed sufficientia sunt dicta ad n. 117.

2. *Utrum inductione comparari possit cognitio certa legis physicae*.

206. *Sententiae*. 1^a quam tenent Plato, Wolfius, Positivistae, *negat ullam legem physicam certam inductione colligi*.

(1) *CIRCA INDUCTIONEM COMPLETAM*, cujus conclusionem certam esse ex se constat, quaeritur quomodo se habeat relate ad *processum syllogisticum*.

RESP. Inductio completa non est syllogismus proprie dictus, licet ad syllogismi instar efferri possit. Etenim:

1. Syllogismus essentialiter exigit terminum medium proprie dictum cui comparetur utrumque extremum et qui ab his diversus sit; talis autem terminus medius in inductione completa prorsus deest. Exemplo sequenti patebit: « Visus, auditus, gustus, tactus, olfactus infallibiles sunt, etc.; atqui omnes sensus externi sunt auditus, gustus, visus, tactus, olfactus; ergo. — Terminus « omnes sensus, » diversus non est ab extremo minore, sed prorsus idem aliis verbis significat.

2. Syllogismus pressissime acceptus concludit ex universali ad particulare, ideoque saepe *deductio* vocatur. Inductio autem concludit universale ex particulari seu potius ex variis singularibus.

II^a SENT. *affirmat leges physicas certo innotescere inductione.* Principium, e quo inductio vim suam mutuatur, aliud ab aliis esse dicitur: a) In rebus naturalibus proprietas, semper observata in individuis alicujus speciei, omnibus individuis ejusdem speciei convenit. — b) Eadem causa naturalis, in iisdem conditionibus posita, idem perpetuo producit. — c) Effectuum generalium ejusdem generis eadem sunt causae. Sic Newton. — d) Natura uno et eodem modo operatur, nisi impediatur. Sic D. Thomas. — e) Naturae cursus uniformis est. Sic St. Mill.

Porro concedendum est certitudinem de legibus physicis non gigni si sola facta experientiae externae adhibentur; nam ea spectant tantum praeteritum; neque certitudinem acquiri vi principii: futurum erit simile praeterito, nam illud principium non est immediate evidens; unde ab alio principio certitudinem suam mutuatur opus est. — Sed contendimus haberi aliquem processum inductivum quo, certis principiis adhibitis, lex physica cum certitudine colligitur.

§ 2. *Inductione incompleta acquiri potest notitia certa legis physicae.*

Thesis 20. Inductione incompleta non raro comparari potest cognitio certa legis physicae.

207. Sensus. Eo quod experientia detexit qualitatem vel modum agendi in pluribus individuis, quae aliunde cognoscuntur pertinere ad eandem speciem vel idem genus, cum certitudine interdum concludi potest hanc qualitatem virtutemve esse communem toti speciei, totive generi.

PROB. Illa conclusio est certa, quae necessario fluit ex praemissis certis. Atqui inductione incompleta non raro colligi potest propositio enuntians legem physicam, quae necessario fluat ex praemissis certis. Ergo inductione incompleta non raro comparari potest cognitio certa legis physicae.

Prob. Min. Non raro lex physica colligi potest sequenti polysyllogismo: Qualitas modusve agendi se prodit constanter et

uniformiter, variatis tamen adjunctis, in pluribus individuis alicujus speciei vel generis. Atqui quod tali modo se prodit, requirit pro illis pluribus causam constantem et uniformem. Ergo in his pluribus habetur causa constans et uniformis hujusce qualitatis vel modi agendi.

Atqui causa constans et uniformis hujusce qualitatis vel modi agendi nequit esse *extrinseca* his individuis. Nam a) non est causa aliqua *creata*, ut constat ex variatis adjunctis, b) nec est *Deus*, arbitrariae efficiens ut, variatis adjunctis, alia quidem individua ejusdem speciei constanter qualitatem quamdam et modum agendi prae se ferant, alia vero iis careant: sic enim non modo homini impossibile redderet detegere certo ullam legem physicam, sed adhuc eum induceret in errorem invincibilem. Ergo causa constans et uniformis est *intrinseca* iis rebus.

Atqui causa *intrinseca* istius effectus reducitur ad naturam eorum individuorum. Ergo natura illorum individuorum est causa istius modi agendi et qualitatis.

Atqui qualitas modusve agendi, cujus causa est natura, communis esse debet omnibus iis quae naturam hanc participant. Ergo ista qualitas et modus agendi communis est toti speciei totive generi.

Atqui in tali processu, conclusio necessario fluit ex praemissis certis.

Ergo inductione incompleta non raro colligi potest lex physica, quae necessario fluat ex praemissis certis.

208. Coroll. 1. Inductio incompleta est ratiocinium mixtum: altera enim praemissa est propositio synthetica, altera est principium analyticum.

Coroll. 2. Ergo inductio incompleta non innititur, uti placuit Humio, huic principio « futurum erit simile praeterito; » sed illud principium est corollarium inductionis.

209. Schol. 1^m. Alia species legum physicarum etiam per inductionem detegi valet. Potest nempe fieri ut individua quaedam non cognoscantur pertinere ad eandem speciem vel idem genus; experimentaliter autem detegi valet ad singula pertinere summam aliquam qualitatum vel virtutum; per argumentum inductionis concludi potest talia individua ad eandem

speciem vel idem genus pertinere. Ex similitudine enim qualitatum et operationum concluditur ad similitudinem naturae, ab identitate naturae ad identitatem essentiae completae, quae realiter cum natura identificatur.

210. Schol. 2^m. Regulae, juxta quas praevia individuorum experimentatio est facienda, a Newton in suis regulis philosophandi exponuntur. Eas notasse sufficiat :

1. Observationes ita fieri debent, ut ne minima quidem negligatur circumstantia, quae saepe majoris est momenti quam videtur.

2. Multiplicandae sunt quantum requiritur, ut effectuum constantia satis innotescat, et accidentia discernantur a proprietatibus quae constitutivae sunt adeoque omnibus aliunde similibus entibus communes.

3. Cavendum a praeeconcepta opinione, quae effectum ad causam aliquam a priori praesumptam per fas et nefas reducere vellet. Quo errore nil majus nocet inquisitioni veritatis.

4. Tandem, licet multum in hoc valeat observatoris ingenium ac perspicacitas, id tamquam communis regula, qua omnes juventur, proponi potest, scilicet : ea est habenda causa phaenomeni cujuslibet, quae, praesente phaenomeno, adest; ipso cessante, cum illo tollitur; quae ubi crescit phaenomenon, crescit, illo decrescente ibi etiam decrescit causa, ita ut inter utrumque proportio ac connexio perpetua servari videatur.

ARTICULUS III.

DE UNIVERSALIBUS.

§ 1. Status quaestionis.

211. Sensatio repraesentat in concreto objectum materiale, singulare, praesens. Sensatione habita, intellectus determinatur ad efformandam sibi ideam quae repraesentat essentiam rei sensibiliter prius notae, abstractione facta ab existentia et a notis individuantibus. De valore objectivo harum idearum jam

fuit actum in prima sectione. — Si intellectus essentiam cognitam attente inspicit, advertit essentiam istam in pluribus individuis distributive sumptis verificari adeoque esse universalem; insuper valet mens essentiam per analysim resolvere in varias notas, eam comparare cum aliis essentiis sibi jam notis, deprehendere quid his essentiis sit commune, quid vero singulis sit proprium. Haec autem praestando, mens acquirit ideas universales actu seu reflexas. — Porro impraesentiarum quaeritur de valore objectivo harum idearum.

Universale vi vocis est *unum pluribus commune*, seu unum ad plura se extendens.

Distinguitur universale *potentia* et universale *actu*. a) Alterum *potest* esse pluribus commune. b) Alterum *revera est* tale.

Dari terminos (vocalia) universales, usu omnium hominum liquidum est : sic a) homo dicitur de Petro, de Paulo etc.; b) brutum, de leone, de equo etc.; c) planta, de arbore, de flore etc; d) animal, de homine, de bruto; e) vivens, de animali et de planta; pariter f) color, de albo et de nigro.

Quaestiones. Circa universalialia triplex movetur quaestio quae antiquitus jam mirifice philosophos torquebat :

1. Quaeritur utrum termino universali respondeat conceptus repraesentans aliquid commune pluribus, seu aliquid quod de pluribus ex toto distinctis praedicatur. — Cujus quaestionis sensus est : num conceptus universalis repraesentet essentiam aliquam tamquam pluribus communem.

2. Utrum id, quod conceptibus universalibus repraesentatur, certo sit conforme alicui objecto ordinis realis, huic nempe objecto de quo per iudicium praedicatur; sive aliter utrum hisce conceptibus per se *insit valor objectivus*.

3. Dato aliquod objectum in ordine reali his conceptibus respondere, num illud sit *universale* an *singulare*.

4. Dato illud objectum esse singulare, quomodo *valori objectivo conceptuum universalium salvando sufficiat*.

Quibus quaestionibus connexa est haec altera in psychologia tractanda, qua nempe ratione intellectus istos conceptus efformet, seu quatenam sit *idearum origo*.

212. Sententiae. I^a SENT. est *Nominalium*, quorum duces exstiterunt a) apud veteres: Heraclitus (A. C. 500); b) medio aevo Roscellinus (sec. 11); c) apud modernos Hobbesius, Condillac (1715-1785), Comte, Taine, Hume et generatim omnes positivistae. — Hi ad primam quaestionem respondent *negando terminis universalibus respondere conceptus universales* repraesentantes essentiam quasi pluribus distributive inesset. Contentunt non dari nisi *conceptus nominum, definitiones nominales*, h. e. mentem, audito vocabulo, sola nomina cogitare, adeoque conceptus nostros non repraesentare aliquam realitatem quam iudicamus pluribus distributive sumptis inesse.

II^a SENT. est *Conceptualium*, quorum patroni sunt: a) apud veteres, Zeno (540-260) et Stoici; b) medio aevo, Abeilard (1079-1142), Gulielmus Occam (sec. 14); c) inter modernos Kantius. Hi asserunt terminis universalibus respondere conceptus universales repraesentantes essentiam ac si pluribus inesset, sed *negant objectum repraesentatum certo inesse, etiam fundamentaliter, rebus ordinis realis.*

OBSERVA. Nominales Conceptualesque communiter asseverant essentiam rerum nobis esse plane incognitam; dissentiunt in eo quod juxta Nominales ne conceptum quidem alicujus essentiae habemus; juxta Conceptuales habentur tales conceptus, sed destituuntur valore objectivo.

III^a SENT. est *Realistarum exaggeratorum*, qui ad tertiam quaestionem respondent afirmando *conceptus universales repraesentare objectum quod et ipsum sit universale, ita nempe ut existant universalia a parte rei.* Abeunt in triplicem sententiam, ubi assignant istud univrsale:

a) Juxta Platonem, si fides sit Aristoteli, universalia, per conceptus repraesentata, *sunt formae separatae*, h. e. existentes in se ipsis, seorsim ab individuis. Sic natura humana, natura belluina, natura arborea existunt separatae ab hominibus, a plantis, ab arboribus. — Anima autem, unioni cum corpore praexistens et in astris degens, universalia haec contemplata est, contemplationisque vestigia servavit.

b) Juxta *Ontologos* universalia sunt *ideae divinae*.

c) Juxta Gul. Champeaux († 1121), Laforet, Ubaghs, univer-

salia per conceptus repraesentata non sunt ab individuis separata, sed *individuis inexistunt*, ita videlicet ut omnia individua alicujus speciei non tantum habeant singula naturam quae sit similis, sed naturam quae sit *una numerice* (h. e. quoad realitatem) eo prorsus modo quo tres Personae Divinae unam individuumque naturam participant.

IV^a SENT. est *Realistarum moderatorum*, ducibus Philosopho, et Doctore angelico. Tenent non dari universalia nisi in intellectu, proindeque *universalitatem non competere nisi terminis, ideis et objectis uti existunt in mente.*

Distinguunt ideam universalem *directam* et ideam universalem *reflexam*: a) Idea universalis *directa* repraesentat id quod pluribus quidem distributive inest, verum non repraesentat de facto notam iis inesse; insuper non repraesentat notam eo modo quo inest objecto a parte rei. — b) Idea universalis *reflexa* supperaddit directae notam repraesentatam de facto pluribus inesse aut posse inesse. Vocatur *reflexa*, quia mens eam sibi comparat per reflexionem supra directam. Patet eam solam dici actu et formaliter universalem.

In dialectica II. 21 observatam est dari quinque universalia, ideis universalibus reflexis apprehensa, speciem nempe, genus, differentiam, proprium et accidens. — Observatum etiam est quinque ista universalia non modo substantiis inesse, verum etiam accidentibus realibus. Denique ostensum est qua via intellectus se ad efformationem idearum universalium evehat. Cfr. nn. 25 ad calcem.

§ 2. *Rejiciuntur falsae sententiae de universalibus.*

Thesis 21. Circa universalia prorsus falsa docuerunt Nominales, Conceptuales, Realistae exaggerati.

213. I^a PARS. *Nominalium sententia est falsa.*

Sensus. Falsum est terminis, qui de pluribus distributive dicuntur, non respondere conceptum repraesentantem aliquid diversum a nomine, quod his pluribus inesse iudicatur.

PROB. I^o ARG. Terminus universalibus respondet:

A. *Conceptus repræsentans aliquid reale diversum a nomine.* Etenim, testante sensu intimo, quando auditur vocabulum, excitatur in mente conceptus repræsentans id quod per iudicium de re prædicatur, quod affirmatur in esse. Atqui de re non affirmatur eam esse nomen aliquod, sed eam esse aliquid a nomine diversum et per nomen significatum. Sic non affirmatur Petrum esse *nomen hominis*, animalis, iusti, docti, etc., sed ei inesse diversas rationes objectivas quas his nominibus significamus. Ergo.

B. *Hic conceptus est universalis.* — Etenim vel est singularis, vel collectivus, vel universalis, Atqui non est singularis nec collectivus. Ergo.

Prob. Min. Terminis universalibus respondet conceptus repræsentans essentiam quæ non uni tantum individuo inesse iudicatur, sed pluribus; neque pluribus collective sumptis, sed distributive. Sic ratio hominis non de solo Petro prædicatur; neque de Petro, Paulo, Andrea, etc. simul sumptis, sed de his singulis. Atqui huiusmodi conceptus non est singularis, nec collectivus. Ergo.

214. II^a PARS. *Conceptualismus est falsus.*

Sensus. Falsum est conceptibus universalibus per se nullum in ordine rerum respondere certo objectum.

Prob. I^m ARG. Sola ratio illud negandi foret quod mens humana non valeret cognoscere quid realiter rebus insit, vel quod non valeret percipere inter varia individua similitudinem. Atqui neutrum dici potest. Ergo.

Patet major quia si intellectus valet percipere id quod realiter rebus inest, si valet etiam cernere id secundum quod diversæ res inter se exstant similes; potest etiam sibi efformare conceptum quo repræsentatur id in quo hæc plura sunt similia; hic autem conceptus est universalis.

Prob. 1^a pars Min. Res corporeæ similitudinem sui in sensoria imprimunt; intellectus sensatione determinatur ad apprehendendum abstracte essentiam rei, quæ prius sensibiliter est apprehensa; essentia rei materialis resolvitur in varias notas suas. Ergo intellectus valet cognoscere res secundum quaedam ex iis quæ realiter insunt rebus.

Prob. 2^a pars Min. Eo quod intellectus cognoscit facta et essentias rerum, eo quod essentias complexiores in notas simpliciores analyticè resolvere, quod insuper alias essentias cum aliis comparare potest; sequitur eum percipere posse secundum quam notam diversæ res inter se sint similes, eamque notam seorsim ab aliis tamquam pluribus communem sibi repræsentare aut ea de re iudicium ferre.

II^m ARG. Petitur *ex natura vocabuli* uti est *signum*.

Ex usu omnium linguarum vocabula non modo manifestant conceptus, sed et supponunt pro rebus. Atqui e conceptualismo consequens esset vocabula non esse certo signa suppositiva rerum. Ergo conceptualismus falsus est.

Prob. Min. Illud deficit a ratione signi suppositivi, cui non certo est signatum, pro quo supponat. Atqui e conceptualismo consequens esset vocabulis non esse certo signatum pro quo supponant. Ergo e conceptualismo consequens esset vocabula non esse certo signa suppositiva rerum.

III^m ARG. Illud est falsum quo perimeretur omnis scientia. Atqui conceptualismo perimeretur omnis scientia. Ergo.

Prob. Min. Objectum scientiæ est res certo cognita et causa rei certo cognita. Atqui juxta conceptualismum, objectam scientiæ jam non est res certo cognita et causa rei certo cognita, et proin non est nisi conceptus subjectivus. Ergo conceptualismo perimitur objectum scientiæ, adeoque ipsa scientia.

OBSERVA. Conceptibus universalibus non respondere collectionem ut sic objectorum ex prima parte constat.

III^a PARS. *Falsus est Realismus exaggeratus.*

215. A. *Falsus est Platonismus.*

Prob. I^m ARG. Petitur *ex natura ideæ universalis*. Quod apprehenditur conceptu universali, inest pluribus individuis distributive sumptis. Atqui formæ separatae ab individuis, iis non inexistunt. Ergo quod apprehenditur idea universali non est forma platonica.

Prob. Maj. Illud quod conceptu universali repræsentatur, prædicatur de pluribus distributive. Atqui quod de pluribus distributive prædicatur, iis inest. Ergo.

II^m ARG. Petitur *ex variis absurdis*. Si objectum respondens

ideis universalibus est forma ab individuis separata, non tantum species (v. g. homo, planta, brutum) existent seorsim ab individuis, sed etiam a genera (v. g. animal, vivens, substantia) existent separata ab individuis et a speciebus; b) accidentia (v. g. albedo, cogitatio, motus) existent separata ab individuis et a substantia. Atqui haec sunt absurdiora quam dici potest.

Prob. Maj. : a) Non modo dantur conceptus universales specierum, sed etiam generum et accidentium. Atqui juxta realistas omnibus conceptibus universalibus respondet forma universalis separata. Ergo talis forma respondet conceptibus generum, etc. b) Neque affirmare possunt realistae solis conceptibus specierum respondere formas separatas: quaeri enim potest quid respondeat conceptibus generum, accidentium; haud secus enim atque ceteris, iis est valor objectivus. Si dicunt conceptibus generum et accidentium respondere objecta *singularia*, et proinde si admittunt sententiam scholasticorum quoad hanc partem, jam nulla est ratio propugnandi id quod tenent de conceptibus specierum.

Patet minor quia absurdum est existere a) animal quod nec homo sit, nec brutum; b) vivens quod nec animal sit nec planta; c) substantiam quae nec corpus sit nec spiritus; d) ens quod nec accidens sit nec substantia; e) albedinem, cogitationem, motum, quae non inhaereant rei albae, principio cogitanti, rei motae.

216. B. *Non dantur formae universales individuis inexistentes.*

PROB. I^m ARG. Ex absurdis. Natura universalis individuis inexistens, vel in his multiplicatur, vel non multiplicatur. Atqui quidquid dicatur, flunt absurda. Ergo id quod conceptibus universalibus respondet, non est natura universalis individuis inexistens.

Prob. 1^a pars Min. Si natura in individuis multiplicatur, est una et simul non est una, divisa et non divisa. Atqui haec contrariantur principio contradictionis. Ergo.

Prob. Maj. a) *Est una* : secus deficit a notione universalis; *non est una*, nam multiplicatur; b) *est divisa*, ex multiplicatione; *non est divisa*, propter unitatem.

Prob. 2^a pars Min. Si natura universalis non multiplicatur in individuis, jam non est universalis, sed singularis. Ergo simul signate asseritur esse universalis, exercite asseritur non esse universalis.

II^m ARG. Petitur iterum *ex absurdis*. Stante illa sententia, non tantum una est realiter natura humana, sed unus est homo. Atqui hoc est absurdum. Ergo absurda est haec sententia.

Prob. Maj. Natura humana multiplicari non posset in variis individuis, uti patet ex primo argumento. Atqui si non multiplicatur in individuis, non habentur varia individua. Ergo.

III^m ARG. Ulterius non tantum unus esset homo, sed unum animal, una planta, una albedo, unus color, una cogitatio, unum ens, et sic delabimur in pantheismum. Atqui haec absurda sunt plus quam dici potest. Ergo.

Patet major quia non tantum habetur idea universalis speciei, sed generis, accidentis, entis; unde si objectum, respondens ideae universali specierum, est natura universalis, idem est dicendum de objecto quod respondet ideis generum, accidentis et entis.

217. C. *Falsus est Ontologismus.*

PROB. I^m ARG. In Psychologia probatur falsum esse mentem humanam, in hoc statu unionis cum corpore, intueri essentiam divinam, uti supponunt adversarii.

II^m ARG. Lapsus fit in pantheismum. Id quod respondet conceptibus universalibus praedicatur distributive de singulis individuis. Atqui ideae divinae non praedicantur de singulis individuis, nisi lapsus fiat in pantheismum. Ergo.

Prob. Min. Ideae divinae realiter identificantur cum essentia divina. Atqui essentia divina non praedicatur de singulis individuis, nisi asseratur res creatas esse Deum. Ergo. ®

§ 3. *Stabilitur vera sententia.*

Ex praeactis probatum relinquatur terminis universalibus respondere conceptus actu et formaliter universales, his nempe conceptibus apprehendi notam quae pluribus distributive inest et inesse judicatur; quare objecta prout in mente existunt sunt etiam dicenda formaliter

universalia. — Cum hisce conceptibus in ordine reali non respondeant nisi objecta singularia, restat ut inquiratur *quomodo sufficiant explicando valori objectivo horum conceptuum.*

Tria affirmamus : a) valor objectivus ideae universalis *directae* stat in eo quod ejus objectum, seu id quod concipitur tali idea, rebus singularibus inest, licet alio modo. — b) Valor objectivus ideae universalis *reflexae* in eo est quod ejus objectum inest rebus *fundamentaliter*, seu quod res singulares praebent fundamentum tali ideae. — c) Praeter ideas universales, objectum harum idearum prouti est in mente, et terminos quibus significantur, non datur aliud actu universale.

Thesis 22. Conceptuum universalium ea est indoles ut id quod concipitur idea universali directa, seu universale directum, in individuis existat, licet non eo modo quo concipitur, et ut universale reflexum non nisi fundamentaliter rebus insit. Praeter hos autem conceptus universales, eorumque objecta prouti in mente existunt, et praeter terminos quibus significantur, non datur aliud cui insit forma universalis.

218. I^a PARS. A. *Objectum ideae universalis directae existit in individuis singularibus.*

DECL. 1. Idea universali directa concipitur essentia aliqua. Atqui essentia existit in individuis singularibus. Ergo id quod concipitur idea universali, existit in individuis.

2. Id quod concipitur idea universali directa, v. g. homo, animal, praedicatur de singulis individuis. Atqui illud quod praedicatur de individuis, in iis existit. Ergo.

B. *Non tamen secundum modum quo concipitur.*

DECL. Id quod idea universali directa concipitur, repraesentatur sine notis individuantibus. Atqui non existit in individuis sine istis notis. Ergo id quod idea universali directa concipitur, non existit eo modo quo concipitur.

219. II^a PARS. *Objectum ideae universalis reflexae fundamentaliter rebus inest.*

DECL. Inter plura individua habetur similitudo, sive ratione essentiae completae, sive ratione essentiae incompletae, sive ratione alicujus accidentis quod ab essentia est distinctum. Atqui haec similitudo est fundamentum ideae universalis reflexae. Ergo objectum ideae universalis reflexae individuis fundamentaliter inest.

220. III^a PARS. *Praeter ideas universales, earum objecta in mente existentia, et terminos, non datur aliud quod universale sit.*

Probatur ex rejectis ceteris sententiis : Universale enim quod, praeter conceptum universalem, objecta idealia et terminos universales, haberetur, vel esset in Deo et haberetur sententia Ontologorum, vel extra Deum; si est extra Deum, illa forma universalis aut esset separata ab individuis, et haberetur sententia Platoniorum; vel non separata ab individuis, et haberetur sententia Gul. de Champeaux. Atqui has sententias esse absurdas probatum est. Ergo praeter conceptus universales, objecta idealia et terminos, non datur aliud quod sit universale.

221. Coroll. Ergo universale est *ens rationis*. Intellectus nempe cogitat formam actu universalem quasi vigeret formaliter in ordine reali, licet non vigeat nisi *fundamentaliter*.

Scholion 1. Per denominationem a conceptibus, *universale* appellatur etiam id quod in ordine reali respondet ideis universalibus. Unde essentia realis est universale directum; similitudo essentiae in pluribus est universale actu (intellige fundamentaliter). Ex his autem liquet universale reale esse plura actu, unum potentia; universale logicum esse unum actu, plura potentia.

Scholion 2. Universale directum quoad id quod concipitur dividitur in decem praedicamenta, seu categorias; universale reflexum dividitur in quinque praedicabilia. Essentia enim concepta pertinet ad unam ex decem categoris. Singulae essentiae habent speciem, seu secundum totam essentiam conveniunt cum pluribus aliis; in hac essentia completa distingui potest pars determinabilis seu genus et pars determinans seu differentia; quaedam necessario et quaedam contingenter huic essentiae conveniunt; in his autem iterum essentia convenit cum pluribus aliis.

222. CONTRA I^{am} PARTEM Obj. 1. Illud solum est universale actu, quod intellectus sibi vitaliter repraesentat seu cogitat, et id quo exterius significatur intellectus operatio. Atqui intellectus sola nomina cogitat; et hanc operationem significat nominum ope. Ergo sola nomina sunt universalia.

Prob. Min. Quoties cogito de attributis divinis, de rebus

mundanis, cogito *nomina*. Mihimetipsi sciscitanti quid sit Deus, per internam locutionem respondeo : « Deus est ens a se, causa prima. » Ulterius investiganti mihi in quo reponatur aseitas, respondeo eam consistere in eo quod ens sit necessario existens et in seipso habens rationem necessitatis suae. Mihi quaerenti quid sit homo, respondeo « animal rationale; » quid animal, respondeo « vivens sensibiliter. » Ergo intellectus sola nomina cogitat.

RESP. *Conc. Maj. Dist. Min.* Intellectus sola nomina cogitat h. e. quoties cogitat se convertit ad sola nomina, *Transm.* Praeter conversionem ad phantasmata nominum, non habetur in intellectu *alius actus* quo aliud objectum intelligibiliter attingitur, *Neg.* Ad prob. *Dist.* quoties cogito de Deo, de mundo, cogito nomina h. e. me converto ad phantasmata nominum, *Conc.*; non habetur *alius actus* quo aliud objectum attingitur, *Neg.* Quis enim sibi unquam dixit : Deus est istud nomen : ens a se? Homo est istud nomen : animal rationale? — Intellectus sibi dicit Deum esse rem quae significatur signo sensibili aliquo ad quod se intranee convertit et quod exterius vocabulo significatur.

Obj. 2. Non habetur conceptus qui per se non sit conformis rebus. Atqui conceptus universalis per se non est conformis rebus. Ergo non habetur.

Prob. Min. Universale non existit, neque potest existere. Atqui de tali re non potest haberi conceptus rei conformis. Ergo conceptus universalis per se non est conformis rebus.

RESP. *Dist. Maj.* Non habetur conceptus qui non sit conformis rebus quoad *id quod* concipitur *Conc.*; quoad *modum quo*, *Subd.* qui non sit conformis h. e. circa quem in rebus non habetur *fundamentum* cur res tali modo concipiatur, *Conc.*; nisi in re sit iste modus, *formaliter* sumptus, secundum quem res concipitur, *Neg.*

Ad prob. *Dist. Maj.* Universale *formaliter* sumptus, seu ens actu unum et pluribus commune, non existit, *Conc.*; universale *fundamentaliter* non existit h. e. non existit *fundamentum* concipiendi res eo conceptu qui pluribus distributive convenit, seu cujus objectum de pluribus praedicatur, *Neg.*; *Cdt. Min.*

Non potest haberi conceptus de eo quod *nec formaliter nec fundamentaliter* est in ordine reali, *Conc.*; quod non est *formaliter* in ordine reali eo modo quo concipitur, *Neg.*

Obj. 3. Repugnat conceptus universalis. Etenim repugnat ut idem sit unum et multiplex. Atqui conceptus universalis esset aliquid unum et multiplex. Ergo.

Prob. Min. Universale, ex definitione, est unum pluribus commune. Atqui unum pluribus commune est unum et multiplex. Ergo conceptus universalis esset aliquid unum et multiplex.

RESP. *Neg. Ant.* Ad prob. *Dist. Maj.* Repugnat ut idem sit unum et multiplex, *sub eodem respectu*, *Conc.*; ut idem sit aliquid unum *sub uno respectu*, multiplex *sub alio*, *Neg. Cdt. Min.* conceptus universalis est *unus entitativus*, h. e. sub respectu entitatis suae, *multiplex repraesentativus* eo nimirum sensu quod plura repraesentat, *Conc.*; unum et multiplex *sub eodem respectu*, *Neg.* Ad prob. resp. idem.

223. CONTRA III^m PARTEM Obj. 4. Objectum praesupponitur actui facultatis. Atqui ut praesupponatur objectum, oportet ut sit universale a parte rei. Ergo.

RESP. *Dist. Maj.* Objectum praesupponitur actui facultatis secundum *id quod* actus facultatis attingit, *Conc.*; secundum *modum quo* facultas attingit objectum, *Subdist.* praesupponitur in objecto haberi *fundamentum* istius modi attingendi ipsum, *Conc.*; praesupponitur in objecto ipsemet modus *formaliter* sumptus, *Neg.*; falsitas enim istius asserti ex eo est manifesta quod jam nulla daretur distinctio mere logica, seu quod omnis distinctio evaderet realis. *Cdt. Min.*

Obj. 5. Objectum scientiae est universale. Atqui objectum scientiae est reale. Ergo aliquid reale est universale.

RESP. a) Objectum scientiae est universale, i. e. definitiones et leges per scientias traditae verificantur *in pluribus rebus distinctis*, ob similitudinem suam, *Conc.*; verificantur in re aliqua *per identitatem communi pluribus*, *Neg. Conc. Min.* — *Dist. Cons.* realiter habetur universale, i. e. habetur *similitudo* plurium, *Conc.*; habetur *identitas realis* plurium, *Neg.* — b) *Dist. Maj.* Objectum scientiae est universale *formaliter*, *Neg.*; *fundamentaliter*, *Conc.*; *Conc. Min. Dist. Cons.*

ARTICULUS IV.

DE SCIENTIA ET DE METHODO.

§ I. De scientia.

224. I. Definitio scientiae. *Vi vocis*, scientia rei est *cognitio rei*. Cognitio autem dividitur ratione *objecti* cogniti, et ratione *modi* cognoscendi. — Cognoscitur enim vel *factum* vel *essentia*, utraque cognoscuntur a) vel *intuitive*, vel *per ratiocinium* seu *discursum*; b) vel ita ut eorum *causa* sive ratio ontologica cognoscatur, vel ita ut haec lateat.

Quaeritur quenam cognitio nomine *scientiae* honestetur?

Assertum. Scientia est cognitio rei certa qua tum ipsa res, tum ejus causa cognoscitur.

PROB. I^m ARG. Illa sola cognitio ex usu omnium, est scientia, qua mens plene quiescit. Atqui mens tantummodo plene quiescit cognitione rei quae sit certa, et qua non tantum res, sed ejus causa, sive ratio ontologica, cognoscatur.

II^m ARG. Sola cognitio quae est perfecta, quantum haberi potest cognitio perfecta, merito vocatur scientia. Atqui talis est cognitio modo descripta. Ergo.

225. II. De origine scientiae. Comparatur duplici modo:

a) *Testimonio* quod par sit certitudini gignendae. Talis est sane auctoritas divina; tum solum factum causamque facti, tum essentiam rei naturalis docere potest.

b) *Consideratione rei*. Consideratione autem tribus modis gignitur scientia: α) Per intuitionem: tali modo Deus omnium scientiam habet. β) Per demonstrationem *a priori*. γ) Per demonstrationem *a posteriori*, qui modus acquirendi scientiam est assuetus homini. Ad hanc demonstrationem refertur demonstratio *circularis* seu *regressiva*, quae in eo reponitur quod quis a cognitione effectus ad cognitionem causae transit, a qua ad effectum redit, ut hujusce penitentiorem cognitionem acquirat. Sic e cognitione rerum creaturarum transit mens ad cognitionem

Dei, a quo ad res creatas redit, novasque cognitiones, v. g. circa finem earum, acquirit.

226. III. De objecto scientiae. Objectum est: a) *Factum* cujus insuper causa cognoscitur, sive per auctoritatem, sive per studium proprium. b) *Essentia rei*. — Omnis autem scientia essentias rerum aliquatenus scrutatur. Inde objectum scientiae, excepto Deo, est universale directum.

227. IV. De divisione scientiae. — Scientiae dividuntur:

1. Ratione *objecti materialis* et ratione *objecti formalis*. Sic aliae scientiae versantur circa Deum, aliae circa res creatas; hae subdividuntur, prout respiciunt substantiam spiritualem vel pure materialem. — Cum scientiae diversae circa eadem objecta materialia versantur, quemadmodum v. g. cosmologia, chemia et physica quae de corporibus agunt, physiologia et psychologia quae de homine tractant, inter se dividuntur ratione *objecti formalis* diversi, h. e. ratione diversarum proprietatum quae eidem objecto materiali conveniunt et sub quibus illud consideratur.

2. Ratione *modi quo versantur circa objectum materiale*. Scientia est vel *partialis* vel *totalis*, prout unam tantum conclusionem demonstrat, vel systema conclusionum, quarum una est ratio alterius.

3. Ratione *finis*. Scientia est vel *speculativa* vel *practica*, prout finis est sola rei cognitio, vel praxis h. e. operatio intellectus vel voluntatis vel alius potentiae, ad quam cognitio scientifica ordinatur.

4. Ratione *subordinationis*. Scientia est *subalternans* vel *subalternata*. Subalternans demonstrat principia quae a subalternata assumuntur tamquam probata. — Scientia quae accipit principia pro demonstratis ab alia scientia, dicitur huic subjici seu subordinari. — Sic ceterae scientiae subjiciuntur logicae et ontologiae, metaphysica specialis subjicitur scientiis naturalibus, physiologia chemiae et physicae, medicina physiologiae.

228. Scholion. Scientia differt ab *arte*. Ars enim tradit quidem leges secundum quas exigendum est opus, verum has leges non probat, nisi evadat ars scientifica seu scientia practica.

§ 2. De methodo.

229. A. Definitio. Ut veritas, seu convenientia praedicti cum subjecto, inveniatur, mens saepe gradatim cogitur procedere, incipitque a noto ut ad ignotum perveniat. Methodus definitur: *Certus modus quo intellectus, veritatem investigans, a noto ad ignotum procedit.*

230. B. Regulae methodi in genere.

1. A facilioribus, a distinctioribus, a notioribus, est incipiendum, ut gradus fiat ad difficiliora, obscuriora, incognita. Quae regula trito hoc effato effertur: « *Ab ovo incipitur.* »

2. Procedendum est *gradatim*, non per saltus.

3. Eadem certitudo non exigenda in omnibus rebus. Uti notat Philosophus, ad hominem bene disciplinatum pertinet ut tantum certitudinis quaerat in unaquaque materia, quantum rei natura patitur.

231. C. Divisio. Methodus est *analytica* et *synthetica*. — Tales dicuntur triplici sensu:

1. Ratione modi *investigandi definitionem essentialem*.

2. Ratione modi *demonstrandi propositionem*:

a) Methodus *analytica* (ἀναλυτική, resolutio) procedit a *toto actuali*, physico vel metaphysico, ad *partes* physicas vel metaphysicas. — Cum totum pluribus notis constet quam pars totius, et eo major sit extensio quo minor est comprehensio, analysis dicenda est procedere a *minus universalibus ad universaliora*, ab inferioribus ad superiora. — Insuper cum in propositione naturali subjectum sit majoris comprehensionis quam praedictum et cum praedictum contineat subjectum sub extensione sua, dicendum est analysim procedere a *consideratione subjecti ad praedictum*.

b) Methodus *synthetica* (συνθετική, compositio) procedit a *partibus*, sive physicis sive metaphysicis, ad *totum actuale*, adeoque a magis universalibus ad minus universalia, a praedicto ad subjectum.

3. Ratione *principiorum analyticorum, vel syntheticorum*. Haec tertia significatio est solemnis apud modernos:

a) Methodus *pure analytica*, in investigatione objecti sui non nisi principia analytica adhibet, proindeque innititur essentiis soli rationi manifestis. Vocatur etiam *deductiva*. Si autumat ideas non hauriri ex experientia, sed mente esse innatas, vocatur *idealistica*.

b) Methodus *pure synthetica* soli experientiae innititur, proindeque solis propositionibus syntheticis utitur, pro falsis aut pro dubiis habet principia analytica, notionesque metaphysicas. — Vocatur etiam *inductiva, empirica*.

c) Methodus *synthetico-analytica* utriusque speciei propositiones usurpat; facta experientiae considerat, condit leges physicas, ex his assurgit ad considerationem essentialium, essentialias diversas comparat, relationes detegit quas exprimit principiis, principia analytica factis experientiae applicat. — Haec est methodus *scholastica*.

232. Methodus philosophiae modernas. Methodum *pure syntheticam* sectata est schola philosophica quae dicitur *moderna*.

1. METHODUS EXPONITUR. 1. Philosophia moderna, in scrutandis ultimis rerum causis, vestigia antiquorum philosophorum premere renuit. — Non pauci sunt inventi philosophi qui affectabant et gloriabantur se ignorare quid veteres docuissent, quique omnia per seipsos inspicere volebant, ac si nihil veritatis transmissum fuisset a viris anteaetate aetatis.

2. Non tantum antiquae philosophiae auctoritatem repulerunt, sed etiam, praesertim seculo XVIII et XIX, multi philosophi recusaverunt habere rationem eorum quae ab infallibili Ecclesiae auctoritate definiuntur contineri deposito fidei. Revelatae autem sunt tum veritates non paucae naturaliter etiam cognoscibiles, tum veritates intellectui imperviae. Moderni itaque philosophi examinare renuunt utrum propositiones suae sint conformes revelatis; neque umquam perpendunt utrum placita sua componi possint cum mysteriis necne.

3. Ut investigarent naturas rerum, de quibus antiqui philosophi opiniones suas tradiderant, duxerunt methodum novam esse adhibendam. Hanc autem voluerunt esse *solam inductionem*, deductione prorsus rejecta. Ideo voluerunt ut serio incumbetur observationi factorum. — Porro duplex est observatio, per

sensus externos et per conscientiam; per sensus apprehenduntur corpora, per conscientiam facta interna animae. Hinc prouti systema philosophicum potissimum utitur observatione externa vel interna, vocatur *sensualisticum* vel *idealisticum*.

4. Philosophia *idealistica* profitetur cognitiones rerum naturalium derivari ex interna experientia vel potissimum ex illa experientia. Haec schola, fundata a Renato Cartesio, desiit in Pantheismum.

5. Philosophia *sensualistica* profitetur cognitiones rerum naturalium derivari vel ex sola experientia externa vel potissimum ex hac experientia. Ideo etiam *empyristica* dicitur. Hujus scholae fundator fuit Baco. — Desiit in atheismum et materialismum. Attamen Baco has conclusiones non est professus.

6. Positivistae, quorum dux est Augustus Comte, quem secuti sunt in Gallia Taine et Littré, in Anglia Stuart Mill et Herbert Spencer, non expresse negant existentiam sive idearum spiritualium sive rerum metaphysicarum, sed negant earum valorem objectivum, et non inquirunt quomodo ideae in mente gignantur. Juxta eos objectum scientiae est id quod est positivum et reale; positivum vero et reale est id tantummodo quod per experientiam sensibilem cognoscitur, scilicet phaenomena sensibilia et relationes quoad tempus et quoad locum quibus phaenomena inter se colligantur; de his solis certitudo haberi potest. E quo consequitur notiones metaphysicas, cum experientiae limites superexcedant, valore objectivo carere.

233. OBSERVA. 1. Praeter philosophos qui repudiaverunt auctoritatem antiquae scholae, alii placitis scholae scholasticae firmiter adhaerere perrexerunt. Sed philosophia moderna nomen suum accepit a doctrinis novis quae hisce temporibus exortae sunt.

2. Inter philosophos qui infensos se antiquae philosophiae praestiterunt, non pauci sunt inventi qui auctoritati Ecclesiae obedientiam non detraxerunt, et cordi habuerunt nihil tradere quod cum dogmatibus revelatis componi nequeat.

3. Prorsus immerito judicatum est philosophiam peripateticam a priori statuisse philosophemata sua de ultimis rerum causis. Peripatetici enim et scholastici constanter duxerunt neque solam deductionem esse adhibendam, neque solam in-

ductionem, sed utramque harmonice esse usurpandam. — Clare id liquebit consideranti solemne esse huic scholae effatum « nihil esse in intellectu, nisi prius fuerit in sensu. » Ducit nempe cognitionem essentialium non esse menti congenitam neque ex Dei intuitionem hauriri, sed erui ex iis quae per sensationem nota fiunt; quare censet necesse est ut observentur phaenomena et natura interrogetur. Ceterum quis unquam in rebus naturalibus scrutandis usus est ea diligentia quam adhibuit Philosophus? — Verum existimavit schola scholastica, eadem experimenta sibi non esse repetenda, quandiu alia instrumenta observandi sibi praesto non essent, praeter ea quibus peripatetici usi fuerant.

234. II. CRISIS METHODI PHILOSOPHIAE MODERNAE.

1. Rejiciendas esse methodum scholae sensualisticae et methodum scholae idealisticae, tamquam corollarium fluit ex omnibus his quae fuerunt probata circa sensus externos, ideas, ratiocinium. Insuper illud colligitur ex sequelis utriusque scholae, quas considerant aliae partes philosophiae.

2. Nonnulla addere juvat de falsitate *positivismi*.

a) Omnis scientia innititur principiis metaphysicis, puta principiis causalitatis, convenientiae. Ergo per positivismum omnis scientia valore objectivo destitueretur.

b) Omnis inductio innititur principiis metaphysicis; est enim ratiocinium mixtum. Ergo, stante positivismo, est medium ineptum detegendi leges physicas.

c) Omnis argumentatio syllogistica, qua per medium terminum detegitur convenientia duorum conceptuum objectivorum, valore objectivo careret; ejus enim vis probativa innititur principiis metaphysicis.

d) Denique positivismus contradictionibus scetet. Explicite enim assertit haberi certitudinem de phaenomenis, implicite autem hoc negat. Omnis enim actus mentis certus innititur principio contradictionis: nam mens fit certa fixaque eo quod affulget ipsi evidentia objectiva seu quod praedicatum apparet convenire subjecto *evidenter*, ita videlicet ut cernatur non posse non ei convenire; sed ut objectum, tali modo affulgens menti, eam fixam certamque reddere possit, oportet ut intellectus admittat principium contradictionis, nihil posse simul esse et

non esse; jamvero positivimus non habet pro certo principium contradictionis. Ergo, si sibi constat, ducere nequit certam dari phaenomenorum cognitionem.

235. D. Utilitas methodi. Methodus respicit veritatem propositionis inveniendam, demonstrandam, docendam. Cum quaeritur quodnam praedicatum subjecto conveniat, patet potius juvare methodum analyticam; cum quaeritur utrum determinatum aliquod praedicatum subjecto conveniat, utraque methodus apta est. Utraque methodus apta est ad demonstrandam et docendam veritatem quam perspectam habet is qui docet vel demonstrationem aggreditur. Alia aliis praeplacet pro indole ingenii; saepe utraque miscetur (Cfr. *Dialect.* c. 4. IV. nn. 66, 67).

CAPUT IV.

DE ULTIMO CERTITUDINIS MOTIVO.

§ I. Status quaestionis.

236. Notiones praeviae. NOTIO CRITERII CERTITUDINIS. Criterium (*κριτήριον*) vi vocis est id quo unum ab alio discernitur. — Criterium certitudinis est id quo res certa ab incerta discernitur, actus certus ab incerto. — Veteres Graeci distinguebant triplex criterium certitudinis :

a) *Criterium per quod*; est facultas per quam homo cum certitudine verum a falso discernit.

b) *Criterium quo*; est actus quo intellectus verum a falso discernit; hic actus est iudicium.

c) *Criterium secundum quod*, seu motivum; est nota qua infallibiliter verum a falso discernitur, seu quae ostendit rem sic esse et aliter esse non posse, adeoque ex se formidinem de oppositi veritate expellere valet a mente.

DIVISIO CRITERII SECUNDUM QUOD :

1^a DIV. Motivum certitudinis aliud est *ultimum*, aliud est *proximum* : a) *Ultimum* est illud ultra quod *non potest assignari aliud*. b) *Proximum*, illud ultra quod *assignatur aliud*.

2^a DIV. Motivum est *universale* vel *particulare*. a) *Universale* illud est quod est *commune omnibus iudiciis certis*, seu quo infallibiliter omne verum a falso discernitur. — b) *Particulare* illud est quod est *commune uni tantum speciei iudiciorum*, seu quo infallibiliter quaedam tantum vera discernuntur a falsis.

Criterium simul ultimum et universale vocatur supremum.

237. Status quaestionis. Ex iis quae capite secundo fuerunt tradita, manifestum est dari certitudinem proprie dictam, h. e. rebus quibusdam praedicata convenire ob motivum infallibile, ostendens rem sic esse et aliter esse non posse, iisque ob tale motivum praestari assensum firmum, exclusa oppositi formidine. — Ex iis, quae capite tertio demonstrata sunt, constat motivum aliquod infallibile gignere certitudinem de principiis analyticis, de factis internis et de factis externis; ex his veritatibus primo cognitis certo erui veritates iis implicitas. Motivum autem infallibile adaequate inspectum idem non est pro quadruplici materia certa.

Im-praesentiarum quaeritur utrum habeatur motivum *supremum*, quod proinde sit a) *universale*, h. e. implicitum omnibus motivis fundantibus certitudinem de factis et de principiis, b) *ultimum* h. e. a quo cetera motiva mutuunt vim suam et quod ipsum non innitatur motivo alii.

238. Sententiae. Duplex datur classis sententiarum :

JUXTA AUCTORES PRIMAE CLASSIS, criterium supremum est *nota extrinseca iudicio sive subjective inspecto sive objective* :

1. Juxta *Fideistas* seu *Traditionalistas*, quorum duces sunt Huetius, Bautain, de Bonald, Bonnetty et Ventura, haec nota est *auctoritas divina manifestata per revelationem factam pro-toparentibus et traductam ad omnes gentes*.

2. Juxta de Lamennais (1782-1854) (1), criterium supremum quoad veritates ordinis tum naturalis tum supernaturalis, est *auctoritatis generis humani quae manifestatur consensu generali*. Ratio *individualis* per se de nulla re potest esse certa.

JUXTA AUCTORES SECUNDAE CLASSIS motivum ultimum est *nota intrinseca iudicio certo*. Bifariam dividuntur :

A. Juxta alios motivum supremum est *nota intrinseca iudicio subjective inspecto*. Alii autem aliam notam assignant :

(1) *Essais sur l'indifférence*, t. II, ch. 12, 13, 14.

non esse; jamvero positivimus non habet pro certo principium contradictionis. Ergo, si sibi constat, ducere nequit certam dari phaenomenorum cognitionem.

235. D. Utilitas methodi. Methodus respicit veritatem propositionis inveniendam, demonstrandam, docendam. Cum quaeritur quodnam praedicatum subjecto conveniat, patet potius juvare methodum analyticam; cum quaeritur utrum determinatum aliquod praedicatum subjecto conveniat, utraque methodus apta est. Utraque methodus apta est ad demonstrandam et docendam veritatem quam perspectam habet is qui docet vel demonstrationem aggreditur. Alia aliis praeplacet pro indole ingenii; saepe utraque miscetur (Cfr. *Dialect.* c. 4. IV. nn. 66, 67).

CAPUT IV.

DE ULTIMO CERTITUDINIS MOTIVO.

§ I. Status quaestionis.

236. Notiones praeviae. NOTIO CRITERII CERTITUDINIS. Criterium (*κριτήριον*) vi vocis est id quo unum ab alio discernitur. — Criterium certitudinis est id quo res certa ab incerta discernitur, actus certus ab incerto. — Veteres Graeci distinguebant triplex criterium certitudinis :

a) *Criterium per quod*; est facultas per quam homo cum certitudine verum a falso discernit.

b) *Criterium quo*; est actus quo intellectus verum a falso discernit; hic actus est iudicium.

c) *Criterium secundum quod*, seu motivum; est nota qua infallibiliter verum a falso discernitur, seu quae ostendit rem sic esse et aliter esse non posse, adeoque ex se formidinem de oppositi veritate expellere valet a mente.

DIVISIO CRITERII SECUNDUM QUOD :

1^a DIV. Motivum certitudinis aliud est *ultimum*, aliud est *proximum* : a) *Ultimum* est illud ultra quod *non potest assignari aliud*. b) *Proximum*, illud ultra quod *assignatur aliud*.

2^a DIV. Motivum est *universale* vel *particulare*. a) *Universale* illud est quod est *commune omnibus iudiciis certis*, seu quo infallibiliter omne verum a falso discernitur. — b) *Particulare* illud est quod est *commune uni tantum speciei iudiciorum*, seu quo infallibiliter quaedam tantum vera discernuntur a falsis.

Criterium simul ultimum et universale vocatur supremum.

237. Status quaestionis. Ex iis quae capite secundo fuerunt tradita, manifestum est dari certitudinem proprie dictam, h. e. rebus quibusdam praedicata convenire ob motivum infallibile, ostendens rem sic esse et aliter esse non posse, iisque ob tale motivum praestari assensum firmum, exclusa oppositi formidine. — Ex iis, quae capite tertio demonstrata sunt, constat motivum aliquod infallibile gignere certitudinem de principiis analyticis, de factis internis et de factis externis; ex his veritatibus primo cognitis certo erui veritates iis implicitas. Motivum autem infallibile adaequate inspectum idem non est pro quadruplici materia certa.

Im-praesentiarum quaeritur utrum habeatur motivum *supremum*, quod proinde sit a) *universale*, h. e. implicitum omnibus motivis fundantibus certitudinem de factis et de principiis, b) *ultimum* h. e. a quo cetera motiva mutuunt vim suam et quod ipsum non innitatur motivo alii.

238. Sententiae. Duplex datur classis sententiarum :

JUXTA AUCTORES PRIMAE CLASSIS, criterium supremum est *nota extrinseca iudicio sive subjective inspecto sive objective* :

1. Juxta *Fideistas* seu *Traditionalistas*, quorum duces sunt Huetius, Bautain, de Bonald, Bonnetty et Ventura, haec nota est *auctoritas divina manifestata per revelationem factam proptoparentibus et traductam ad omnes gentes*.

2. Juxta de Lamennais (1782-1854) (1), criterium supremum quoad veritates ordinis tum naturalis tum supernaturalis, est *auctoritatis generis humani quae manifestatur consensu generali*. Ratio *individualis* per se de nulla re potest esse certa.

JUXTA AUCTORES SECUNDAE CLASSIS motivum ultimum est *nota intrinseca iudicio certo*. Bifariam dividuntur :

A. Juxta alios motivum supremum est *nota intrinseca iudicio subjective inspecto*. Alii autem aliam notam assignant :

(1) *Essais sur l'indifférence*, t. II, ch. 12, 13, 14.

1. Juxta scholam *Scoticam* (1), cujus duces sunt in Scotia Reid et Dug. Stewart, in Gallia Theod. Jouffroy (1796-1842) (2), motivum supremum est *caecus instinctus intellectus*, qui in eo stat quod omnes, quin apprehendant convenientiam subjecti et praedicati, instinctu sive inspiratione naturae, impelluntur ad judicia necessaria et universalia ponenda.

2. Juxta scholam *Sentimentalistarum*, quorum dux in Germania est Jacobi (1745-1819), in Anglia vero Hutcheson, criterium supremum est *caecus instinctus*, non quidem intellectivus, sed *affectivus*. Ex dicendis patebit scholam scoticam et sentimentalistarum e medio tollere omnem certitudinem.

3. Juxta Cartesium motivum supremum est *claritas et distinctio ideae*: illud enim omne, ait, est infallibiliter verum quod clare percipitur.

OBSERVA. Sententia cartesianorum ab aliis sic exponitur: motivum supremum est claritas et distinctio cognitionis objective sumptae, h. e. objecti prout praelucet in cognitione.

(1) SCHOLA SCOTICA fundata est a *Thoma Reid* (1710-1796), et successive evoluta a *James Beattie* (1735-1803), *James Oswald*, *Dugald Stewart*. Se opposuit scepticismo Humii.

A. METHODUS est *observatio interna et externa*; REGULA est *sensus communis*. Quae methodus distinguitur a methodo Baconis et Cartesii, quorum regula erat ratio individualis, et quorum alter solam experientiam internam, alter autem solam externam adhibebat.

B. PRINCIPIA: 1. Illud est *verum* quod ut tale habetur per *sensum communem*, h. e. per homines omnium temporum et locorum; illud autem est *falsum* quod *sensu communi adversatur*. Omnes homines per instinctum, seu inspirationem naturae, admittunt quasdam veritates, seu eliciunt quaedam judicia necessaria et universalia, quin tamen videant objectivam connexionem praedicati et subjecti. Haec judicia sunt *leges fundamentales et constitutivae rationis humanae*.

2. Idealismus, scepticismus et materialismus contrariantur his legibus et proinde falso laborant.

3. Aedificatur philosophia, observando apud se et apud alios quanam pro veris et quanam pro falsis habeantur.

Huic systemati affine est systema eorum, qui criterium ultimum certitudinis reponunt in *auctoritate generis humani*.

(2) *Cours de droit naturel*, t. I, leçon 9.

B. Juxta Scholasticos, praeantibus Philosopho et D. Thoma, motivum supremum est *evidentia objectiva intrinseca iudicio objective inspecto*, seu objecto de quo mens elicit iudicium.

§ 2. Rejiciuntur falsae sententiae.

Thesis 23. Motivum supremum certitudinis: non est extrinsecum iudicio subjective aut objective inspecto; ac proinde neque est auctoritas divina per revelationem manifestata, uti volunt Fideistae; neque auctoritas generis humani, manifestata per consensum moraliter universalem hominum, uti vult de Lamennais. Neque est intrinsecum iudicio subjective inspecto; adeoque non reponitur in instinctu caeco intellectivo, uti vult Schola Scotica; neque in instinctu affectivo, uti vult Schola Sentimentalistarum; neque in claritate et distinctione ideae, uti vult Cartesius.

239. I^a PARS. *Caecus naturae instinctus non est supremum motivum certitudinis.*

Sensus. Concedimus homines instinctu mentis ferri ad quaedam judicia ponenda, eo sensu quod mens assentitur cum necessitas rei sibi est manifesta; sed negamus: a) hunc instinctum esse *caecum*, scilicet, mentem per naturam suam ferri ad assentiendum propositioni quin connexio praedicati cum subjecto sibi sit manifesta per aliquod motivum objectivum; b) instinctum esse motivum ultimum certitudinis.

PROB. I^m ARG. Illud non est certitudinis supremum motivum quo in scepticismum inciditur. Atqui eo quod caecus naturae instinctus esset supremum certitudinis motivum, in scepticismum incideretur. Ergo.

Prob. Min. Intellectus, ne incidat in scepticismum, certus esse debet instinctum non ferri in falsum. Atqui ex eo quod supremum motivum certitudinis sit instinctus *caecus*, intellectus non potest esse certus instinctum non ferri in falsum. Ergo.

II^m ARG. Illud non est supremum certitudinis motivum, quod naturae mentis repugnat. Atqui caecum esse intellectus instinctum repugnat naturae mentis. Ergo.

Prob. Min. Mens ex natura sua est facultas facta ad videntum: nam est facultas cognoscitiva, cognoscere autem res

est res videre. Atqui facultati factae ad videndum repugnat ut instinctus ejus sit *caecus*. Ergo.

240. II^a PARS. *Auctoritas generis humani non est supremum motivum certitudinis.*

PROB. I^m ARG. Illud non est supremum certitudinis motivum quod vel inducit caecum instinctum, vel petit principium, vel praesupponit aliud motivum cui ipsum innititur et a quo certitudinem suam habet. Atqui, admissa auctoritatem generis humani esse supremum motivum certitudinis, unum ex his tribus consequens est. Ergo.

Prob. Min. Auctoritatem generis humani esse supremum motivum non est evidens, seu objective certum, immediate et per se. Igitur a) vel nullo motivo seu argumento redditur objective certum; et inducitur caecus instinctus circa supremum certitudinis motivum, et proinde circa omnia ea quae certa sunt; b) vel aliquo motivo id certum efficitur; illud autem argumentum α) vel est ipsa auctoritas generis humani et petitur principium; β) vel est diversum ab hac auctoritate, et tunc admittitur aliud motivum, cui innititur certitudo ipsius auctoritatis generis humani. Ergo.

II^m ARG. Illud non est supremum certitudinis motivum quod plerisque impossibilem reddit ullam notitiam certam. Atqui eo quod auctoritas generis humani foret supremum certitudinis motivum, plerisque impossibilem redderetur ulla notitia certa.

Prob. Min. Ut ullum habeatur iudicium certum, certa esse debet existentia propria, siquidem est una ex duabus veritatibus quae sunt fundamentum omnis iudicii certi. Atqui, in sententia impugnata, plerisque impossibilem redditur certitudo de existentia propria. Ergo.

Prob. Min. Stante ista sententia, certitudo de existentia dari nequit, nisi de illa interrogetur genus humanum; nam constare debet de ejus consensu, ad hoc ut aliquid sit certum. Atqui hoc esse plerisque, imo omnibus, impossibile manifestum est.

241. III^a PARS. *Auctoritas Dei revelantis non est supremum motivum.*

Patet non agi de certitudine objective supernaturali h. e. de certitudine, ob motivum fidei, circa veritates revelatas.

PROB. Illud non est supremum certitudinis motivum, quod

vel inducit caecum instinctum, vel petit principium, vel praesupponit aliud motivum, cui ipsum innititur et a quo certitudinem suam accepit. Atqui eo quod auctoritas Dei revelantis esset ultimum certitudinis motivum, unum ex his tribus consequens esset. Ergo.

Prob. Min. Ut enim intellectus ob auctoritatem Dei revelantis sit certus, prius certus esse debet a) aliquem esse locutum; b) Deum esse qui sit locutus; c) locutionem Dei esse infallibiliter veram; secundum vero et tertium, non sunt evidentia immediate et per se. — Ceterum si per se evidentia forent, illa evidentia esset ultimum motivum certitudinis. — Igitur a) vel per nullum motivum certa fiunt, et inducitur instinctus caecus; b) vel certa fiunt aliquo motivo; illud vero motivum α) vel est ipsa auctoritas Dei revelantis, et petitur principium; β) vel est diversum ab hac auctoritate; tunc autem praesupponitur aliud motivum. Ergo.

242. IV^a PARS. *Clara distinctaque rei perceptio non est ultimum motivum.*

Ut habeatur iudicium certum, requiritur idea clara distinctaque rei et motivi objectivi; idea clara et distincta rei potest dici motivum ob quod assensus firmus praestatur; quatenus involvit evidentiā objectivam; at negamus motivum supremum esse meram ideam subjectivam.

PROB. I^m ARG. Illud non est ultimum certitudinis motivum, quo subjectum non infallibiliter et necessario cum praedicato connectitur. Atqui per ideam claram et distinctam subjectum non infallibiliter cum praedicato connectitur. Ergo.

Prob. Maj. Motivum certitudinis involvit duo: a) hoc motivo praedicatum infallibiliter connecti subjecto; b) id mente esse manifestum, seu hujusce rei haberi claram cognitionem. Itaque id non est motivum ultimum quod caret priori elemento.

Prob. Min. Idea clara et distincta indicat tantum intensitatem majorem cognitionis, per quam mens tendit in objectum. Atqui per hoc quod mens magis aut minus in objectum tendit, non potest innasci subjecto connexio cum praedicato; sed ad summum potest poni conditio subjectiva, ut appareat menti connexio subjecti cum praedicato, quae tamen non apparebit

nisi subjecto revera insit. Ergo per ideam claram et distinctam, subjectum non infallibiliter cum praedicato connectitur.

II^m ARG. Criterium supremum veritatis debet esse immutabile et independens ab omni affectione subjectiva. Atqui talis non est idea clara et distincta Cartesii. Ergo.

Patet major quia veritas, de qua judicandum est, immutabilis est et independens.

Patet minor quia claritas et distinctio ideae saepissime pendet a subjectiva dispositione, ab attentione.

243. CONTRA II^m PARTEM. Obj. 1. Dubitamus cum nobis non constat ceteros nobis consentire, vel constat eos nobis non consentire; contra non dubitamus cum nobis constat ceteros nobis consentire. Atqui hoc est signum consensum omnium esse motivum supremum certitudinis. Ergo.

Resp. Dist. 1^a pars Maj. Dubitamus cum nobis non constat ceteros nobis consentire, in rebus quae nobis *evidentes non sunt*, Transm.; in rebus quae nobis *sunt evidentes*, Neg. —

Dist. 2^a pars Maj. Dubitamus cum constat ceteros non consentire nobis, in rebus quae nobis *evidentes non sunt*, Conc.; in rebus nobis *evidentibus*, Neg. — Dist. 3^a pars Maj. Cum nobis constat ceteros consentire, tunc non dubitamus, h. e. tunc *incipit certitudo*, Neg.; tunc *augetur intensitas certitudinis*, Subd. ob additum *novum motivum*, quod ex se saltem *probabilitatem* sententiae tribuit, Conc.; ob additum *ultimum motivum certitudinis*, Neg. Cdt. Min.

Obj. 2. Pueri non sequuntur aliud motivum quam auctoritatem. Atqui hoc est signum auctoritatem generis humani esse supremum motivum certitudinis. Ergo.

Resp. Dist. Maj. Pueri non sequuntur aliud criterium in rebus quae *evidentes sunt sibi*, Neg.; in rebus quae non sunt *evidentes*, Transm.

§ 3. De evidētia objectiva.

244. Definitio. Evidentia sumitur sensu duplici :

1. Sensu proprio est *objecti sensibilis visibilitas*; sive aliter, est id quo objectum aliquod corporeum per sensum visus

attingitur. Involvit igitur : a) realitatem objecti; b) id quo objectum se manifestum visui facit; c) praesentia visui.

2. Sensu *metaphorico* est *necessaria rei intelligibilitas*, quae pariter involvit tria : a) Objectum seu enuntiabile; b) id quo ab intellectu intelligi potest; c) manifestatio intellectui.

Evidentia varie definitur : a) Veritas rei perspecta menti; b) *objectiva connexio praedicati cum subjecto perspecta menti*; c) necessitas rei, sive enuntiabilis, manifesta menti; d) *necessaria veritatis intelligibilitas*.

245. Divisio : 1^a. Evidentia est *objectiva* vel *subjectiva*, sive dicitur de objecto quod ab intellectu videtur, et de subjecto quod objectum videt. — Primario dicitur de *objecto* quod menti manifestum fit; secundario de *intellectu* sive de *actu* intellectus qui per evidentiam objectivam determinatur.

Evidentia *subjectiva* definitur : *cognitio intellectualis adeo clara ut nulla ratio dubitandi relinquatur*.

Evidentia *objectiva* tripliciter dividitur ratione triplicis elementi quo constat. Etenim :

2^a Div. Ratione necessitatis rei, evidentia est *absoluta* vel *hypothetica* (cf. n. 116).

3^a Div. Ratione manifestationis menti, est *immediata* vel *mediata* : a) Immediata est, si connexio objectiva praedicati cum subjecto menti fit manifesta, *inspectis solis terminis*, sine medio demonstrativo; b) secus est mediata.

4^a Div. Ratione nexus motivorum cum veritate, est *intrinseca* vel *extrinseca*. a) Intrinseca est si *praedicatum videtur in subjecto*, sive immediate sive mediate. Vocatur evidentia *veritatis*. — b) Extrinseca est si praedicatum cognoscitur convenire subjecto per motivum *auctoritatis*, quae ipsa *intrinsecus evidens* esse valet. Sic extrinsecus est evidens Deum esse trinum personis.

Porro mente scholasticorum evidentia objectiva, seu objectiva connexio praedicati cum subjecto menti manifesta, est in ordine naturali ultimum motivum omnis iudicii certi; intellectus certus est praedicatum convenire subjecto, propterea quod haec convenientia sibi ita apparet ut cernatur rem aliter esse non posse. Itaque omnis certitudo repetitur ab evidentia principiorum primorum, quorum nempe est « quod non solum necesse est

ea per se vera esse, sed etiam necesse est videri quod sint per se vera. »

Dici potest intellectum esse praeditum *instinctu*, si hoc nomine intelligitur dispositio ad eliciendum iudicium quoties evidentia objectiva adest. At iste instinctus non est *caecus*, uti ex notione evidentiae perspicuum est.

Thesis 24. Evidentia objectiva est ultimum certitudinis naturalis motivum.

Sensus. Ultima ratio cur intellectus, exclusa omni formidine oppositi, firmum assensum in ordine naturali praestat facto aut principio, est quia praedicatum cum subjecto connectitur, mediate aut immediate, intrinsecus aut extrinsecus, et quod haec objectiva connexio menti apparet.

246. DECLARATUR, nam aggredi probationem esset petere principium.

I^m ARG. Petitur *ex renuntiatione sensus intimi*. Illud est supremum certitudinis naturalis motivum, quod est ultima ratio cognita quam mens profert interroganti cur se dicat certam. Atqui haec ultima ratio est evidentia objectiva. Ergo.

Prob. Min. Veritas quam certe tenemus est vel mediata vel immediata. Cum mediata est, si quaeratur ratio cur ea teneatur, proferimus principia alia quibuscum illa necessario connexa nobis apparet; et propter eorum necessitatem manifestam esse dicimus. Et si quaeratur ratio cur teneamus principia, si ea non sint immediata, tandem aliquando ad immediatas veritates devenimus, cum quibus ea connexa necessario sunt; et proinde eorum quoque necessitatem manifestam esse dicimus. Quod si tandem quaeratur ratio cur immediatas veritates teneamus, nihil aliud respondemus nisi quia eorum veritas nobis est necessario manifesta (1).

II^m ARG. Illud est supremum certitudinis motivum quod implicitum est singulis motivis certitudinem naturalem gignentibus, et e quo ea vim suam mutuant. Atqui talis est evidentia objectiva. Ergo.

Minor facile constabit percurrenti singula motiva de quibus

(1) Cfr. PALMIERI, *Log. Crit.* c. 4. Th. 22. p. 214.

actum est capite tertio. Speciatim recolantur theses de existentia corporum, de factis historicis, de inductione.

III^m ARG. Petitur *ex natura mentis*. Illud est supremum certitudinis motivum: a) quo habito, intellectus quiescere, certus immobilisque esse potest; quo non habito, quiescere, certus immobilisque per se esse non potest. Atqui evidentia objectiva habita, intellectus quiescere potest; ea non habita, per se non potest quiescere. Ergo.

Prob. Min. Intellectus est facultas cognoscitiva. Atqui talis facultas quiescere potest, imo debet, evidentia habita; hac non habita, per se quiescere non potest. Ergo.

247. Coroll. 1. Ergo evidentia non est principium aliquod h. e. determinata veritas e qua ceterae educuntur; sed est certa *conditio* et *modus* objecti cognoscibilis. Per reflexionem in actus certos et in ea quae horum actuum existentiam determinant, elicitur principium evidentiae: « *Quod est evidens, est verum.* »

Coroll. 2. Nulla propositio evidens potest esse falsa; nulla propositio falsa potest esse evidens. Quod enim menti apparet esse et non posse non esse, id falsum esse non potest. Vicissim quod est falsum nequit apparere menti esse et non posse non esse.

248. Obj. 1. Criterium evidentiae huc redit: veritas est veritatis criterium. Atqui in tali effato habetur tautologia, et proinde eo non continetur ultimum certitudinis motivum. Ergo criterium evidentiae non est ultimum motivum.

Resp. Dist. Maj. Criterium huc redit: veritas *objectiva, ontologica*, h. e. objectiva connexio praedicati cum subjecto menti manifesta, est criterium veritatis *subjectivae*, seu certitudinis *subjectivae*, *Conc.*; veritas *subjectiva* est criterium veritatis *subjectivae*, *Neg.*; *Cdt. Min.*

Obj. 2. Illud non est ultimum certitudinis motivum, quod cum errore componi potest. Atqui evidentia objectiva cum errore componi potest. Ergo non est ultimum motivum certitudinis.

Prob. Min. Etiam hi qui errant, existimant se habere evidentiam objectivam. Atqui hoc est signum evidentiam objectivam cum errore componi posse. Ergo.

Resp. Conc. Maj.; *Neg. Min.* Ad prob. *Dist. Maj.* etiam illi qui errant existimant se habere veritatem, et si attente consi-

derarent, *viderent se evidentiam non habere, Conc.*; et non valerent hoc cernere, *Neg.*; *Cdt. Min.*

Obj. 3. Ex sententia theseos sequitur omne verum esse evidens. Atqui hoc est falsum. Ergo falsum est evidentiam objectivam esse supremum certitudinis motivum.

Prob. Min. Mystera sunt vera. Atqui mystera non sunt evidentia. Ergo aliquod verum non est evidens.

Resp. Dist. Maj. Ex sententia theseos sequitur omne verum esse evidens sive *intrinsicus* sive *extrinsicus, Conc.*; *intrinsicus, Neg. Cdt. Min.* — Ad *prob. Conc. Maj.*; *Dist. Min.* mystera non sunt evidentia *extrinsicus, Neg.*; *intrinsicus, Conc.*

Obj. 4. Saltem evidentia *extrinseca* non est ultimum certitudinis motivum. Illud enim non est ultimum certitudinis motivum quo in sententiam fideistarum inciditur. Atqui eo quod evidentia *extrinseca* valeret esse ultimum certitudinis naturalis motivum, incidere in sententiam fideistarum. Ergo evidentia *extrinseca* non est ultimum motivum.

Prob. Min. Eo quod hoc admitteretur, ultimum motivum esset auctoritas Dei revelantis. Atqui haec est sententia fideistarum. Ergo.

Resp. In sententia fideistarum, assensus praestatur auctoritati Dei revelantis *propter seipsam* et proinde modo caeco. In sententia theseos assensus naturalis praestatur huic auctoritati quia mens evidenter cernit Deum esse, Deum esse locutum, Deum nec fallere nec falli posse; de his autem tribus habetur evidentia *intrinsicca* (1).

(1) Articulus fidei creditur quidem assensu supernaturali supra omnia firmo propter auctoritatem Dei revelantis praecise sumptam, nempe non progrediendo ad motiva naturaliter evidentia quibus factum revelationis et auctoritas Dei loquentis vera esse comprobentur. Verum exinde nullatenus consequitur actum fidei esse caecum. Etenim cum inter fidei praeambula, ex motivis credibilitatis, certitudo, saltem moralis, sit acquisita de facto revelationis, cum infinita Dei scientia et veracitas ex theologia naturali sit manifesta; ad illa argumenta, excurrere extra lineam fidei, rediri semper potest a mente. Jamvero ex his sufficienter elucescit actum fidei, licet sistat in auctoritate Dei revelantis, non esse proprie caecum.

Inde *Conc. Maj. Dist. Min.* Qui admittit evidentiam extrinsecam incidit in sententiam fideistarum, si non est evidens *intrinsicus* Deum esse, Deum esse locutum, Deum nec fallere nec falli posse, *Conc.*; si haec sunt evidentia *intrinsicus, Neg.*; *Dist. Cons.*

Obj. 5. Illud non est supremum certitudinis motivum quo cujusvis individui ratio fit iudex infallibilis veritatis. Atqui eo quod evidentia est supremum certitudinis motivum, cujusvis hominis ratio fit iudex infallibilis veritatis. Ergo.

Resp. Dist. Maj. Illud non est supremum motivum quo ratio fit iudex infallibilis *constituens* veritatem, *Conc.*; *cognoscens* veritatem, et ita cognoscens ut, evidentia habita, falli non possit, *Neg.*; *Cdt. Min.*

Inst. Atqui eo quod evidentia est supremum motivum, quivis homo fit iudex constituens veritatis. Criterium enim evidentiae huc redit: « res ita est, quia sic mihi videtur. » Atqui per tale criterium homo fit iudex constituens veritatis. Ergo.

Resp. Dist. Maj. Si sensus verborum ponitur esse: *rem ita esse affirmo quia sic se mihi manifestat, Conc.*; *quia mihi placet ut talis sit, Neg.*; *Cdt. Min.*

Inst. Atqui absurdum est rem aliquo modo sic esse, v. g. Deum esse bonum, quia sic se mihi manifestat. Ergo.

Prob. Min. Subs. Si enim hoc admittitur, veritas rei pendet ab evidentia. Atqui hoc est absurdum. Ergo absurdum est rem certo modo esse, quia sic se menti manifestat.

Resp. Dist. Maj. Si hoc admittitur, veritas rei, h. e. *certitudo subjectiva* veritatis, penderet ab evidentia, *Conc.*; *veritas objectiva*, seu connexio praedicati cum subjecto, penderet ab evidentia, *Subd.* ab evidentia *in actu secundo, Neg.*; *in actu primo, Transm. Cdt. Min.* Profecto a parte rei praedicatum convenit subjecto, sive hoc appareat menti sive non; sed veritas rei debet se manifestare menti, sive magisterii beneficio sive propria inquisitione, ad hoc ut detur certitudo.

ONTOLOGIA.

PRAENOTIONES.

1. **Definitio.** Scientiae metaphysicae investigant eas rerum causas quae limites experientiae sensuum externorum aufugiunt. Quaedam autem ex his rationibus sunt communes aliquatenus omnibus rerum generibus quae a variis aliis partibus metaphysicae considerantur. Hae autem rationes perpenduntur ab Ontologia. — E quo patet quodnam sit objectum Ontologiae et quaenam ejus definitio. Ontologia (λόγος περι του ὄντος) definitur: Scientia quae considerat ens, entisque proprietates, ac suprema genera, easque entis universales rationes quae in omnibus naturis reperiuntur, conjunctim vel divisim.

Objectum. Objectum materiale Ontologiae sunt omnia entia; objectum formale est id quod soli intellectui se manifestat et est aliquatenus omnibus rebus commune. Porro rationes quas Ontologia considerat, duplici modo possunt esse communes, sive quatenus eadem ratio omnibus generibus entium competit, sive quatenus alterutra ex oppositis cuique entium generi convenit.

Nomen. E praefactis liquet partem istam philosophiae apte vocari *Ontologiam*. Nec minus apte vocatur etiam *Philosophia Prima*, aut *Metaphysica generalis*, quia nempe considerat principia prima et fundamentalia quae applicantur tum scientiis physicis tum metaphysicae speciali.

Partitio. Ontologia tripartito dividetur:

- I^a Pars aget de ente, ejusque proprietatibus;
- II^a de decem categoriis in quas dispescitur ens;
- III^a de perfectionibus entium.

ONTOLOGIAE PARS PRIMA.

DE ENTE EJUSQUE PROPRIETATIBUS.

CAPUT I.

DE ENTE.

Inquirendum est primum de entis conceptu, et de habitudine ejus ad ceteros conceptus; deinde evolvendi sunt characteres entis prout ens dicit essentiam; tum considerandus est duplex status qui enti competere potest, nempe status possibilitatis et status existentiae; postremo declaranda sunt principia rationis quae ex notione entis immediate efflorescunt.

ARTICULUS I.

DE CONCEPTU ENTIS.

2. Nomine entis appellatur omne quod existit, quaecumque sit rei natura, sive sit substantia sive accidens, sive vita gaudeat sive careat. Imo eodem vocabulo vocantur ea quae, existentiam non adeptae, duntaxat apta sunt ad eam adipiscendam. Ideo terminus « *ens* » dicitur *transcendentalis*, utpote omnia genera transcendens, omnique rei communis.

Porro in praesenti articulo tria quaeruntur: a) Utrum vocabulo entis, prout ad ista varia refertur, respondeat *conceptus unus*, an *multiplex*. b) *Quaenam sit ratio per hunc conceptum exhibita*. c) *Quaenam sit habitudo conceptus entis ad ceteros conceptus*.

I. DE UNITATE CONCEPTUS ENTIS UT SIC.

3. 1. Conceptum *subjectivum* entis esse unum constat *ex experientia*: Audito enim nomine entis, experimur mentem nostram non distrahi neque dividi in plures conceptus, sed colligi potius ad unum, sicut eum concipit hominem, animal, et similia.

2. Conceptum *objectivum* entis esse unum patet quia conceptui *subjectivo* uni respondet conceptus *objectivus* unus. Omnis enim actus intellectus unitatem suam vel multipliciter habet a ratione *objectiva*, prout haec nempe est una vel multiplex.

Ex his colligitur conceptum *objectivum* entis non dicere expresse substantiam nec accidens, Deum nec creaturam: Si enim expresse diceret substantiam, conceptus *objectivus* entis non inesset accidenti, et proin non esset unus; si vero expresse diceret accidens, hic conceptus non inesset substantiae, et incurreretur in idem inconveniens.

II. DEFINITIO ENTIS.

4. De ente tradi non potest definitio *essentialis proprie dicta* per partes *physicas* neque per partes *metaphysicas*; tradi etiam non potest definitio *proprie descriptiva*. Nota enim entis, uti modo manifestum erit, est simplex et imbibitur qualibet alia ratione; consequenter est expers cujuslibet partis et ingreditur in omnibus his quibus describeretur. — Quare inquiritur definitio *essentialis improprie dicta*.

1. Ens significat *id quod est, realitatem, essentiam*. — Etenim cum conceptus *objectivus* entis sit unus et *transcendentalis*, ratio *objectiva* hoc conceptu *repraesentata* dicenda est esse *transcendentalis* et notare illud in quo substantia et accidens, Deus et creatura inter se conveniunt et quod de singulis praedicandum est. Atqui sola notio modo tradita est hujusmodi. Ergo.

2. Ens sumitur tum *adaequate* tum *inadaequate*.

a) Illud dicitur esse *adaequate* ens, *quod existit*, seu quod habet *realitatem* extra nihilum. Hinc ens *adaequate* sumptum dicit *essentiam existentem*, includitque duo: a) rem seu *essen-*

tiam, ß) *actuale exercitium* ejus *realitatis*. seu *existentiam*. Non ideo tamen constat ens ex notis *essentialis* et *existentis* formaliter diversis; *existentia* enim in suo conceptu includit *essentialiam*, est nempe aliquid, secus esset nihilum.

b) *Inadaequate* ens significat *aliquid, aliquam essentiam, praescindendo ab hoc utrum actu existat, necne*. Res, quae in ordine reali existit, concipi potest praecisione facta ab ejus actuali *existentia*; pariter concipi possunt res quae possunt existere, licet actu non existant. Ita vero concipitur sola *essentia* quae est apta ad existendum. *Essentiae* sic consideratae competit nota « *id quod est* » ob ejus aptitudinem ad existendum.

Coroll. Conceptus entis prout dicitur *indeterminate essentialis*, est simplicissimus. Terminus enim entis dicitur de omni ratione *excogitabili*. Huic termino respondet conceptus unus. Sed ut conceptus conveniat omni rei, debet esse simplex; secus totus conceptus conveniret singulis partibus suis utpote rebus.

Advertatur diversum non esse conceptum *essentialis* *existentis* et *essentialis* simpliciter, sed eundem conceptum « *id quod est* » verificari duobus modis *intrinsicis*. Quare *essentia* non *existens* non differt ab *essentia* *existente* secundum *rationem essentialis*; attamen differt secundum *statum existentis* et non *existentis*. Haec vero differentia non est *positiva* sed *negativa*. Differentia enim *positiva* habetur inter duos terminos reales; *negativa* inter duo quorum unum est reale, alterum non.

Advertere etiam juvat *objectum ontologiae* esse ens prout est *essentia*. *Ontologia* enim abstrahit utrum *essentialis*, quas considerat, habeantur in ordine rerum, necne. Ceterarum *scientiarum* est considerare has *essentialis* ut *existentes*. Hinc *existentia* ipsa et *possibilitas*, quae *essentialis* competere possunt, considerantur ut sunt *essentia* aliqua.

III. DE HABITUDINE CONCEPTUS ENTIS AD CETEROS CONCEPTUS.

Assertum 1^m. Conceptus *subjectivus* et *objectivus* entis ut sic est secundum *rationem praecisus* ab omni alio conceptu *subjectivo* et *objectivo*.

5. PROB. Si conceptus *subjectivus* et *objectivus* entis non

praescindunt ab omnibus his conceptibus vel notis; implicite includunt unum ex illis. Atqui hoc dici nequit. Ergo.

Prob. Min. Si enim conceptus entis includeret notam perseitatis, jam non conveniret accidenti; si includeret notam inaleitatis, jam non conveniret substantiae. Atqui hoc dici nequit, secus enim conceptus entis non est transcendentalis nec simplex.

Assertum 2^m. Conceptus entis objectivus prout in re ipsa existit, non est aliquid ex natura rei distinctum ac praecisum ab inferioribus in quibus existit, nec ab ulla differentia vel ratione positiva.

6. Sensus. Ex superioribus liquet rationem objectivam entis non includere in comprehensione sua rationes formales eorum in quae dividitur ens, puta substantiam et accidens. Contra haec contenditur tum ista inferiora entis, tum ipsas differentias quasi specificas, seu rationes formales, nimirum perseitatem, inaleitatem, etc. includere in comprehensione sua hanc notam entis, adeo ut ens omnes notiones pervadat.

Prob. Nulla ratio distinguitur ex natura rei ab eo in cujus definitione includitur. Sed ratio entis includitur in definitione omnium inferiorum entis, omnium differentiarum et omnium rationum positivarum. Ergo ratio entis non distinguitur ex natura rei ab inferioribus, et ab ulla differentia vel ratione positiva.

Prob. Min. Illa ratio includitur in definitione alterius, quae convenit illi per seipsam; sed ratio entis per seipsam convenit omnibus inferioribus, et differentiis, et rationibus positivis. Omnia enim inferiora et omnes differentiae et rationes positivae, per seipsa sunt entia: ex. gr. perseitas, et esse perseitatem est esse quoddam ens; si enim per seipsam non esset ens, esset non-ens seu nihil.

Assertum 3^m. Conceptus objectivus entis contrahitur in inferioribus, non quidem per modum compositionis, sed per modum expressioris conceptus alicujus entis contenti sub ente.

7. Sensus. Inferiora entis, puta substantia et accidens, Deus et creatura, concipiuntur nota entis cum quodam addito (per se et in alio, a se et ab alio); haec addita, quae contrahunt ens, includunt notam entis, sunt diversi modi entis, distincte et determinate referunt id quod ens indeterminate et confuse refert.

Prob. Ille conceptus contrahitur in inferioribus, non per modum compositionis, sed per modum distinctioris conceptus ejusdem realitatis, qui descendit ad inferiora per additionem illius quod includit notam contrahendam; atqui conceptus objectivus entis descendit ad inferiora per additionem illius quod includit ens; ergo.

Prob. Min. Conceptus entis descendit ad inferiora per additionem perseitatis, inaleitatis, infinitatis, finitatis, etc. Atqui haec includunt notam entis. Ergo conceptus entis descendit ad inferiora per additionem illius quod includit ens.

Prob. Min. a) Ista addita essentialiter concipiuntur ut aliquid, ut ens; secus enim conciperentur ut nihil; nihil autem non potest contrahere ens. b) Ens non distinguitur ex natura rei a ceteris rationibus positivis, licet tamen has rationes in comprehensione sua non includat. Ergo ens includitur in qualibet ratione ipsi addita.

Assertum 4^m. Conceptus objectivus entis univocus non est, sed analogus.

8. Observa. Terminum *ens* non esse aequivocum ex eo manifestum est quod huic vocabulo respondet conceptus subjectivus et objectivus qui sit *unus*. Sufficit igitur probare conceptum entis non univoce referri ad inferiora.

Prob. Conceptus objectivus entis in inferioribus contrahitur non per modum compositionis, sed per modum distinctioris conceptus ejusdem realitatis. Atqui talis conceptus non est univoce communis inferioribus. Ergo.

Prob. Min. Ille conceptus objectivus non est univoce communis inferioribus, qui in inferioribus perficitur, non quidem per notam formaliter diversam, sed per notam quae jam includit priorem. Atqui conceptus qui in inferioribus contrahitur modo qui descriptus est, in his inferioribus perficitur per notam quae jam includit priorem. Ergo talis conceptus non est univoce communis inferioribus.

ARTICULUS II.

DE COGNOSCIBILITATE ET DE CHARACTERIBUS ENTIS
SEU ESSENTIAE.

Uti ex ejus enuntiatione patet hic art. in duas partes dispescetur:

§ I. De cognoscibilitate essentiarum.

9. Notiones. I. *Definitio*. Essentia vi vocis, est id quo respondetur quaerenti *quid sit* res. Ideo vocatur etiam *quidditas*. Sumitur tripliter: a) *Latissime* pro *ente ut sic*. Sic intellecta, existit in ordine rerum quoad id quod concipitur, non vero quoad modum quo concipitur; non enim existit essentia indeterminata. — b) *Late* pro *quovis modo entis* h. e. pro quavis substantia et quovis accidente. — c) *Stricte* pro *specie* seu *natura specifica* entis in ordine physico positi: Ita nunc inspicitur essentia.

Essentia definitur tripliciter: a) In ordine ad *seipsam*: id quo res est id quod est, seu etiam id quo res est constituta in certo ordine entium, in determinata specie. — b) In ordine ad *intellectum*: id quod in re concipitur esse primum, seu etiam id quod concipitur esse ratio, radix ceterorum enti intrinsecorum, quod autem ipsum in alio rei intrinseco rationem sui non habet. — c) In ordine ad *effectus*: principium primum, radicale, intimum actionum ac proprietatum quae rei conveniunt. — Sic definita, essentia est formaliter idem ac *natura*.

10. II. *Divisio*. Essentia dupliciter dividitur:
1. In *physicam* et *metaphysicam*: a) *Physica* constat ex partibus realiter inter se distinctis; b) *metaphysica* ex partibus sola ratione distinctis. (Cfr. Dial. n. 64).

2. In *artificialem* et *naturalem*. a) *Essentia artificialis* illa est cujus constitutio est dependens ab humano intellectu. b) *Naturalis* illa est cujus constitutio pendet a natura.

Quaestio. Quaeritur quousque essentiae rerum naturalium nobis perviae esse possint. — Essentias rerum artificialium, puta navis, libri,

machinae cujusvis, perfecte nobis esse cognitae, patet quia ipse intellectus humanus determinat omnia earum rerum constitutiva. Igitur restringitur quaestio ad essentias naturales.

11. *Sententiae*: I^a est Nominalium et Conceptualium *negantium essentias rerum naturalium cognosci posse*. Distinguunt Nominales inter essentiam physicam, et essentiam nominalem. Essentia physica est id quo res in seipsa physice constituitur. Essentia nominalis est ea quae a consideratione mentis pendet, quatenus nempe mens res coordinat per quasdam series, quae dicuntur genera, species, etc. Essentia physica rei naturalis, aiunt, plane est impervia menti humanae. — Conceptuales denegant valorem objectivum idearum de essentiis.

II^a est Scholasticorum. Concedunt non omnes rerum essentias esse cognitae; deinde essentiarum naturalium cognitionem non esse intuitivam et immediatam, neque perfectam seu eam non attingere *εν άτόμω* omnia elementa quibus essentiae naturales constant. Sed contendunt *nonnullarum* saltem essentiarum haberi cognitionem *abstractivam et mediatam*, eo nimirum sensu quod ex proprietatibus, ex qualitatibus et effectibus rerum, mens ratiocinando deducit cognitionem saltem imperfectam quarundam essentiarum.

Thesis 1. Mens humana plurium rerum naturalium cognoscere potest essentias, saltim imperfecte.

12. *Prob.* Sensus externi referunt modum quo non pauca corpora videntur agere in alia, ea modificare, alterare, se combinare cum iis. Sic referunt in arbore successive oriri folia, flores, fructus; referunt varias combinationes quas oxygenium init cum aliis substantiis. Pariter sensus attingunt diversas qualitates, puta calorem, colorem, etc., quibus res instructae apparent. Atqui ex cognitae his effectibus et his qualitatibus, potest mens aliquatenus deducere cognitionem essentiarum harum rerum. Ergo potest mens aliquatenus cognoscere essentias plurium rerum naturalium.

Prob. Min. Ex effectibus rerum naturalium, et ex qualitatibus, intellectus potest arguendo cognoscere iis respondere diversa principia intrinseca et proportionata, quae sunt sub-

stantiae et causae. Atqui cognoscere rebus respondere diversa principia intrinseca et proportionata, est aliquatenus cognoscere essentias harum rerum. Ergo.

13. Scholion. Quaeres quodnam discrimen intercedat inter hanc thesim et thesim Logicae de conceptualismi falsitate, qua nempe probatur conceptus nostros de rerum essentiis haud carere valore objetivo?

Resp. Logica inquirat de certitudine cognitionum nostrarum proindeque de valore objetivo *conceptuum subjectivorum*. Judicamus enim de rebus per conceptus apprehensis; proinde ut certa sint iudicia, requiritur ut conceptus subjectivi sint conformes hisce rebus de quibus iudicium fertur. — Ontologia considerat ipsas res, seu *conceptus objetivos*; inquirat num cognosci possint, et quid sint. — Igitur thesis contra conceptuales posita respicit *in recto conceptus subjectivos, in obliquo conceptus objetivos*; thesis de cognoscibilitate essentiarum naturalium respicit *in recto conceptus objetivos, in obliquo conceptus subjectivos*. Quibus argumentis probatur una thesis, iisdem probatur et altera; quibus difficultatibus una est obnoxia, iisdem et altera est obnoxia.

§ 2. De characteribus essentiarum.

Thesis 2. Quaevis essentia est certo aliquo modo immutabilis, indivisibilis, necessaria, aeterna.

14. I^a PARS. *Essentia est immutabilis in ratione essentiae.*

A. NOTIO. Immutabilitas est negatio mutabilitatis quae in eo est posita quod aliquid mutationis est capax. Mutatio definitur *transitus a potentia ad actum vel ab actu ad potentiam*.

Mutatio duplex est, extrinseca nempe et intrinseca: 1. *Extrinseca* est transitus *a non respectu ad respectum, vel e converso*. — 2. *Intrinseca* est transitus *a non esse alicujus intrinsecci ad esse hujus intrinsecci, vel e converso*.

Mutatio intrinseca duplex est: a) *Metaphysica* seu improprie dicta: est transitus a statu *non existentiae* ad statum *existentiae*, vel e converso. — b) *Physica* seu proprie dicta: est transitus

subjecti realis ab una forma ad aliam formam. Ipsa forma potest esse *substantialis* vel *accidentalis*, prout vel in materia prima duae formae substantiales se invicem excipiunt, vel substantia completa ab uno accidente transit ad aliud. In hac mutatione idem est subjectum quod successive subest termino a quo et termino ad quem mutationis.

Essentiis competit mutabilitas metaphysica, eo nimirum sensu quod in ordine reali vel non positae poni possunt, vel positae ab essendo deficere possunt. Iis competit mutabilitas physica secundum accidentia: ipsis enim accedere, vel ab iis recedere possunt diversae qualitates accidentales. At contendimus essentias esse physice immutabiles *in ratione essentiae*, seu repugnare ut aliqua essentia *fiat essentia alia per mutationem proprie dictam*. Sic homo qui ex essentia est animal rationale potest mutari secundum accidentia mutatione proprie dicta: transit enim ab uno accidente ad aliud; verum non potest mutari secundum essentiam mutatione proprie dicta seu non potest haberi idem subjectum quod ab una essentia transeat ad aliam.

B. PROB. Si essentia aliqua potest mutari mutatione proprie dicta in essentiam aliam, simul haberetur et non haberetur idem subjectum sub termino a quo mutationis et sub termino ad quem. Atqui hoc implicat. Ergo.

Prob. Maj. a) *Haberetur idem subjectum*: Supponitur enim fieri mutationem proprie dictam. Atqui identitas subjecti est essentialis huic mutationi. Ergo. b) *Non haberetur idem subjectum*: Mutatur essentia in essentiam aliam; essentia autem est ipsum subjectum; unde subjectum mutatur in aliud.

15. II^a PARS. *Essentia est certo modo indivisibilis.*

NOTIO. Duplex concipi potest essentiae divisibilitas:

Prior in eo ponitur quod essentia composita, sive cogitatione sive re, in suas partes resolvitur. Hanc possibilem esse manifestum est. — Posterior in eo ponitur quod *essentia, manens eadem, locupletatur vel spoliari potest nolitis ad essentiam spectantibus*. Haec divisibilitas *negatur de essentiis*; quod probatur eodem modo atque supra.

16. III^a PARS. *Essentia est certo modo necessaria.*

A. NOTIO. Triplex est necessitas : a) *In essendo*, qua essentia necessario existit. b) *Possibilitatis*, qua necessario est possibilis. c) *In praedicando*, quatenus necessario de ea quaedam praedicari possunt. — Prima necessitas *soli Deo* competit; ceterae essentiis vindicantur.

B. DECL. 1. Essentiae sunt diversi modi secundum quos imitabilis est essentia divina. Atqui hi modi sunt necessario possibiles. Ergo.

Prob. Min. Deus est infinite perfectus. Atqui ens infinite perfectum est necessario imitabile ad extra secundum modos sine fine varios. Ergo.

2. Essentia quaevis est immutabilis et indivisibilis; ergo semper et necessario quaedam de ea praedicari possunt.

17. IV^a PARS. *Essentia est certo modo aeterna.*

A. NOTIO. Aeternitas dicitur *durationem sine initio et sine fine*.

Duplex est : *positiva et negativa*. 1. *Positiva est realis*, vel *idealis*. a) *Realis*, seu *in essendo*, est *duratio in essendo tota simul, sine initio et sine fine*. Definitur a Boetio : « *Interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio.* » β) *Idealis*, statim in eo quod aliquid ab aeterno est cognitum. — 2. *Aeternitas negativa est indifferentia ad existendum in quavis parte durationis indefinitae*. — *Soli Deo* competit aeternitas *positiva realis*. — *Contendimus* essentiis competere aeternitatem *positivam idealem*, et aeternitatem *negativam*.

B. DECL. 1. Cuiusvis essentiae competit aeternitas *idealis*.

Ab aeterno intellectus divinus cognoscit omnes modos secundum quos essentia divina est imitabilis ad extra. Atqui hi varii modi sunt omnes essentiae rerum; ergo ab aeterno essentiae sunt cognitae ab intellectu divino.

2. Aeternitas *negativa* convenit : a) essentiis *finitis mere possibilibus*, uti ex se patet; b) essentiis *existentibus*, inspectis ut essentiis, eo sensu quod hae essentiae, inspectae uti formaliter sunt essentiae, possunt existere in quavis differentia temporis.

OBSERVA. Essentiae existentes, inspectae uti formaliter sunt existentes, jam determinantur ad certam temporis differentiam, proindeque aeternae jam non sunt.

ARTICULUS III.

DE POSSIBILITATE.

Praestituta notione potentiae et actus, inquiretur 1° quomodo possibilis a nihilo discriminetur. 2° Undenam possibilitatem suam mutant.

§ 1. *De potentia et actu.*

18. **Potentia.** A. NOTIO. Est *aptitudo ad varia agendum vel patiendum*. Ens instructum diversis potentiis dicitur esse in potentia ad diversa. — Illa ad quae natura est in potentia, dicuntur *actus*.

B. PARTITIO. 1. Res non existens aut existens potest concipi esse capax existendi, seu in potentia ad existendum. Haec res dicitur esse *unum ex possibilibus*; ejus potentia vocatur *objectiva* (h. e. potentia ad fieri objectum), *possibilitas logica*, simpliciter *possibilitas*; definitur : *aptitudo ad existendum*.

2. Res existens est in potentia ad agendum vel patiendum. Ista vero potentia dicitur *subjectiva, realis*. Definitur : *aptitudo ad formam suscipiendam, vel ad agendum, fundata in entitate reali subjecti*. — Potentia realis dupliciter dividitur :

a) *In activam et passivam* : α) *Activa est aptitudo agendi, seu principium agendi*. Est ipsa duplex prout terminus actionis, seu id quod fit, est immanens vel transiens. Principium quod immanenter agit, dicitur *vitale*. β) *Passiva est aptitudo patiendi, seu suscipiendi formam*. — b) *In naturalem, et obedientialem* : α) *Naturalis est potentia ad actum viribus naturae proportionatum*. — β) *Obedientialis est potentia ad recipiendam intrinsecus formam quae superat exigentiam et naturalem capacitatem naturae*.

19. **Actus.** Est de primis simplicibus; unde stricte non definitur; describitur : *perfectio quae acquiritur potentia quae ipsi respondet*. Dividitur aequae ac potentia.

1. Potentiae *logicae* respondet *actus essendi*.

2. Potentiae *reali* respondet forma recepta in *subjecto*. Est *substantialis* seu *actus formalis*, si recipitur in materia prima; *accidentalis*, si recipitur in substantia completa.

3. *Potentiae activae* respondet *operatio* seu *actio*.

4. *Potentiae passivae* respondet *terminus recentus*.

5. *Potentiae obdientiali passivae* respondet *forma supernaturalis*, puta *gratia* sanctificans, *habitus* infusus *virtutum*.

20. *Axiomata scholastica* de *potentia* et *actu* :

I^m. *In tantum aliquid est perfectum, in quantum est in actu, imperfectum in quantum est in potentia*. *Potentia* enim *realis*, in quantum est *potentia*, *actu* seu *perfectione* destituitur.

II^m. *Actus omnino purus est omnino perfectus*. Nam *actus purus* non est in *potentia* ad *ulteriorem* *perfectiorem*, nulla *perfectione* *privatur*. Atqui quod hujusemodi est, id omnino est *perfectum*.

NOTA. *Actus purus* ille est qui non est *admixtus* *potentiae*. *Duobus* modis *actus* potest *admisceri* *potentiae* : a) quia est *actus* *alicujus* *potentiae*, ut *anima* est *actus* *corporis*; β) quia ipse est in *potentia* ad *ulteriorem* *actum*.

III^m. *Actus purus in aliquo ordine est omnino perfectus, non simpliciter, sed secundum quid, h. e. in illo ordine*. *Ratio* est quod hic *actus purus* non est in *potentia* ad *ulteriorem* *perfectiorem*; unde habet *omnem* *perfectiorem* ad quam *aptitudinem* habet, seu quae *entibus* hujusce *ordinis* *competere* potest.

IV^m. *In tantum aliquid agit, in quantum est in actu; patitur vero in quantum est in potentia*. *Pati* enim est *acquirere* aut *amittere* *perfectiorem*; sed in tantum aliquid *acquirit* aut *amittit* *perfectiorem*, in quantum est in *potentia*. *Agere* autem est *operationem* *elicere*; sed *operatio* est *actus* *potentiae* *activae*. *Agere* ergo est *esse* in *actu*.

V^m. *Potentia, qua talis, nequit per semetipsam ad actum reduci, sed reducitur ab alio principio in actu*. Illud *axioma* cum *distinctione* *accipiendum* est, ne *penitus* *pervertatur* *libertas*. Sic autem *distingui* illud oportet : a) *Potentia objectiva* *reducitur* ab alio ad *actum*, *Conc.*; *potentia subjectiva*, *Subdist.* *potentia passiva*, *Conc.*; *potentia activa*, *Subdist.* *potentia activa necessario agens*, *Conc.*; *libere agens*, *Subdist.* *potentia activa libere agens* ab alio *reducitur ad actum primum*, *Conc.*; *ad actum secundum*, *Neg.* De *essentia* enim *talis* *potentiae* est ut, *constituta* in *actu* *primo* *completo*, seu *stipata* *omnibus* ad

agendum *requisitis*, sit *indifferens* ad *agendum*, et se ipsam *active* *determinet* ad *agendum*.

VI^m. *Omne ens mutabile constat potentia et actu*. *Esse* enim *mutabile* est *posse* *transire* ab uno ad aliud, ab una *forma* ad *aliam*. Sed *tale* *ens* *constat* ex *potentia* et *actu*.

Quibus *axiomatibus* *sequentia* *addantur* :

1. *Actus prior est potentia* (*intellige* : *simpliciter* *loquendo*, vi *axiomatis* *quinti*, non vero *secundum quid*, in *ente* enim *finito* *prior* est *potentia*). — 2. *Actus et potentia sunt contraria*. — 3. *Cujus est potentia, ejus est actus*. — 4. *Potentia frustra est quae non redigitur in actum*. — 5. *Ab actu ad potentiam valet consequentia*.

§ 2. De possibilium discrimine a nihilo.

21. *Possibile* est illud quod *esse* potest, sive *insuper* *existat*, sive non. *Possibile purum*, est illud quod *esse* quidem potest, *verumtamen* non est. — *Impossibile* est id quod *neque* est, *neque* *esse* potest. — *Nihilum* est id quod non est. Est duplex : a) *Existentiae*, seu *inadaequatum*; est id quod non *existit*, sive *existentiae* sit *capax* sive non. *Concipitur* *concipiendo* *ens* *adaequatum* et *negando* *existentiam*. b) *Nihilum essentiae*, seu *adaequatum*; est id quod *neque* *existit*, *neque* *existere* potest. *Talis* est *circulus quadratus*. *Concipitur* *concipiendo* *essentiam* et *adjiciendo* *negationem*.

22. *Patet pure possibile* *esse* *nihilum secundum existentiam*. *At nullatenus* est *idem* ac *nihilum secundum essentiam*. *Etenim* *nihilum* *secundum* *essentiam* *nunquam* *esse* potest, et *proinde* *idem* est ac *impossibile*; *possibile* vero *purum* non quidem est, sed *esse* potest, *adeoque* *idem* non est atque *impossibile*.

§ 3. De ratione proxima possibilitatis.

23. *Quaeritur* *undenam* *possibilia* *mutuentur* *suam* *possibilitatem*? — *Quae* *quaestio* *ita* *proponi* potest :

Tum *possibilia*, *tum* *impossibilia*, *sunt* *quidam* *complexus* *notarum*. Sic *homo* est *complexus* *notarum* « *animalis*, » et

« *rationalis*; » circulus quadratus est complexus notarum « *figuræ circularis* » et « *quadrati*. » — Itaque alii notarum complexus constituunt ordinem possibilium; alii ordinem impossibilium. Quaeritur *undenam complexus habeant quod sint possibles vel impossibles*; seu quod apti sunt aut inepti ad existendum.

Porro ut aliquid sit aptum ad existendum, seu ut sit *adaequate possibile*, duo requiruntur et sufficiunt :

a) Ut ex parte ipsius rei, seu ipsius complexus notarum, *non habeatur incapacitas ad existendum*. Haec aptitudo vocatur *possibilitas intrinseca, absoluta*. b) Ut habeatur *aliud ens*, quod aptum sit ut ad existentiam traducat id quod possibilitate intrinseca gaudet. Ista aptitudo illius alterius entis, vocatur *possibilitas extrinseca rei quae existentia donari potest*. Dicitur etiam *possibilitas relativa*. — Porro ab omnipotentia divina repetitur quod ea omnia quibus est *possibilitas intrinseca*, ad existentiam traduci queant.

DE POSSIBILITATE INTRINSECA possibilium duo quaeruntur :

1. Undenam *proxime* habeant *possibilia* quod *sint intrinsecus apta traduci ad existentiam*; seu undenam alii complexus notarum proxime habeant quod, quantum est ex se, non sint inepti ad existendum; undenam alii complexus ex se solis jam sint inepti ad existendum.

2. Quodnam sit *fundamentum possibilium*. De hoc in § seq.

24. Sententiae. PRIMA CLASSIS autumat *possibilium absolutam possibilitatem oriri ex ipsismet possibilibus*. — Ulterius

a) Juxta fatalistas, ista ratio est ipsa *possibilium existentia*. b) Juxta plerosque *possibilitas emergit ex ipsis essentiis*.

SECUNDA CLASSIS asserit *possibilitatem absolutam possibilium oriri ex aliquo extrinseco ipsis possibilibus*. — Ulterius a) Juxta quosdam, *possibilitas intrinseca pendet ab intellectu humano*; h. e. intrinsecus *possibilia* sunt *capacia existentiam nancisci*, quia ut talia intellectu cogitantur. b) Juxta Ockam oritur *a divina potentia* h. e. *possibilia capacia* sunt *existentia donari*, eo quod Deus potens est ea producere. c) Juxta Cartesium, *pendet a libera voluntate Dei*; seu alia sunt *possibilia*, alia vero *impossibilia* quia Deus id libere voluit.

Thesis 3. *Essentiarum possibilitas intrinseca non oritur proxime ex aliquo extrinseco possibilibus*; sive illud extrinsecum ponatur esse *potentia divina*, sive *libera Dei voluntas*, sive *intellectus humanus*. Sed oritur ex aliquo possibilibus intrinseco; non tamen ex eorum *existentia*, sed ex *notis constitutivis*.

25. I^a PARS. *Possibilitas intrinseca non pendet ab actuali existentia rerum.*

Sensus. Ratio cur aliquis notarum complexus in se non habeat *incapacitatem ad existendum*, non est quia aliquando existit.

Prob. Ista sententia supponit ea tantum esse *possibilia*, quae existunt. Atqui hoc esse falsum constat tum ex *libertate Dei*, ejusque *infinita perfectione*, tum ex *libertate hominis*. Ergo.

26. II^a PARS. *Non pendet ab intellectu humano.*

Prob. Illud non pendet ab intellectu quod a) *conceptui et iudicio intellectus necessario praesupponitur*; b) *intellectu humano non dato*, adhuc est *possibile*. Atqui *possibilitas intrinseca* a) *conceptui et iudicio intellectus necessario praesupponitur*; b) *intellectu humano non dato*, adhuc *habetur*. Ergo.

Prob. 1^a pars Min. a) *Objectum praesupponitur intellectui quoad id quod concipitur*: intellectus enim non facit *objectum*. b) *Evidentia objectiva*, et proinde *convenientia praedicati cum subjecto* ejusque *possibilitas intrinseca*, praesupponitur *iudicio certo*: nam *judicium certum* per hanc *veritatem determinatur*.

Prob. 2^a pars Min. Antequam Deus hominum genus condidit, adeoque antequam *existebat intellectus humanus*, *possibilis erat homo*, *possibiliaque erant omnia creata*.

27. III^a PARS. *Non pendet a divina potentia.*

Prob. *Possibilitatem intrinsecam pendere a divina potentia*, altero ex his modis *intelligi deberet*: a) *Alia sunt possibilia*, alia *impossibilia*, quia Deus alia *facere potest*, alia *non potest*; b) *alia sunt possibilia*, alia *impossibilia*, quia Deus alia *efficit possibilia*, alia *efficit impossibilia*. Atqui ex utroque fluunt *absurda*. Ergo.

Prob. 1^a pars Min. Consequens esset a) *Deum propria limitatione et impotentia non omnia posse facere*; b) *potentiam Dei adaequate esse cognoscendam ut certo cognosci possit aliquid*

esse impossibile. Atqui utrumque est absurdum : ex altero enim sequeretur Deum esse finitum; alterum vero contrariatur experientiae. Ergo.

Prob. 2^a pars Min. Dicendum esset Deum, necessario agentem, alia efficere possibilea, alia impossibilea. Patet quia secus possibilitas penderet a divina voluntate, haec vero est sententia de qua agetur parte sequenti. — Atqui hoc esse absurdum patet, quia non nisi ob suam imperfectam potentiam Deus non potuisset alia facere possibilea quam quae fecit.

28. IV^a PARS. *Non pendet a divina voluntate.*

PROB. Si possibilitas intrinseca pendet a divina voluntate, nullum est homini medium naturale cognoscendi aliquid praeter existentia esse possibile vel esse impossibile. Atqui hoc contrariatur experientiae; ergo possibilitas intrinseca non pendet a divina voluntate.

Patet major quia actus liber divinae voluntatis, citra revelationem, intellectui humano est inscrutabilis.

29. V^a PARS. *Oritur ex possibilem notis constitutivis.*

PROB. Possibilitas intrinseca ex illo oritur, e quo oritur : a) quod singulae notae sint possibilea; b) quod complexus notarum sit possibilis, h. e. quod notae coexistere possint in eodem subjecto. Atqui ex essentiis rerum oritur utrumque. Ergo.

Prob. 1^a pars Min. Singulae notae sunt possibilea ex eo quod singulae sunt aliquis modus essendi, illud autem habent proxime ex essentia sua. Ergo.

Prob. 2^a pars Min. Posse existere in eodem subjecto, est idem atque non repugnare; hoc autem idem est ac se mutuo non excludere, se mutuo non negare. Atqui ex essentiis notarum oritur quod una nota non sit negatio alterius.

§ 4. *De ultimo fundamento possibilem.*

Sensus quaestionis. Probatum est possibilitatem intrinsecam possibilem proxime emergere ex essentiis. Manet ut quaeratur utrum agnoscat ulterius fundamentum extra ipsas essentias. Quae quaestio sic etiam proponitur : *Utrum possibilea possibilitatem suam habeant a se an ab alio.*

Thesis 4. *Possiblea in essentia divina agnoscunt fundamentum suum ultimum et virtuale; formaliter autem per Dei intellectionem constituuntur in ordine ideali.*

30. I^a PARS. A. *Essentia divina est fundamentum possibilem.*

PROB. Quod ex constitutione sua est exemplatum alterius, in hoc altero fundatur. Atqui possibilea, seu essentiae finitae, ex intrinseca sua constitutione sunt exemplata essentiae divinae. Ergo possibilea fundantur in essentia divina.

Prob. Min. Deus est infinite perfectus. Atqui infinita perfectio requirit ut nihil sit possibile, nisi quod imitatur quodammodo essentiam entis infiniti. Ergo omne possibile est ex intrinseca sua ratione imitatio essentiae Dei.

B. Istud fundamentum non est formale sed virtuale.

PROB. Essentia divina est fundamentum possibilem, eo modo quo est exemplar eorum. Atqui non est exemplar formale, sed eminentiale et virtuale. Ergo.

Prob. Min. Quod non continet possibilea secundum eandem formam, sed secundum modum multo perfectiorem, non est exemplar formale possibilem. Atqui essentia Dei non continet possibilea secundum eandem formam, sed multo perfectius; nihil enim est univocum Deo et creatis. Ergo.

31. II^a PARS. *Possiblea sunt formaliter in intellectu divino.*

PROB. Intellectus divinus, eo quod est infinite perfectus, perfectissime cognoscit essentiam divinam, non tantum uti est in se, sed etiam uti est in ordine ad alia, seu uti est imitabilis. Atqui ut tali modo nota sit essentia divina, requiritur ut termini imitabilitatis divinae, seu possibilea prout habent ordinem et connexionem ad essentiam divinam, secundum propriam formam sint objectum intellectus divini. Ergo possibilea secundum propriam formam sunt nota intellectui divino, seu per intellectionem Dei constituuntur formaliter in ordine ideali.

ARTICULUS IV.

DE DISTINCTIONE INTER ESSENTIAM FINITAM EJUSQUE
EXISTENTIAM.

§ 1. *Exponitur quaestio.*

32. Notiones. 1. *Essentia realis* intelligitur omne ens extra statum possibilitatis objectivæ, sive sit substantia, sive sit accidens. — *Essentia realis existens* est *essentia posita extra statum possibilitatis, actualiter præsens in ordine physico.* — Inde existentia est id quo ens constituitur extra causas et præsens in ordine physico.

Quaestio. Inter essentiam divinam et ejus existentiam, nullam dari distinctionem, ne rationis quidem, in theologia naturali probatur. Igitur de *sola essentia creata* movetur quaestio, et cum non existat nisi essentia determinata, in qua videlicet esse contrahitur per aliquem modum essendi, circa eam solam examen instituendum venit. Quaeritur itaque utrum inter *essentiam creatam* ejusque *existentiam* vigeat *distinctio realis*, an *rationis* dumtaxat; sive aliter, utrum essentia aliqua realis, puta Petrus, cogitatio Petri, color corporis, sit existens per *ipsammet realitatem essentiae*, an per aliquid ei *superadditum*, quod intrinsecus huic essentiae sit unitum et quo haec sit formaliter existens.

Quaestio, examini heic subjecta, sic evolvitur :

Ex his quæ alibi disputantur, intellectus intelligens est quidem unum ens, sed est compositum ex duobus realiter distinctis, ex intellectu nempe, qui ex se est potentia subjectiva intelligendi, et ex intellectione, quæ educitur ex hac potentia, redditque eam actualiter intelligentem. Pariter corpus album est ens unum compositum, constans ex substantia, quæ ex se est in potentia ad varios colores, et ex albedine, quæ educitur ex potentia corporis et hanc potentiam actuat.

Jamvero quaeritur num simili aliqua ratione essentia existens sit realiter composita ex duobus, ex essentia reali quæ secundum se sit in potentia ad existendum, et ex existentia quæ realiter educatur ex

potentia essentiae, hanc potentiam actuat, huic essentiae intrinsecus uniat, eamque faciat actu existentem; an sit existens ratione ipsius essentiae realis.

33. *Sententiae affirmanti* realem distinctionem subscribunt Scotus, Cajetanus, Capreolus, Fonseca, Sylv. Maurus, Conimbricenses, cl. Liberatore, cl. Cornoldi, cl. Schifflini, cl. Desan.

Sententiae neganti realem distinctionem suffragantur Henricus Gandavensis, Durandus, Vasquez, Suarez, Tongiorgi, cl. Palmieri, cl. Pesch.

De mente Angelici disputatur.

§ 2. *Resolvitur quaestio.*

Thesis 5. *Essentia realis et existentia non realiter sed ratione dumtaxat inter se distinguuntur.*

34. I^a PARS. *Rejicitur distinctio realis.*

Prob. I^m ARG. Essentia realis et existentia eatenus valerent esse realiter distinctae, quatenus valerent realiter esse unitae. Atqui nequeunt uniri realiter, sed tantum ratione. Ergo.

Prob. Min. Illa non realiter uniuntur, quorum unum tale est ut nec alterum realiter perficiat nec ab eo perficiatur. Atqui ex essentia et existentia, una, scilicet existentia, talis est ut nec essentiam realiter perficiat nec ab ea perficiatur. Ergo.

Prob. Min. Illud nec realiter perficit nec perficitur, quod nihil habet sibi proprium quo perficiat nec quo perficiatur, seu cui nulla realitas propria subest. Atqui existentiae nulla realitas propria subest. Ergo.

Prob. Min. Si existentiae aliqua realitas propria subest, haec realitas existentiae ab existentia realiter distinguitur, vel non distinguitur. Atqui neutrum dici potest. Ergo.

Prob. Min. Si *primum* asseritur, redit quaestio et fit processus in infinitum. Si *alterum* asseritur, nulla est ratio asserendi priorem essentiam realiter distingui ab existentia.

II^m ARG. Quo aliquid differt a nihilo, eo est existens. Atqui essentia realis differt a nihilo per ipsammet suam realitatem. Ergo est existens per suam realitatem.

Patet major quia non datur medium inter nihilum secundum existentiam et non nihilum secundum existentiam.

Patet minor quia essentia realis differt a nihilo per id quo est extra statum merae possibilitatis, aut etiam per id quo formaliter extra causas suas sistitur; sed ratione realitatis suae est extra statum merae possibilitatis, et sistitur formaliter extra suas causas. Ergo.

35. II^a PARS. Astruitur distinctio rationis.

Prob. Illa distinguuntur ratione cum fundamento in re, quorum unum concipitur sine altero, seu quorum conceptus sunt formaliter diversi. Atqui essentia realis concipi potest, non concepta explicite existentia. Ergo.

Prob. Min. Qui rem concipit ut essentiam, eam concipit ut certae speciei, certi ordinis entium, primo ab aliis essentiis discretam; contra qui rem concipit ut existentem, eam cogitat ut formaliter extra nihilum positam et praesentem in ordine physico. Atqui qui primum concipit, non concipit explicite alterum. Ergo.

36. Obj. 1. Essentia est potentia, existentia est actus. Atqui potentia realiter ab actu distinguitur. Ergo essentia realiter distinguitur ab essentia.

Patet minor, quia nil seipsum recipit.

Resp. Dist. Maj. Essentia in statu possibilitatis est potentia *objectiva*, *Conc.*; essentia in statu reali est potentia *subjectiva*, *Subd.* relate ad perfectiones accidentales, *Conc.*; relate ad actum existendi, *Subd.* est potentia *realiter*, et existentia est *actus physicus*, *Neg.*; est potentia *logice* et existentia est *actus metaphysicus*, seu essentia considerari potest abstractione facta ab existentia reali, *Conc. Cdt. Min.* Potentia *realis* distinguitur realiter ab actu *physico*, *Conc.*; potentia *logica* ab actu *metaphysico*, *Neg.*; *Dist. Cons.* Essentia in statu possibilitatis distinguitur realiter ab existentia, distinctione negativa, *Conc.*; essentia *realis*, *Neg.*

Obj. 2. Existentia non distincta ab essentia, est esse irreceptum. Atqui repugnat ut existentia creata sit esse irreceptum.

Prob. Min. Repugnat ut esse creatum sit infinitum. Atqui esse irreceptum est infinitum; nam non habet quo limitetur.

Resp. Dist. Existentia non distincta ab essentia est esse irreceptum h. e. *non est recepta ab alio* nempe a causa efficiente, *Neg.*; est esse irreceptum h. e. non recipitur in alio tamquam in typo praevio, *Conc.*; *Cdt. Min.*

Ad prob. Conc. Maj. Dist. Min. eodem modo. — **Ad prob. Dist.** esse irreceptum h. e. essentia quae non est *ab alio*, sed quae est *a se*, non habet quo limitetur, *Conc.*; essentia quae est *ab alio*, sed quae non est *in alio*, seu quae non est distincta ab existentia, non habet quo limitatur. *Neg.* Etenim limitetur per ipsammet realitatem suam, seu essentiam, quacum identificatur, haec enim est modus finitus imitans essentiam divinam.

ARTICULUS V.

DE PRINCIPIIS QUAE EX NOTIONE ENTIS

IMMEDIATE EFFLORESCUNT.

37. Praenota. 1. Alia principia definiunt rerum causas proximas aut ultimas, intinsecas aut extrinsecas, proprias aut communes. Alia autem expriment relationes quae inter diversas res vigent: dimanant ex consideratione essentialium et mutua harum comparatione.

2. Singulis scientiis tum physicis tum metaphysicis sua sunt principia, efflorescentia ex consideratione objecti sui et ex comparatione partium. — Quare Ontologiae sua pariter sunt principia, ad quae devenit perpendendo suprema rerum genera, generumque perfectiones.

3. Quaedam principia emergunt ex notione entis. Cum conceptus entis imbibat omnes ideas rerum, principia quae ex idea objectiva entis immediate emergunt, *prima* sunt principia, ac ceterorum principiorum fundamentum.

Quaestiones. Quaritur a) *quaenam sint principia prima*; b) *utrum aliquod principium sit ceteris principiis natura et suppositione prius*. — Illud vero principium dicitur ceteris prius esse natura, in virtute cuius cetera affirmantur, et quod ipsum rationem sui in nullo alio habet.

Thesis. 6. Ex notione entis immediate enascuntur principia

identitatis, contradictionis, exclusi medii. Illorum autem principiorum primum est principium contradictionis.

38. 1^a PARS. 1. *Principium identitatis*, « quod est, est, » *emergit ex conceptu entis*. Intellectus enim considerans ens, et in ente actum essendi percipiens, actum essendi de ente affirmare potest; hoc autem fit eliciendo iudicium: « ens est » seu « quod est, est; » vel etiam « quod non est, illud non est. »

2. *Principium contradictionis*: « nihil potest simul esse et non esse, » *emergit ex conceptu entis*. Intellectus comparat ens cum non ente; cernit unum non esse alterum, nec posse esse alterum. Unde affirmat: « ens non potest esse non ens » seu « nihil potest simul esse et non esse. »

Porro in hoc principio « nihil, » idem audit atque *nulla res*; termino autem *rei* intelligitur quidquid potest excogitari, sive actu in ordine rerum sit positum sive non. In eodem principio « esse » sumitur tum absolute et simpliciter, tum secundum quid et relative pro « esse tali. » Igitur sensus principii est: « nulla res potest simul existere et non existere, neque simul potest esse talis et non esse talis. »

3. *Principium exclusi medii* « quodvis aut est aut non est, » *efflorescit immediate ex conceptu entis*. Intellectus comparat ens et non ens, cernit negare unum esse affirmare alterum, nec dari medium; hinc affirmat: « quodvis aut est aut non est. »

39. II^a PARS. PROB. Ut principium contradictionis dicendum sit primum, sufficit: a) ut principium exclusi medii habeat in illo fundamentum et rationem sui; b) ut id, quod affirmatur per principium identitatis, non sit diversum ab eo quod affirmatur per principium contradictionis. Atqui utrumque obtinet.

Decl. 1^a pars Min. Ratio cur certum sit quodvis aut esse aut non esse, nec dari inter haec medium, ista, inquam, ratio est quia certum est *nihil posse simul esse et non esse*. Ergo quod affirmatur per principium exclusi medii, habet fundamentum et rationem sui in principio contradictionis.

Prob. 2^a pars Min. Principium et affirmatio « id quod est, est, » huic aequivalet « id quod est, dum est, certo et necessario est. » Atqui ista affirmatio non differt realiter ab eo quod

affirmatur per principium contradictionis. Ergo id quod affirmatur per principium identitatis non est diversum ab eo quod affirmatur per principium contradictionis.

Patet major quia intellectus ponit iudicium « quod est, est » quia percipit praedicatum certo et necessario inesse subjecto; ita vero non inest subjecto, nisi dum subjectum est.

APPENDIX.

DE ENTE RATIONIS.

40. Intellectus cogitare potest a) entia quae extra intellectum esse habent; b) entia quae extra intellectum esse habere possunt, seu possibilis; c) entia quae extra intellectum esse habere nequeunt. — Repraesentatio entium triplicis illius speciei procedit ab activitate mentis et intellectui inhaeret; quare omne ens vocari aliquatenus potest ens *rationis*. Illud tamen vocabulum servatur tertiae speciei entium, propterea quod illis non obtingit aliud esse objectivum. Entia primae et secundae speciei vocantur entia *realia*.

Ex his constat ens rationis rite definiri: « id quod habet esse objective tantum in intellectu, seu id quod a ratione cogitatur ut ens, cum tamen in se non habeat entitatem. »

Dari entia rationis, quae nempe a mente cogitantur ut entia et tamen esse objective in sola mente habent, manifestum est quia *impossibilia* (v. g. circulus quadratus), negationes et privationes (e. g. vacuum, extensio extramundana, tenebrae, mors), cogitantur a ratione ut entia, siquidem de his iudicamus et loquimur; jamvero in sola mente esse objective habent.

Observa. 1. Esse entium rationis vocatur *esse diminutum*. Ens enim a significatione propria transfertur ad minus propriam.

2. Entia rationis sunt vera secundum *praedicationem* non secundum *realitatem*, h. e. vera est propositio in qua ipsa enuntiantur, non autem vere existunt.

CAPUT II.

DE PROPRIETATIBUS ENTIS.

41. Prologus. 1. Proprietas transcendentalis entis est id quod cum ente necessario connectitur et convenit omnibus entibus in quantum sunt entia, non vero in quantum sunt talis vel talis speciei.

2. Triplex est entis proprietas: a) *Unitas*, quae convenit enti absolute inspecto; b) *Veritas* quae convenit enti prout ad intellectum habet ordinem; c) *Bonitas* quae enti convenit quatenus appetitum respicit. — Quare istud caput in tres articulos dividitur.

ARTICULUS I.

DE UNITATE TRANSCENDENTALI ENTIS.

Unitati opponuntur pluralitas et distinctio; de pluralitate dicitur in tertia parte; de distinctione autem, postquam de unitate actum fuerit.

§ 1. De unitate quae entibus competit.

42. Notiones. *Definitio*. 1. *Unum* addit enti negationem divisionis: Unum nihil aliud significat quam *ens indivisum*, et ex hoc ipso apparet quod unum convertitur cum ente.

2. *Unitas* entis, seu ejus *indivisio*, adaequate inspecta, tum in eo reponitur quod alia constitutivorum entis ab aliis non separentur, neque separari valeant, essentia remanente in singulis; tum in eo quod ejus realitas non multiplicetur in pluribus. In utroque enim casu exurgit *pluralitas*, in primo quidem entium diversae speciei, in altero vero entium ejusdem speciei. — Sic unitas hominis in eo consistit quod anima non sit separata a corpore, quod non possit ita separari ut essentia humana praedicetur de utraque parte seorsim ab altera, deni-

que quod complexus non multiplicetur in pluribus individuis.

Divisio. 1. Ex modo dictis apparet dari unitatem formalem et individualementem: a) *formalis* seu *essentialis* stat in eo quod essentia entis dividi nequit in *plures essentias ejusdem adaequatae denominationis*; b) *individualis* stat in eo quod ens dividi non potest in *plura entia quae essent illud ipsum ens*. Quod hac unitate gaudet, dicitur *individuum, singulare*.

2. *Unitas formalis* est *simplicitatis* aut *compositionis* prouti abest aut adest compositio ex partibus.

3. *Unum est per se* aut *per accidens*:

a) *Unum per se* est *essentia completa*. Si est composita, constat partibus distinctis aut ratione aut realiter. — Partes realiter distinctae seu physicae quae constituunt ens unum per se, sunt substantiales vel integrantes. Sic substantia corporea completa constituitur ex materia et ex forma, quarum utraque est substantia incompleta; corpus humanum, constitutum ex materia et ex forma, complectitur varia membra quae dicuntur partes integrantes, quia ex his exurgit substantia integra. — Partes ratione distinctae seu *metaphysicae* sunt α) *genus* et *differentia specifica*; β) *essentia realis* ejusque *existentia*; γ) *individuum* et *principium individuationis*; δ) *natura* et *suppositum*.

b) *Unum per accidens* coalescit ex unione entis jam substantialiter completi et integri et *ex ulterioribus determinationibus*. Efflorescit duobus modis: α) *Unione intrinseca essentiae cum ente ex ejus potentia educto, ei contingentem inhaerenti et accidentaliter perficienti*. Talis est unio substantiae et accidentis, puta corporis et coloris, animae et scientiae, animae et sanctitatis etc. β) *Unione extrinseca rerum distinctarum*.

Unio extrinseca tripliciter fit: α) *Cum plura copulantur ad unum constituendum ex ordinatione intellectus humani*; sic lapides ordinantur ut exurgat domus una. *Unitas* vocatur *artificialis*. — β) *Cum plures personae uniuntur ad unum finem prosequendum*. Vocatur *moralis*. — γ) *Cum plura juxtaponuntur aut in eodem loco uniuntur*. Est *unitas purae aggregationis*.

Thesis 7. Omne ens est unum, gaudetque tum unitate individuali tum unitate formali.

43. I^a PARS. *Omne ens est unum, seu indivisum.*

PROB. Ens est aut simplex aut compositum. Atqui tum ens simplex tum ens compositum est unum, h. e. indivisum. Ergo omne ens est unum.

Prob. 1^a pars Min. Ens simplex non constat ex partibus. Ergo non tantum est indivisum sed et indivisibile.

Prob. 2^a pars Min. Ut ens sit compositum, oportet ut non sit divisum; ut enim partes sint compositae (simul positae), oportet ut non sint divisae. Ergo ut ens dici queat compositum, oportet ut sit unum.

44. II^a PARS. *Omne ens est individuum.*

Sensus: Nullum ens dividi potest in plura entia quae essent illud ens totum et idem.

PROB. Repugnat dari universalia a parte rei. Atqui eo quod ens non esset individuum, consequens esset dari universalia a parte rei. Ergo repugnat ens non esse singulare.

45. III^a PARS. *Omne ens gaudet unitate formali.*

PROB. Omne ens habet essentiam suam. Atqui essentia quaevis gaudet unitate formali; patet quia est indivisibilis. Ergo.

§ 2. — *De principio individuationis.*

Modo probatum est omne ens esse individuum. Jam investigandum est quid sit illud quo ens intrinsecus determinatur ad hoc ut sit individuum, seu dividi nequeat in plura quae essent illud ens; illud vero determinativum vocatur principium individuationis. — Quaestio versatur circa omne ens, sive sit substantia sive accidens, sive sit simplex sive compositum, sive sit ejusdem speciei ac alia quaedam entia, sive unicum (1).

(1) Aliud est principium individuationis, aliud sunt notae individuantes. Principium enim individuationis est id quo *ens reale individuatur*; notae autem individuantes sunt notae quibus *conceptus individuatur* seu quibus conceptus evadit singularis. — Rei enim existentis in ordine reali haberi possunt conceptus varii: concipi potest natura communis seu specifica, qui conceptus repraesentat

46. Sententiae. I^a est Thomistarum, sequentiaque perhibet: a) Entia pertinentia ad eandem spectem individuantur per materiam signatam. Juxta alios, materia signata est materia affecta certa quantitate, juxta alios est materia capax certae quantitatis. b) Itaque ens ab omni materia expers est unicum in sua specie; secus enim non singularizaretur. Tale autem ens per ipsam suam realitatem est individuum.

II^a SENT. videtur esse Scoti et eam tenet Fonseca. *Res fit individua per modum ex natura rei distinctum ab ipsa.*

III^a SENTENTIA est Vasquezii, Durandi, Toleti et Suarezii. Juxta hanc sententiam quaevis realitas, sive simplex sit sive composita, sive substantia sive accidens, est singularis per ipsammet suam realitatem: proinde principium formale individuationis non est realiter distinctum a re individuata, sed ratione dumtaxat. — Distinctio autem rationis huc redit, quod per conceptum praecisivum concipi potest natura realis quae est in Petro, quin concipiatur expresse hanc naturam Petri esse distinctam a ceteris. Hic conceptus est objective realis quoad id quod concipitur, non vero quoad modum concipiendi.

Thesis 8. Omne ens est individuum per realitatem suam.

47. PROB. I^m ARG. Petitur ex triplici absurdo:

1. Ex eo quod aliquod ens singularizaretur per aliquid superadditum, consequens foret illud ens per se non esse individuum, et proinde illud per se esse universale. Atqui absurdum est ullum ens reale per se esse universale. Ergo.

2. Istud superadditum enti reali, vel individuatur per se vel per aliud. Atqui neutrum dici potest. Ergo nihil superadditur quo individuatur ens reale.

cetera individua ejusdem speciei; praeter essentiam, concipi possunt varia accidentia quae et ipsa aliis individuis competere possunt; praeter essentiam et varia accidentia, concipi possunt variae notae individuantes in dialectica recensitae, quibus discernuntur varia individua inter se, et gignitur conceptus singularis unius rei repraesentativus. Verum neque notae istae objectivae realiter distinguuntur ab essentia, neque realitas individui per eas a ceteris individuis distinguitur.

Patet major quia istud superadditum debet esse singularizatum; secus enim neque ens cui superadditur esset per se individuum, neque id quod superadditur; igitur compositum non valeret individuari.

Prob. 1^a pars Min. Circa hoc aliud redit quaestio, et inducitur processus in infinitum. Ergo.

Prob. 2^a pars Min. Si istud principium per se individuatur, nulla est ratio asserendi aliud ens reale indigere principio a se distincto, ad hoc ut individuatur.

5. Ex sententia Thomistarum consequens est in entibus immaterialibus per se subsistentibus tot naturaliter debere esse species, quot sunt individua. Atqui hoc videtur esse absurdum; etenim nulla datur ratio cur Deus non posset creare duos angelos ejusdem speciei. Ergo.

Si ais: Istud ens est necessario unicum in sua specie quod non potest multiplicari. Atqui forma immaterialis non potest multiplicari. Ergo specie differt ab omni alia forma immateriali.

Prob. Min. Forma immaterialis est abstracta a materia. Atqui forma abstracta a materia non potest multiplicari. Ergo.

Resp. Dist. Maj. Illud est necessario unicum quod non potest multiplicari, neque per generationem, neque per *creationem*, *Conc.*; quod non potest multiplicari per *generationem*, *Neg.*; *Cdt. Min.* Forma immaterialis non potest multiplicari per *generationem*, *Conc.*; per *creationem*, *Neg.* — Ad prob. minoris,

Conc. Maj.; *Dist. Min.* eodem modo.

II^m ARG. Ens est individuum per illud quo primo, seu ratione sui, non vero ratione alterius, repugnat illud ens dividi in plura quae essent ipsum illud ens. Atqui per ipsammet realitatem suam regnat primo, seu ratione ipsiusmet realitatis, ut quodvis ens dividatur in plura quae essent illud ipsum ens. Ergo quodvis ens est individuum per ipsammet suam realitatem.

48. Schol. 1^m. Materia dici potest principium *manifestativum* individuationis. Etenim a materia, utpote sensibili, petuntur plures *notae individuantes*, quibus nempe varia individua inter se distinguere solemus. — Deinde materia est principium quo *multiplicantur individua corporea*, siquidem formae materiales ex potentia materiae educuntur; speciatim vero est principium quo *multiplicantur individua animalia*.

Scholion. 2^m. Sequentia vocabula: « *Essentia et natura humana communis, specifica, abstracte concepta* » duplici significato usurpari possunt: a) *pro conceptu speciei* repraesentante plurius distributive sumptorum essentiam completam; b) *pro eo quod praecise in individuis huic conceptui respondet*, omissis ceteris quae realiter identificarentur cum formalitate concepta; proin pro natura reali quatenus concipitur, non concepto subjecto, nec concepta individuatione, et quatenus est id quo individuum est simile aliis.

§ 3. De distinctione.

Distinctio est negatio identitatis; est duplex, *realis* nempe et *logica* sive rationis.

49. *Distinctio realis* est absentia identitatis in re, independenter a consideratione mentis; quare habetur cum una res non est a parte rei alia.

Distinctio realis est duplex: a) Altera habetur inter res *divisas* a se mutuo. Sic distinguitur Petrus a Paulo. b) Altera inter res *intrinsecus unitas*: hac distinguuntur totum et pars, materia et forma, substantia et accidens absolutum. Admittit gradus pro indole entitatis ab alia distinctae. Minima dicitur *modalis*; ea distinguitur *modus*, puta ubi et quando, a substantia.

50. *Distinctio rationis* habetur cum una eademque res diversis conceptibus concipitur. Quare non habentur plura distincta nisi in mente; objecto quidem tribuitur pluralitas, verum per denominationem extrinsecam. Est duplex:

1. *Rationis ratiocinantis*, seu *logica*; habetur cum res una concipitur conceptibus pluribus qui easdem notas habent, seu quorum alii aliis substitui possunt. Conceptus dicuntur *formaliter iidem*. Tales sunt conceptus Tullii et Ciceronis.

2. *Rationis ratiocinatae*, seu rationis cum *fundamento in re*, seu *metaphysica*, seu *virtualis*; habetur cum res una concipitur conceptibus qui explicite diversas notas habent. Hi conceptus dicuntur *formaliter diversi*. — *Distinctio vocatur virtualis* quia res est virtualiter multiplex, seu multis rebus aequivalet.

OBSERVA. a) Singuli conceptus rem totam repraesentant, sed

non totaliter; ideoque sunt *praecisivi*, non vero *exclusivi*, h. e. unus conceptus non exprimit id quod alter exprimit, et proinde ab eo praescindit; sed non excludit a suo objecto consortium illius quod alter exprimit.

b) Notae conceptae inesse possunt rei diversis modis :
 a) secundum *rationem propriam* qua concipiuntur; tales notae vocantur *formalitates rei*; sic in homine notae animalitatis et rationalitatis habentur ea ratione qua cogitantur; β) modo *excellentiore* quam cogitantur; tales notae dicuntur inesse rei *eminenter*; vocantur formalitates, licet minus proprie; sic omnes perfectiones habentur in Deo modo perfectiori quam repraesentantur conceptibus nostris; γ) modo *deficiente*; dicuntur rei inesse *analogice*.

c) Praecipuae formalitates rei sunt *gradus metaphysici* entis, seu praedicata *essentialia* quae enti competunt. Dicuntur *gradus*, tum quia ens per ea descendit ad determinatum individuum, tum quia per ea gradatim ascendimus in rei cognitionem. Alii dicuntur *generici* v. g. substantia, vivens, animal; alii *specifici*, ut homo, leo; alii *differentiales*, ut rationale et irrationale; alii *individuantes*, ut Petrus, Bucephalus.

5. Distinctio praefata est duplex : *perfecta* et *imperfecta* :

a) *Perfecta* habetur inter formalitates ejusdem rei quarum *neutra in conceptu suo, etiam implicite et confuse, includit id quod explicite per alteram formalitatem dicitur*. Tales sunt animalitas et rationalitas.

b) *Imperfecta* datur inter formalitates ejusdem rei quarum *utraque alteram in suo conceptu, saltem implicite et confuse, includit*. Sic justitia, quatenus praedicatur de Deo, inseparabilis est a misericordia, et eam implicite in suo conceptu includit; vicissim misericordia divina implicite includit justitiam. Nam justitia quatenus praedicatur de Deo dici debet infinite perfecta; sic vero implicite includit cetera attributa divina, quorum diversa est ratio formalis.

51. SIGNA DISTINCTIONIS REALIS sunt a) separabilitas mutua; b) repugnantia inter conceptus objectivos; c) separabilitas non mutua, qualis habetur, v. gr. inter animam et actum cogitandi, corpus et ubicationem, vel colorem, vel calorem; d) productio

unius ab altero. — Attamen dari potest distinctio realis, licet nullum ex his signis deprehendatur. Sic potentia operandi distinguitur a natura; desunt tamen signa praefata.

DE FUNDAMENTO DISTINCTIONIS RATIONIS.

Quaeritur quomodo fiat ut uni eidemque rei diversae formalitates, diversique gradus metaphysici competant, ita ut eorum ratione res concipiatur conceptibus formaliter diversis, quorum singuli inadaequate rem totam repraesentant.

52. Sententiae. 1. Juxta *Scotistas* formalitates rei distinguuntur *actu, objective, ex natura rei ante omnem intellectus operationem*; attamen non distinguuntur *ut res a re*. — Haec distinctio vocatur *formalis*, propterea quod habetur inter *formalitates diversas*; non autem est *realis*, haec enim habetur inter res. Talis autem objectiva distinctio fundamentum praebet conceptibus diversis (1).

2. Juxta nonnullos *Thomistas* una eademque essentia absoluta, independenter ab omni intellectus operatione, capax est suscipiendi sine contradictione praedicata constitutiva intrinsecus contradictoria. Exin objectum ex natura sua, independenter a mentis conceptibus, est virtualiter distinctum, seu aequivalet pluribus objectis distinctis.

3. Juxta *Suarezium* et alios bene multos fundamentum distinctionis est tum *perfectio rei*, tum *imperfectio intellectus*.

Perfectio rei : Res enim, conceptibus repraesentata, potest quoad perfectionem aequivalere diversis perfectionibus, quae in pluribus entibus separatim reperiri possunt : sic v. g. perfectio essentiae divinae eminenter aequivalet omnibus perfec-

(1) Juxta *Scotistas* a) *formalitates* entis sunt a) illa quae invicem sunt inseparabilia, et nullam habent oppositionem relativam producentis et producti; β) quae habent diversas definitiones adaequatas. — *Mastrius* requirit insuper ut nullam habeant existentiam propriam, sed ut existant per unam existentiam totius. — b) *Res* intelliguntur illa a) quae sunt actu separata; β) quae sunt potentia separabilia, uti anima et corpus; γ) inter quae intercedit relatio producentis et producti.

tionibus creatis, perfectio hominis aequivalet perfectionibus quae reperiuntur in brutis, plantis, mineralibus, etc.; deinde res potest habere virtutem producendi plures effectus diversos; proindeque valet sustinere varias relationes similitudinis et disparitatis cum aliis entibus.

Imperfectio intellectus: Pro infirmitate sua nequit intellectus perfectiones plurimarum rerum uno conceptu exhaustire; inde exsurgit necessitas ut rem sibi repraesentet per plures conceptus inadaequatos.

Quare praedicata contradictoria, puta esse principium sensitivum et non esse huiusmodi principium, eatenus conveniunt eidem rei, quatenus alio et alio conceptu cogitatur, seu secundum esse logicum et intentionale, non vero secundum esse reale et physicum. Si enim res uno modo consideratur ei tribuendum est praedicatum quod eidem rei non tribui potest prout alio modo consideratur; verum id praedicatum non denegari valet, si res materialiter et simpliciter consideratur.

53. *Crisis. Falsa est sententia Scotistarum.* Etenim gradus metaphysici entis non distinguuntur realiter. Atqui quae distinguuntur distinctione formali, distinguuntur realiter; sunt enim plures res, nam ponuntur esse perfectiones plures.

Patet major quod a) ens non distinguitur realiter a differentiis; b) substantia a differentiis compositae aut simplicis: oportet enim ut ipsa substantia, secundum id quo constat, ex partibus coalescat aut iis careat; c) substantia corporea a differentiis vitae aut vita carentis: oportet enim ut vel immanenter agere possit aut non possit.

2. *Falsa est sententia Thomistarum.* Etenim essentia absoluta, quae susciperet praedicata constitutiva intrinsecus contradictoria, constitueretur formalitatibus contradictoriis. Atqui absurdum est essentiam constitui formalitatibus contradictoriis. Una enim formalitas destrueret aliam formalitatem, proindeque talis essentia simul esset et non esset.

3. *Ergo admittenda est sententia Suarezii.*

ARTICULUS II.

DE VERITATE TRANSCENDENTALI ENTIS.

Quae examinari solent in Logica de vero logico, in hoc loco rejicienda esse duximus. Quare agendum est: 1° de conceptu veri et falsi; 2° de vero et falso ontologico; 3° de vero et falso logico.

§ 1. *De conceptu veri et falsi.*

54. Ut via ascensus investigentur definitio et essentia veri et falsi quod vero opponitur, consideranda prius sunt ea quae ab omnibus nomine veri cohonestantur.

Porro triplex est rerum species quas homines veras appellant: a) *Res* in genere: sic Deus dicitur *vere* justus; res aliqua dicitur *verum* aurum; aliquis vocatur *verus* amicus. Haec veritas vocatur *ontologica*. — b) *Speciatim sermo* dicitur verus seu verax; ista autem veritas vocatur *moralis*. — c) *Conceptus et iudicia* dicuntur vera; eorumque veritas vocatur *logica*. — Terminus « verum, » prout refertur ad res, ad sermonem, ad cognitionem, non est equivocus seu non refertur ad haec tria secundum diversam significationem. Illud constat quia mens non distrahitur in varios conceptus, audito vocabulo veri.

Quaestio. Quaeritur quid sit triplici huic generi commune, propter quod singula dicuntur *vera*; illud autem erit realis definitio veri, sive essentialis sive descriptiva.

Thesis 9. Verum in genere describi potest: adaequatio rei et intellectus.

55. *Praenotanda.* In hac definitione: a) Vocabulum *res* sumitur sensu latissimo, signatque rem, sive realem, sive mere intelligibilem, puta principium analyticum — b) Vocabulum *intellectus* sumitur pro actu facultatis intellectivae, nimirum conceptu et iudicio. — c) *Adaequatio* idem est ac *conformitas*: conformitas vero inter conceptum et rem duplex esse potest: a) *Perfecta*, ea nimirum ut nihil rei insit quod per conceptum

non exprimat: talis adaequatio habetur inter res et ideas divinas de his rebus; β) *imperfecta*, talis nimirum ut nihil conceptu repraesentetur quod in re non reperiatur, licet res quaedam contineat, quae conceptu non repraesentantur.

Ex his elucescit sensus asserti: Ratio veri, qua res, sermones, et actus intellectus insigniuntur, in eo ponitur quod habeatur actu vel saltem haberi possit inter rem et actum intellectus, conformitas talis ut conceptus nihil repraesentet quod res non contineat.

Prob. Definitio tradita gaudet dotibus bonae definitionis. Proprietates enim definitionis recte institutae sunt: α) ut definitio fiat ex notioribus; β) ut sit propria definito, h. e. ut conveniat omni et soli definito; γ) ut sit brevis; δ) ut non sit negativa, quantum rei natura permittit. Atqui haec obtinent circa definitionem traditam. Ergo.

Probatur definitionem traditam convenire omni definito; ceterae partes minoris ex se patent. Itaque contenditur res, sermones, conceptus dici instrui veritate eo quod exstat conformitas rei et intellectus.

1. *Probatur de rebus.* Aliquis dicitur esse amicus verus, eo quod in ipso reperitur id quod repraesentatur per conceptum amicitiae, seu, quod idem est, eo quod habetur conformitas inter rem et conceptum.

2. *Probatur de actibus mentis.* Cognitio dupliciter spectari potest: a) Ut res improprie dicta, actus enim mentis est aliquid; sub hoc respectu habet suam veritatem ontologicam; circa quemvis enim actum mentis possunt fieri iudicia, ita ut inter hos duos actus habeatur conformitas vel non. Sub hoc respectu cognitio haec non consideratur. b) Ut est expressio seu repraesentatio rei. Haec sub hoc respectu consideratur. — Jamvero manifestum est cognitionem, ut est expressio rei, dici veram quando est conformis ipsi rei quae dicitur exprimi.

3. *Probatur de sermonibus.* Sermo est signum iudicii; iudicium quod profertur per sermonem potest esse conforme rei circa quam versatur, vel difforme ab ea, adeoque iudicio, quod exprimitur, competit vel non competit sua veritas logica. Sed haec veritas haec non attenditur. Praeter iudicium quod expri-

mitur, habetur aut haberi potest alterum iudicium quo mens interne pronuntiat id quod reapse de re existimat; huic ipsi iudicio sua competit veritas logica vel falsitas quae iterum nunc non attenditur. — Sed inter duo iudicia quorum alterum exprimitur per sermonem, alterum vero interius latet, habetur conformitas vel difformitas. Illa vero impraesentiarum attenditur. Si iudicium quod profertur est conforme iudicio quod in mente latet, sermo quo exprimitur dicitur *verax*; iudicium autem interius latens, cui sermo conformis esse debet, vices gerit rei.

56. Scholion. a) *Verum* in genere est adaequatio rei et intellectus. — *Falsitas* in genere est difformitas rei et intellectus. — b) *Verum ontologicum* est adaequatio rei (genitivo subjectivo) et intellectus (genitivo objectivo), seu conformitas rei cum intellectu. *Falsitas ontologica* est difformitas rei ab intellectu. — c) *Verum logicum* est adaequatio rei (genitivo objectivo) et intellectus (genitivo subjectivo) seu conformitas intellectus cum re. *Falsum logicum* est difformitas intellectus a re.

§ 2. De veritate et de falsitate ontologica.

57. De veritate ontologica. 1. *Ens et verum convertuntur.* Veritas enim dicit ordinem entis ad intellectum; seu stat in eo quod ens est actu notum aut saltem cognoscibile. Atqui omne ens est actu notum Deo et aliquatenus cognoscibile intellectui creato. Ergo omne ens vi essentiae suae est verum.

2. Atamen ens et verum differunt formaliter. Conceptus enim entis non includit habitudinem ad intellectum.

3. Ens est verum per denominationem non mere extrinsecam. Nam relatio entis ad intellectum habet rationem sui in ipso ente et ei est essentialis.

4. *Essentia* est absolute vera; *factum* est hypothetice verum. Cum Deus sit ultimum fundamentum omnium essentialium, essentia est necessario et absolute conformis conceptui divino exprimenti ejus naturam. Factum est intellectui divino conforme, supposita ejus existentia.

5. Cum res sint conformes intellectui increato, et cum conformes esse possint intellectui nostro, quaeritur a) secundum

quamnam conformitatem *potissimum* dicantur verae; b) utrum sint *mensura* intellectus an *mensuratum*.

Praemittendum est duplicem distingui normam seu mensuram: a) Normam *improprie dictam*, seu exemplar speculativum, quae exprimit tantum id quod res est. b) Normam *proprie dictam* seu exemplar practicum, quae insuper relate ad eam habet rationem causae exemplaris.

Thesis 10. Res dicuntur verae primario relate ad intellectum divinum, secundario relate ad intellectum creatum. — Veritas rerum pendet a solo intellectu divino tanquam a norma suprema et proprie dicta.

58. I^a PARS. PROB. Res dicuntur verae primario relate ad intellectum illum cui necessario, essentialiter, perfecte et actu sunt conformes. Dicuntur secundario verae relate ad eum intellectum, cui non necessario, essentialiter perfecte et actu sunt conformes. Atqui relate ad intellectum divinum res sunt necessario, essentialiter, perfecte et actu conformes; relate ad intellectum nostrum non sunt tali modo conformes. Ergo.

59. II^a PARS. PROB. Illud solum est norma suprema et proprie dicta quod rem aliquam ita repraesentat, ut agentem in opere dirigat, adeo ut res existentiam suam aliquatenus huic normae debeat. Atqui solus intellectus divinus ita repraesentat res, ut agentem direxerit in opere, adeo ut res existentiam suam ultimam aliquo modo debeant huic normae. Ergo.

Decl. Min. Essentia divina est ultimum fundamentum possibilitium; intellectus divinus ab essentia determinatur ad cognoscenda omnia possibilitia; quare ideae divinae sunt archetypi, exemplaria, normae, secundum quae Deus res creavit, et a quibus ultimo cujusvis rei creatae constitutio pendet. — Contra conceptus nostri hauriuntur e rebus ipsis; exinde eorum veritas pendet a rebus; rerum autem veritas integra manet sive adsit sive desit earum conformitas cum conceptibus intellectuum creatorum.

60. Coroll. 1. Res denominantur verae triplici veritate: scilicet veritate intellectus Dei et veritate hominis extrinsece, et veritate inhaerente rei, quae est entitas rei adaequata intellectui vel adaequans sibi intellectum.

Coroll. 2. Veritas est in intellectu Dei proprie et primario, sed in intellectu nostro est proprie et secundario; in rebus autem est secundario et improprie.

Scholion. 1. Quod dicitur de rebus naturalibus respectu intellectus Dei artificis, id aliquatenus de artefactis dici potest respectu intellectus humani artificis. Nam intellectus humanus determinat normam secundum quam fiunt. Hae tamen normae hauriunt elementa omnia e rebus naturalibus. Igitur veritas artefactorum ab ideis divinis pendet, uti a norma suprema.

Scholion. 2. Omnes res, ut esse possint, conformes esse debent ideis divinis; intellectus humanus, ut sit verus respectu rerum naturalium, his conformis esse debet; igitur debet etiam esse conformis intellectui divino, ut verum attingere possit. Ergo Deus est *prima veritas*.

Scholion. 3. Deus est etiam *summa veritas*. Esse verum est esse conforme conceptui exprimenti naturam; esse summe verum est esse summe conforme hujusemodi conceptui. Sed essentia divina est summe conformis conceptui intellectus divini exprimenti hanc essentiam. Etenim essentia, intellectio et intellectus realiter in Deo identificantur.

61. De falsitate ontologica. 1. *Nullum ens est falsum per se.* — Ens enim per se esse falsum, est esse difforme ab intellectu a quo primario et essentialiter pendet. Sed omne ens primario et essentialiter pendet ab intellectu divino, a quo nihil potest esse difforme. Ergo nullum ens est falsum per se.

2. Esse falsum per accidens, est esse difforme ab intellectu a quo ens non essentialiter pendet, nempe ab intellectu creato. Jamvero ens *per accidens et secundum quid* falsum esse potest: a) quatenus ens significatur conceptu et oratione difformibus ab ente: sic verus tragoedus est falsus Hector; b) quatenus ob similitudinem suam cum alia re, natum est inducere intellectum ad adscribendam ipsi naturam istius alterius rei. Sic stannum dici potest falsum argentum.

§ 3. De veritate et de falsitate logica.

62. Quid sit veritas logica modo sufficienter dictum est.

Falsitas logica, seu difformitas intellectus a re, duplex est : *negativa* et *positiva*. a) *Negativa* habetur : α) cum intellectus nihil cogitat; β) cum intellectus aliquid cogitat, sed non exhaust conceptu suo totam rei intelligibilitatem. *Negativa* vocatur, quia continetur carentia cognitionis. — b) *Positiva* falsitas habetur cum intellectus quoad ipsam rationem formalem quam in objecto cogitat, non existit conformis objecto. Vocatur *positiva* quia viget inter duos terminos reales : De hac agitur.

Quaeritur a) utrum *apprehensioni et iudicio* intellectus humani competere possit veritas et falsitas. b) Utri actui competat *potior* veritas.

Thesis 11. Intellectui objecta simpliciter apprehendenti necessario inest veritas. Intellectui autem de objectis iudicanti per se quidem inest veritas; per accidens vero contingere potest ut ei inest falsitas. Veritas potior inest iudicio vero.

63. I^a PARS. *Sensus*. Idea semper est conformis objecto repraesentato, ita ut nunquam falsitas positiva inest.

Prob. Veritas logica stat in conformitate cum objecto repraesentato. Atqui haec conformitas nunquam deest ideis. Ergo.

Prob. Min. Idea est *repraesentatio, imago* objecti; sed inter repraesentationem et repraesentatum necessario habetur conformitas, seu non dari potest repraesentatio, nisi detur objectum quod ea repraesentetur; si illud enim deest, ipsa ratio repraesentationis deficit, et proinde nulla est idea. Ergo.

64. II^a PARS. *Judicio modo inest veritas, modo falsitas.*

Prob. Vi definitionis, per iudicium mens percipit vel asserit praedicatum convenire vel non convenire subjecto ut in se est. Atqui modo actus falsus est conformis objecto seu verus; modo est ab eo difformis, seu falsus. Ergo.

Patet minor quia modo praedicatum subjecto, uti in se est, convenit sicut a mente pronuntiatur, in quo casu iudicium est verum; modo aliter evenit, in quo casu iudicium est falsum.

65. III^a PARS. A. *Intellectus non est fallibilis per se h. e.*

intellectus citra influxum causae sibi extrinsecae, non pronuntiat praedicatum convenire subjecto cui non convenit.

Prob. I^m ARG. Eo quod intellectus per se in iudicando errare posset, sequeretur scepticismum esse verum. Atqui scepticismum contradictionibus contineri in Logica est ostensum. Ergo.

Prob. Maj. Eo quod intellectus per se, ex natura sua, in iudicando errare posset, semper dubitandum foret utrum falso an vero adhaereat : Natura enim semper manet. Atqui, hoc habito, scepticismus foret sectandus. Ergo.

II^m ARG. Intellectus est facultas cognoscendi seu videndi, imo cognoscendi cum certitudine seu videndi rem sic esse et aliter esse non posse, quod probatur uti supra. Atqui talis facultas per se est infallibilis in iudicando. Ergo.

B. *Intellectus est fallibilis per accidens in iudicando.*

I^m ARG. Intellectus in iudicando est fallibilis vel per se, vel per accidens, vi secundae partis. Atqui non est fallibilis per se, ex modo dictis. Ergo.

II^m ARG. Habetur in homine dispositio remota et proxima ad erronee iudicandum. Ergo intellectus est saltem per accidens fallibilis.

Prob. Ant. Dispositio *remota* est imperfectio seu limitatio intellectus. — Dispositio *proxima* est duplex : a) in intellectu, defectus attentionis, confusio idearum; b) in voluntate, impatientia suspensionis assensus, sive complacentia erga rem de qua iudicium fertur, sive odium rei oppositae.

66. IV^a PARS. *Veritas potior inest iudicio vero.*

Prob. Ubi perfectior est cognitio, ibi perfectior est veritas. Atqui in iudicio perfectior est cognitio quam in apprehensione.

Patet major quia cognitio rei est assimilatio mentis cum re.

Prob. Min. duobus modis. a) Illa cognitio est altera perfectior qua, prae altera, intellectus in re quiescit. Atqui intellectus magis in re quiescit iudicio, quam simplici apprehensione.

b) Iudicio aliquid de objecto affirmatur vel negatur, ideis vero nil affirmatur nec negatur. Atqui prior cognitio est posteriori perfectior. Ergo.

67. Scholion 1. Elicito iudicio falso, v. g. « Deus est finitus; circulus est quadratus, » quaeres utrum de ejus subjecto haberi

possit idea, seu utrum mens sibi ideam efformet Dei finiti, circuli quadrati?

RESP. Unum ex his duobus contingit: a) Vel gignitur idea duplex, idea Dei vel circuli, idea finiti vel quadrati; b) vel gignitur tantum idea una, haec autem ita repraesentat subjectum ut demantur eae subjecti notae, quae impossibiles sunt cum nota praedicati. Liqueat autem tales ideas destitui valore objectivo seu non esse conformes huic objecto cui per iudicium referuntur, eas tamen esse veras seu eas repraesentare aliquod objectum saltem possibile. — Utraeque ideae dicuntur continere iudicium virtuale falsum.

Scholion 2^m. Ideae dicuntur tripliciter falsae improprie: a) *Abusive*, quatenus nimirum iudicium vocatur idea. b) *Occasionaliter*, quatenus ideae praebent occasionem falso iudicio. c) *Virtualiter* quatenus destituuntur valore objectivo, seu non sunt conformes huic objecto de quo iudicatur. Hoc autem evenire potest cum ideae sunt fructus iudicii antecedentis virtualiter perseverantis, quod dicuntur continere.

Scholion 3^m. *Quaeres quomodo oriatur iudicium falsum?*

RESP. Iudicium est falsum eo quod de objecto negatur id quod ei convenit, vel eo quod objecto adscribitur id quod ab eo est alienum. — Utrumque autem oritur aut quia intellectus apprehendit objectum per ideam quae alii quidem objecto est conformis, at difformis est ab eo objecto de quo iudicium fertur; aut quia, sub motione voluntatis, subjecto apprehenso adduntur notae aliae. De objecto sic apprehenso affirmatur praedicatum ab eo alienum, aut negatur praedicatum quod tamen a parte rei illi convenit. Si intellectus attenderet, defectum conformitatis cerneret, cum sit infallibilis per se; at ex causis supra citatis negligit attente rem considerare.

68. Obj. 1. Multae hominum ideae, puta eorum hominum quorum mens praedictis est oppleta, qui pravus motibus abripiuntur, ab objecto sunt difformes. Atqui hoc est argumentum ideis non necessario inesse veritatem. Ergo.

RESP. *Dist. Maj.* Multae ideae sunt difformes ab objecto *falsitate negativa*, scilicet non adaequate objectum suum materiale repraesentant, *Conc.*; *falsitate positiva*, *Subdist.* ideae *abusive* seu *judicia*, *Conc.*; ideae *proprie*, *Neg. Cdt. Min.*

Inst. Atqui multae ideae proprie sunt falsae positive.

Prob. Min. Subs. Illa idea est falsa positive, quae repraesentat objectum aliter atque est. Atqui multae ideae proprie dictae repraesentant objectum aliter atque est. Ergo.

Prob. Min. Idea aliqua, enascens ex sensatione, repraesentat solem bipedalem. Atqui sol talis non est. Ergo.

RESP. *Neg. Min. Subs.* Ad prob. resp. dupl.:

a) *Dist. Maj.* Illa idea est falsa positive quae repraesentat objectum *formale*, notam repraesentatam, aliter ac est, *Conc.*; objectum *materiale*, *Subd.* aliter ac *esse potest*, seu quae repraesentat objectum materiale, quod non est *possibile*, *Conc.*; aliter ac *est realiter*, seu quae non repraesentat objectum materiale ad quod per iudicium refertur, *Neg.* Ex hoc enim ad summum sequeretur ideae deesse valorem objectivum. — *Cdt. Min.*

b) *Dist. Maj.* Quae repraesentat objectum aliter ac est *relative* h. e. aliter atque pro influxu, quem in sensoria exercet, sensui objicitur, *Conc.*; aliter atque est *absolute*, *Neg. Cdt. Min.*

Ad prob. *Conc. Maj. Dist. Min.* Sol nec est nec apparet esse bipedalis, h. e. talem influxum non exercet in sensus, ut appareat bipedalis, *Neg.*; non est *realiter* bipedalis, *apparet* tamen uti talis, *Conc.*; *Dist. Cons.*

Obj. 2. Illa idea non est vera, cui nullum objectum respondet. Atqui habentur ideae tales; ergo.

Prob. Min. Habentur ideae factitiae, arbitrariae. Atqui his nullum respondet objectum; ergo.

RESP. a) *Dist. Maj.* Illa idea non est vera, cui nullum objectum *possibile* respondet, *Conc.*; nullum objectum *reale*, *Neg.*

b) *Dist. Maj.* Cui nullum objectum respondet, h. e. *cujus notis singulis non respondet* in ordine reali objectum aliquod materiale hac nota instructum, *Conc.*; *cujus notis complexive sumptis non respondet* objectum unum, *Neg.*; *Cdt. Min.* Ad prob. *Conc. Maj. Dist. Min.* eodem modo.

Explic. Cum nihil sit in intellectu quod prius non fuerit in sensu, singula ex elementis, per ideam factitiam repraesentata, ex rebus naturalibus desumuntur; at diverso modo per phantasia et intellectum possunt inter se ordinari, ita ut repraesentationes phantasticae et ideae apprehendant objectum compositum quod in ordine rerum non reperitur.

ARTICULUS III.

DE BONITATE TRANSCENDENTALI ENTIS.

Quaeritur de bono et de ejus opposito, nempe de malo.

§ 1. De bono.

69. Definitio. Illud generatim dicitur bonum quod in se aliquatenus est perfectum et conveniens est alicui. Igitur in conceptu boni duplex ratio distinguitur : a) *perfectio rei* quae vocatur bonitas materialis, absoluta, fundamentalis. b) *Convenientia* hujus perfectionis erga aliquid, quae convenientia in eo ponitur quod haec res potest aliquid perficere per modum causae sive formalis sive efficientis. — Hinc bonitas definitur : « *perfectio entis conveniens alicui.* »

Proprietas. *Proprietas primaria boni est appetibilitas.* Etenim : a) ex una parte appetibilitas non est essentia boni. Convenientia enim boni respectu appetentis est appetibilitate prior. b) Ex altera parte ab hac convenientia immediate fluit quod res bona sit appetibilis.

Ergo licet etiam definire bonum *id quod omnia appetunt.*

70. Divisio. 1. Bonum dicitur *absolutum* vel *relativum*, prout ens bonum dicitur conveniens sibi vel alii enti. — Bonum relativum a multis solum vocatur bonum, adeo ut forma boni dicatur esse convenientia *alteri.*

2. Bonum relativum est bonum *per se* vel *per aliud.* a) Bonum *per se* potest perficere aliud per se ipsum, ideoque ratione sui appetibile est. — b) Bonum *ratione alterius* est medium perfectionis obtinendae, ideoque appetibile ratione alterius, seu in quantum est medium. Haec ratio medii, sive haec efficacia producendi boni, reddit ipsum medium appetibile et bonum.

Aliqua res potest esse simul bona per se, et ratione alterius.

3. Bonum per se dividitur in *delectabile* et *honestum.*

Non una est significatio boni delectabilis et boni honesti :

a) Bonum *delectabile* illud est quod est conveniens in ordine ad *delectationem* quam affert, seu quod possidetur cum suavitate. — Bonum *honestum* illud est quod *perficit*, praescindendo ab hoc utrum suavitatem afferat, necne.

b) Cum natura aliqua, puta natura humana, est simul sensitiva et rationalis, saepius bonum honestum dicitur illud quod perficit partem principalem h. e. animam *rationalem*; bonum quod perficit *partem sensitivam*, vocatur sensitivum, et delectabile, ob delectationem specialem quae concomitari solet.

c) Alia est significatio solemnior boni honesti : vocatur illud bonum quod perficit naturam humanam uti est *libere agens*. Nomine talis boni honesti veniunt tum actus liber voluntatis conformis normae actionum humanarum, tum bonum ad quod haec actio terminatur, tum habitus afficiens potentiam. Patet bonum, quod actio honesta prosequitur, posse pertinere ad ordinem rationalem aut sensitivum.

4. Bonum adaequatum et inadaequatum. — a) *Adaequatum* est illud quod dat enti omnem perfectionem, quae ab eo requiritur, sive est bonum cujus possessio ita perfecte satiat appetitum naturalem et innatum entis, ut nihil ulterius jam istud ens perficere possit, vel saltem ut nihil ultra concupiscatur. — b) Bonum quod imperfecte satiat est *inadaequatum.*

5. Bonum adaequatum potest inspicere formaliter et materialiter : a) *Formaliter* inspectum est ratio boni perfecte satiati. Ex bonis particularibus intellectus per abstractionem sibi efformat ideam boni puri, sive boni cui nullum malum miscetur, quod perfecte satiat appetitum, et subjectum felicissimum facit. Illud bonum necessario appetitur ab homine. Cetera vero appetuntur tanquam media plus minusve perfecte adipiscendi istud bonum ideale. — b) *Materialiter* inspectum est illa res, in qua verificatur ratio boni adaequati, cujus possessio perfecte appetitum satiat. Istud bonum dicitur objectum beatificum (faciens beatum), sive objectum beatitudinis, beatitudo objectiva.

Quaestio. Quaeritur num ens et bonum convertantur.

Thesis 12. Omne ens est absolute et relative bonum.

71. 1^a PARS. Omne ens est absolute bonum.

PROB. Omne ens habet *speciem*, qua in determinato ordine constituitur, *ordinem* quo partes inter se cohaerent et totum ordinatur in finem, *modum* quo essentiae praefigitur certus modus. Atqui in complexu horum trium consistit entis perfectio, adeoque bonitas absoluta; quod enim his instruitur est totaliter factum, seu perfectum. Ergo.

72. II^a PARS. *Omne ens est relative bonum.*

PROB. Illud est relative bonum quod aliud perficere potest, vel per modum causae efficientis, vel per modum causae formalis. Atqui omne ens potest alterum perficere, vel per modum causae efficientis, vel per modum causae formalis.

PROB. MIN. Ens est vel substantia vel accidens; substantia est pure spiritualis aut non pure spiritualis, completa aut incompleta, haec est materia aut forma. Atqui a) accidens perficit substantiam completam cui tribuit esse secundum, vicissim perficitur a substantia a qua in essendo sustentatur; b) materia et forma se mutuo complement perficiuntque; c) substantiae completae inferiores subserviunt multipliciter superioribus ad quarum perfectionem ordinantur; d) substantiae spirituales spectant ad pulchritudinem universi, praeterea ex inferioribus media hauriunt quibus Dei attributa perfectius cognoscant et finem ultimum comparent. Ergo.

Ex se patet Deum esse absolute et relative bonum.

§ 2. De malo.

73. Divisio mali. 1. Malum, seu id quod opponitur bono, dividitur in *absolutum* et *relativum*: a) *absolutum* est in se malum; b) *relativum* est alteri malum.

2. Malum est ordinis *physici* vel ordinis *moralis*: a) Malum in ordine *physico* est entitas physica mala, sive sibi, sive alteri. — b) Malum ordinis *moralis* attenditur penes actiones inhonestas et vocatur *peccatum*. — Non diffitemur quidem malum ordinis moralis, cum ejus subjectum sit entitas aliqua, et ipsum spectare ad ordinem physicum; distinguitur tamen a ceteris malis physicis ob specialem suam malitiam.

Praeter malum physicum et malum morale, datur malum

metaphysicum, quod *simplici* carentia ulterioris perfectionis continetur, et quo proinde afficitur omne ens finitum qua tale. Manifestum est illud malum esse *improprie* tale.

Quaestiones. Quaeritur a) quanam sit *ratio formalis mali absoluti* tum ordinis physici tum ordinis moralis; b) quanam *causalitas* competat malo.

74. De ratione formali mali absoluti. Dantur tres sententiae:

I^a SENT. est Manichaeorum, affirmantium rationem formalem mali *positivo* contineri, nempe res ordinis physici, et actus peccaminosos esse mala per positivam entitatem.

II^a SENT. ponit rationem formalem mali absoluti contineri privatione, seu res et peccata esse mala *ratione privationis*, quia scilicet carent *perfectione aliqua sibi debita*.

III^a SENT. distinguit, asseritque rationem formalem mali ordinis physici esse *privationem perfectionis*; mali moralis, non esse tantum privationem rectitudinis, sed *ipsammet entitatem positivam actus peccaminosi*.

Thesis 13. Ratio formalis mali absoluti, tum ordinis physici tum ordinis moralis, sola privatione continetur.

75. PROB. I^m ARG. Ratio formalis mali absoluti stat vel in positivo, vel in negativo, vel in privativo; sive aliter res est absolute mala, vel per positivam entitatem, vel quia simpliciter caret perfectione, vel quia privatur perfectione. Atqui primum et secundum sunt falsa. Ergo manet tertium.

PROB. I^a PARS MIN. Omne ens est bonum. Ergo nullum ens est malum per positivam entitatem.

PROB. 2^a PARS MIN. Secus omnis res creata esset physice mala; nam finita cum sit, afficitur limite, seu defectu ulterioris entitatis et perfectionis. Atqui res finita, qua talis, est quidem metaphysice mala, non vero physice. Ergo.

II^m ARG. Spectat ad *solum malum morale*. Absurda est ea sententia quae Deum efficit auctorem ipsius peccati formaliter et reduplicative sumpti (h. e. peccati in quantum est peccatum). Atqui sententia, quae rationem formalem peccati reponit in aliqua positiva entitate, efficit Deum auctorem ipsius peccati formaliter et reduplicative sumpti. Ergo.

Prob. Min. Deus enim, eo quod cum omni agenti naturali physice concurrat, est auctor in ordine suo cuiusvis positivae entitatis. Ergo esset auctor istius entitatis positivae peccaminosae. Esset ergo auctor mali moralis formaliter sumpti.

76. Coroll. 1. Ergo malum formaliter est ens rationis.

Coroll. 2. Malum non est cognoscibile nisi per bonum.

77. De causis mali. A. De causa efficienti.

1. *Malum non habet causam per se.* Appetitus enim non intendit nisi bonum, suum objectum formale; deinde agens omne per se tendit in entitatem positivam, quae est bona.

2. *Malum habet causam per accidens*, idque dupliciter: a) Quatenus connectitur eum eo quod per se elicitur ab agente; connectitur autem vel ob imperfectionem instrumenti, vel ob imperfectionem materiae ex qua educitur forma, vel ob formam productam quae nempe formaliter expellit contrarium adeoque ejus privationem causat. b) Quatenus est medium acquirendi bonum magis: sic malum physicum inducitur ut obtineatur bonum majus.

B. De causa materiali. Malum, cum privatione constet, non est causa materialis; verum est causa formalis proindeque habet causam materialem. Jamvero *causa materialis mali est bonum*. Malum enim inhaeret rei positivae; omne autem ens, quatenus est ens, est bonum; itaque malum inhaeret bono. — Porro causa materialis, ex se bona, fit mala cum afficitur privatione. — Subjectum mali est quadruplex: *actus, habitus, passio et substantia*.

78. Axiomata. 1. *Bonum est diffusivum seu communicativum sui.* Etenim: a) bonum, quatenus est conveniens alteri, perfectius reddit id cui unitur; b) bona reddit media quorum ope comparatur; c) inclinatur ad se communicandum alteri.

2. *Deus est omnis boni bonum.* Deus enim est causa exemplaris omnis boni; est causa prima efficiens et causa finalis omnis boni.

3. *Bonum est ex integra causa, malum ex quovis defectu.* Celebre est in theologia morali. Adhibetur etiam in rebus naturalibus et tunc bonum vocatur illud quod est perfectum, malum illud quod est minus perfectum.

4. *Bonum totius est etiam bonum partium.*

ONTOLOGIAE PARS SECUNDA.

DE DECEM CATEGORIIS.

CAPUT III.

DE SUBSTANTIA DE HYPOSTASI ET DE ACCIDENTE.

79. Prologus. Postquam de ente transcendentaliter sumpto et de proprietatibus ejus actum est, ad entis realis divisiones descendendum est. Duo autem genera, *κατηγορίαι*, praedicamenta, in quae ens primo dividitur per additionem aliarum notarum seu modorum, sunt *substantia* et *accidens*. Accidens autem in novem praedicamenta dispescitur. — Itaque de substantia et accidente generatim sumpto est dicendum antequam ad haec descendatur; agendo de substantia, dicendum est quomodo se habeat respectu hypostaseos.

ARTICULUS I.

DE SUBSTANTIA.

Quaeritur de notione, de divisione, de proprietatibus substantiae; seu quaeritur quid sit, quotuplex et qualis.

§ 1. *Notio substantiae.*

Ut natura substantiae declaretur, tria praestanda sunt: a) conceptus substantiae est declarandus; b) stabiliendus est valor objectivus con-

Prob. Min. Deus enim, eo quod cum omni agenti naturali physice concurrat, est auctor in ordine suo cuiusvis positivae entitatis. Ergo esset auctor istius entitatis positivae peccaminosae. Esset ergo auctor mali moralis formaliter sumpti.

76. Coroll. 1. Ergo malum formaliter est ens rationis.

Coroll. 2. Malum non est cognoscibile nisi per bonum.

77. De causis mali. A. De causa efficienti.

1. *Malum non habet causam per se.* Appetitus enim non intendit nisi bonum, suum objectum formale; deinde agens omne per se tendit in entitatem positivam, quae est bona.

2. *Malum habet causam per accidens*, idque dupliciter: a) Quatenus connectitur eum eo quod per se elicitur ab agente; connectitur autem vel ob imperfectionem instrumenti, vel ob imperfectionem materiae ex qua educitur forma, vel ob formam productam quae nempe formaliter expellit contrarium adeoque ejus privationem causat. b) Quatenus est medium acquirendi bonum magis: sic malum physicum inducitur ut obtineatur bonum majus.

B. De causa materiali. Malum, cum privatione constet, non est causa materialis; verum est causa formalis proindeque habet causam materialem. Jamvero *causa materialis mali est bonum*. Malum enim inhaeret rei positivae; omne autem ens, quatenus est ens, est bonum; itaque malum inhaeret bono. — Porro causa materialis, ex se bona, fit mala cum afficitur privatione. — Subjectum mali est quadruplex: *actus, habitus, passio et substantia*.

78. Axiomata. 1. *Bonum est diffusivum seu communicativum sui.* Etenim: a) bonum, quatenus est conveniens alteri, perfectius reddit id cui unitur; b) bona reddit media quorum ope comparatur; c) inclinatur ad se communicandum alteri.

2. *Deus est omnis boni bonum.* Deus enim est causa exemplaris omnis boni; est causa prima efficiens et causa finalis omnis boni.

3. *Bonum est ex integra causa, malum ex quovis defectu.* Celebre est in theologia morali. Adhibetur etiam in rebus naturalibus et tunc bonum vocatur illud quod est perfectum, malum illud quod est minus perfectum.

4. *Bonum totius est etiam bonum partium.*

ONTOLOGIAE PARS SECUNDA.

DE DECEM CATEGORIIS.

CAPUT III.

DE SUBSTANTIA DE HYPOSTASI ET DE ACCIDENTE.

79. Prologus. Postquam de ente transcendentaliter sumpto et de proprietatibus ejus actum est, ad entis realis divisiones descendendum est. Duo autem genera, *κατηγορίαι*, praedicamenta, in quae ens primo dividitur per additionem aliarum notarum seu modorum, sunt *substantia* et *accidens*. Accidens autem in novem praedicamenta dispescitur. — Itaque de substantia et accidente generatim sumpto est dicendum antequam ad haec descendatur; agendo de substantia, dicendum est quomodo se habeat respectu hypostaseos.

ARTICULUS I.

DE SUBSTANTIA.

Quaeritur de notione, de divisione, de proprietatibus substantiae; seu quaeritur quid sit, quotuplex et qualis.

§ 1. *Notio substantiae.*

Ut natura substantiae declaretur, tria praestanda sunt: a) conceptus substantiae est declarandus; b) stabiliendus est valor objectivus con-

ceptus substantiae; c) perversae notiones de substantia passim traditae ad crism sunt revocandae. Cum autem notio substantiae notione accidentis illustretur, utraque simul aperietur.

I. CONCEPTUS SUBSTANTIAE ET ACCIDENTIS.

80. Descriptio substantiae et accidentis. — Res creata, sive spiritualis sive corporea, varias denominationes accipit, diversimode modificatur, seu determinatur ad varios modos secundarios essendi: sic anima denominatur cogitans, volens, docta, instructa habitibus bonis vel malis; sic pariter corpus dicitur rotundum vel quadratum, calidum vel frigidum, album vel nigrum, motum vel quiescens, in hoc vel in illo loco, in hoc vel in illo tempore. Id quod *jugiter sub successivis modificationibus aut denominationibus quibuscumque idem perseverat*, quod est substratum, subjectum, substans his modificationibus, ideoque non inhaeret alteri tamquam ejus denominatio et modificatio, sed per semetipsum consistit, vocatur *substantia*. Illa vero omnia quae extra individuum rationem substantiae sunt, et quibus *substantia realiter modificatur aut quacumque ratione determinatur ad secundarium modum essendi*, quibus proinde substantia dicitur talis vel talis, hoc vel illo modo, seu quod idem est, hae omnes *modificationes substantiae*, hae determinationes, vocantur *accidentia realia*.

Definitio substantiae et accidentis.

Substantiae :

Ens in se : h. e. res cujus quidditati debetur non esse in alio; illud quod ad suum esse non praesupponit esse aliquod prius, in quo tanquam in alio nitatur.

Ens per se : h. e. illud quod in proprio suo esse et per semetipsum consistit.

Accidentis :

Ens in alio : h. e. id cujus quidditati debetur habere esse in esse alterius; illud quod ad suum esse praesupponit esse aliquod prius in quo ejus esse tanquam in alio nitatur.

Ens per aliud : h. e. illud quod non est ens nisi per substantiam cui inhaeret.

OBSERVA. 1. Aliquid potest esse *in alio* diversis modis :

- a) *Ut contentum* in re continente. Tali modo aqua est in vase. — b) *Ut pars* in toto. Sic anima est in homine. — c) *Ut modificatio* in substantia completa modificata, haec modificatio dicitur inhaerere, esse inhaesive in alio, habere esse in esse alterius et dependenter ab eo. Sic autem accidens est in substantia. — d) *Ut substantia secunda* in subjecto. Sic humanitas est in Petro. — e) *Ut absolutum per identitatem commune relativis distinctis*. Sic essentia divina est in Patre, Filio et Spiritu.

Consectaria. 1. Cum accidens ex essentia sua sit modificatio substantiae, *proprium* accidentis est *inhaerere*, inesse substantiae, sustentari in essendo a substantia quam modificat. — Contra *proprium* substantiae est *esse subjectum accidentium*, substatere accidentibus.

2. Ex praefatis varia est colligere :

a) Accidens dicitur *id quo* substantia est, non vero *id quod est*. Ratio est quod illud proprie dicitur esse et vocatur ens, quod *est per se* seu quod per seipsum in rerum natura vigere potest. — Per accidentia vero substantia est talis vel talis.

b) Dicitur *ens entis* non vero ens, h. e. accidens est modificatio subjecti existentis per se.

c) Ejus esse est *inesse*. Est enim modificatio; sed modificare est inesse alteri, seu esse modificationis est inesse alteri.

d) Non fit, sed *per ipsum fit* substantia *talis*. Subjectum enim fit tale vel tale, puta album aut nigrum, calida aut frigida.

e) Dicitur *ens per analogiam attributionis ad substantiam*, h. e. forma entis reperitur in accidente ob habitudinem ad substantiam.

II. VINDICATUR VALOR OBJECTIVUS CONCEPTUS SUBSTANTIAE. ®

81. Sententiae. 1^a affirmat conceptui substantiae *inesse valorem objectivum*, h. e. res, quae apprehenduntur conceptu subjectivo substantiae et de quibus conceptus objectivus substantiae praedicatur, esse per se huic conceptui subjectivo conformes, adeoque veras substantias; sive etiam certum esse quod existit substantia, supposita alicujus rei existentia.

II^a SENT. est Lockii, Sensistarum et Positivistarum. Asserunt conceptum substantiae *omni valore objectivo destitui* et esse merum mentis figmentum. Non attingitur, inquit, nisi collectio qualitatum; arbitramur autem has non posse sine subjecto subsistere, eique aliquid substernimus quod substantiam vocamus. At dubia est realitas et possibilitas substantiae, proindeque est figmentum mentis.

Thesis 14. Conceptui substantiae non deest valor objectivus.

82. PROB. I^m ARG. Secus enim admittenda est series infinita causarum per se subordinatarum. Atqui talem seriem repugnare probabitur, ubi agetur de causis. Ergo conceptui substantiae non deest valor objectivus.

Prob. Maj. Si enim aliquid existit, illud vel existit in se et est substantia, vel existit in alio; circa hoc aliud redit quaestio: ipsum vel existit in se et est substantia, vel existit in alio circa quod iterum redit quaestio et sic porro; in hac serie vel deveniendum est ad primum quod existit per se et est substantia, vel inducitur series infinita in qua praecedens est ratio consequentis; talis vero series est series causarum per se subordinatarum.

II^m ARG. Ex his quae suppeditat experientia interna, intellectus merito concludit dari subjectum affectionum sibi mutuo succedentium, seu substantiam; scilicet dari principium quod per se subsistit, efficit in se et recipit diversas intellectiones et volitiones, ab uno statu transit ad alium, perpetuo idem permanet. Atqui, his habitis, conceptui substantiae non deest omnis valor objectivus. Ergo.

83. Obj 1. Ut conceptui substantiae insit valor objectivus, ejus elementa intellectui per sensus sunt suppeditanda: nihil enim in intellectu quod prius non fuerit in sensu. Atqui substantiae elementa per experientiam non suppeditantur.

RESP. Dist. Maj. Elementa suppeditanda intellectui per experientiam, sive *internam* sive *externam* *Conc.*; per experientiam *externam*, *Neg.*; *Cdt. Min.* non suppeditantur per experientiam *internam*, *Neg.*; per *externam*, *Transm.*

Explic. Testantibus sensu intimo et memoria, experimur

principium, quod sensibiliter et intellectualiter cognoscit et appetit, idem permanere sub successivis modificationibus. Per demonstrationem indirectam demonstratur conceptum substantiae, antea per experientiam internam acquisitum, esse conformem rebus externis, seu res externas esse substantias.

Inst. Atqui etiam per experientiam internam elementa substantiae non suppeditantur intellectui. Ergo.

Prob. Min. subs. Ut suppeditarentur, sensus intimus referre deberet *eo* esse per se. Atqui sensus intimus non refert hanc rationem. Ergo.

RESP. Neg. Min. subs. Ad prob. *Dist. Maj.* Sensus intimus referre deberet rationem *eo* esse per se *abstracte et formaliter*, *Neg.*; *materialiter et concrete*, h. e. referre deberet concretum, puta subjectum cogitans de praeteritis, quod resolvi per intellectum possit in duo elementa, quorum alterum sit substantia, *Conc.*; *Cdt. Min.*

III. FALSAE NOTIONES SUBSTANTIAE.

84. 1. Nonnulli ex antiquis philosophis, quos refert Aristoteles, inter recentiores Hobbesius, omnesque materialistae, substantiam definiunt per *extensionem*.

Crisis. Falsitas definitionis dupliciter patet: Non convenit *omni definito*. Etenim non convenit Deo, angelis, animae humanae. — Non convenit *soli definito*. Convenit enim accidentibus absolutis corporum.

2. CARTESIUS substantiam definit rem quae ita existit *ut nulla alia re indigeat ad existendum*.

Crisis. Aequivocatione laborat ista definitio: si enim intelligitur substantiam esse rem quae nulla re indigeat *ut subjecto sustentativo*, verissima est; si vero intelligitur substantiam nulla re indigere quae sit *causa efficiens* ejus, est falsa, cum non conveniat omni substantiae sed soli substantiae divinae. Itaque est insuper perniciose, quia viam ad pantheismum sternit. — Profecto aliud est esse *per se* seu esse *in se*, aliud esse *a se*; substantia rei mundanae est ens *per se*, non ideo tamen est *a se*, siquidem est *ab alio*; nam existentiam suam nanciscitur a causa efficiente. Accidens est ens *in alio* et *ab alio*.

3. **Cousin** : Substantia est ens quod *ultra se nihil in ordine ad existendum supponit*.

Crisis. Aequivocatione laborat; sensus enim esse potest substantiam esse id quod nullum supponit *subjectum* cui inhaereat, vel substantiam esse id quod *nullam causam* supponit.

4. **LEIBNITZIUS**, **WOLFIUS**, et **ANTONIUS GENUENSIS** definiunt substantiam « *ens praeditum vi agendi*. »

Crisis. Haec definitio, etsi falsa non dicit, est imperfecta. Nam a) relinquit id quod est *primarium* in substantia et complectitur tantummodo id quod est *secundarium*; operari enim sequitur esse, seu actio sequitur naturam jam constitutam et existentem. b) Non satis discernitur substantia ab accidentibus, ipsis enim aliquo modo vis agendi inest.

§ 2. *Divisio et proprietates substantiae.*

85. Divisio substantiae. Sequentes divisiones afferri solent :

1^a : Dividitur substantia in *primam* et in *secundam*.

1. Substantia *secunda*, *ὄντια δευτέρη*, definitur ab Aristotele, « *quae non est in subjecto sed affirmatur de subjecto*. » — De substantia secunda adverte haec tria : a) Quid intelligendum sit per « *esse in subjecto*, » declarat Philosophus : « *dico autem in subjecto esse quod in aliquo est non tanquam pars ejus existens, nec potest esse extra illud in quo est*. » Igitur esse in alio est esse modificationem alterius. — b) *Species et genera*, seu objecta quae conceptu speciei et generis concipiuntur, sunt substantiae secundae; affirmantur enim de subjecto, (sic homo affirmatur de Petro); non insunt in subjecto tanquam ejus modificationes, seu accidentia, et possunt esse extra illud subjectum. — c) Hae substantiae vocantur α) *secundae*, quia prius realiter existunt individua, et nonnisi postea considerantur naturae universales; β) *metaphysicae*, quia transcendunt limites experientiae sensibilis; γ) *entia secundae intentionis*.

2. Substantia *prima*, *ὄντια πρώτη*, est *ens per se* seu *completum*, *realiter immultiplicabile*. Distinguitur ab accidente, eo quod sit *ens completum*; a substantia secunda, eo quod sit *realiter immultiplicabile*. Vocatur substantia *singularis*, *physica*, *ens primae intentionis*.

2^a Div. Substantia est *quantitative simplex* aut *composita*. Datur duplex compositio, ex substantiis nempe incompletis et ex partibus quantitativis. Non consideratur heic nisi posterior. — Porro substantia simplex quantitative non constat ex partibus physicis quantitativis, nec in has resolvi potest. Substantia quantitative composita partibus physicis constat. Prior dicitur *immaterialis*, posterior *materialis*.

3^a Div. Substantia est *completa* aut *incompleta in ratione substantiae*. Prior in se existit nec ordinatur naturaliter ad existendum cum alia, quacum componat substantiam unam, completam, specificam. Posterior vero ad hoc ordinatur.

4^a Div. Substantia est *completa* aut *incompleta in ratione naturae*. — *Natura* proprie est principium intrinsecum ultimum actionum et passionum alicujus subjecti. a) *Natura incompleta* ex una parte ad certum operationum ordinem ex se ordinatur, ex altera vero non est principium sufficiens, ideoque indiget compleri alio principio. — b) *Natura completa* est principium intrinsecum *integrum*, seu sufficiens sibi, operationum ad quas exercendas est ex se ordinata.

86. *Scholion*. Quaeritur quodnam detur discrimen inter conceptum objectivum *substantiae*, *naturae*, *essentiae*.

Resp. Non distinguuntur realiter, *sed sola consideratione mentis*, quatenus de eadem re triplex habetur conceptus praecisivus. Concipere enim aliquam rem ut *substantiam* primam completam, est eam concipere uti est subjectum accidentium; eam concipere ut *naturam* completam, est eam concipere uti est principium ultimum intrinsecum operandi et patiendi; denique eam concipere ut *essentiam* est eam concipere uti pertinet ad determinatam speciem.

87. *Proprietates substantiae*. Sex proprietates substantiae primae ab Aristotele enumerantur : 1. *Non inhaeret subjecto*. — 2. *Non recipit majus nec minus*; ejus enim ratio in indivisibili ponitur; ens enim vel est in alio, estque accidens; vel non est in alio, estque substantia. — 3. *Non habet contrarium*. Contraria enim sunt ea quae ab eodem subjecto se mutuo excludunt; unde quod habet contrarium expellitur a subjecto per alia contraria; sed substantia expelli nequit, est enim ipsum subjectum.

— 4. *Est subjectum contrariorum* ; sequitur ex dictis. — 5. *Est hoc aliquid*, h. e. *individua* ; est enim *realis*, reale autem est *singulare*. — 6. *Partes ejus, si est composita, sunt substantiae*. Sunt enim vel *substantiae* vel *accidentia*. Atqui non sunt *accidentia* ; ex *accidente* enim (*modificatione*) non fit *substantia*.

ARTICULUS II.

DEFINITIO ESSENTIALIS HYPOSTASEOS.

88. Ut investigetur definitio essentialis hypostaseos, cognosci oportet tum res quae dicuntur hypostases, tum varia quae his rebus insunt et constituunt earum essentiam, vel ex essentia fluunt, sive necessario sive contingenter. His enim cognitis, vel consideratur quid sit commune omnibus, quatenus hypostasibus, tamquam ratio ceterorum hypostasi formaliter sumptae convenientium, in quo casu colligitur definitio *via ascensus* ; vel *via descensus* ab ente descenditur, donec ad complexum notarum deveniatur qui omni et soli definito conveniat, sitque radix ceterorum de hypostasi praedicabilium. Jamvero :

1. Diversissimae res dicuntur hypostases : a) In divinis, Pater, Filius et Spiritus Sanctus, sunt tres hypostases realiter quidem distinctae in ratione hypostaseos, realiter vero unum in ratione naturae, seu subsistentes in una eademque essentia per identitatem communi tribus distinctis. — b) In Christo una est hypostasis, Verbum divinum, subsistens in duabus naturis, divina videlicet et humana, quae post inhumanationem Verbi realiter distinctae manent. — c) Singuli angeli, singulique homines dicuntur hypostases et personae. — d) Denique singula animalia, imo singula corpora sunt hypostases.

2. Hypostasis, inspecta secundum omnia quae ei insunt ad modum essentiae, proprietatis, accidentis, est *principium quod agit et patitur* ; quod non inest alteri, neque naturaliter postulat inesse alteri ; quod non praedicatur de alio, de quo omnia rem efficientia praedicantur ; quod est sui juris, independens.

Thesis 15. Hypostasis recte definitur : Substantia prima, completa in ratione substantiae et in ratione naturae, tota in se.

89. **PROB. Via descensus.** Hypostasis est accidens vel est substantia ; si est substantia, haec erit prima vel secunda ; si est substantia prima, haec erit incompleta in ratione substantiae et naturae, aut erit completa ; si hypostasis est essentialiter substantia completa, aut quaelibet talis substantia erit hypostasis, aut aliqua substantia completa non erit hypostasis, in quo casu addenda erit nota *totietatis*, quae erit ratio formalis hypostaseos. — Atqui hypostasis : a) non est accidens ; b) neque substantia secunda ; c) neque substantia prima incompleta ; d) neque omnis substantia prima completa in ratione substantiae et in ratione naturae. Ergo hypostasis est substantia prima, completa in ratione substantiae et in ratione naturae, tota in se.

Prob. Min. Hypostasis non est : a) *accidens*, cum id alteri insit ; b) *substantia secunda*, cum de prima praedicetur ; c) *substantia prima incompleta*, cum naturaliter postulet uniri alteri quaecum efficiat substantiam completam ; d) *quaelibet substantia prima completa*. Quod probandum manet :

Ratio est duplex : a) Humanitas Christi est substantia completa, ex corpore et ex anima constans, principium adaequatum operationum humanarum. Attamen, cum Verbum in ea subsistat, ita ut ratione ejus Verbum sit homo, haec humanitas non est id quod agit et patitur, de quo omnia praedicantur, sed est id quo persona Verbi agit et patitur, et proin haec substantia completa non est hypostasis. — b) Natura divina est substantia prima completa ; at per identitatem communis est tribus personis in ea subsistentibus, adeoque est in altero, est alterius, est id quo personae divinae agunt.

Igitur ut habeatur definitio essentialis hypostaseos, conveniens omni et soli hypostasi, addenda est notis supra citatis alia nota, qua nempe significetur substantiam primam completam non esse per identitatem communem pluribus, neque supernaturaliter fuisse assumptam per aliam personam quae in ea subsistat et per eam agat et patiatur. Hoc autem exprimitur per notam *totietatis*.

90. **Coroll.** In notione tradita substantia prima et completa se habet ad modum generis, seu materiae ; totietas vero ad modum differentiae specificae seu formae logicae, seu rationis formalis. Ista forma vocatur etiam *suppositalitas*, *subsistentia*.

Scholion 1. Natura completa creata, est hypostasis eo quod non assumitur a persona divina quae in ea subsistat. Utrum sibi relinquatur beneficio alicujus positivi superadditi, a theologis solet investigari in tractatu de Incarnatione.

Scholion 2. Ex propositione praejecta consequitur quod :
a) hypostasis significatur ut totum; natura ut pars formalis, seu *id quo* hypostasis habet ut sit hujus vel illius speciei; —
b) hypostasis significatur ut subjectum habens, natura ut res habita; — c) hypostasis est *principium-quod* (id quod) est, agit, patitur; natura est *principium-quo* (id quo) hypostasis est, agit, patitur. Inde effatum : *actiones sunt suppositorum*.

Scholion 3. Persona definitur a Boetio : *Substantia individua naturae rationalis*. Substantia individua sumi potest triplici sensu : *latiori*, pro substantia *singulari*, in oppositione ad substantiam secundam; *strictiori* pro substantia *singulari integra*, in oppositione ad naturam incompletam; *strictissimo* pro *supposito*, in oppositione ad id quod in ratione naturae est quidem singulare et integrum, sed identice commune pluribus distinctis, vel alteri communicatum per modum partis.

Scholion 4. Ex eo quod notiones hypostaseos et naturae ducebantur converti, omnes ferme haereses circa SS. Trinitatem et circa Verbum incarnatum sunt exortae :

In divinis una est natura : Ergo, aiunt Sabelliani, non dantur tres personae realiter distinctae, sed eadem persona vocatur Pater prouti est creator, Filius prouti naturam humanam assumpsit. Spiritus Sanctus prouti est auctor gratiae.

In divinis tres sunt personae : Ergo, aiunt Tritheistae, tres sunt naturae distinctae aequae perfectae. — Ergo, aiunt Ariani, natura Verbi est distincta a natura Patris eique inferior.

In Christo una est persona : Ergo, aiunt Eutychniani, una est natura, et proinde vel humana natura conversa est in divinam, vel divina in humanam, vel ex utraque facta est natura mixta.

In Christo duae sunt naturae distinctae, divina et humana : Ergo, aiunt Nestoriani, duae sunt personae, et proinde B. Virgo non est *θεότοκος*, mater Dei.

CAPUT IV.

DE ACCIDENTIBUS.

ARTICULUS I.

DE ACCIDENTIBUS IN GENERE.

91. Divisio I. Accidens dispescitur in novem praedicamenta; h. e. substantia concipi potest modificari novem modis diversis, qui cum substantia constituunt decem praedicamenta quae comprehendendi solent his versiculis :

- Arbor, sex servos calore refrigerat ustos.
Cras ruri stabo, nec tunicatus ero.

Arbor indicat substantiam, *sex* quantitatem, *servos* relationem, *calore* qualitatem, *refrigerat* actionem, *ustos* passionem, *cras* quando, *ruri* ubi, *stabo* situm, *nec tunicatus ero* habitum.

Explic. Substantia est 1° tanta vel tantilla : id quo tanta aut tantilla est, vocatur ejus *quantitas*. — 2° Talis vel talis, v. g., alba, calida : id quo talis est dicitur *qualitas*. — 3° Agens vel non : id quo ens agit, est ejus *actio*. — 4° Patiens vel non : id quo ens patitur est ejus *passio*. — 5° Similis alteri aut non, ab altero dependens aut non : id quo est similis aut dependens, dicitur *relatio*. — 6° Nunc vel tunc... *quando*. — 7° Hic vel illic : id quo est alicubi, vocatur *ubi*. — 8° Stans vel sedens etc. : id quo est stans etc. dicitur *situs*. — 9° Ornata vestibus vel non : id quo... vocatur *habitus*.

II. Sub alio respectu institui potest divisio :

1. Accidentia sunt *extrinseca* vel *intrinseca*.
 2. Accidentia intrinseca sunt vel *respectiva* vel *absoluta*.
 3. Accidentia absoluta bifariam dividi postea dicetur.
- Duae priores divisiones explicantur : Substantia denominatur :

Scholion 1. Natura completa creata, est hypostasis eo quod non assumitur a persona divina quae in ea subsistat. Utrum sibi relinquatur beneficio alicujus positivi superadditi, a theologis solet investigari in tractatu de Incarnatione.

Scholion 2. Ex propositione praejecta consequitur quod :
a) hypostasis significatur ut totum; natura ut pars formalis, seu *id quo* hypostasis habet ut sit hujus vel illius speciei; —
b) hypostasis significatur ut subjectum habens, natura ut res habita; — c) hypostasis est *principium-quod* (id quod) est, agit, patitur; natura est *principium-quo* (id quo) hypostasis est, agit, patitur. Inde effatum : *actiones sunt suppositorum*.

Scholion 3. Persona definitur a Boetio : *Substantia individua naturae rationalis*. Substantia individua sumi potest triplici sensu : *latiori*, pro substantia *singulari*, in oppositione ad substantiam secundam; *strictiori* pro substantia *singulari integra*, in oppositione ad naturam incompletam; *strictissimo* pro *supposito*, in oppositione ad id quod in ratione naturae est quidem singulare et integrum, sed identice commune pluribus distinctis, vel alteri communicatum per modum partis.

Scholion 4. Ex eo quod notiones hypostaseos et naturae ducebantur converti, omnes ferme haereses circa SS. Trinitatem et circa Verbum incarnatum sunt exortae :

In divinis una est natura : Ergo, aiunt Sabelliani, non dantur tres personae realiter distinctae, sed eadem persona vocatur Pater prouti est creator, Filius prouti naturam humanam assumpsit. Spiritus Sanctus prouti est auctor gratiae.

In divinis tres sunt personae : Ergo, aiunt Tritheistae, tres sunt naturae distinctae aequae perfectae. — Ergo, aiunt Ariani, natura Verbi est distincta a natura Patris eique inferior.

In Christo una est persona : Ergo, aiunt Eutychniani, una est natura, et proinde vel humana natura conversa est in divinam, vel divina in humanam, vel ex utraque facta est natura mixta.

In Christo duae sunt naturae distinctae, divina et humana : Ergo, aiunt Nestoriani, duae sunt personae, et proinde B. Virgo non est *θεότοκος*, mater Dei.

CAPUT IV.

DE ACCIDENTIBUS.

ARTICULUS I.

DE ACCIDENTIBUS IN GENERE.

91. Divisio I. Accidens dispescitur in novem praedicamenta; h. e. substantia concipi potest modificari novem modis diversis, qui cum substantia constituunt decem praedicamenta quae comprehenduntur solent his versiculis :

- Arbor, sex servos calore refrigerat ustos.
Cras ruri stabo, nec tunicatus ero.

Arbor indicat substantiam, *sex* quantitatem, *servos* relationem, *calore* qualitatem, *refrigerat* actionem, *ustos* passionem, *cras* quando, *ruri* ubi, *stabo* situm, *nec tunicatus ero* habitum.

Explic. Substantia est 1° tanta vel tantilla : id quo tanta aut tantilla est, vocatur ejus *quantitas*. — 2° Talis vel talis, v. g., alba, calida : id quo talis est dicitur *qualitas*. — 3° Agens vel non : id quo ens agit, est ejus *actio*. — 4° Patiens vel non : id quo ens patitur est ejus *passio*. — 5° Similis alteri aut non, ab altero dependens aut non : id quo est similis aut dependens, dicitur *relatio*. — 6° Nunc vel tunc... *quando*. — 7° Hic vel illic : id quo est alicubi, vocatur *ubi*. — 8° Stans vel sedens etc. : id quo est stans etc. dicitur *situs*. — 9° Ornata vestibus vel non : id quo... vocatur *habitus*.

II. Sub alio respectu institui potest divisio :

1. Accidentia sunt *extrinseca* vel *intrinseca*.
2. Accidentia intrinseca sunt vel *respectiva* vel *absoluta*.
3. Accidentia absoluta bifariam dividi postea dicetur.

Duae priores divisiones explicantur : Substantia denominatur :

1. Per aliquid *extrinsecum* substantiae: illud *extrinsecum*, substantiam denominans talem vel talem, vocatur *accidens extrinsecum* substantiae. Sic corpus vocatur vestitum ob vestes adhaerentes corpori; hae sunt accidens *extrinsecum*.

2. Per aliquid *intrinsicum* substantiae, *connotato termino extrinseco*. Sic paries albus denominatur similis alterius parietis albi ob suam albedinem, connotata albedine termini relationis. Ob similem rationem aliquis dicitur pater, filius, causa, effectus, agens, patiens. — Illud *intrinsicum* quod, connotato termino *extrinseco*, denominat substantiam, vocatur *accidens respectivum* substantiae, seu *relatio realis*.

3. Per aliquid *intrinsicum*, *non connotato termino extrinseco*. Sic anima denominatur cogitans, volens, etc., per aliquid sibi *intrinsicum*; sic etiam corpus denominatur calidum, coloratum. Tale accidens vocatur *absolutum*.

Art. 2° agetur de accidentibus absolutis; art 3. de respectivis.

ARTICULUS II.

DE ACCIDENTIBUS ABSOLUTIS.

§ I. Notiones.

92. *Descriptio*. Accidens absolutum est res distincta a substantia, ea imperfectior, ei naturaliter inhaerens, *intrinsicus* ei unita, ab ea in existendo dependens, a qua substantia habet ut sit talis vel talis, hoc aut illo modo; v. g. qua anima est intelligens, volens; qua corpus est calidum, album, hic vel illic, nunc vel tunc.

Definitio. Accidens absolutum est forma quaedam realis ac physica ex potentia subjecti educta, hanc potentialitatem *intrinsicus* actuans h. e. eam *intrinsicus* determinans ad secundarium aliquem modum essendi.

Ad accidentia absoluta e sententia veterum pertinent ferme omnia accidentia quae constituunt secundum ac tertium prae-

dicamentum, nempe quantitas et variae qualitates, dempta solum qualitate quartae speciei, *figura*.

Divisio. Accidentia absoluta bifariam dividuntur:

1. In *pure modalia* et *non pure modalia*;

2. In accidentia *per se* et in accidentia *per accidens*:

a) Accidentia absoluta *pure modalia* seu *modi*, sunt ea de quorum essentia est *actu* afficere illud cuius dicuntur modi, quaeque idcirco separatim ab illo consistere absolute nequeunt.

b) Accidentia absoluta *non pure modalia* ea sunt de quorum essentia non est inhaesio actualis sed *aptitudinalis* tantum. Ista inhaesio aptitudinalis in eo reponitur quod accidentia non tantum sunt in potentia ad inhaerendum alteri, sed quod inhaerere *postulant* ex natura sua, adeo ut per solam Dei potentiam in ordine rerum vigere possint sine actuali inhaesione in substantia. — Itaque haec accidentia divinitus separari a substantia possunt, et sic supernaturaliter acquirere modum essendi per se.

c) Accidentia *per se* sunt ea quae concreantur, comproducentur substantiae, sine quibus substantia esse non potest, quae non tantum quoad aptitudinem sed etiam quoad actualitatem resultant e substantia. Alia autem resultant ex substantia prout haec est huius vel illius speciei: dicuntur accidentia *propria* entis: tales sunt vires quibus substantia agit. Alia vero resultant ex substantia prouti haec est individua: huiusmodi accidens est v. g. nigredo in Aethiope.

d) Accidentia *per accidens* sunt ea quae quoad actualitatem suam superveniunt quidem substantiae, sed ab ea abesse possunt; recipiuntur in substantia, mediante aliis accidentibus quae ex substantia resultant. Talia sunt calor, ubicatio.

Quaestiones. Inquiremus a) de accidentium absolutorum distinctione reali a substantia; b) de nonnullorum separabilitate a substantia; c) in specie de qualitate, quam veteres inter accidentia absoluta annuerant. — Quae dicenda sunt de quantitate, de loco et de duratione, ad cosmologiam remittimus.

§ 2. *De distinctione reali accidentium absolutorum a substantia.*

Substantia varias denominationes accipit ob aliquid intrinsecum ipsi, quod vocatur accidens absolutum. Tali ratione corpus denominatur calidum, album, etc.; anima denominatur cogitans et volens, etc. Calor et color, cogitatio et volitio sunt accidentia intrinseca et absoluta. — Quæritur a) *num tribuant substantiæ novum modum essendi* b) *num iste modus sit secundum realitatem distinctus a substantia.*

93. *Sententiæ.* I^a quæ est *Cartesii* eorumque qui operam navant in eliminanda sententiâ peripatetica circa corporum constitutionem, *negat accidentia intrinseca esse realiter distincta a substantia.* — Quoad corpora, inter se non conveniunt: Juxta alios, accidentia corporea consistunt *in respectibus* quibusdam, sive unius substantiæ ad aliam, sive partium substantiæ inter se. Sic calor et color, aiunt, sunt puri motus vibratorii elementorum; per motus autem variatur tantum distantia unius elementi corporis respectu alterius.

II^a *Sent.* quæ est *Scholasticorum*, sequentiâ affirmat: a) habentur accidentia, quæ intrinsecus modificant substantiam seu alium modum essendi ei tribuunt; b) hæc accidentia educuntur ex potentia substantiæ completæ, h. e. in et ex substantia; ideoque substantia completa, vocatur materia secunda; c) hæc accidentia *realiter distinguuntur a substantia* quam afficiunt, sive tribuunt substantiæ perfectionem novam. d) Tandem intrinsecus uniantur substantiæ. — Uberior horum explicatio tradetur in cosmologia, ubi de distinctione et unione materiæ primæ et formæ substantialis dicetur.

Thesis 16. Substantia creata intrinsecus modificatur accidentibus absolutis realiter ab ipsa distinctis.

94. I^a *Pars.* *Prob.* I^o *Arg.* Qualitates propriæ corporum non sunt dumtaxat motus vibratorii, sed veræ et intrinsecæ corporum modificationes, quod probabitur in Cosmol. Ergo dantur accidentia non mere respectiva.

II° *Arg.* Modificatur anima intrinsecus in seipsa, cogitatio-

nibus et volitionibus, virtute et vitio, scientia, etc.; modificatur pariter infusione gratiæ sanctificantis, etc. Alio enim modo sese habet anima cogitans vel volens vel sancta. Ergo substantia intrinsecus modificatur accidentaliter.

95. II^a *Pars.* *Accidentia absoluta realiter distinguuntur a substantia.*

Prob. I^o *Arg.* Petitur ex *intrinseca mutatione* entium secundum sua accidentia. Admittendum est id, quo non admissio, explicari nequeunt indesinentes mutationes intrinsecæ quæ substantiæ superveniunt. Atqui, non admissa accidentium distinctione a substantia, explicari nequeunt indesinentes mutationes intrinsecæ quæ substantiæ superveniunt. Ergo.

Prob. Min. Secus enim est dicendum a) vel omnes mutationes intrinsecas, substantiis supervenientes, esse substantiales, quod evidenter est falsum; b) vel per mutationes intrinsecas nihil realitatis advenire, nihil recedere a substantiis intrinsecus modificatis. Atqui hoc alterum etiam dici nequit. Ergo.

Prob. Si enim nihil realitatis accedit, in entibus constantibus ex partibus integrantibus non habetur nisi alius ordo partium, quo, secundum adversarios, non inducitur nisi mutatio extrinseca singulis partibus. — In entibus vero simplicibus nulla omnino fit mutatio. — Et re quidem vera sit corpus frigidum actioni ignis subjectum: totum fit intrinsecus calidum; ideo transit subjectum ab uno statu ad alium, amittit unum modum essendi acquiratque alium. Profecto calor non identificatur cum frigore; utrumque igitur est re distinctum a substantia.

II° *Arg.* Petitur ex *oppositione vigente inter proprietates substantiæ et proprietatis accidentis.* Inter quorum proprietates reales est oppositio, eorum unum realiter distinguitur ab alio: Secus enim contradictoria verificarentur de uno eodemque. Atqui inter reales proprietates substantiæ et reales proprietates accidentis est oppositio. Ergo.

Prob. Min. a) Substantiæ competit ratio receptivi, accidenti ratio recepti; — b) substantia est independens in essendo ab accidente, accidens in essendo dependet a substantia; — c) substantia in se stat sive in se sustentatur, accidens inhaeret sive sustentatur a substantia; — d) substantia permanet, acci-

dens advenit et recedit; — e) secundum substantiam non contingit motus proprie dictus, secundum accidentia substantia vere et proprie movetur; — f) substantia non participatur secundum magis et minus, quaedam accidentia secundum magis et minus participantur a substantia. Atqui inter has proprietates viget oppositio. Ergo.

§ 3. De permanentia accidentium absolutorum seorsim a substantia.

Duplex instituitur quaestio: a) an dentur accidentia non pure modalia; b) quatenam sint?

96. I. AN SINT ACCIDENTIA NON PURE MODALIA? Quaestio tractari potest: 1° theologice; 2° philosophice.

1. Si theologice res inspicitur, duo sunt indubia:

a) Per transsubstantiationem eucharisticam tota substantia panis convertitur in corpus Christi, totaque substantia vini in sanguinem Christi. Conversione autem transsubstantiativa perfecta, pergunt produci in organis eae modificationes, quas substantiae panis et vini, ante conversionem, producebant, proindeque eadem qualitates sensibiles apprehenduntur.

b) Istaesensuum modificationes non immediate a Deo producuntur; neque etiam a corpore Christi quod definitive praesens est sub speciebus eucharisticis (quae sententiae a Cartesianis docentur); neque etiam producuntur per atomos aetheris quae prius substantiae panis et vini admixtae erant, et, transsubstantiatione perfecta, eundem inter se ordinem servant, easque exercent actiones quae a substantia panis et vini exercebantur (quae sententia a cl. Palmieri docetur); sed per aliquid quod ex pane et vino, desinente tota substantia, esse remanet. Ex pane autem et vino, conversa tota substantia, nihil remanere valet, nisi accidentia. Igitur ex fontibus revelatis liquet: α) accidentia realiter a substantia distingui; β) complexum accidentium corporeorum divinitus conservari sine subjecto; et proinde dari accidentia non pure modalia.

2. Si philosophice inspicitur quaestio denturne accidentia absoluta non pure modalia, haec sunt tenenda:

a) Indubium est accidentibus nullam competere aptitudinem naturalem ad existendum sine subjecto: secus enim accidentia essent formae substantiales per se subsistentes, sicut anima humana, quod involvit contradictionem.

b) Imo nulla ratio naturalis afferri valet qua probetur possibile esse ut accidentia sine subjecto remaneant.

c) Hinc philosophiae christianae tantum est declarandum mysterium transsubstantiationis non esse contra rationem, seu intrinsecam impossibilitatem existentiae separatae accidentium nulla evidenti ratione demonstrari. Quod sic ostenditur:

97. In tantum impossibilitas separationis accidentium a substantia esset evidenter impossibilis, in quantum vel accidentia non haberent realitatem sibi propriam, vel Deus non posset supplere efficienter (h. e. producendo in accidentibus modum supernaturalem subsistendi per se) concursum quem substantia creata naturaliter accidentibus praestat ea sustentando. Atqui a) ex probatis manifestum est accidentia habere realitatem sibi propriam, siquidem sunt realiter distincta a substantia; b) manifestum non est Deum non posse supplere concursum a substantia exercitum. Ergo.

Ad majorem advertere juvat accidentia nullatenus fieri substantiam per infusionem modi supernaturalis subsistendi; substantia enim est ens naturaliter subsistens per se. Quare hic modus non aufert ab accidentibus essentiam suam seu naturalem incapitatem subsistendi seorsim a substantia, sed tantum ea roborat ita ut subsistant sine actuali inhaesione in substantia quin essentiam suam amittant.

98. II. QUATENAM SINT ACCIDENTIA NON PURE MODALIA.

1. Juxta omnes auctores ubicatio, quodocatio, actus volendi et cogitandi, sunt accidentia modalia. Itaque repugnat haberi ubicationem et quodocationem sine re ubicata et quodocata, cogitationem et volitionem sine subjecto cogitante et volente.

2. Quoad multa alia accidentia disputatur utrum sint pure modalia, an secus. Juxta Suarezium et Durandum, qualitates, puta calor, color, etc., divinitus sustentari possunt quin inhaereant in quantitate. Alii multi asserunt solam quantitatem, cum accidentibus in ipsa inhaerentibus, sine subjecto existere posse.

3. Quae sententia sic exponitur : a) Quantitas realiter distinguitur a substantia, est accidens primum, comproductum, concreatum substantiae, a substantia corporea necessario dimanans, et sine qua haec substantia absolute esse nequit. b) Effectus formalis quantitatis est juxta alios tribuere compositionem ex partibus integrantibus, juxta alios tribuere extensionem localem aptitudinalem, seu exigentiam extensionis. c) In quantitate subjectantur cetera accidentia quae et ipsa sunt quanta ratione actualis inhaesionis in quantitate. d) Haec accidentia absolute requirunt actualiter inhaerere substantiae; verum quantitas non absolute exigit inhaerere substantiae; hinc cum accidentibus quae in ipsa inhaerent per omnipotentiam divinam separari potest a substantia et conservari. e) Attamen, cum quantitas naturali aptitudine careat ad existendum seorsim, oportet ut supernaturaliter et vi potentiae obedientialis, qua quantitas uti omne ens insignitur, in ea producat id quo roboretur et fortificetur in ordine ad existendum seorsim a substantia. Illud vero, quod sic in quantitate producit, vocatur *modus supernaturalis existendi per se*.

§ 4. De qualitate.

99. *Definitio.* Sicut essentia est id per quod respondetur quaerenti *quid* res sit, sic qualitas est id per quod respondetur quaerenti *qualis* res sit. « Qualitatem dico, inquit Philosophus, secundum quam aliqui dicuntur quales. »

a) *Latissime* qualitas significat *quidquid praedicatur adjectivè* de subjecto, seu *in quale*. Tali sensu qualitas includit differentiam specificam, proprium, accidens. — b) *Strictè* significat *quodlibet genus accidentis*. Sic includit proprium et accidens. — c) *Strictissime* significat *speciale genus accidentis* a quo substantia qualificatur : Juxta scholasticos nempe subjectum finitum, completum in ratione substantiae et essentiae, est capax ulterioris perfectionis accidentalis, qua completur sive in se, sive in ordine ad operationes. Haec perfectio, quae per modum formae accidentalis actuatur et perficit subjectum, vocatur qualitas. Definitur ab Alberto Magno : *accidens completum*

et perficiens substantiam tam in existendo quam in operando; a D. Thoma : *accidens dispositivum substantiae in seipsa*.

100. *Divisio.* Quatuor species qualitatum recenset Aristoteles. Sunt : a) habitus et dispositio ; b) potentia et impotentia physica ; c) qualitates passibiles et passiones ; d) figura.

Habitus. A. *DEFINITIO.* Habitus est id quo subjectum bene vel male sive in seipso sive ad operandum disponitur *permanenter*. Tales sunt scientia, virtus. Habitus dicuntur *de difficili mobiles*.

Dispositio differt ab habitu quia est *de facili mobilis*; tales sunt calor et frigus. Pro diversitate subjectorum, sanitas et infirmitas sunt vel habitus vel dispositiones.

B. *DIVISIO.* 1^a. Habitus *ornativi* et *operativi* : a) *Ornativi* subjectum *in se* bene vel male disponunt, h. e. modo congruo vel incongruo naturae quae est finis eorum quae ipsi insunt. — b) *Operativi* subjectum disponunt uti est *operans*.

2^a. Habitus *naturales* et *supernaturales* seu *infusi* : a) Habitus *supernaturales* transcendunt exigentiam creaturae et per solum Deum e potentia subjecti educuntur. Relate ad hominem alius habitus est ornativus, nempe gratia sanctificans cujus effectus formalis est efficere hominem sanctum, justum, filium adoptivum et amicum Dei; alii sunt operativi, quorum ope anima elicit actus supernaturales, puta fidei, spei et caritatis. — b) Habitus *naturales* capacitatem et vires naturae non transcendunt et per eas e potentia subjecti educuntur. Per habitus naturales acquiritur facilitas operandi.

3^a Habitus *necessarii* et *contingentes*. a) Habitus *necessarii* insunt per se a natura; sic pro intellectu habetur habitus principiorum, qui definitur dispositio intellectus ad promptissime et facillime assequenda principia. — b) Habitus *contingentes* non insunt per se a natura; tales sunt pulchritudo, sanitas, facilitas major quam quae a natura inesset, orta ex consuetudine et spectans ad certam speciem actionum, uti v. g. agilitas ad cursum, robur in pugilatu, harmonice pulsare citharam.

4^a. Habitus dividuntur ratione subjecti seu potentiae quae habitibus afficitur. — Inter varios habitus distinguuntur praesertim habitus partis intellectivae. Dividuntur in habitus *intellectuales* qui afficiunt intellectum et habitus *morales* seu virtutes

quae afficiunt voluntatem et de quibus tractat Ethica. — Habitus intellectivi alii sunt *speculativi*, alii *practici* prout destinantur ad solam contemplationem vel ad opus.

OBSERVA. a) Requiritur ut causa *immanenter agat*, ad hoc ut habitus acquirat; unde causae transeunter agentes facilitatem agendi non acquirunt; sic diuturno exercitio terra non acquisivit majorem facilitatem se movendi circa solem. — Attamen omnes causae immanenter agentes non ideo habituum sunt capaces. — b) Non requiritur ut causa sit *intelligens* aut *libera* ad hoc ut habitus acquirat; sic vis locomotiva hominis acquirat habitus tarditatis vel mobilitatis citissimae.

Habitus realiter a natura distingui probatur eodem modo ac superius probata est distinctio realis actuum spiritualium. Qui enim acquirat habitum, acquirat novum modum essendi; hic modus non est nihil. Igitur est re distinctus a potentia.

II. *Potentia et impotentia* dicuntur relate ad actionem quae potest aut non potest facile fieri vel vitari; qua in re non habetur ratio dispositionis ad aliquid conveniens naturae subjecti. — Facultates essentialis non recensentur ab Aristotele inter potentias accidentales.

III. *Qualitates passibiles et passiones* sunt qualitates quibus corpora instruuntur et ratione quarum per sensus attinguntur. Si sunt stabiles, vocantur *passibiles*; secus vocantur *passiones*. — Passibiles sunt v. g. dulcedo, amaritudo, acerbitas, albedo, nigredo. Passiones sunt v. g. rubor in verecundia, pallor in timore. — Insania et furor, si sunt stabiles, sunt qualitates passibiles; secus sunt passiones.

IV. *Figura* est id quo substantia modificatur in ordine ad extensionem.

101. *Proprietates qualitatum*. Praecipuae sunt : a) contrarietas quae in eo est quod una potest expelli per alteram; b) intensio et remissio; c) similitudo et dissimilitudo.

ARTICULUS III.

DE ACCIDENTIBUS RESPECTIVIS.

§ 1. *De relationibus in genere.*

102. *Definitio*. Entia absoluta possunt esse inter se similia vel dissimilia; unum potest oriri ex altero, vel ipsi ortum praebere. Esse vero simile, ex altero oriri, alterius esse principium et sic porro, est *referri* ad hoc alterum, habere habitudinem, respectum, ordinem, seu relationem ad hoc alterum. Igitur relativum est id quod habet habitudinem ad alterum. — *Relatio* est *habitus*, seu *respectus*, seu *ordo unius ad alterum*. Ea inter quae exstat haec habitudo, vocantur *termini* (numero plurali) relationis.

Elementa relationis : 1. *Subjectum* seu relatum; est id quod refertur, v. g. Petrus. — 2. *Terminus* (numero singulari) seu correlativum, est id ad quod refertur subjectum, v. g. Claudius. — 3. *Fundamentum* est id quo vel propter quod subjectum ad terminum refertur. Sic cum virtute vel scientia Petrus similis est Claudio, haec dicuntur fundamentum relationis.

Fundamentum relationis potest spectari adaequate et inadaequate : a) *Adaequate* spectatum non inest soli subjecto sed etiam termino. Ut enim Petrus habitudinem similitudinis habeat ad Paulum, requiritur ut in utroque termino aliquid hanc similitudinem fundet. — b) *Inadaequate* spectatum in solo subjecto habetur, estque id quo subjectum ad terminum refertur.

Divisio relationis. Multipliciter dividitur relatio :

103. *PRIMA DIVISIO*. Relatio est vel *realis* vel *rationalis*.

A. *Relatio realis* afficit subjectum *realiter*, *independenter a cogitante*, seu stat in eo quod unum *ex seipso* habitudinem habet ad alterum. Requirit ut omnia elementa a natura ponantur; igitur a) ut subjectum et terminus sint *realia* seu existentia. b) Ut subjectum et terminus *realiter inter se distinguantur*. Nam si sunt realiter idem, nihil haberi potest quod realiter referatur ad aliud. c) Ut reale sit *fundamentum*.

Dari relationes reales est manifestum quia independenter a mente cogitante una res est similis alteri, una est causa alterius.

B. *Relatio rationis* tribuitur subjecto *ex sola consideratione mentis*. Ut talis sit, sufficit ut vel unum elementum ab intellectu ponatur. Igitur habetur: a) Quando extrema, vel alterum ex his, non sunt realia, sed ponuntur ab intellectu. Talis relatio habetur inter genera et species, inter haec et individua. — b) Cum inter extrema non habetur distinctio realis, sed sola distinctio rationis. Sic habetur relatio inter essentiam et proprietates, inter varias proprietates, v. g. inter spiritualitatem animae et ejus immortalitatem. — c) Cum in subjecto, quod concipitur ad terminum habere respectum, fundamentum non est reale, sed ponitur ab intellectu; sic habetur relatio inter vexillum et regionem determinatam, inter verba et conceptus.

OBSERVA. Quaedam sunt fundamentaliter apta ut habeant relationem; at relatio formaliter non exurgit nisi ex institutione rationis et voluntatis. Vocatur *relatio rationis practicae*. Ad hoc genus revocatur relatio *jurisdictionis* et *subjectionis*.

104. SECUNDA DIVISIO. Relatio realis est vel *transcendentalis* seu necessaria, vel *praedicamentalis* seu contingens: a) Prior necessario comitatur essentiam aliquam; talis est relatio creaturae ad Deum. Creatura enim vi essentiae refertur ad Deum uti ad causam primam, ad conservatorem esse sui, ad gubernatorem providum vitae suae et ad finem ultimum. — b) Posterior potest adesse vel abesse, salva essentia. Talis est similitudo unius ad alterum.

105. TERTIA DIVISIO. Relatio realis dividitur ratione fundamenti in relationem realem *similitudinis* seu identitatis et in relationem *dependentiae*. Subjectum realis dependentiae habet intrinsicum ordinem ad terminum, seu essentialiter ordinatur ad aliud; sic pater qua pater ordinatur ad filium.

A. RELATIO REALIS SIMILITUDINIS est triplex: Unum enim esse potest alteri simile: a) *ratione essentiae*, et inter haec habetur relatio unitatis naturae; — b) *ratione qualitatis*; inter haec habetur relatio similitudinis proprie dictae; — c) *ratione quantitatis*; inter haec habetur relatio aequalitatis.

B. RELATIO REALIS DEPENDENTIAE habetur:

1. Inter *principium et principiatum*, h. e. inter id a quo aliquid procedit, et id quod procedit.

2. Inter *mensuratum et mensuram*. Mensura vocatur terminus realis ad cuius imitationem res facta est, adeoque ad quem res habet habitudinem dependentiae. Talis relatio habetur inter scientiam quae est mensuratum et rem scitam quae est mensura, inter intellectum et intelligibile.

106. QUARTA DIVISIO. Relatio realis est duplex:

1. Est *mutua* si uterque terminus ad alterum realiter refertur, seu si habetur duplex relatio realis, ita ut utrumque extremum sit subjectum unius relationis et terminus alterius.

2. Relatio est *mixta*, cum ex una parte est realis, ex altera rationis. Talis est relatio dependentiae inter creaturam et Deum, inter intellectum cognoscentem et rem scitam; est enim ratio ex parte Dei et ex parte rei scitae, est realis ex parte creaturae et intellectus scientis.

In specie agendum est de relationibus similitudinis et de relationibus dependentiae; de posterioribus, ob copiam rerum dicetur cap. seq.

§ 2. De relatione similitudinis.

Quaeritur: a) quid et quotuplex sit identitas; b) de principio identitatis; c) de perfecta duorum identitate logica.

107. Notio identitatis. Identitas est *duorum secundum aliquam rationem unitas*. — Duplex est: *realis* et *logica*.

1. Plura *realiter distincta* possunt convenire in *eodem conceptu*, cum nempe secundum essentiam, vel quantitatem, vel qualitatem inter se similia sunt. *Realis* quidem relatio et realis distinctio inter ea vigent, identitas autem *logica*.

2. Plura possunt convenire in *eadem entitate*, non vero in *eodem conceptu*, eo quod una eademque res per varios conceptus praecisivos repraesentatur. Inter haec viget identitas *realis*, distinctio vero relatioque *rationis*.

Principium identitatis seu convenientiae: « *Quae sunt eadem unitate tertio sunt eadem inter se.* »

1. Si agitur de identitate *reali*, sensus est: « *Quae sunt*

eadem identitate reali cum eodem tertio, sunt eadem identitate reali inter se. » — Vel : « Quae realiter *identificantur* uni tertio, realiter *identificantur* inter se. »

2. Si agitur de identitate *logica*, sensus est : « Quae sunt eadem uni tertio identitate logica, seu quae sunt *similia* uni tertio, sunt etiam *similia* inter se. »

OBSERVA. Ut principium identitatis applicetur, tria servanda sunt : a) ut primum et secundum, puta Petrus et Paulus, comparentur cum eodem tertio, puta cum Andrea; b) ut Paulus, comparetur cum Andrea sub eodem respectu sub quo Petrus fuit cum eo comparatus, puta sub respectu staturae; — c) ut concludatur Petrum convenire cum Paulo sub eo respectu sub quo uterque comparatus est cum Andrea. — In divinis Pater et Filius et Spiritus Sanctus cum eadem essentia *identificantur*; ex hoc concludi quidem potest tres personas divinas realiter inter se *identificari* sub respectu essentiae absolutae, non vero sub respectu relativi quo sunt personae.

108. De entium perfecta similitudine. De ea quaestione celebris est habita controversia inter Leibnitzium (1646-1716) et Clarendonium (1675-1729), quorum prior sententiam negantem tenebat, posterior affirmantem.

Entia perfecte similia ea vocamus, quorum perfectio essentialis et accidentalis solo numero differat, ita ut per eundem conceptum adaequate repraesentari possit. Praescindimus tamen utrum ubicatio possit esse eadem, seu utrum repugnet necne duo entia simul eundem locum occupare.

Assertum. Non repugnat dari duo entia perfecte similia.

PROB. Ut hoc repugnet, requiritur ut, supposita existentia alicujus entis, deficiat possibilitas extrinseca vel intrinseca respectu alterius entis quod foret perfecte simile. Atqui respectu alterius entis nec intrinseca nec extrinseca possibilitas deest. Ergo non repugnat dari duo entia perfecte similia.

Prob. 1^a pars Min. Si inter notas constitutivas primi entis non datur repugnantia, haec non potest haberi inter notas secundi entis; non enim oriri potest ex existentia prioris.

Prob. 2^a pars Min. Si intrinseca possibilitas abest respectu duorum entium, Deo nec potentia absoluta, nec ordinata deest ad utrumque ens condendum.

CAPUT V.

DE ENTIUM CAUSALITATE.

ARTICULUS I.

DE CAUSIS IN GENERE.

109. Cum causa sit de genere principii, hujusce notio est aperienda. — *Principium* sensu lato, est id ad quod aliud consequitur; illud quod consequitur, vocatur *principiatum*.

Unum potest ad alterum consequi duobus modis :

I. *Sine ullo nexu intrinseco* inter utrumque; sic unum altero prius est a) tempore, b) loco, c) dignitate. Termini dicuntur improprie principium et principiatum.

II. *Ob nexum intrinsecum* quo inter se devinciuntur. Dicuntur sensu stricto principium et principiatum.

Nexu autem intrinseco principiatum ad principium consequi valet tum in ordine logico, tum in ordine ontologico :

A. *In ordine logico*. Quod est cognitum potest esse ratio cur alterum cognosci queat, seu potest esse natum ducere mentem in cognitionem alterius. Sic mundus ducit in cognitionem existentiae Dei. — Quod ita se habet, dicitur altero prius in ordine logico. In hoc ordine mundus est prior Deo.

B. *In ordine ontologico*. Una res potest esse ratio cur alterum sit, sive esse id e quo alia res quadantenus procedit. Dicitur prior altera *in ordine ontologico*. Dicitur etiam prior *natura*, *suppositione*. — Principium autem potest esse prius in ordine ontologico duobus modis :

1. Quatenus *concipitur* a sola mente ut ratio cur alterum sit; dicitur *ratio metaphysica*; alterum vero *rationatum*.

2. Quatenus *independentem a concipiente* est ratio cur alterum existat, sive quatenus principiatum realiter procedit a principio; dicitur *ratio physica*. — Ratio physica e qua effectus

eadem identitate reali cum eodem tertio, sunt eadem identitate reali inter se. » — Vel : « Quae realiter *identificantur* uni tertio, realiter *identificantur* inter se. »

2. Si agitur de identitate *logica*, sensus est : « Quae sunt eadem uni tertio identitate logica, seu quae sunt *similia* uni tertio, sunt etiam *similia* inter se. »

OBSERVA. Ut principium identitatis applicetur, tria servanda sunt : a) ut primum et secundum, puta Petrus et Paulus, comparetur cum eodem tertio, puta cum Andrea; b) ut Paulus, comparetur cum Andrea sub eodem respectu sub quo Petrus fuit cum eo comparatus, puta sub respectu staturae; — c) ut concludatur Petrum convenire cum Paulo sub eo respectu sub quo uterque comparatus est cum Andrea. — In divinis Pater et Filius et Spiritus Sanctus cum eadem essentia *identificantur*; ex hoc concludi quidem potest tres personas divinas realiter inter se *identificari* sub respectu essentiae absolutae, non vero sub respectu relativi quo sunt personae.

108. De entium perfecta similitudine. De ea quaestione celebris est habita controversia inter Leibnitzium (1646-1716) et Clarendonium (1675-1729), quorum prior sententiam negantem tenebat, posterior affirmantem.

Entia perfecte similia ea vocamus, quorum perfectio essentialis et accidentalis solo numero differat, ita ut per eundem conceptum adaequate repraesentari possit. Praescindimus tamen utrum ubicatio possit esse eadem, seu utrum repugnet necne duo entia simul eundem locum occupare.

Assertum. Non repugnat dari duo entia perfecte similia.

PROB. Ut hoc repugnet, requiritur ut, supposita existentia alicujus entis, deficiat possibilitas extrinseca vel intrinseca respectu alterius entis quod foret perfecte simile. Atqui respectu alterius entis nec intrinseca nec extrinseca possibilitas deest. Ergo non repugnat dari duo entia perfecte similia.

Prob. 1^a pars Min. Si inter notas constitutivas primi entis non datur repugnantia, haec non potest haberi inter notas secundi entis; non enim oriri potest ex existentia prioris.

Prob. 2^a pars Min. Si intrinseca possibilitas abest respectu duorum entium, Deo nec potentia absoluta, nec ordinata deest ad utrumque ens condendum.

CAPUT V.

DE ENTIUM CAUSALITATE.

ARTICULUS I.

DE CAUSIS IN GENERE.

109. Cum causa sit de genere principii, hujusce notio est aperienda. — *Principium* sensu lato, est id ad quod aliud consequitur; illud quod consequitur, vocatur *principiatum*.

Unum potest ad alterum consequi duobus modis :

I. *Sine ullo nexu intrinseco* inter utrumque; sic unum altero prius est a) tempore, b) loco, c) dignitate. Termini dicuntur improprie principium et principiatum.

II. *Ob nexum intrinsecum* quo inter se devinciuntur. Dicuntur sensu stricto principium et principiatum.

Nexu autem intrinseco principiatum ad principium consequi valet tum in ordine logico, tum in ordine ontologico :

A. *In ordine logico*. Quod est cognitum potest esse ratio cur alterum cognosci queat, seu potest esse natum ducere mentem in cognitionem alterius. Sic mundus ducit in cognitionem existentiae Dei. — Quod ita se habet, dicitur altero prius in ordine logico. In hoc ordine mundus est prior Deo.

B. *In ordine ontologico*. Una res potest esse ratio cur alterum sit, sive esse id e quo alia res quadantenus procedit. Dicitur prior altera *in ordine ontologico*. Dicitur etiam prior *natura*, *suppositione*. — Principium autem potest esse prius in ordine ontologico duobus modis :

1. Quatenus *concipitur* a sola mente ut ratio cur alterum sit; dicitur *ratio metaphysica*; alterum vero *rationatum*.

2. Quatenus *independentem a concipiente* est ratio cur alterum existat, sive quatenus principiatum realiter procedit a principio; dicitur *ratio physica*. — Ratio physica e qua effectus

procedit, ei communicat aliquod esse. Jamvero principium potest duobus modis communicare esse principiato :

a) Communicando principiatio *totum ipsummet suum esse*; sic in divinis Pater per generationem communicat naturam divinam Verbo; Pater et Filius per spirationem activam Spiritui Sancto. — Principium est subjectum relationis originis, cujus principiatum est terminus.

b) Communicando principiatio *esse distinctum* ab esse principii; talis ratio vocatur *causa*; principiatum vocatur *effectus*.

Esse principiati ab esse principii distinguitur :

a) *aut adaequate*; talis causa est *extrinseca* effectui; est autem duplex, nimirum *efficiens* et *finalis*;

β) *aut inadaequate*, quatenus causa se communicat alteri intrinsecus, ita ut ex unione exurgat compositum, quod est effectus; patet hanc causam esse intrinsecam effectui; est et ipsa duplex : *materialis* et *formalis*.

Porro ex his colligitur definitio principii et causae :

Principium definitur a) vel cum Aristotele, *id unde aliquid est, aut fit, aut cognoscitur*; — b) vel cum S. Thoma, *id a quo aliquid procedit quocumque modo*.

Causa in genere est *id vi cujus aliud producitur*, sive principium influxu suo determinans existentiam rei.

De causa materiali et formali in cosmologia dicetur. Quare in seq. nonnisi de efficienti et de finali tractabimus.

ARTICULUS II.

DE CAUSA EFFICIENTE.

§ 1. *Definitio, divisio, elementa causalitatis efficientis.*

110. *Definitio.* Causa efficiens est *id a quo aliquid fit*, vel principium actione cujus aliquid producitur.

Diversa est causa a conditione et occasione. *Conditio* est id quod quidem requiritur ut causa effectum suum producat, verum nullatenus actione sua in effectum influit. — *Occasio* est

opportunitas agendi, vel etiam ea circumstantia quae actioni ponendae est opportuna.

Manifestum est conditioni et occasione insuper competere posse rationem causae. — Sic saepe occasio allicit voluntatem ad agendum; in hoc casu est insuper *causa moralis* effectus producti. — Verum, si formaliter considerantur, non sunt proprie causae, siquidem non vere influunt.

111. *Divisio.* Causa efficiens multifariam dividitur :

1^a Div. Causa *prima* seu Deus, et causa *secunda* seu creata.

2^a Div. Causa *physica* et causa *moralis*. a) *Physica* efficientia physica effectum attingit. b) *Moralis* movet (precibus, petitione, consilio, merito, minis) aliam causam, ut haec physice effectum producat; dicitur causa moralis hujusce effectus ab altera causa physice producti. Sic preces possunt esse causa moralis gratiae a Deo nobis infusae.

3^a Div. Causa *necessaria* et causa *libera*. Prior, positis omnibus his quae ad agendum praerequiruntur, non potest non agere. Posterior in iisdem adjunctis potest non agere.

4^a Div. Causa *per se* et causa *per accidens* (Vid. n. 77).

5^a Div. Causa agens *immanenter* et causa agens *transeunter*, de quibus mox dicetur.

6^a Div. Causa *totalis* seu *adaequata*, et causa *partialis* seu *inadaequata*. Prior effectum producit sola; posterior non sola. — Causa partialis est duplex : a) Causa partialis *partialitate effectus*, ea nempe quae nonnisi partem effectus attingit; b) causa partialis *totalitate effectus*, quae, dependenter ab alterius concursu, totum effectum attingit : sic Deus et creatura eundem effectum simul producent.

7^a Div. Causa *principalis* et causa *instrumentalis*. Ut hae causae habeantur, oportet ut ad productionem effectus unius duplex causa concurrat. Quod ubi contingit, principalis dicitur ea quae alteram causam sibi *subordinat*, dirigit, movet; haec altera est instrumentalis.

112. *Elementa causalitatis efficientis.*

Ex definitione causae efficientis patet eam tribus elementis essentialiter constare : 1^m id quod agit, *principium* seu *vis*; 2^m id quod fit, *terminus* seu res nova; 3^m nexus inter utrumque, id quo res nova e principio procedit, *actio causae*.

1. *Principium* considerari potest in triplici statu : a) *In potentia*, seu ut alii dicunt *in actu primo remoto*; est principium nude inspectum prout est ex se potens agere. — b) *In actu primo*, seu ut alii dicunt *in actu primo proximo*; est principium expeditum ad agendum, seu stipatum omnibus his quae praerequiruntur ad agendum. — c) *In actu secundo*, cum principium est reapse agens.

2. Id quod fit, seu *terminus, effectus*, est multiplex :

a) Potest esse subjectum primo in ordine reali positum, seu *substantia completa*. Actio qua illud subjectum fit, vocatur *creatio*. — b) Potest esse *forma substantialis* quae educitur ex potentia materiae. — c) Potest esse *forma accidentalis* quae e substantia completa resultat vel in ipsa producitur. Actio qua forma substantialis vel accidentalis fit, vocatur *eductio, operatio*, simpliciter *actio*.

Uterius forma accidentalis seu terminus actionis, vel potest produci in ipsa causa seu subjecto agente; terminus et actio vocatur *immanens*. — Vel potest produci in alio subjecto; terminus vocatur antonomastice *effectus*; actio qua producitur, vocatur *transiens*. — Subjectum in quo recipitur forma, terminus actionis, et quod proinde per actionem modificatur, dicitur *pati*; *passio* est ipsa *transmutatio subjecti*.

3. *Actio* est id quo effectus a causa procedit, seu quo causa est formaliter agens, seu *causalitas causae*. Duo complectitur : a) Actuale exercitium causae; — b) immediata dependentia, in fieri, principiati a principio.

113. *Quaeres. Utrum actio sit in agente an in passo?*

Resp. Utrumque potest affirmari : Etenim per actionem intelligi potest : a) in recto terminus seu id quod fit, in obliquo modus quo terminus producitur; sic autem intellecta, actio dicitur *in passo recipi*. b) In recto modus productionis, in obliquo terminus actionis; sic autem intellecta, actio dicitur *in agente*.

Quaestiones. Circa causalitatem efficientem quaeritur : a) an *in ordine rerum habeatur causalitas?* b) *Quae sit natura causalitatis?*

Prima quaestio tria complectitur : a) Utrum conceptui causae insit *valor objectivus*. Ut solvatur quaestio, prius dicendum erit de principio

rationis sufficientis et de principio causalitatis. — b) Quibusnam entibus competat causalitas. — c) Cum plures causae subordinari possint ad eundem effectum producendum, quaeritur utrum in serie causarum per se subordinatarum detur *processus in infinitum?*

Secunda quaestio duo involvit : a) quomodo actiones et potentiae specificentur ; b) quomodo distinguantur a natura.

§ 2. *De principio rationis sufficientis. — De principio causalitatis. — De valore objectivo conceptus causae.*

Per iudicium praedicamus conceptum objectivum causae de rebus. Hic quaeritur utrum huic conceptui insit *valor objectivus*, h. e. utrum certi esse possimus *in ordine reali existere aliquam causam*.

114. I^a SENT. Negant Humius, Kantius, Hermesius, Positivistae. Cernimus, aiunt, unum oriri post aliud, consequi ad aliud : sic cernimus germina, flores, fructus sibi succedere. Inde existimamus, nec tamen cernimus, unum esse causam alterius.

II^a SENT. affirmat et probat ex *principio causalitatis*.

115. *Principium causalitatis.* — Triplex est modus illud enuntiandi : a) *Omnis effectus habet suam causam*. Principium sic enuntiatum esse analyticum, est immediate evidens; sed ulterioribus quaestionibus solvendis parum conducit; negabitur enim ab adversariis res incipientes esse effectus, seu determinari ad existendum per actionem alicujus principii. b) *Quod esse incipit, ei est causa efficiens a se diversa*. c) *Quod contingenter existit, habet causam efficientem sui*; seu quod per essentiam suam non determinatur ad existendum, requirit etc. — Tertius iste modus praecipue est in usu ubi ex contingentia rerum mundanarum demonstratur existentia Dei, seu entis a se et causae primae.

116. *Principium rationis sufficientis : Quidquid est, habet rationem sufficientem sui.* — Ratio autem sufficiens est *id unde res sit potius quam non sit, et e converso; cur res sit hoc modo potius quam illo.* — Ratio sufficiens est adaequata vel inadaequata : a) Ratio adaequata est ea, ultra quam non requiritur alia ut rationatum sit. b) Ratio inadaequata est ea ultra quam requiritur alia.

Thesis 17. Analytica sunt principia rationis sufficientis et causalitatis. Ideo conceptui causae non deest valor objectivus.

117. I^a PARS. *Principium « quidquid est, habet rationem sufficientem sui » est analyticum.*

Sensus. Mens perpendendo subjectum « quidquid est » cernit praedicatum « habere rationem sufficientem » esse unam ex notis subjecti, ipsique necessario convenire.

DECL. Quidquid est, differt ab eo quod non est; quod est tale, differt ab eo quod non est tale; quod est tantum possibile, differt ab eo quod existit. — Requiritur ut discrimen detur ob aliquid, sive intrinsecum ipsi sive extrinsecum. Sed hoc requirere, est requirere rationem sufficientem. Ergo quidquid est, requirit rationem sufficientem.

118. II^a PARS. *Analyticum est principium causalitatis.*

1. Analyticum est principium : *Quod incipit existere habet causam efficientem.*

PROB. Quod incipit existere, habet rationem sufficientem inceptionis: patet ex praeeactis. Atqui sola ratio sufficiens inceptions rei, est quod res habet causam efficientem. Ergo.

PROB. MIN. Ratio sufficiens inceptions rei debet esse a) vel in ipso incipiente; b) vel in alio. Istud aliud determinabit existentiam rei incipientis α) vel licet efficientia physica istud non attingat; β) vel efficientia istud producendo. Atqui primum et secundum admitti nequeunt. Ergo.

PROB. 1^a PARS MIN. Dicere rationem inceptions esse in incipiente, est asserere hanc rationem repeti ex essentia in statu possibilitatis. Sed haec essentia nequit esse ista ratio. Essentia enim in hoc statu est indifferens ad existendum vel ad non existendum. Secus enim possibilia, sive omnia sive pleraque, necessario existerent. — Atqui quod hac indifferencia pollet, non potest esse ratio cur res inceperit. Ergo.

PROB. 2^a PARS MIN. Si aliud ens actione aliqua non determinat existentiam rei incipientis, nullam relationem ad ipsum habet, ideoque nequit esse ratio cur hoc alterum existat.

2. Analyticum est principium : *Quod contingenter existit, habet causam efficientem sui.*

PROB. Habetur ratio sufficiens cur ens contingens, et ad existendum non sufficiens sibi, realiter existat. Atqui sola ratio reponi potest in causa efficiendi. Ergo.

PROB. MIN. Ratio reponi debet vel in ipso ente contingenter existente vel in alio; si in alio, vel illud ponitur esse causa efficiens vel non. Atqui ratio cur ens contingens existat, repeti non potest ex hoc ipso ente, neque ex alio efficienter illud non attingente. Ergo.

PROB. 1^a PARS MIN. Ens contingens est ex se indifferens ad existendum, ex se enim non determinatur ad existendum. Atqui quod est hujusmodi, non valet esse sibi ratio cur existat potius quam non. Ergo. — **PROB. 2^a PARS MIN.** ut supra.

119. III^a PARS. *Conceptui causae inest valor objectivus.*

Sensus. Vere scire possumus in ordine rerum haberi causam.

PROB. Ut cognoscamus existere aliquam causam, satis est cognoscere haberi res quae esse incipiunt. Atqui hoc in comperto est. Ergo.

Patet major quia principium causalitatis est analyticum.

Patet minor, tum quia, testante sensu infimo, experimur varias cogitationes volitionesque se in nobis excipientes: senti- mus modo frigus, modo calorem, modo sitim, modo famem, etc.; tum quod sensus externi apprehendunt varias modificationes in corporibus externis se excipientes.

§ 3. De causalitate entium creatorum.

Ex praecedentibus liquet intellectum, ex iis quae conscientia sibi suppeditat, efformare posse conceptum causae; merito etiam colligitur dari causam aliquam, eo ipso quod dantur entia quae esse incipiunt suntque contingentia. — Ulterius quaeritur *quaenam sit causa efficiens eorum quae esse nanciscuntur.*

120. Sententiae. 1^a est Occasionalistarum, quorum dux est Nicolaus Malebranchius. Juxta illum, *entia creata non vere produ- cunt effectus quos videntur producere, neque vere agunt; sed ad praesentiam seu ad occasionem harum rerum, Deus solus effectus producit.* Inde entia creata sunt *causae occasionales.*

II^a asserit *entibus tum corporeis, tum incorporeis inditam esse vim activam et ea esse causas efficientes* quae physice effectus producunt. Uti patet haec vis non est *creativa* sed *eductiva*, producit enim ex subjecto, illud transmutando modificandoque; haec vis etiam est *limitata*; deinde est *dependens* in agendo a *causa prima*, ita nempe ut idem terminus totaliter attingatur a causa prima et a causa secunda; denique *indiget determinatione extrinseca*, quae determinatio diversa est pro causis necessario agentibus et pro actibus deliberatis causarum liberarum.

Thesis 18. Occasionalistarum systema nulli validae rationi innitur. Quinimmo ejus falsitas positive comprobatur.

121. I^a PARS. PROB. Sola ratio cui valide inniteretur occasionalismus, esset quia repugnaret entia creata pollere causalitate efficiendi. Atqui nulla est repugnantia in eo quod entia creata sint praedita vi agendi, quod reapse agant et determinent existentiam rerum novarum. Ergo.

Prob. Min. Repugnantia enim oriretur sive ex parte naturarum creaturarum, sive ex parte Dei, sive ex parte virtutis, quae entibus finitis indita dicitur. Atqui nulla ex parte detegitur.

Prob. 1^a pars Min. Non ex parte substantiae creatae. Vis enim activa non repugnat enti creato a) *ut est ens*: patet quia vis activa competit enti increato; b) *ut est creatum*: nam uti enti increato competit vis activa infinita et increata, sic possibilis est vis finita et creata, quae indi possit enti finito. Sicuti enim reliquae perfectiones divinae imitabiles sunt ad extra secundum varios modos finitos, sic etiam virtus infinita Dei imitabilis est diversimode. Quod ulterius probatur:

Prob. 2^a pars Min. Non ex parte virtutis entibus finitis inditae. Etenim ista virtus nullo pacto dici deberet infinita, uti ex praeiactis liquet; speciatim non deberet dici creativa, producit enim ex subjecto, non vero ex nihilo subjecti. Ergo.

Prob. 3^a pars Min. Non ex parte Dei. a) Non enim repugnat existentia vis activae eo quod Deus, utpote causa prima, jam operatur in omnibus. Nihil enim impedit quin principium agens integretur duabus causis partialibus quarum utraque dependenter ab alia attingat totalitatem effectus. — b) Neque

repugnat eo quod Deus adsciscit creaturas in consortium activitatis: hoc enim non magis Deum dedecet quam creaturas adsciscere in consortium ceterarum perfectionum.

II^a PARS. *Falsitas probatur positive.*

A. ENTIA, QUAE DICUNTUR VIVENTIA, AGUNT.

PROB. 1. De actionibus immanentibus. Anima est activa in volendo: generatim activa est in *omni* volitione, speciatim vero in volitione *libera*. a) In *omni* volitione. Volitio enim est tendentia versus rationem boni apprehensam ab intellectu. Atqui tendentia est aliqua activa motio. Ergo omnis volitio est activa. b) In *actibus liberis*. Ut voluntas sit libera in actibus, oportet ut ipsa se active extrahat ex statu indifferentiae. Patet ex notione libertatis quae evoluta reperitur in Psychologia.

2. *De actionibus transeuntibus.* Sensus intimus testatur nos corpora impellere et movere, nisum exercere, trahi a corporibus. Ergo sensus intimus testatur nos esse activos.

B. CORPORA AGUNT. — **PROB.** Per sensus nostros constat: a) nos sentire resistentiam in contactu corporum; — b) corpora in motu (ex gr. equos) videri determinare ad motum alia corpora (ex gr. currum); — c) eosdem effectus in iisdem adjunctis et sub iisdem conditionibus semper occurrere; — d) naturis corporeis diversis (quorum eae quae viventes dicuntur, organis instruantur) respondere effectus diversos et proportionatos. Ergo ipsa corpora producunt hos effectus.

Patet consequentia quia: a) in tantum activa productio horum effectuum ipsis corporibus denegari potest, in quantum repugnat vim activam competere corporibus. b) Si in talibus adjunctis Deus solus agit, non vero corpora, Deus artificiose hominem impellit in errorem invincibilem.

§ 4. De causis per se subordinatis.

122. Causa una potest subordinari alteri dupliciter: a) per accidens; b) per se.

Causa subordinata alteri *per accidens*, est ea quae pendet ab altera *in essendo*, non vero in operando; sic filius subordinatur

patri. — Causa subordinata *per se*, est ea quae pendet in operando a superiore; talis est causa instrumentalis respectu causae principalis.

Causa quae non pendet a superiore et a qua pendet in operando causa inferior, dicitur *subordinans*.

Patet aliquem effectum produci posse per causas efficientes quarum una in operando ab altera pendet: quaeritur utrum in tali serie causarum detur *processus in infinitum*.

Thesis 19. In serie causarum efficientium *per se* subordinatarum non datur *processus in infinitum*.

Sensus. Quando effectus producitur per plures causas quarum inferior a superiore in operando pendet, debet haberi causa aliqua prima quae non sit subordinata sed a qua subordinatae incipiant et proinde quae subordinet sibi ceteras, iis virtutem communicando.

123. Prob. In illa serie non datur *processus in infinitum*, in qua deveniendum est ad aliquam causam primam. Atqui in quavis serie causarum efficientium *per se* subordinatarum, deveniendum est ad aliquam causam primam. Ergo in nulla tali serie datur *processus in infinitum*.

Prob. Min. In quavis serie causarum efficientium *per se* subordinatarum, singulae causae sunt *causae ex hypothesi*, adeoque tota series harum causarum est causa ex hypothesi, h. e. ex suppositione quod tota series virtutem agendi accipiat ab aliqua causa quae sit extra seriem causarum subordinatarum et quae proinde sibi ceteras causas subordinet. Atqui in tali serie devenitur ad causam ante quam non sit alia et quae proinde sit prima. Ergo.

124. Axiomata 1. *Causa causae est causa causati.* — Explicatur distinctio: *causa causae necessario agentis* (h. e. principium quod producit aliud principium quod necessario agit), est causa causati (h. e. est *mediate* causa effectus ab hoc posteriore principio producti), *Conc.*; *causa causae libere agentis* (v. g. Deus qui est causa liberae voluntatis), est causa causati (h. e. est causa cui imputari potest effectus productus ab hac causa libera), *Subd.* si causa prior *intendit effectum* secuturum ab hac causa libera et *ob id causam liberam produxit*, *Conc.*; si

non intendit effectum ex causa libera secuturum, *Subd.* si tamen *praevидit* hunc effectum secuturum, et insuper *si tenebatur impedire* effectum, est causa cui imputatur effectus, *Conc.*; si non *praevидit*, vel *praevisum* non tenebatur impedire, *Neg.*

2. *Actus proportionatur causae principali.* Sensus est: perfectio propria effectus determinatur a causa principali, quae causam instrumentalem movet et applicat.

3. *Causae secundae non agunt nisi motae a prima.* — Sic distinguitur: causa secunda *necessario* agens non agit, nisi in virtute accepta a causa prima, nisi mota a prima ad actum secundum, *Conc.*; causa secunda *libere agens* non agit etc. *Subd.* movetur et applicatur a prima, h. e. agit *per virtutem sibi a Deo concessam, operatur, Deo praestante concursum suum indifferentem et concomitantem, Conc.*; movetur et applicatur a Deo, h. e. *praemovetur* et *praedeterminatur* adeo ut determinatio actus non pendeat ab ipso arbitrio, *Neg.*

§ 5. Quomodo specificentur actiones et potentiae.

125. Datur objectum materiale et objectum formale: a) Objectum materiale est res circa quam versatur potentia, in se considerata, cum omnibus his quibus constituitur. — b) Objectum formale est ratio, nota objecti materialis, secundum quam potentia circa istud objectum versatur et istud attingit.

In uno objecto materiali plurima haberi possunt objecta formalia; sic in corpore habetur color, sonus, durities, calor, ratio entis, boni etc. Ratione aliorum objectorum formalium ab aliis actibus, sive transeuntibus sive immanentibus, idem objectum materiale attingitur. — Objecta formalia specificè differunt: alia enim est species coloris, soni, duritiei, etc. Cum alia objecta formalia attingantur per alias actiones, dicendi sunt specie differere actus quibus diversa objecta formalia attinguntur. Sic specificè diversus est actus audiendi et videndi, intelligendi et volendi, urendi et colorandi. Actibus specificè diversis respondent potentiae specie diversae, harum enim finis est operatio circa objectum. — Proinde citra controversiam admittitur *actus specificè et formaliter distinguuntur objectis*

formalibus, potentias vero immediate actibus, mediate objectis, proindeque essentiam potentiaram esse diversam pro diversis actibus et objectis formalibus.

§ 6. *De distinctione actionis et potentiae a natura.*

126. *Sententiae.* I^a tenet actionem et principium proximum operandi *distingui realiter a natura.* — Sic exponitur :

a) Singulis entibus creatis competunt quaedam vires tanquam proprietates essentiae : ex essentia necessario et ab intrinseco dimanant, concreantur et comproducentur cum ea. Dicuntur accidentia per se ; opponuntur accidentibus per accidens, quae per motum, sive per transitum ab uno statu ad alium, e potentia substantiae educuntur. Inter accidentia per accidens annumeratur actio causae.

b) Res agens in actu primo considerata est una, at composita seu constans ex duobus intrinsecus unitis et constituentibus ens actu unum, nimirum ex substantia seu natura et ex potentia. Illud ens unum attingit proxime effectum ratione istius potentiae, quae exin recte vocatur *ratio agendi, principium proximum agendi, id quo natura est activa.* Cum illa potentia sit educta ex natura, natura dicenda est *radix, principium radicale et remotum agendi.*

c) Res agens in actu secundo considerata est quoque una et constans ex substantia, potentia et actione. Uti potentia educitur ex natura, ita actio ex composito naturae et potentiae. Actio est id quo illud compositum actu attingit effectum.

Hanc sententiam, saltem si sermo sit de distinctione virium a natura, tenent D. Th., Capr., Cajet., Complutenses, Conimbricenses, Fonseca. Inter modernos Sylv. Maur., Goudin, Em. Zigliara, cl. Tilm. Pesch.

II^a SENT. est Dynamistarum et Atomistarum : *Solam distinctionem rationis ratiocinatae* admittit, quatenus nimirum alius est conceptus praecisivus potentiae et actionis, alius conceptus praecisivus substantiae ; attamen cl. Palmieri admittit *non repugnare* ut viribus simplicibus competat principium proximum operandi a se distinctum.

III^a SENT. est Suarezii et Scoti. Asserunt haberi potentias *realiter (formaliter juxta Scotum) a natura distinctas.* At non sola haec potentia est immediate activa, sed *etiam natura.*

Thesis 20. Non desunt rationes asserendi a substantia realiter distingui actionem agentis principiumque proximum operandi.

127. I^a PARS. *Actio a substantia realiter distinguitur.*

PROB. I^m ARG. Si inter se comparatur potentia actualiter agens et potentia actualiter non agens, negari non potest potentiam agentem esse perfectiorem quam potentiam non agentem, seu aliquid perfectionis inesse potentiae agenti quod ipsi non agenti deest. Atqui hoc est signum manifestum actionem realiter a substantia distingui. Ergo.

II^m ARG. Intellectiones, volitiones, sensationes, cum sint immanentes, considerari possunt active et passive. Non habetur distinctio realis inter actionem et passionem. Unde si intellectiones, volitiones, sensationes sunt realiter distinctae a natura in quantum sunt *passivae*, sunt etiam realiter distinctae in quantum sunt *activae*. Atqui, in quantum sunt passionem, distinguuntur a natura. Ergo.

PROB. MIN. Intellectiones, volitiones et sensationes, nobis superveniunt, substantia animae eadem manente. Atqui hoc est signum eas, ceu passionem, realiter ab anima distingui. Ergo intellectiones etc. ceu passionem realiter ab anima distinguuntur. Jamvero cum sit eadem ratio pro actionibus ceterarum causarum, dicendum est omnem actionem a causa distingui.

128. II^a PARS. *Vires realiter distinguuntur a substantia.*

1. Si quaestio *philosophice* inspicitur, varia proponuntur argumenta e quibus saltem major probabilitas hujusce sententiae colligitur. Sequens adduxisse sufficiat :

Potentiae quibus operatur anima, realiter distinguuntur inter se, et consequenter a substantia animae. Ergo a fortiori potentiae quibus operantur corpora.

PROB. ANT. Potentiae animae eliciunt operationes primo diversas, h. e. diversas quoad objectum formale seu rationem sub qua objectum materiale attingunt. Atqui tales potentiae realiter distinguuntur inter se et consequenter a substantia.

Prob. Min. Tribus modis : a) Potentia una non elicit nisi operationem unam, quae ad summum potest esse virtualiter multiplex sive aequivalere multis operationibus; nulla vero entitas elicit operationes diversas. b) Secus haberi videretur potentia una virtualiter multiplex penes quam esset libere virtutem exercere, modo prout uni vi, modo uti alii vi aequivalet; sed hoc videtur inconueniens. c) Natura solet adhibere diversa principia immediata pro diversis functionibus. Sic specialia organa deputantur diversis functionibus vegetativis et sensitivis.

2. Si *theologicè* inspicitur, certa esse apparet realis distinctio potentiae activae a natura, duplici argumento :

a) Primum supra fuit expositum n. 96. Accidentia enim panis et vini quae, consecratione peracta, remanent sine substantia, sunt causae efficientes modificationum organicarum. Ergo ante consecrationem erant hujuscemodi principium, et proinde omne corpus agit per vires a se distinctas.

b) Habitus per se infusi virtutum, puta fidei, spei, caritatis, sunt principium quo immediate producuntur actus supernaturales. Ergo probabiliter anima actus naturales per principia proxima operandi elicit.

ARTICULUS III.

DE CAUSALITATE FINALI.

§ 1. *Definitio et divisio finis.*

129. Notio finis. Ad eam tria spectant :

a) Finis sensu maxime lato dicitur bonum, ad cuius possessionem dirigitur res *quaevis*, vel ejus actio. — Sensu minus lato dicitur de bono, ad cuius acquisitionem dirigitur actio entis *cognoscitivi*. — Sensu strictiori restringitur ad bonum ab ente *intellectuali* appetitum. — Sensu strictissimo, ad bonum quod *propter se ab ente intellectuali* intenditur.

b) Res quae entia cognoscitiva perficere valet, prout in se inspicitur, et uti cognitioni nondum substat, dicitur *finis in*

actu primo remoto. — Idem bonum, quatenus cognitioni substat, dicitur *finis in actu primo proximo*. — Denique idem bonum, quatenus vel actu appetitur ab ente cognoscitivo, vel actu possidetur, dicitur *finis in actu secundo*. — Respectu entium non cognoscitivorum, non est distinguendum inter finem in actu primo remoto et in actu primo proximo; finis in potentia est id quod natum est ens perficere; in actu secundo est id quod actu illud perficit.

c) Bono quod est actu finis entis intelligentis, competit ratio causae respectu actus qui elicitur a voluntate, et respectu actuum ab ea imperatorum. Finis causalitas stat in eo quod ejus bonitas voluntatem movet et allicit ad ipsum actu volendum, volitione quae dicitur intentio finis, et ad imperandas actiones quibus comparetur vel possideatur. — Intentio dividitur in formalem, virtualem, habitualement et interpretativam.

130. *Divisio finis.* 1. *Finis intrinsecus et extrinsecus* : a) Finis intrinsecus est bonum agenti intrinsecum ad quod ordinatur ejus actio; b) finis extrinsecus est bonum agenti extrinsecum, sive bonum alius entis, ad quod dirigitur illius actio.

2. *Finis operis et finis operantis*. Res aut actio potest esse nata procurare plura bona. Inter haec, bonum quod ab operante intelligente intenditur, vocatur finis operantis; ceteri fines, quos res aut actio per se aut per accidens procurat, dicuntur fines operis. Fines operis et operantis possunt esse eidem vel diversi; possunt esse intrinseci vel extrinseci agenti.

3. *Finis-qui, finis-cui, finis-quo*. a) Finis-qui (juxta alios finis-cujus), est bonum quod intenditur ab operante. — b) Finis-cui est illud, in cuius favorem finis-qui intenditur; patet finem-cui posse esse intendentem ipsum vel aliquid aliud. — c) Finis-quo est illud quo obtinetur finis-qui et finis-cui, sive est possessio finis intenti; vocatur etiam finis-qui *subjectivus*.

4. *Finis proximus, intermedius, ultimus*. a) Finis proximus est bonum, sive intrinsecum sive extrinsecum, quod immediate procuratur per actionem agentis; b) Finis intermedius est finis ad quem ordinatur finis proximus et qui ipse ordinatur ad fines superiores, sive qui inservit tamquam medium ad hos fines remotiores procurandos. — c) Finis ultimus ille est ad

Prob. Min. Tribus modis : a) Potentia una non elicit nisi operationem unam, quae ad summum potest esse virtualiter multiplex sive aequivalere multis operationibus; nulla vero entitas elicit operationes diversas. b) Secus haberi videretur potentia una virtualiter multiplex penes quam esset libere virtutem exercere, modo prout uni vi, modo uti alii vi aequivalet; sed hoc videtur inconueniens. c) Natura solet adhibere diversa principia immediata pro diversis functionibus. Sic specialia organa deputantur diversis functionibus vegetativis et sensitivis.

2. Si *theologicè* inspicitur, certa esse apparet realis distinctio potentiae activae a natura, duplici argumento :

a) Primum supra fuit expositum n. 96. Accidentia enim panis et vini quae, consecratione peracta, remanent sine substantia, sunt causae efficientes modificationum organicarum. Ergo ante consecrationem erant hujuscemodi principium, et proinde omne corpus agit per vires a se distinctas.

b) Habitus per se infusi virtutum, puta fidei, spei, caritatis, sunt principium quo immediate producuntur actus supernaturales. Ergo probabiliter anima actus naturales per principia proxima operandi elicit.

ARTICULUS III.

DE CAUSALITATE FINALI.

§ 1. *Definitio et divisio finis.*

129. Notio finis. Ad eam tria spectant :

a) Finis sensu maxime lato dicitur bonum, ad cuius possessionem dirigitur res *quaevis*, vel ejus actio. — Sensu minus lato dicitur de bono, ad cuius acquisitionem dirigitur actio entis *cognoscitivi*. — Sensu strictiori restringitur ad bonum ab ente *intellectuali* appetitum. — Sensu strictissimo, ad bonum quod *propter se ab ente intellectuali* intenditur.

b) Res quae entia cognoscitiva perficere valet, prout in se inspicitur, et uti cognitioni nondum substat, dicitur *finis in*

actu primo remoto. — Idem bonum, quatenus cognitioni substat, dicitur *finis in actu primo proximo*. — Denique idem bonum, quatenus vel actu appetitur ab ente cognoscitivo, vel actu possidetur, dicitur *finis in actu secundo*. — Respectu entium non cognoscitivorum, non est distinguendum inter finem in actu primo remoto et in actu primo proximo; finis in potentia est id quod natum est ens perficere; in actu secundo est id quod actu illud perficit.

c) Bono quod est actu finis entis intelligentis, competit ratio causae respectu actus qui elicitur a voluntate, et respectu actuum ab ea imperatorum. Finis causalitas stat in eo quod ejus bonitas voluntatem movet et allicit ad ipsum actu volendum, volitione quae dicitur intentio finis, et ad imperandas actiones quibus comparetur vel possideatur. — Intentio dividitur in formalem, virtualem, habitualement et interpretativam.

130. *Divisio finis.* 1. *Finis intrinsecus et extrinsecus* : a) Finis intrinsecus est bonum agenti intrinsecum ad quod ordinatur ejus actio; b) finis extrinsecus est bonum agenti extrinsecum, sive bonum alius entis, ad quod dirigitur illius actio.

2. *Finis operis et finis operantis*. Res aut actio potest esse nata procurare plura bona. Inter haec, bonum quod ab operante intelligente intenditur, vocatur finis operantis; ceteri fines, quos res aut actio per se aut per accidens procurat, dicuntur fines operis. Fines operis et operantis possunt esse eidem vel diversi; possunt esse intrinseci vel extrinseci agenti.

3. *Finis-qui, finis-cui, finis-quo*. a) Finis-qui (juxta alios finis-cujus), est bonum quod intenditur ab operante. — b) Finis-cui est illud, in cuius favorem finis-qui intenditur; patet finem-cui posse esse intendentem ipsum vel aliquid aliud. — c) Finis-quo est illud quo obtinetur finis-qui et finis-cui, sive est possessio finis intenti; vocatur etiam finis-qui *subjectivus*.

4. *Finis proximus, intermedius, ultimus*. a) Finis proximus est bonum, sive intrinsecum sive extrinsecum, quod immediate procuratur per actionem agentis; b) Finis intermedius est finis ad quem ordinatur finis proximus et qui ipse ordinatur ad fines superiores, sive qui inservit tamquam medium ad hos fines remotiores procurandos. — c) Finis ultimus ille est ad

quem proximus et intermedii ordinantur, qui vero ipse ulteriorem ordinationem non accipit. — Datur haec series finium tum respectu finis operis et respectu operantis, tum respectu finis intrinseci et extrinseci, finis-qui et finis-cui.

5. Finis ultimus est *simpliciter* talis aut *secundum quid* :

a) Finis est *simpliciter* seu *positive* ultimus, si non tantum non ordinatur positive ad alium, sed si insuper *excluditur* positive quaevis ulterior ordinatione. Sic in timore serviliter servili, includitur amor incolumitatis propriae, quae intenditur ut finis simpliciter ultimus.

b) Finis est ultimus *secundum quid* seu *negative*, si positive non ordinatur ad ulteriorem finem, sed si *non excluditur* positive ordinatione ulterior. Sic in timore simpliciter servili includitur amor incolumitatis, quae est finis ultimus secundum quid.

6. Finis *partialis* et *totalis*. — Partialis ille est qui propter se amatur, sed non movet agentem nisi simul cum alio conjungatur. — Totalis ille est cujus intentio est ratio sufficiens agentis.

§ 2. De iis quae propter finem agunt.

Assertum. Omne agens agit propter finem.

131. Praenota. Dupliciter agens tendit ad finem.

a) *Apprehensive* : sic tendit in finem agens quod finem apprehendit et se movet in eum; finis autem potest apprehendi sive intellectualiter sive sensibiliter.

b) *Executive* : sic tendit in finem agens quod nullo modo apprehendit nec apprehendere potest finem, eum tamen attingit. Porro agens attingit finem executive tribus modis :

α) *Vi motus mechanici* extrinsecus impressi et secundum leges physicas corporibus obviis communicati. Cum substantia corporea indifferens sit ad quemlibet motum mechanicum, ex tali agendi modo consequens esset eam esse indifferentem respectu cujuslibet actionis, combinationis et finis. Hic modus obtinendi finem vocatur *mechanicus* vel *extrinsecus*.

β) *Vi inclinationis naturalis*, seu substantiis corporeis insitae et ex earum essentia emergentis. Ex tali modo operandi conse-

quens esset corpora per se non esse indifferentia ad omnem combinationem. Ut haec inclinatio, quae est potentia, transeat ad actum, requiritur determinatio extrinsecus accepta. Vocatur *finalitas intrinseca*.

γ) Operando *vitaliter non tamen cognoscitive*. Sic in finem tendunt operationes plantarum.

Quinam modus tendendi ad finem naturis corporeis conveniat, perpendit Cosmologia. Quare im-praesentiarum ab hac quaestione praescindentes, contendimus *omnem actionem cujuslibet agentis aliquatenus tendere in finem*, sive finis sit intrinsecus agenti sive sit extrinsecus.

132. Prob. A. *Agens liberum agit propter finem, seu intendit bonum apprehensum.*

Nam omnis actio libera, formaliter aut causaliter, est vel intentio alicujus rei determinatae, vel electio et adhibitio mediorum, vel quies in re possessa. Atqui quod intenditur, ad quod vergunt media, in quo quiescitur, est finis respectu libere agentis. Ergo omnis actio libera ordinatur ad finem.

Prob. Min. Requiritur ratio ut agens liberum in rem tendat aut in ea quiescat. Atqui alia haberi nequit ratio nisi quod agens liberum rem apprehendit ut bonam. Ergo.

B. *Agens necessario agit executive ob aliquem finem.*

Prob. Causae necessario agentes adhibentur vel a Deo vel a voluntate creata. Atqui utraeque agunt ob finem. Ergo.

Prob. Min. a) Aliae ex iis causis agunt vi naturae suae, vi inclinationis vel motus a Deo primitus illis inditi; patet autem Deum praescivisse effectum secutorum et voluisse hunc effectum ob gloriam suam, qui est finis ab eo intentus. b) Aliae ex causis necessariis agunt determinatae a voluntatibus creatis liberis; jamvero modo ostensum est voluntatem liberam intendere finem, in quem causa necessaria executive agit.

133. Scholion. Respectu causae secundae admittendus est casus; verum admitti non potest respectu causae primae. Casus enim est effectus secutus praeter intentionem agentis; jamvero causa secunda libera quavis actione intendit quidem bonum, at, praeter bonum quod intenditur, casu comparari potest aliud; illud autem evenire nequit respectu causae primae infinite sapientis.

DE ENTIIUM PERFECTIONIBUS.

CAPUT VI.

134. Prologus. Postquam actum est tum de ente transcendentali atque proprietatibus ejus, tum de decem praedicamentis in quae dividitur ens, reliquum est ut de ceteris summis perfectionibus, quae enti convenire possunt, pauca addantur. Aliae autem perfectiones conveniunt enti absolute et in se inspecto, aliae autem enti relative inspecto seu uti ens unum se habet ad alia entia. — Perfectiones vero absolutae enti conveniunt vel ratione essentiae, vel ratione existentiae. Nonnulla ex his dicta sunt agendo de characteribus essentiae et de proprietatibus entis. — Dicendum superest : a) de finitate et infinitate; b) de necessitate et de contingentia; c) de ordine; d) de pulchritudine.

ARTICULUS I.

DE FINITO ET DE INFINITO.

§ 1. Notiones. — Quaestiones.

135. Finitum. A. DEFINITIO. *Finitum*, vi vocis, est id quod habet extremum, finem, limitem. — Limes est id ultra quod possibilis est ulterior perfectio. Unde finitum est *id quod habet perfectionem ultra quam haberi potest alia perfectio.*

B. SUBJECTUM. Triplex datur finitum : a) *multitudo*; b) *extensio* seu *magnitudo*, c) generatim quaevis *perfectio*.

136. Infinitum. A. DEFINITIO. Infinitum, vi vocis, est id quod extremum, finem, limitem non habet.

B. DIVISIO 1^a. Datur infinitum *relativum* seu *secundum quid* et infinitum *absolutum* seu *simpliciter*.

1. Prius est infinitum *in aliqua linea* seu ordine perfectionis. Triplex potissimum concipi potest linea : multitudinis scilicet, extensionis, et perfectionis simplicis.

Aliquid potest esse infinitum in linea multitudinis, aut extensionis (ad quam reducitur duratio) : a) *eo quod initio et fine caret* : dicitur multitudo, extensio, duratio *simpliciter infinita*; b) *eo quod vel initium non habet*, licet habeat finem : dicitur infinitum *a parte ante*; vel *initium habet, sed finem non habet* : dicitur infinitum *a parte post* : est *infinita secundum quid*.

2. Posterius est infinitum *in omni linea* perfectionis simplicis, seu ejus perfectio eminenter aequivalet omnibus perfectionibus quae sunt vel esse possunt sine fine, adeo ut nullo limite afficiatur. Vocatur etiam *perfectissimum simpliciter*.

Divisio 2^a. Infinitum secundum quid dividitur in infinitum *actu* seu *categorematicum*, et in infinitum *potentia* seu *syncategorematicum*, seu etiam *indefinitum* : a) Prius illud est quod actu possidet perfectionem limite non affectam, sive partes sine fine actu determinatas. Uti patet, tale infinitum crescere jam non potest. — b) Posterius illud est quod est *finitum* secundum perfectionem vel secundum partes quas *actu* habet, sed quod semper aliis gradibus perfectionis vel aliis partibus *sine fine augeri potest*. — Exemplo sint tum duratio animae immortalis semper actu finita, potentia infinita, tum partes continui.

Quaestiones. Quaeritur 1. Quomodo concipiatur finitum et infinitum.

2. Utrum possibile sit infinitum categorematicum relativum seu secundum quid, nimirum a) *multitudo* infinita categorematica; b) *extensio* infinita categorematica. — De *perfectione simpliciter* infinita, puta sapientia, agetur in Theologia naturali.

§ 2. De conceptu finiti et de conceptu infiniti.

Res finita potest sumi : a) *materialiter*, h. e. considerari potest res quae est finita, non attendendo formalitatem finiti; si sic inspicitur, ejus conceptus non requirit conceptum infiniti; constat enim finitum sua entitate, quae concipitur independentem a quavis alia; b) *formaliter* et *reduplicative*, seu uti est finitum : sic inspicitur.

Non agitur de *perfecta* notione finiti ut sic, quae habetur comparatione cum infinito, sed de *quavis* cognitione.

137. Sententiae. I^a SENT. est Cartesianorum et Ontologorum, qui contendunt a) infinitum non concipi dum concipitur ens finitum et adjicitur negatio, sed conceptum infiniti esse *totum positivum*; b) finiti vero conceptum obtineri dum concipitur infinitum et adjicitur negatio. Ex hoc inferunt Cartesiani innatam esse ideam infiniti; Ontologistae eam acquiri intuitu Dei.

II^a SENT. est Scholasticorum, juxta quos a) notio finiti ut sic non praerequirit notionem infiniti; seu necessario *finitum non concipitur concipiendo infinitum* et negando infinitatem; b) *infinitum concipitur negando finitatem* seu concipiendo perfectionem aliquam (vel multitudinem) et explicite adjiciendo negationem ullius limitis qui afficeret ens conceptum; c) itaque conceptus infiniti est *partim negativus*, imo ratione negationis est distinctivus infiniti.

Praeterea habetur sententia Lockii asserentis conceptum infiniti dari per continuam additionem finiti ad finitum.

Thesis 21. Finitum concipi potest quin concipiatur infinitum. Contra infinitum formaliter sumptum concipitur negando finitatem.

138. I^a PARS. PROB. Finitum est ens limite affectum. Atqui ens limite affectum concipi potest, quin concipiatur infinitum cui adjiciatur negatio. Ergo finitum concipi potest quin..., etc.

Prob. Min. Ut concipiatur ens limite affectum, sufficit ut in duobus entibus deprehensi fuerint duo gradus inaequales alicujus perfectionis; comparatione enim instituta, judicat intellectus alterum ens gaudere perfectione minore seu affici limite; ex his assurgit ad conceptum universalem entis limite affecti sive finiti ut sic. Ergo ens limite affectum concipi potest, quin concipiatur infinitum.

139. II^a PARS. *Infinitum formaliter sumptum concipitur negando finitatem*, h. e. concipiendo perfectionem aliquam et explicite adjiciendo negationem limitis.

Prob. Conceptus infiniti formaliter sumpti (v. g. perfectionis alicujus infinitae, ut sapientiae) talis esse debet ut ejus ratio objectiva nulli enti finito conveniat. Atqui ut ratio concepta de

nullo ente finito praedicari possit, requiritur ut explicite negetur finitas, h. e. ut notae positive conceptae adjiciatur negatio limitis. Ergo conceptus infiniti formaliter sumpti non habetur nisi explicite negando finitatem, seu perfectioni conceptae adjiciendo negationem limitis.

Prob. Min. Si in conceptu perfectionis non explicite negatur finitas seu limes, vel in conceptu explicite ponitur limes et finitas; vel explicite nec ponitur, nec excluditur. Atqui in neutro casu habetur ratio quae non [possit praedicari de ente finito. Ergo.

Patet minor quia, si conceptus ponit limites, ejus ratio objectiva praedicatur de solis entibus finitis; si conceptus neque includit neque excludit limites, ejus ratio objectiva praedicari potest tum de ente finito, tum de infinito. Sic ratio sapientiae, justitiae, bonitatis, intellectus, substantiae, entis, praedicabilis est de ente finito et de infinito.

140. Coroll. 1. Conceptus rei finitae reduplicative sumptae est partim positivus, partim negativus; concipitur enim entitas positiva, et negatur ulterior perfectio.

Coroll. 2. Infinitum a parte rei est *maxime positivum*; est enim entitas seu perfectio nullo limite affecta; *conceptus* vero infiniti est partim positivus, *partim negativus*; concipitur enim perfectio et negatur aliquid deesse.

Coroll. 3. Deus, qui est primum principium in ordine ontologico, non est primum principium in ordine logico.

141. Scholion. *Notio infiniti non habetur per continuam additionem finiti ad finitum.*

Prob. Infinitum est illud quod limitibus essentialiter caret. Atqui ex additione finiti ad finitum non potest haberi id quod limitibus essentialiter caret. Patet quia sic tantum ulterius ponitur limes, inducitur major entitas finita, minor limitatio.

§ 3. De multitudine et magnitudine infinita.

142. Notiones. 1. *Multitudo* seu pluralitas habetur ubi habentur plura individua inter se divisa.

2. *Numerus* est multitudo numerata seu mensurata per

unum; habetur ubi plura individua *sub una collectione* comprehenduntur. — Dicitur formaliter et fundamentaliter : a) Numerus dicitur *formalis*, si multitudo reapse est mensurata per unum; b) dicitur *fundamentalis* prout est mensurabilis.

3. Multitudo generice sumpta est alia *permanens*, cujus nimirum individua simul existunt; alia *successiva*, cujus individua successive existunt. De utraque quaestio est.

Quae multitudo neque mensurata est neque mensurabilis est, non est numerus.

Quaestiones. Quaeritur utrum dari possit a) *numerus categorematice infinitus*, sive permanens, sive successivus; b) *multitudo categorematice infinita*, quae tamen non sit numerus, seu quae *non sit mensurabilis*, seu cujus individua *sub una collectione* comprehendendi nequeunt. — Insuper quaeritur c) de magnitudinis infinitae possibilitate.

DE NUMERO INFINITO.

Thesis 22. Repugnat numerus categorematice infinitus existentium et possibilem, simultaneorum et successorum.

143. PROB. I^m ARG. *Ex conceptu numeri uti augmenti est capax.* Illud non est categorematice infinitum quo majus in eodem ordine haberi potest. Atqui quovis numero major in eodem ordine haberi potest, seu cuius multitudini numeratae addi possunt individua. Ergo.

Prob. Min. Quivis numerus constat determinatis unitatibus. Atqui huic quod constat determinatis unitatibus addi possunt individua. Ergo.

II^m ARG. *Ex conceptu numeri ut decrementi est capax.*

Si numerus actu infinitus haberi potest, saltem cogitatione quaedam individua ab eo separari possunt; reliquum vero erit numerus vel infinitus actu vel finitus. Atqui quidquid dixeris, argumentabimur. Ergo.

Prob. 1^a pars Min. Si reliqua multitudo est infinita, datur in eodem ordine infinitum infinito majus, quod est inconveniens.

Prob. 2^a pars Min. Si reliqua multitudo est finita, per additionem finiti evadet infinita, quod iterum est inconveniens.

III^m ARG. *Ex variis absurdis* quae ex sententia opposita pululant, et apud cl. Pesch luculenter exponuntur (1).

1. Sit multitudo infinita hominum : « Detur porro singulis aureus unus et cogantur deinde omnes ut suum quisque aureum in unum conferant cumulum. Quo facto, poteruntne singuli ex illo cumulo decem aureos sibi arripere? Non poterunt, quia tot sunt aurei quot sunt homines. Et tamen poterunt, quia numerus infinitus exhauriri non potest. »

2. « Sint duae lineae infinitae quae ex uno centro profectae in diversas abeant partes, angulo sexaginta graduum inter se sejunctae. Quae quo longius a centro protrahuntur, eo majore intervallo sejungentur. Itaque in partibus exterioribus inter se distabunt metris numero infinitis. Jam post unumquodque metrum ducatur linea transversalis. Prima unum metrum erit longa, secunda duo, tertia tria, et ita deinceps. Erit profecto una illarum transversalium finitarum ultima, post quam infinitae incipient. Prima autem infinitarum ultimam finitam uno tantum metro excedit, et nihilominus infinita est. »

DE MULTITUDINE INFINITA.

Thesis 23. Repugnat multitudo categorematice infinita existentium, sive simultanee dicantur existere sive successive.

144. I^a PARS. *Repugnat multitudo actu infinita simultanee existentium.* — De multitudo possibilem mox dicetur.

PROB. I^m ARG. Repugnat numerus categorematice infinitus. Atqui existentium multitudo actu infinita constitueret numerum actu infinitum. Ergo.

Prob. Min. Talis enim multitudo constaret rebus quae essent vel fuissent actu, actualitate non tantum extrinseca sed et intrinseca. Sed multitudo talium est mensurabilis, adeoque numerus. Ergo.

II^m ARG. Illa multitudo non est infinita quae augmenti et decrementi est capax in eodem ordine. Atqui quaevis multitudo existentium est capax augmenti et decrementi in eodem ordine. Ergo nulla existentium multitudo est infinita.

(1) *Inst. phil. nat.* L. 2. disp. 4. sect. 1. p. 457.

III^m ARG. Consequerentur eadem absurda de quibus actum est. Sic. v. g. si actu haberi posset multitudo infinita, exhausta esset omnipotentia divina in hoc ordine, cum multitudo infinita augeri non possit in eodem ordine. Atqui hoc implicat. Ergo.

145. II^a PARS. *Repugnat multitudo actu infinita successive existentium.*

PROB. I^m ARG. Dari non potest multitudo infinita actu simultanee existentium. Atqui haec dari posset, si possibilis esset multitudo actu infinita successive existentium. Ergo.

PROB. MIN. Deus efficere potuisset ut singula ex entibus quae successive existerunt, permansissent in essendo, adeoque constituerent multitudinem simultanee existentium. Ergo si una multitudo potest esse infinita, altera etiam potest.

II^m ARG. Circa successive existentia arguitur uti circa simultanee existentia. Eo quod singula actu aliquando existerunt, constituunt multitudinem actualem. Haec autem finita esse non potest. Posito autem eam esse infinitam, cogitatione saltem quaedam individua ab ea separari possunt. Reliqua multitudo est aut finita aut infinita. Atqui quidquid dicatur, fluunt inconvenientia. Ergo.

146. DICES: In tantum foret certum dari non posse multitudinem infinitam successive existentium, in quantum dari non possent duo infinita in eodem ordine, quorum unum foret altero majus. Atqui de ratione multitudinis infinitae non est ut in eodem ordine non possit haberi multitudo major; sive dari potest infinitum infinito majus. De ratione enim multitudinis simpliciter infinitae est non habere neque primum neque ultimum, de ratione multitudinis infinitae secundum quid est carere sive primo sive ultimo.

RESP. CONC. MAJ. NEG. MIN. Etenim a) infinitum convenienter definitur « id quo majus haberi nequit in eodem ordine. » Nam opponitur finito; finitum vero est id quod limitem habet; jam vero si haberetur multitudo major quam ea quae supponitur infinita, excessus majoris multitudinis esset limes respectu multitudinis minoris. Quomodo igitur haec esse potest infinita?

b) Eo quod datur multitudo major, ea quae est minor habet primum; Deus enim utramque multitudinem cernere potest,

easque inter se comparare; videt unam excedere alteram; sed ubi incipit excessus alterius, ibi incipit, sive initium habet, multitudo minor. Ergo definitio ab adversariis proposita incidit in definitionem quam impugnat.

147. Scholion. *De multitudine possibilium et de cognitione divina eorum quae sunt syncategorematicae infinita.*

Essentia divina, cum infinita sit, ad extra imitabilis est modis infinite diversis et proinde species diversae seu essentiae sunt infinite multae; cum insuper Dei potentia sit infinita, singulorum specierum individua possibilium sunt infinite multa. — Repugnat tamen omnia possibilium collective ad existentiam traduci, siquidem secus haberetur multitudo existentium actu infinita, et exhauriretur omnipotentia divina. Quare in ordine reali non existit nisi multitudo syncategorematicae infinita.

Datur adhuc aliud infinitum potentia. — Anima enim, quae exordium existentiae sumpsit, finem non est sumptura; hinc dies quos est victura, pariterque actus quos per aeternitatem est elicitura, sunt syncategorematicae infiniti.

Jamvero Deus ab aeterno contemplatur non tantum ea quae sunt et quae erunt, sed etiam videt singulas species possibilium, singula individua possibilium, singulos dies quos anima vivet et quorum numerus nunquam actu erit completus. — Cum igitur sint objective praesentia intellectui divino, videntur sic constituere multitudines. — Circa illa sequentia dicere juvat:

1. Species possibilium, uti intellectui divino substant, non constituunt numerum seu multitudinem numeratam. Idem dicendum est de individuis possibilibus, de duratione animae, deque actibus ipsius. — Ratio est tum quia apta non sunt ut in unam collectionem congregentur; tum quia regunt assignari collectionem ultra quam Deus alia individua creare non possit, vel ultra quam aliae species non sint possibilium.

2. Constituunt multitudinem infinitam, nam Deus ea cognoscit ut multa et ut infinita.

3. Utrum haec multitudo possibilium, etc., prout divino intellectui substat, dicenda sit infinita categorematice an syncategorematicae, disputant auctores:

Alii affirmant eam esse categorematice infinitam. Rationes

afferunt duas : a) omnia simul videntur ; b) si omnia illa quae simul cognoscuntur, simul *essent in re*, essent *multitudo categorematice infinita* ; sed eadem est infinitas in ordine ideali, quae est in ordine reali.

Alii vero negant, quia, ut ait Suarezius (1) : « Illa multitudo quamvis simul cognita, talem habitudinem habet ad suam existentiam, ut *ex intrinseca natura petat non posse exhaustiri cum sit* ; unde in sua intrinseca ratione includit hanc velut impotentialitatem, ut semper scilicet aliquid illius restat efficiendum. Et in hac potentialitate consistit ratio infiniti syncategorematicae. »

CONCLUSIO. Nihil obstare videtur quin admittatur multitudinem possibilium, prouti ad eam terminatur cognitio divina, esse *categorematice infinitam* ; haec vero infinitas habetur non quidem actualitate *intrinseca*, h. e. infinitas multitudinis non exurgit ex partibus actualis, sed habetur actualitate *extrinseca* multitudini, seu exurgit ex actualitate scientiae divinae.

DE MAGNITUDE ACTU INFINITA.

Thesis 24. Repugnat magnitudo categorematice infinita.

148. PROB. I^m ARG. Illud non est categorematice infinitum, quod augmenti et decrementi est capax in eodem ordine. Atqui quaevis magnitudo seu moles in eodem ordine est capax augmenti et decrementi. Ergo.

Prob. Min. Eo modo qui supra propositus est.

II^m ARG. Ex absurdis. Si linea infinita daretur, a puncto determinato quaedam puncta finite distarent, quaedam infinite ; et proin fieret in aliquo puncto transitus a distantia finita ad infinitam. Atqui hoc dici nequit. Secus enim duo finita infinitum aequarent et illud exhaustirent. Ergo.

(1) In. 3. p. D. Th. d. 26. s. 4. n. 11-15.

ARTICULUS II.

DE NECESSARIO ET DE CONTINGENTE.

149. Contingens. Varie potest describi : a) id cuius essentia per se indifferens est ad existendum vel non ; b) id quod potest existere et non existere ; c) id quod non in se sed in alio habet rationem sufficientem adaequatam cur sit. — *Necessarium* supra est explicatum. n. 16.

Quaestio. Quaeritur quisnam ordo detur inter contingens et necessarium. Asserunt Ontologistae et Cartesiani necessarium prius concipi ; id negant scholastici.

Thesis 25. In ordine logico contingens necessario prius est ; in ordine vero ontologico necessarium contingenti prius est.

150. I^a PARS. PROB. Illud est altero prius in ordine logico quod prius cognoscitur et deducit in cognitionem alterius. Atqui contingens prius cognoscitur quam necessarium et in istius cognitionem deducit. Ergo.

Prob. Min. Creata prius cognoscuntur et manuducunt in cognitionem Dei, uti ostenditur in Theodicea. Atqui res creatae sunt contingentes, imo ratione contingentiae mentem in cognitionem Dei ducunt ; solus vero Deus est necessarius. Ergo.

151. II^a PARS. PROB. Contingens non habet in se rationem sufficientem suae existentiae ; ergo hanc rationem habet in altero circa quod redit quaestio. Cum abiri non possit in infinitum in serie causarum per se subordinatarum, deveniendum est ad ens necessarium, quod sit ratio sufficiens entis contingentis (Cfr. Theol. nat.).

ARTICULUS III.

DE ORDINE.

152. Definitio. Vi conceptus vulgaris, ut res dicantur habere ordinem, duo requiruntur : a) ut relationem habeant sive inter se, sive ad aliud : sic varii libri quibus bibliotheca constat,

relationem inter se habent ratione aequalitatis inaequalitatisque, in ratione magnitudinis, antiquitatis; sic omnis homo eam habet ad Deum relationem ut omnes actiones suas ad eum debeat referre. — b) Ut res actionesque disponantur modo consentaneo his relationibus. — Quare rite definitur ordo : *apta dispositio plurium in unum.*

OBSERVA. Ordo a S. Augustino definitur : parium dispariumque rerum sua cuique loca tribuens dispositio. — Etiam definitur : plurium dispositio secundum aliquam eorum relationem. — Unitas in multitudine et varietate.

153. Divisio ordinis. Diversae divisiones tradi possunt : a) ratione *materiae* ordinis; b) ratione *formae* seu *ordinationis* plurium; c) ratione *unius* ad quod plura ordinantur, seu ratione finis in quem ordinantur. — Tot enim diversi ordines esse possunt quot haberi possunt fines. Finis vero potest esse adaequate distinctus ab ordinatis, vel inadaequate distinctus; potest esse efficiendus vel consequendus; rursus potest haberi finis proximus ordinatorum, intermedius et ultimus; possunt haberi fines coordinati et subordinati. — De finibus ordinibusque ordinatis et subordinatis potissimum tractant tum Cosmologia, tum Theodicea ubi demonstratur existentia Dei ex ordine mundi. Quare a pluribus circa haec dicendis abstinemus.

Rursus ordines dividi possunt ratione relationum quae inter plura vigent, et fundamenti relationum; hinc datur ordo rationis et ordo realis, ordo similitudinis, aequalitatis, et dependentiae, ordo essentialis et accidentalis.

Brevitatis causa praetermittimus has divisiones, ut nonnisi ordines magis consuetos describamus.

1. Ordo est *simplex* vel *compositus* prout res ordinatae relatione una vel multiplici inter se devinciuntur.

2. Ordo est *staticus* vel *dynamicus* prout res ipsae vel operationes ad aliquid ordinantur.

3. Ordo est *essentialis* et *immutabilis* vel *mutabilis* et *artificialis*, prout relationes ex rerum essentiis emergunt (qualis est ordo moralis), vel earum existentia aliquatenus a libera voluntate determinatur (quales sunt multi ordines sociales).

4. Ordo realis est : a) vel *symmetricus*, si res disponuntur

secundum relationem aequalitatis vel inaequalitatis : talis ordo exsurgit ex libris bibliothecae secundum magnitudinem dispositis; — b) vel *harmonicus*, si res disponuntur secundum similitudinem vel dissimilitudinem; — c) vel *finalis*, si disponuntur ut per operationes finis aliquis obtineatur.

154. Principia de ordine. Ordine possunt instrui res intellectuales, morales, corporeae. Patet solum ens intelligens esse causam ordinis in actibus cognitionis et moribus.

Quoad res físicas : 1. *Solum ens intelligens est causa per se* : a) ordinis essentialis rebus seu ordinis qui exsurgit ex rerum essentiis; β) ordinis accidentalis, h. e. ordinis qui in rebus essentialiter iisdem manentibus potuisset non haberi, qualis habetur inter varia corpora mundi:

2. *Per accidens tantum ens non intelligens potest esse causa alicujus ordinis.* — At impossibile est, saltem moraliter, ut sine intelligentia existat ordo qui ex pluribus elementis constet, vel qui sit perdurans. — Cujusnam ordinis ens non intelligens *absolute* causa esse non possit, neque per se neque per accidens, examinatur in Theodicea, eo loco quo ex ordine mundano demonstratur existere ens a se intelligens.

ARTICULUS IV.

DE PULCHRO.

155. A. PULCHRUM, vi conceptus vulgaris, non dicitur nisi id quod placet, in cujus contemplatione animus quiescit. Pulchrum habetur in rebus naturalibus, et in artefactis.

1. *In naturalibus* invenitur : a) *In sensibilibus*, h. e. in rebus quae per sensus apprehenduntur : sic totus mundus aspectabilis dicitur pulcher; pariter animalia dicuntur pulchra ratione coloris, cantus, staturae, molis; pariter plantae, mineralia; imo ruina aliqua dicitur pulchra. — b) *In suprasensibilibus* seu *spiritualibus* : sic Deus, angeli, animae, virtus, scientia, praeclare gesta, dicuntur pulchra.

2. *Inter artefacta*, pulchra dicuntur a) ea quae imitantur res

pulchras ordinis naturae : sic habetur pulchrum in re litterarum, in re musicae, in pictura; b) ea quae coordinant res naturales : sic habetur pulchrum aedificium, etc.

B. GUSTUS est qualitas qua de pulchro iudicatur. Gustus est pravus vel rectus, prout recte iudicatur vel secus.

C. AESTHETICUS est ars tradens regulas pulchri, h. e. normas per quas de pulchro est iudicandum, et quibus artefacta conformia sint oportet ut pulchra sint. Hae regulae se extendunt ad litteras, ad picturam, ad musicam, ad architecturam, etc.

Quaestiones. De pulchro quaeruntur duo : a) NUM PULCHRUM SIT OBJECTIVUM. Cujus quaestiois sensus est : Utrum *res ipsae eo natura sua* ad complacentiam moveant; an haec complacentia sit *pure subjectiva, arbitraria*, ex educatione, ex consuetudine aut ex praedicio orta. — b) Quomodo pulchrum definiatur.

Assertum. PULCHRUM EST OBJECTIVUM.

156. PROB. 1. Multae res ex suapte natura natae sunt complacentiam in animo gignere. Sic aedificium, pro varietate aptaque partium dispositione, colore, mole, etc., hanc complacentiam determinare valet; pariter determinatur colorum dispositione et varietate in tabella picta, dispositione membrorum corporis humani, variis sonis concentus musici, etc.

2. Ex consensu hominum qui se prodit : a) eo quod exstant certae leges aestheticae; b) quod ii quibus placet id quod ceteris displicet, dicuntur habere gustum depravatum; c) quod multi artifices ob opera sua sibi promittunt aeternam famam.

157. DEFINITIO ESSENTIALIS PULCHRI.

Ut definitio essentialis pulchri condatur, imprimis investiganda sunt quatenam, omnium consensu, dicantur pulchra; quo stabilito, vel descenditur ab ente donec deveniatur ad complexum notarum qui omni et soli pulchro conveniat, vel inspicitur id quod est commune omni pulchro et ob quod singula dicuntur pulchra. Igitur quae definitio pulchri non conveniret uni ex iis quae, omnibus consentientibus, pulchra sunt dicenda, haec, utpote non omni definito conveniens, tanquam falsa erit rejicienda. — Superius enumerata sunt varia quae vocantur pulchra.

Sententiae. Duplex potissimum traditur pulchri definitio :

158. 1° est S. Aug. Pulchrum definitur : *Splendor ordinis.*

Contra illam definitionem fortassis haud immerito sequens movetur objectio : Illa definitio pulchri est prava quae non convenit naturae divinae, siquidem Deus omnium consensu dicitur formaliter pulcher, haud secus ac dicitur justus, clemens, sapiens. Atqui splendor ordinis non convenit naturae divinae. Ergo. — *Prob. Min.* Nulla perfectio mixta convenit Deo; atqui splendor ordinis, de natura praedicatus, est perfectio mixta. Ergo. — *Prob. Min.* Splendor ordinis exurgit vel ex eo quod res pulchra habet partes inter quas exstat ordo cui inest splendor, vel ex eo quod haec res ordinatur ad aliud ordinatione splendida; atqui utrumque est perfectio mixta.

159. DICES. 1. In divina natura tres subsistunt personae inter quas ineffabilis exstat ordo. Ergo definitio pulchri a S. Augustino tradita Deo convenit.

RESP. Non sola revelatione notum nobis est Deum esse pulchrum; unde recta non est definitio pulchri quae Deo non convenit, nisi uti revelatione cognoscitur esse trinus personis.

DICES. 2. Deus est causa efficiens, exemplar, fundamentum omnium earum rerum in quibus habetur splendor ordinis. Ergo de Deo praedicari potest definitio, « *splendor ordinis.* »

RESP. *Conc. Ant. Dist. Cons.* Ergo splendor ordinis convenit Deo *formaliter-eminenter, Neg.; causaliter, fundamentaliter, exemplariter, Conc.* Jamvero oportet ut ipsa definitio formaliter sumpta conveniat Deo, licet res definita excellentius Deo insit. Quo enim modo Deus praedicatur formaliter unus, verus, bonus, eodem modo dicitur esse pulcher.

160. 2° definitio est Platonis : Pulchrum est *Splendor veri.* Per verum intelligitur tum summa veritas, sive Deus, tum imitatio essentiae divinae, quae primario vera dicitur ob perfectam sui conformitatem cum idea archetypa Dei. Talis imitatio dicitur pulchra si splendor aliquis haud ei deest. — Si res creata est composita, splendor veri habebitur in ea, si inter partes ejus habetur ordo cui insit splendor.

Patet definitionem Platonis optime Deo convenire; videtur etiam convenire omni definito creato. S. Augustinus non tradit notionem pulchri communem omnibus absolute individuis pulchris, sed videtur coarctanda ejus definitio ad pulchrum creatum aut ad solum pulchrum corporeum.

COSMOLOGIA.

PRAENOTIONES.

1. *Definitio.* Cosmologia (*κόσμος τῶν σώτων*), seu philosophia naturalis, est *scientia metaphysica corporum universim inspectorum.* — Objectum igitur materiae Cosmologiae sunt omnia corpora, non prouti ad hanc vel illam speciem pertinent, sed prouti sub universo corporum genere concluduntur. — Objectum autem formale non sunt causae (intrinsicae et extrinsicae) proximae singulisque speciebus propriae, sed causae ultimae rationesque altissimae, propriae quidem generi corporeo, communes vero omnibus corporum speciebus. Quae causae cum experientiae non sint subjectae, sed soli rationi sese manifestent, ideo Cosmologia est pars metaphysicae specialis.

Partitio. Cosmologia dividetur in duas partes: Prior aget de corporibus *singillatim*, seu absolute inspectis. — Posterior de corporibus *complexive* sumptis, sive de mundo.

2. *Habitudo Cosmologiae ad scientias physicas.* Non sola Cosmologia, sed adhuc scientiae physicae versantur circa corpora, quibus mundus visibilis constat. Porro scientiae physicae sensibiles proprietates omnibus corporibus communes considerant; leges physicas, quibus phaenomena reguntur, condunt; earum legum relationes mutuas examinant; alias leges aliis annectunt; denique eas ad unitatem quamdam scientificam redigunt. Sic, ut alias disciplinas taceamus, *physica* perpendit vires non alterativas corporum, seu examinat quibus diversis rationibus unum corpus in aliud agat citra hujusce alterationem; *chemia* vero alterativis corporum viribus studet, examinat nempe quomodo alia corpora aliis alterentur. — Cosmologia vero pro objecto habet ea quae limites experientiae sensibilis excedunt.

Inde perspicuum fit quatenam habitudo Cosmologiam inter scientiasque physicas intercedat. In praesenti enim humani

generis conditione, altissimae rerum rationes, potissimum autem causae intrinsicae rerum, non cognoscuntur perfecte, neque intuitive, neque immediate; sed corpora, quoad essentiam suam, dumtaxat cognoscuntur imperfecte, mediate et abstractivae. Intellectui enim se manifestant tum uti sunt substantiae, h. e. uti substant phaenomenis multiplicibus per sensus apprehensis; tum uti sunt causae variorum effectum per sensus deprehensorum. Ex indole vero horum phaenomenorum horumque effectuum dijudicandum est, ad quamnam subdivisionem praedicamenti substantiae corpora pertineant; utrum nempe corpus sit aggregatum substantiarum an substantia una, utrum haec substantia una sit simplex an composita, utrum secundum essentiam sit composita ex partibus quantitativis an ex parte determinabili et ex parte determinante. Jamvero haec phaenomena hosque effectus observandi et coordinandi provincia, jam a Wolfii tempore (1679-1754), a philosophia est disrupta et scientiis physicis demandata. Quae igitur his scientiis certa et inconcussa esse comprobantur, quaeque probabilia tantummodo, ea philosophia accipit, his notiones principiaque Ontologiae applicat, ex his eruit essentias proprietatesque corporum.

Epilogus. Iisdem vero experimentis physicis effloruerunt diversa de corporum essentiis systemata philosophica, inter quae postremis hisce temporibus grandis exorta est pugna. In quo conflictu, scholasticorum, imprimisque horum principis, Divi Thomae Aquinatis, vestigiis inhaerentes, dogmata scholae peripateticae dilucide exponere, tueri atque pro virili parte nostra propugnare, constanter cordi habuimus. Verum in his disciplinis exponendis et discutendis experti sane fuimus, in re ardua atque obscura, quam Deus tradidit disputationi hominum (Eccles. III, 11), interdum non certitudinem, sed majorem tantum probabilitatem colligi posse. Quare doctrinam adversam ea, quam parem esse ducimus, reverentia prosecuti libenter fuimus, obscuritatum haud ignari, quibus materia investiganda laborat. Demonstrasse tamen confidimus sententiam scholasticorum ceteris systematibus de corporum natura et proprietatibus, gradu probabilitatis longe anteire.

COSMOLOGIAE PARS PRIOR.

DE CORPORIBUS SINGULATIM.

3. *Partitio.* Cum quaevis scientia examinet causas intrinsecas extrinsecasque objecti sui, Cosmologia perpendit utrasque causas ultimas corporis universim inspecti, et ea quae ad has causas consequuntur. Quae tamen de ultima causa efficiente dicenda sunt, ad partem posteriorem remittuntur. Pariter quaenam sit corporis ultima causa finalis, in eadem parte perpendetur. In praesenti vero examinabitur quo modo singula corpora in finem agantur.

Prior pars Cosmologiae complectetur quatuor capita :

Caput I^m tractabit de essentia, seu de constitutione corporum.

Caput II^m de his quae ad essentiam *necessario* sequuntur.

Caput III^m de his quae *contingenter* ad eam consequuntur.

Caput IV^m de finalitate corporum.

CAPUT I.

DE ESSENTIA CORPORUM.

Partitio. — Primum hoc caput, ubi inquiritur quaenam sit constitutio corporis, dividetur in tres articulos :

Art. I. Tradetur status controversiae. Quare, praestitutis controversiae fundamentis, variae sententiae de corporum constitutione enarrabuntur.

Art. II. Instituetur crisis atomismi et dynamismi.

Art. III. Stabiletur systema peripateticum.

ARTICULUS I.

STATUS CONTROVERSIAE.

§ 1. *Fundamenta controversiae.*

4. *Essentia corporis intelligitur id quod concipitur esse primum in corpore*, seu tale ut rationem sui in alio intrinseco praevio non habeat, ipsum vero sit ratio ultima, radix, fons ceterorum quae per modum proprietatum aut accidentium, conveniunt corpori. (Cfr. *Ont.* n. 9 et sq.) Investigatio huiusce essentiae praesupponit corpora esse nota, tum secundum ea quae sine scientifica inquisitione cognosci possunt, tum secundum hypotheses quae disciplinis physicis stabiliuntur et a philosophia, utpote a scientiis subalternantibus probatae, assumuntur. Igitur ab horum expositione tanquam a fundamento est exoriendum.

Descriptio corporis. 1. Corpus est id quod a) *visu* simul et *tactu* apprehenditur uti figura et magnitudine insignitum, spatio immersum, in eo sive quiescens sive motum; quod speciatim b) *tactui* apparet ut durum, grave, calidum calore tum conductibili tum radiante, affectum electricitate et magnetismo; c) *visui*, uti lucidum coloribusque subjectum; d) *auditui* uti sonorum; e) *olfactui*, uti odoratum; f) tandem *gustui*, uti sapidum vel insipidum.

2. Corpus instruitur diversis potentiis activis et passivis, h. e. diversimodo agit in alia corpora, horumque patitur influxum; hae potentiae dividuntur in physicas, chemicas, mechanicas. Etenim unum corpus natum est : α) alterare et corrumpere aliud corpus, ab aliis alterari et corrumpi, sequere cum iis combinare; hae vires dicuntur *chemicae*; β) modificare alia corpora et ab his modificari, citra substantialem corruptionem; sic afficitur calore, electricitate, magnetismo, etc.; hae vires dicuntur *physicae*; γ) attrahere et repellere aliud corpus; hae vires dicuntur *mechanicae*.

3. Corpora autem sic generatim descripta, a) alia sunt *viven-*

lia seu organica; alia anorganica et constituentia regnum minerale; b) alia sunt artificialia, h. e. coalescentia arte vel casu; alia naturalia, h. e. producta agentibus naturalibus, secundum leges suas constantes operantibus.

5. Hypothesis Chemicorum. 1. Duplex fit circa corpora operatio chemica: analysis nimirum et synthesis.

Analysis. Corpora in partes suas resolvuntur; hae partes plerumque resolvuntur in partes simpliciores; per successivas resolutiones pervenitur ad partes tales, ut ulterior resolutio, saltem per media cognita, jam fieri nequeat. Talia autem elementa vocantur *chemice simplicia*. A peripateticis vocabantur *minima elementaria*, *principia prima*, *elementa*; dicebantur *ingenerabilia* et *incompactibilia*. A Philosopho definiuntur: « quae nec ex alterutris (h. e. ex partibus sive homogeneis sive heterogeneis), nec ex aliis (h. e. ex partibus heterogeneis), sed ex quibus omnia (corpora) fiunt. » — Hucusque detecta sunt septuaginta corpora chemice simplicia, quae inter se efficiunt progressionem per differentiam, et videntur esse multipla integra alicujus substantiae elementaris. Antiquitus existimabatur esse quatuor elementa, e quibus exsurgant corpora chemice composita, nempe ignem, aerem, aquam et humum.

Synthesis. Uti corpus compositum in simpliciora resolvitur; sic etiam simpliciora ita inter se combinari valent, ut novum corpus diversae naturae efformetur. Sic oxygenium cum hydrogenio efficit aquam, cui novae sunt vires, quae proin est diversae naturae.

Attamen non omnia corpora inter se combinationem ineunt, neque eodem impetu in omnes combinationes, ad quas apta sunt, ruunt; instruitur enim corpus inclinatione quadam, ut cum determinatis corporibus, determinatoque impetu se combinet, quae inclinatio vocatur corporis *affinitas*. Affinitas autem unius corporis erga aliud corpus potest esse talis, ut cum eo variis modis se combinare valeat, ita ut ex diversis combinationibus resultent corpora diversarum naturarum.

Per inductionem detectae sunt variae leges quibus syntheses corporum reguntur et quae habitudinem elementorum ad corpora ista enuntiant. Has videre est apud auctores Chemiae.

2. Ut ratio reddatur harum legum, sequens hypothesis a chemicis proposita fuit: a) *corpora constant moleculis*; b) *corpora chemice simplicia constant atomis*, h. e. corpusculis per media naturalia insecabilibus; c) *singulis atomis ejusdem corporis chemice simplicis, idem est pondus*; alius autem corporis aliud est pondus atomicum (t); d) quando combinatio initur inter duo corpora chemice simplicia, una vel plures atomi unius corporis se combinant cum una vel pluribus atomis alterius corporis.

3. Certitudo legum chemicarum indubia est. Ipsa hypothesis, ad explicandas has leges proposita, vix non est certa, cum revera non videatur quomodo, hac rejecta, leges chemicae explicari possint. At in illa hypothesi nihil reperitur quod scholasticorum placitis ullo pacto adversetur.

His enim tamquam indubiis admissis, duo quaerenda supersunt: a) quomodo moleculae uniantur inter se ad efformandum corpus quod sit unum. — b) Quomodo atomi uniantur inter se ut efforment moleculam quae sit una. — Primam quaestionem solvet *Physica*. Examen alterius pertinet ad *Metaphysicam*.

6. Hypothesis Physicorum. A. Ex sequentibus efflorescit:

1. Experimentis physicis constat corpus anorganicum, quod sensibus attingitur, esse unum per accidens, h. e. *aggregatum molecularum quarum unaquaeque in esse suo proprio et formali permanet; unitatem autem et cohaesionem corporis beneficio actionis obtineri quam quaelibet molecula in vicinis exercet.*

2. Duas vires cuique moleculae insidere, attractivam nimirum et repulsivam, multis physicis visum est.

a) *Vi attractiva*, quaeque molecula ad se trahit eas moleculas,

(1) Inspectis ponderibus secundum quae duo corpora chemice simplicia se combinant, inspectis voluminibus horum corporum gazeorum, inspecto denique calore specifico, detecta sunt pondera relativa atomorum corporum chemice simplicium inter se. Sic inventum est unum gramma hydrogenii includi volumine duplo majore quam 8 grammata oxygenii, et comprehendere atomos numero duplo plures quam 8 gr. oxygenii, ita ut compositio aquae sit H^2O , et ut densitas oxyg. sit 16, hydrog. 1.

quae intra certos limites, eosque angustissimos, a se distant. Intra quos limites actio attractiva hac lege regitur, ut molecula eo majore impetu attrahat : a) quo major est ejus moles; b) quo minus a se distat molecula attracta.

b) *Vi repulsiva* quaeque molecula a se repellit eas moleculas quae, attractae cum fuerunt, ad certam a se, eamque perquam angustam, pervenerunt distantiam. Hac lege regitur repulsio, ut molecula eo majore nisu repellat, quo minus a se distat molecula repulsa.

3. Moleculae quibus insitae sunt istae vires, aliis etiam viribus pollent, quibus nimirum phaenomena gravitatis, soni, caloris conductibilis producuntur, uti dicitur capite tertio

4. Cum materia ponderabilis explicare non possit plura phaenomena, potissimum lucis, caloris radiantis, electricitatis, magnetismi, admittenda multis physicis videtur existentia *materiae imponderabilis* seu *aetheris*, cui molecula ponderabilis sit immersa et quae horum phaenomenorum sit principium. Hujus autem materiae existentia admissa, primum est admittere vires attractivas residere penes moleculas ponderabiles, vires repulsivas penes materiam imponderabilem.

B. Ex praefactis multi physici concludunt sequentia :

1. Moleculae ponderabiles corporum immerguntur in aethere.

2. Molecula attrahit aetherem; aether aetherem repellit. (Utrum elementum ponderabile attrahat tantum elementa imponderabilia, an etiam attrahat elementa ponderabilia vicina, controversatur inter physicos).

3. Beneficio vis repulsivae, contingit ut elementa attracta non coeant in unum, siye non compenetrentur; beneficio autem vis attractivae, habetur quod moleculae non dissipantur per spatium. Igitur beneficio utriusque exurgit corpus mole donatum, unum per accidens, aggregatum molecularum.

4. Pro diversitate attractionis et repulsionis, triplex obtingit corpori status, solidus nimirum, liquidus, gazeiformis.

5. Ratione elementi ponderabilis, substantia corporea est gravis, sonora, calida calore conductibili; ratione elementi imponderabilis, substantia est lucida, etc.

Negari haud posse videtur corpus, quod sensibus pro

mole sua apprehenditur, esse aggregatum molecularum in esse suo proprio permanentium. — Id autem nullatenus doctrinae peripateticorum officit : duplex enim restat circa intinam corporis constitutionem solvenda quaestio, cujus examen limites scientiarum physicarum praetergreditur :

a) *Prima* est utrum omnes moleculae, quibus componitur corpus, sint *inter se perfecte contiguae*, nullo unquam vacuo habito; an sint *perfecte discretae*, ita ut singulae vacuo innitent; an denique *contiguitas imperfecta* sufficiat, talis nimirum ut numquam adesse debeat actio immediata in distans unius moleculae in alteram. — Ex argumentis theseos primae elucescet merito rejici perfectam discretionem. — Utrum inter moleculas materiae ponderabilis, ita ubique intercedat materia imponderabilis, ut nullum unquam sit vacuum, controversatur inter ipsos philosophos.

b) *Secunda* quaestio est quanam sit *natura seu essentia atomorum* quibus constat molecula : utrum videlicet *in esse suo formali et proprio perseverent*, ita ut molecula sit aggregatum atomorum; an *intrinsecus se uniant*, alteram alteri se communicando, ita ut *exurgat nova substantia constans ex duplici parte physica*.

In cujus quaestionis solutione, praeter facta chemica et physica, consideranda sunt facta ordinis teleologici.

7. *Facta ordinis teleologici*. 1. Corpora composita in elementa perpetuo resolvuntur; ex elementis iterum generantur eadem corpora composita, iisdem proprietatibus instructa. *In continuo hoc motu corporum regni mineralis, eadem species perseverant, iidem typi specifici, idem status aequilibrii*. — Haec autem perseverantia, uti postea agendo de causis formalibus et finalibus demonstrabitur, habetur non eo quod Deus positivo influxu singula elementa extrinsecus movet ad efformandos determinatos typos, eo ferme modo quo sagittarius movet sagittam; neque quod primitus eam praestabilivit harmoniam, ut motu mechanico alia elementa alia ad hoc dirigant, uti Platonis et Mallebranchio placuit; sed eo quod *Deus corpori indidit hanc inclinationem, ut determinatum typum acquirant, hunc typum acquisitum conservent, amissumque recuperent*;

qua inclinatione fit, ut constans sit et uniformis modus operandi omnium corporum ejusdem speciei.

2. Haec inclinatio omnibus rebus insita, in corporibus *organicis* potissimum reperitur; singula enim organa, sive plantae sive animalis, tendunt in bonum totius plantae et animalis, et in bonum speciei.

§ 2. *Exponuntur diversae de corporum essentia sententiae.*

8. Atomismus et Dynamismus. 1. Dogma commune est, in *moleculis* atomos permanere secundum esse suum proprium et formale. — Plerique insuper admittunt atomos et ipsas esse aggregata elementorum se simpliciorum; haec autem elementa primigenia esse ejusdem essentiae. Quidam tamen negant atomos esse aggregata diversorum elementorum. Inter quos Tongiorgi.

2. Ex hac sententia tanquam corollaria fluunt sequentia :
a) Diversae atomi, nempe diversa corpora chemice simplicia, inter se differunt tantum : a) numero substantiarum elementarium quibus coalescunt; b) dispositione et ordine earundem inter se; denique c) motibus vel vi singulorum corpusculorum atomi, e quibus motibus et vi resultat motus et vis cuique atomo propria.

b) Per analyses synthesesque chemicas, atque per operationes naturales corporum, nec generantur nec corrumpuntur substantiae; sed atomi in esse suo perseverantes, modo has, modo illas attrahunt vel repellunt atomos, et sic diversa cum iis constituunt aggregata.

Atomistae et Dynamistae in sententias contrarias distrahuntur circa essentiam elementorum primigeniorum.

9. Dynamismus purus. A. Sequens est dogma fundamentale : *Atomis constant elementis non extensis sed simplicibus, quorum essentia tota reponitur in eo quod sint vires.*

B. Ulterius solvi debent hae quaestiones : a) Utrum vires sint substantiae, an secus. Plerique dynamistae nomen substantiae omittunt; admittunt tamen, paucis id negantibus, vires simplices esse substantias. — b) Utrum elementa omnia sint

inter se similia et unius speciei, an dissimilia et plurium specierum. — c) Utrum elementis conveniat vis una, an multiplex.

d) Utrum elementa agant immediate in distans, an secus.

1. Juxta Dynamistas hodiernos (1), duae sunt species elementorum simplicium, e quibus constant atomi : a) Alia ex essentia sua sunt vires attractivae, constituuntque materiam ponderabilem, occupant sphaeram activitatis, ita ut actionem attractivam exercent in elementa quae sphaeram suam sint ingressa. Nil obstat quin dicatur omnia elementa ponderabilia esse inter se similia. b) Alia ex essentia sua sunt vires repulsivae, constituuntque materiam imponderabilem; occupant et ipsa sphaeram activitatis suae. — Utriusque speciei elementa sunt sphaerica, et inter elementa diversarum specierum semper exercetur attractio. Cum sphaera activitatis extensa sit atque divisibilis, ideo elementa vocari solent puncta inflata.

2. Juxta eosdem auctores sequenti modo oriuntur atomi diversarum specierum, diversae moleculae, diversa corpora : a) In singulis atomis chemicis habetur elementum simplex mate-

(1) Juxta Leibnitzium (1646-1716), qui merito dynamismi parens habetur, monades (sic enim vocat elementa simplicia) inter se sunt dissimiles. Omnibus autem monadibus praeter alias vires inest vis appetendi et percipiendi; insuper ab aeterno existunt; sola annihilatione ab essendo deficere possunt; nulla vi creata, sed sola harmonia a Deo praestabilita, mutantur.

Juxta Kantium (1724-1804) et Boscovichium S. J. (1750), elementa simplicia omnia sunt ejusdem speciei et proin iisdem instructa sunt viribus. Inter se differunt circa tertiam quaestionem. Etenim :

a) Juxta Boscovichium, singulis competit vis una, quae est tum repulsiva, tum attractiva; haec enim unica vis elementa vicina ad se trahit usque ad certam distantiam, et quidem eo majori aviditate quo a se sunt remotiora; elementa autem sic attracta impedit ne propius accedant. — Germani transcendentales, ut Schelling, Schopenhauer, De Hartmann, consentiunt Boscovichio.

b) Juxta Kantium, singulis elementis insidet vis duplex, altera attractiva, altera repulsiva; in combinationibus chemicis, se mutuo compenetrant vires eorum quae combinantur.

riae ponderabilis, seu vis attractiva; haec autem circumornatur variis elementis simplicibus aethereis, quae inter se varias figuras polyedrias efformant. Pro diverso numero atomorum et diversa figura, oritur vis diversa quae resultantia vocatur; haec autem resultantia est nota specifica diversarum atomorum.

— b) Una atomus attrahit unam vel plures alias atomos, quibuscum efficit moleculam. Ex viribus atomorum temperatis oritur resultantia, quae est diversa pro diversitate atomorum componentium moleculam; resultantia constituit speciem moleculae.

— c) Una molecula attrahit aliam moleculam, mediante aethere interjacente; hisce attractionibus exurgit corpus unum.

3. Circa quaestionem utrum elementa agant immediate in distans, dantur duae sententiae:

Juxta plerosque inter varia elementa primigenia, quae constituunt atomum chemicam, pariter inter varias moleculas habetur vacuum; singula elementa actionem attractivam vel repulsivam in cetera exercent, non quidem ea tangendo, sed trans istud vacuum, et proin in distans.

Juxta cl. Palmieri elementum quodvis est simplex formaliter (h. e. secundum entitatem suam), extensum virtualiter (h. e. aequivalenter et secundum virtutem); ita enim occupat sphaeram, ut per simplicem suam entitatem sit praesens in tota sphaera et in singulis partibus.

10. Atomismus purus (1). A. Illud est caput primum istius systematis: *Atomus constant corpusculis, tanquam ultimis et*

(1) Atomismus purus etiam vocatur: a) *atomismus mechanicus*, propterea quod atomi, per solum motum extrinsecus acceptum, agunt; b) *philosophia corpuscularis, systema corpusculare*.

Atomismo puro nomen dederunt: a) inter Graecos, Leucippus, Democritus (469-370), Epicurus (342-271); b) inter Latinos, Lucretius (99-55); c) inter modernos Gassendi, universitatis Parisiensis doctor (1655), Baco a Verulamio (1214-1294), Cartesius (1596-1650); d) nostris temporibus atomismum instauravit Secchi S. J.

OBSERVA. Cartesius a ceteris atomistis dissentit, eo quod admittit atomos esse in infinitum divisibiles, et proin eas non constare elementis ultimis et absolute insecabilibus.

primigenii elementis. De quibus elementis sequentia affirmant Atomistae: a) *Essentia horum corpusculorum sita est in sola extensione*. b) *Eorum proprietates, ad essentiam consequentes, sunt mobilitas et impenetrabilitas*. Corpuscula enim diversas spatii partes successive occupare possunt adeoque sunt mobilia; partem autem quamlibet spatii sic occupant, ut nullum in hac parte occupata sit vacuum; quapropter sunt impenetrabilia. c) *Eorundem corpusculorum vis agendi est mere mechanica et accidentalis*, seu in solo motu locali recepto et transmissio reponitur. d) *Corpuscula elementaria, eo quod sunt elementa ultima atomorum, sunt absolute insecabilia*. e) *Atomus differunt inter se figura et magnitudine*.

B. Sequenti modo explicant diversitatem specificam atomorum et molecularum, unitatemque corporum: a) *Primitus a Deo inditus est elementis motus quidam; multiplici modo, per diversam collisionem variorum elementorum, in diversas atomos elementa coierunt*. Cuique atomus inditus est motus, qui est resultantia motuum elementorum. Diversitas motus est idem ac diversitas affinitatis. b) *Affinitates diversae atomorum originem praebuerunt moleculis diversis, quarum motus est resultantia motuum atomorum*. Hic autem motus molecularis constituit attractionem molecularem. In eodem motu reponuntur vires attractionis universalis, electricitatis, magnetismi. c) *E moleculis, spatiolis vacuis relictis, exurgunt corpora; moleculae enim aliae alias attrahunt*.

11. Atomismus-dynamismus seu chemicus. Atomistae-dynamistae alii affirmant, alii negant atomos esse aggregata elementorum. Juxta utrosque, *essentia elementorum primigeniorum, vel atomorum, est simul extensio et vis*. Hae non realiter sed ratione dumtaxat inter se sunt distinctae. Non conveniunt inter se quatenus vires atomis sint essentialis: a) *Juxta alios, sola vis resistendi est essentialis*: sic Tongiorgi. b) *Juxta alios, insuper vis attractiva et repulsiva corpusculis convenit*: sic Newton, inter recentes H. Martin.

Diversa est atomorum affinitas; diversa haec affinitas originem praebet diversis moleculis; per attractionem molecularum oriuntur corpora.

12. Systema Peripateticum. Prius exponemus ea quae citra controversiam ab omnibus scholasticis admittuntur. — Deinde trademus duplicem modum quo dogmata communia explicantur.

Systema exponendum, quoad essentialia sua, Aristotelem Stagiritam (388-322) praecipuum parentem agnoscit; scholastici mediæ aevi communi suffragio istud comprobaverunt; hortante SS. DD. Leone P. XIII, hodieum nova incrementa sumpsit, multique in variis regionibus, in servando illud systema immune ab omni contradictione cum placitis physicae modernae, ceterarumque scientiarum naturalium, non infelicem posuerunt laborem.

A. DOGMATA COMMUNIA OMNIBUS SCHOLASTICIS. Alia spectant constitutionem moleculae, alia indolem aggregati molecularum.

1. CONSTITUTIO MOLECULAE. a) Moleculae et proin atomi elementaque primigenia, *sunt formaliter continua*, h. e. constant ex partibus actu aut potentia distinctis quarum extrema sunt unum. Ista tamen formalis continuitas non est essentia substantiae corporeae, sed proprietas.

b) *Quaevīs molecula est ens per se, unum per se*; non vero aggregatum entium, neque unum per accidens. Itaque atomi, elementaque atomum componentia, esse suum formale et proprium non servant, sed intrinsecus sunt unita et constituunt ens novum.

c) *Quocirca datur vera conversio unius substantiae corporeae in substantiam aliam.* — Itaque in ordine rerum tot habentur substantiae specie diversae, quot exstant corpora chemice simplicia, et chemice composita.

Ratione hujus capituli doctrinae suae, quod est fundamentale, systema scholasticum vocatur *systema transformationis substantialis*. — Ex eo autem quod datur vera transformatio substantialis, tamquam corollarium fluit compositio essentialis substantiae corporeae, ex materia prima et forma substantiali:

d) *Quaevīs moleculā* — quotquot sint elementa e quibus efformata est — *constat ex duabus partibus essentialibus physicis, intrinsecus unitis* :

a) Altera per se est *indifferens, in potentia, determinabilis ad actum completum*, sive ad quamlibet speciem substantiae cor-

poreae. Haec pars merito vocatur *materia prima* compositi physici, ob analogiam suam cum materia artefactorum. — Ab Aristotele definitur : *Materia neque est quid, neque quantum, neque quale, neque aliud quidpiam eorum quibus ens determinatur.* — Definiri etiam potest *ens in potentia*, h. e. ea substantiae corporeae pars quae secundum se est in potentia ad quamlibet speciem substantiae corporeae.

β) Altera est *determinans* seu *specificativa*, h. e. physice et intrinsecus se uniendo seque communicando materiae, determinat materiam ad unam speciem substantiae corporeae praeter ceteris. — Merito vocatur *forma* ob analogiam cum forma artefactorum; *substantialis*, propterea quod ex unione ejus cum materia, exurgit primo substantia completa. — Definiri potest *actus materiae, determinatio materiae*, h. e. id quo potentia materiae actuatur, sive ad unam speciem determinatur. Definiri etiam : *principium ultimo determinans subjectum in ratione substantiae; id quod dat esse simpliciter, esse primum, nullum aliud praesupponens.*

Ratione hujus compositionis substantialis quam defendit, systema scholasticum appellari consuevit *systema formarum substantialium vel materiae et formae.*

Praejaeta explicare expedit, adducto exemplo transformationis :

a) Sit oxygenium et hydrogenium; motu locali impresso, juxtaponuntur; in se mutuam actionem exercent; utrumque corpus intime modificatur, utriusque qualitates nonnullae alterantur. Ex alteratione, in utroque exurgit resultantia virium et proprietatum, requisita et sufficiens ad hoc, ut jam desinant haberi oxygenium et hydrogenium, et ut generetur aqua. Hinc nempe amissum seu corruptum est per accidens (h. e. desiit ad corruptionem oxygenii et hydrogenii), id quo habebatur oxygenium et hydrogenium. Aliud acquisitum seu generatum est per accidens (h. e. ad generationem aquae advenit), nempe id quo jam exstet aqua. — Id quod amisit acquisivitque, est *materia*; id enim transiit ab una specie ad aliam et proin est in potentia et determinabile ad plura. — Quod amittitur corruptione per accidens et quod acquiritur generatione per accidens sunt *formae substantiales*; materiam enim, ex se indifferentem ad plures species, determinat ad unam.

b) Ex his constat oxygenium etc. constare ex materia et ex forma

tanquam ex partibus physicis : in has enim resolvitur, cum forma desierit corruptione per accidens et cum materia sub alia forma permanserit. Pariter nova substantia ex materia et ex forma constat.

2. AGGREGATUM MOLECULARUM. Si inquiritur quomodo ex moleculis hisce extensis oriatur corpus per accidens unum, sequens traditur a multis responsio : a) Moleculae ponderabiles attrahunt moleculas imponderabiles; imponderabiles vero repellunt ceteras imponderabiles, attrahunt autem ponderabiles vicinas. b) Iste attractiones repulsionisque exercentur inter solas moleculas contiguas, quarum extrema sunt simul.

Si ulterius inquiritur quomodo, stante hac sententia, intelligendae sint leges physicae superius admissae : a) moleculas eo majore impetu attrahere, vel repellere, quo minus a se distant moleculae attractae, vel repulsae, respondetur, istas leges non sine aliqua explicatione esse admittendas. Realiter omnia elementa substantiae corporeae actionem attractivam vel repulsivam exercent; nihil tamen impedit quin fingatur omnem actionem dimanare a centro substantiae, quod ideo vocatur *centrum activitatis*; pariter fingi potest influxum corporis agentis recipi non in omnia elementa corporis passi, sed in centrum aliquod, quod ideo vocatur *centrum applicationis*. — Hac autem fictione admissa, facile intelligitur lex supra tradita, suppositione facta eandem substantiam corpoream posse occupare majorem minoremve locum, seu posse rarefieri et condensari. Si enim majorem locum occupat, ita ut centrum activitatis magis distet a centrīs ceterorum corporum, singula elementa minorem actionem exercent, ob ipsam rarefactionem suam; proin a centro activitatis fingitur dimanare attractio et repulsio minor, quia major est distantia a centrīs ceterorum corporum. Si minorem locum occupat, et proin si minor distantia intercedit inter centra duorum corporum, singula elementa majorem attractionem, sive repulsionem, exercent, ob condensationem suam; quare major attractio vel repulsio concipitur a centro activitatis proficisci.

13. B. DOGMATA SPECIALIA. Explicaturi unitatem substantiae corporeae mineralis seu moleculae, unionem intrinsecam materiae et formae, educationem formae ex potentia materiae, abeunt scholastici in duo potissimum systemata.

Ad horum systematum expositionem haec praemittere expe-

dit : Substantia corporea instruitur proprietatibus physicis seu accidentibus per se, nempe quantitate et viribus; praeterea instruitur accidentibus per accidens : successive enim transit ab una accidentali modificatione ad aliam, puta ab uno colore ad alium, ab uno gradu caloris ad alium. Ratione horum accidentium, substantia completa vocatur *materia secunda*; accidentia autem dicuntur *actus secundi*, formae accidentales.

Porro actus secundi uniuntur intrinsecus materiae secundae atque educuntur ex ejus potentia, eodem modo atque actus primi uniuntur materiae primae et educuntur ex ejus potentia. Eadem itaque est indoles compositi accidentalis atque compositi substantialis.

Quare duo etiam dantur modi explicandi unitatem compositi accidentalis, unionem accidentis cum substantia completa, illius educationem ex hujus potentia, haud secus ac duo sunt modi explicandi systema scholasticum de materia prima et forma substantiali. Itaque dicemus de utroque composito.

PRIMUM SYSTEMA est *Doctoris Angelici*. Tenet in composito physico *unam stricte dari entitatem* quae eatenus includit plura componentia quatenus ex iis est constitutum et in haec per corruptionem resolvitur. Hac autem corruptione compositi, forma corrumpitur per accidens adeoque ab essendo deficit; materia vero in essendo perseverat actuata per aliam formam.

Sit corpus frigidum actioni ignis subjectum, Totum fit intrinsecus calidum; ideo transit subjectum ab uno statu ad alium, amittit unum essendi modum acquirisque novum. Subjectum mutationis est substantia completa seu materia secunda; ex ejus potentia est educta forma accidentalis caloris, qua formaliter expulsa est forma frigoris. — Si perdurat actio ignis in corpus, magis magisque alterabuntur ejus qualitates, donec tam profunda evaserit mutatio, ut ex corpore jam procedant actiones specificae diversae ab actionibus prius ex eo proficiscentibus. Cum ad hunc statum pervenit subjectum, transit ad aliam speciem, facta est mutatio substantialis, educta est forma substantialis ex potentia materiae primae.

Profecto calor non identificatur cum frigore, utrumque igitur re est distinctum a substantia. Neque forma substantialis nova identificatur cum forma per accidens corrupta; utraque ergo a materia prima dis-

tinguitur. Verum ex eo quod alia sit realitas materiae alia vero realitas formae, nequaquam consequitur sive in composito substantiali sive in composito accidentali plura esse entia quae actu inter se remaneant distincta, adeoque dari actualement entitatum pluralitatem. Evidenter enim integram servat hanc distinctionem, ille qui affirmat in corpore frigido unum fuisse ens, istud ens secundum se totum fuisse aliquatenus modificatum et factum esse calidum, deinde ad aliam speciem transisse, proindeque unum esse realiter amissum, aliud vero esse acquisitum, salva manente unitate totius, per singula momenta motus. Illud sane quod dumtaxat logice distinguitur a ceteris, non corrumpitur deficitque ab essendo, ceteris in ordine physico remanentibus; verum id non contingit nisi circa realiter distincta.

Eadem ratione explicatur materiam et formam sibi mutuo communicare realitatem suam, ex iis oriri entitatem tertiam cui utraque est intrinseca. Corpus enim frigidum est mutatum in calidum, una species in aliam; forma accidentalis aut substantialis est corrupta per accidens, corrupto composito; forma nova est generata, generato composito. Igitur entitas frigoris nunc corrupta — et idem dicendum est de forma substantiali — communicata erat entitati subjecti; ex his duabus constituebatur entitas tertia, nempe corpus frigidum quod ad alium statum transit. Ita etiam realitas caloris, eodem modo corruptibilis, communicata est realitati subjecti constituitque cum ea entitatem unam.

Ex his constat veritas effatorum scholasticis solemnium: *Forma proprie non fit, neque est, neque agit; compositum est, fit, agit; forma vero fit per accidens seu confit, est id quo compositum est et fit.* Sane si in composito forma est ens manens distinctum a materia, falsum est istam entitatem non fieri, non esse, non agere. Ista locutiones non sunt verae nisi admittatur unam esse stricte entitatem; haec enim tunc generatur et corrumpitur, haec agit et est, forma autem revera est id quo illa entitas est et agit. — *Forma educitur ex potentia materiae* h. e. sub influxu causae efficientis extrinsecae, materia intrinsecus mutatur, fit actu id quod erat potentia. Iterum hoc verissimum est, si una ponitur esse entitas quae transmutatur. — *Accidens non est ens sed entis ens.* Profecto si accidens remanet actu distinctum a substantia, non videtur quare vocari nequeat ens. — Perspicuum etiam est sententiam modo expositam significari aut supponi sequentibus: *Forma nihil aliud est nisi actualitas materiae. Materia autem est pura*

potentia. — Oportet ut materia creetur sub aliqua forma. — Materia sine ulla forma absolute non potest a Deo conservari in essendo. — Materiae non nisi una inesse potest forma, non tantum formaliter inspecta, sed etiam entitative.

SECUNDUM SYSTEMA est Suarezii. Admittit in composito, tum substantiali tum accidentali, componentia remanere actu inter se distincta, adeoque dari actualement pluralitatem entitatum.

Iis contineri apparet fundamentalis ratio ceterorum quae Suarezio peculiariter esse ducuntur: Quia enim in substantia completa, materia remanet distincta a forma, ideo materia ex formali sua ratione non est pura potentia sed *actus* absolutus secundum quid; ideo etiam materia potuisset absolute loquendo creari sine ulla forma et conservari sine forma. Ob eandem rationem materia et forma inter se ununtur per modum aliquem, qui ex munere suo appellatur *modus unionis*. — Quoniam in continuo partes integrantes formaliter consideratae, sunt actu distinctae inter se, ununtur indivisibilibus copulativis quibus est realitas distincta a continuo, proindeque totum continuum quaquaversus terminatur indivisibilibus terminantibus. — Cum in composito accidentali, actualis habeatur entitatum pluralitas, substantia nempe et accidentibus remanentibus inter se distinctis, idcirco ununtur modo *inhaerentiae*, cui, haud secus atque modo *unionis*, sua competit realitas imperfectior realitate accidentis, mediam sedem quadantenus habens inter ens proprie dictum et nihilum.

ARTICULUS II.

CRISIS DYNAMISMI ET ATOMISMI.

§ I. Crisis dynamismi.

Thesis 1^a. A vero deflectunt Dynamistae in explicanda corporum constitutione. Falsum enim est moleculas chemicas constare ex elementis formaliter simplicibus, quorum tota essentia reponatur in eo quod sint vires; sive elementa dicantur esse virtualiter continua, sive formaliter distantia.

14. I^a PARS. *Atomi et moleculae chemicae non constant ex elementis formaliter simplicibus.*

tinguitur. Verum ex eo quod alia sit realitas materiae alia vero realitas formae, nequaquam consequitur sive in composito substantiali sive in composito accidentali plura esse entia quae actu inter se remaneant distincta, adeoque dari actuaalem entitatum pluralitatem. Evidenter enim integram servat hanc distinctionem, ille qui affirmat in corpore frigido unum fuisse ens, istud ens secundum se totum fuisse aliquatenus modificatum et factum esse calidum, deinde ad aliam speciem transisse, proindeque unum esse realiter amissum, aliud vero esse acquisitum, salva manente unitate totius, per singula momenta motus. Illud sane quod dumtaxat logice distinguitur a ceteris, non corrumpitur deficitque ab essendo, ceteris in ordine physico remanentibus; verum id non contingit nisi circa realiter distincta.

Eadem ratione explicatur materiam et formam sibi mutuo communicare realitatem suam, ex iis oriri entitatem tertiam cui utraque est intrinseca. Corpus enim frigidum est mutatum in calidum, una species in aliam; forma accidentalis aut substantialis est corrupta per accidens, corrupto composito; forma nova est generata, generato composito. Igitur entitas frigoris nunc corrupta — et idem dicendum est de forma substantiali — communicata erat entitati subjecti; ex his duabus constituebatur entitas tertia, nempe corpus frigidum quod ad alium statum transit. Ita etiam realitas caloris, eodem modo corruptibilis, communicata est realitati subjecti constituitque cum ea entitatem unam.

Ex his constat veritas effatorum scholasticis solemnium: *Forma proprie non fit, neque est, neque agit; compositum est, fit, agit; forma vero fit per accidens seu confit, est id quo compositum est et fit.* Sane si in composito forma est ens manens distinctum a materia, falsum est istam entitatem non fieri, non esse, non agere. Ista locutiones non sunt verae nisi admittatur unam esse stricte entitatem; haec enim tunc generatur et corrumpitur, haec agit et est, forma autem revera est id quo illa entitas est et agit. — *Forma educitur ex potentia materiae* h. e. sub influxu causae efficientis extrinsecae, materia intrinsecus mutatur, fit actu id quod erat potentia. Iterum hoc verissimum est, si una ponitur esse entitas quae transmutatur. — *Accidens non est ens sed entis ens.* Profecto si accidens remanet actu distinctum a substantia, non videtur quare vocari nequeat ens. — Perspicuum etiam est sententiam modo expositam significari aut supponi sequentibus: *Forma nihil aliud est nisi actualitas materiae. Materia autem est pura*

potentia. — Oportet ut materia creetur sub aliqua forma. — Materia sine ulla forma absolute non potest a Deo conservari in essendo. — Materiae non nisi una inesse potest forma, non tantum formaliter inspecta, sed etiam entitative.

SECUNDUM SYSTEMA est Suarezii. Admittit in composito, tum substantiali tum accidentali, componentia remanere actu inter se distincta, adeoque dari actuaalem pluralitatem entitatum.

Iis contineri apparet fundamentalis ratio ceterorum quae Suarezio peculiariter esse ducuntur: Quia enim in substantia completa, materia remanet distincta a forma, ideo materia ex formali sua ratione non est pura potentia sed *actus* absolutus secundum quid; ideo etiam materia potuisset absolute loquendo creari sine ulla forma et conservari sine forma. Ob eandem rationem materia et forma inter se uniantur per modum aliquem, qui ex munere suo appellatur *modus unionis*. — Quoniam in continuo partes integrantes formaliter consideratae, sunt actu distinctae inter se, uniantur indivisibilibus copulativis quibus est realitas distincta a continuo, proindeque totum continuum quaquaversus terminatur indivisibilibus terminantibus. — Cum in composito accidentali, actualis habeatur entitatum pluralitas, substantia nempe et accidentibus remanentibus inter se distinctis, ideoque uniantur modo *inhaerentiae*, cui, haud secus atque modo *unionis*, sua competit realitas imperfectior realitate accidentis, mediam sedem quadantenus habens inter ens proprie dictum et nihilum.

ARTICULUS II.

CRISIS DYNAMISMI ET ATOMISMI.

§ I. Crisis dynamismi.

Thesis 1^a. A vero deflectunt Dynamistae in explicanda corporum constitutione. Falsum enim est moleculas chemicas constare ex elementis formaliter simplicibus, quorum tota essentia reponatur in eo quod sint vires; sive elementa dicantur esse virtualiter continua, sive formaliter distantia.

14. I^a PARS. *Atomi et moleculae chemicae non constant ex elementis formaliter simplicibus.*

PROB. I^m ARG. Petitur ex consecrariis Dynamismi.

Illud admitti non potest e quo sequeretur, tum extensionem, tum qualitates proprias, ratione quarum corpora sensibus apprehenduntur, ne causaliter quidem corporibus inesse, adeoque e quo sequeretur perceptionem corporum determinari ideis innatis aut ab ipso Deo. — Atqui utrumque est consequens ex eo quod atomi et moleculae constarent ex elementis formaliter simplicibus, sive dicantur virtualiter continua, sive formaliter distantia. Ergo.

Prob. 1^a pars Min. Ut extensio inesset causaliter corporibus, oporteret ut elementa simplicia, ob exiguitatem vacui quod inter ipsa intercedit, apparere possent tamquam inflata. Atqui elementa simplicia tamquam inflata, seu tamquam extensa, apparere nequeunt. Ergo.

Prob. Min. Posita hac sententia: a) entitates elementorum sunt simplices; b) organum quo percipitur istud elementum, constat et ipsum elementis simplicibus; consequenter c) species repraesentativa, utpote modus substantiae formaliter simplicis, erit etiam formaliter simplex. Atqui, his stantibus, non videtur quomodo possibile sit elementa formaliter simplicia, apparere tamquam inflata, seu extensa. Ergo.

Dices: Puncta simplicia sunt in motu; ob celeritatem suam motus non percipitur; idcirco puncta apparent extensa.

Resp. Tota difficultas solvenda manet. Si enim *extensum* aliquid se movet, optime intelligitur quomodo appareat uti insignitum majori extensione, quam est extensio qua revera gaudet. Tale enim extensum se movere, perinde est atque illud occupare successive diversas partes spatii; in singulis autem partibus ita organa modificat, ut modificationes quasi simul habeantur. At non intelligitur quomodo hoc contingere possit in sententia dynamistica; quomodo enim entitas simplex in singulis punctis spatii in quo se movet, potest sensui apparere uti aliquali extensione donata?

Prob. 2^a pars Min. Ex probatis *extensio* non inesset causaliter corporibus. Ergo etiam *sensibilia propria* non inessent causaliter corporibus.

Prob. *conseq.* Extensio inseparabiliter apparet connexa ali-

cui sensibili proprio; qualitas extensioni: Extensum enim non apprehenditur, nisi in quantum est coloratum, vel durum, et ita porro; vicissim qualitates non apprehenduntur, nisi tamquam extensae. Idcirco si corpus determinat perceptionem unius, determinat perceptionem alterius; si non potest determinare unius apprehensionem, neque natum erit determinare perceptionem alterius.

II^m ARG. Admisso atomos constare ex elementis simplicibus, unum ex his duobus est consequens: a) vel actio immediata in distans est admittenda, tum elementorum ponderabilium et imponderabilium atomi inter se, tum unius moleculae in aliam; b) vel elementa inextensa in sphaera activitatis suae sunt definitive praesentia. Atqui utrumque est falsum. Ergo.

A. REJICITUR ACTIO IN DISTANS: 1. Praemittitur *notio actionis*: Agere est producere effectum; effectum produci, idem est atque effectum in fieri pendere ab agente, sive sustineri ab eo. — Unde sic: Ut agens creatum immediate in distans agat, requiritur ut effectus immediatus distans pendeat ab agente in suo fieri, ab eo sustineatur. Atqui hoc absurdum est. Ergo.

Prob. Min. Ut effectus immediatus distans pendeat in suo fieri et sustineatur ab agente, agens debet esse praesens in distans. Atqui absurdum est aliquid esse praesens in distans, sive praesens in loco qui distat a se. Ergo.

Patet major quia ut aliquid sustineat alterum, illudque habeat a se pendens, debet esse ibi ubi sustinet.

2. Agens creatum non agit in tempore in quo non est neque per seipsum neque per aliud. Ergo non agit in loco ubi non est.

Prob. *conseq.* Respectu passi idem videtur esse separari ab agente secundum locum et separari secundum tempus.

B. REJICITUR PRAESENTIA DEFINITIVA. 1. Eo quod elementa corporea essent definitive praesentia, sequeretur materiae convenire eundem modum praesentiae, atque spiritibus, entibus cognoscitivis. Atqui hoc admitti nequit: Modus enim praesentiae entium cognoscitivorum, videtur non posse attribui materiae, quin natura cognoscitiva eis tribuatur; nam modus praesentiae (uti et potentia activa et passiva), videtur immediate derivari ex essentia, eique proportionari; quo enim modo aliquid est in se, hoc modo est hic vel illic.

Conf. Inductione. Diversis naturis diversus est modus praesentiae. Sic natura divina requirit immensitatem, anima spiritalis praesentiam definitivam in corpore humano.

2. Consequeretur etiam ens aliter operari atque est, contra axioma *operari sequitur esse*: Operatio enim esset entitative composita (ideo enim vis dicitur virtualiter extensa), ens autem esset formaliter simplex. Deinde ens esset totum in toto, et totum in singulis partibus, operatio autem, videlicet attractio et repulsio, talis non esset, sed esset multiplex et distincta.

15. II^a PARS. *Falsum est totam elementorum simplicium essentiam in eo reponi quod sint vires.*

I^m ARG. Ex ipsa adversariorum positione, elementa simplicia, ex essentia sua, attrahuntur et repelluntur. Atqui quod tale est, non est secundum totam essentiam vis, potentia agendi; sed ex eadem essentia, est potestas passiva, sive patiendi. Ergo.

II^m ARG. Tota essentia rei reponi nequit in eo, quo res non distinguitur sufficienter a ceteris. Atqui elementa corporea non sufficienter distinguuntur a ceteris, eo quod sint vires; sic enim non sufficienter distinguuntur a substantiis spiritualibus, quae etiam sunt vires. Ergo.

Coroll. Ergo in quolibet corpore inest principium quod habet entitatem substantialem, extensam, continuam, per spatium diffusam; sive in ordine rerum habetur continuum formale.

§ 2. Crisis atomismi.

Thesis 2. Merito rejicitur dogma Atomismo proprium.

Sensus. Dogma Atomistarum hisce praecipuis capitibus constat: a) Essentia, sive moleculae, sive atomi, sive corpusculorum atomum constituentium, reponitur in sola extensione, exclusa omni vi agendi. b) Proprietates ad essentiam consequentes, sunt mobilitas et impenetrabilitas. c) Omnis vis agendi accidentaliter et ab extrinseco substantiae corporae supervenit, et consistit in motu locali recepto et communicato.

16. I^a PARS. *Extensio sola non est essentia moleculae, vel atomi, vel corpusculorum in quae atomi ultimo resolvuntur.*

PROB. I^m ARG. Illud non est essentia corporis, quod: a) non concipitur esse primum; b) rem ab aliis non secernit. Atqui extensio non concipitur esse primum in corpore; nec corpus a ceteris secernit. Ergo extensio non est essentia corporis.

Prob. Min. Etenim a) prius est habere partes, ratione quarum aliquid sit extensum, quam esse extensum; b) sic corpus non secernitur a vacuo.

II^m ARG. Illud non est essentia corporis, e quo consequens esset spatium esse corpus. Atqui eo quod extensio esset essentia corporis, consequens esset spatium esse corpus; spatium enim concipitur uti extensum. Ergo.

Prob. Maj.: a) Spatium possibile est infinitum actu; sed repugnat corpus actu infinitum. Ergo repugnat spatium esse corpus, et proin illud non est essentia corporis e quo hoc flueret.

b) Eo quod spatium esset corpus, vacuum esset absolute impossibile; sed hoc dici nequit. Ergo.

c) Duo corpora, nimirum spatium, et corpus aliquod in spatio locatum, se naturaliter compenetrarent; sed duo corpora non valent se naturaliter compenetrare.

III^m ARG. *Ratione theologica* falsitas atomismi sequenti modo colligitur: Illud non est essentia entis, quod non convenit omni et soli ei, cujus essentia quaeritur; atqui extensio non convenit omni et soli corpori. Ergo.

Prob. 1^a pars Min. Non omni: Nam non convenit corpori Christi definitive praesenti sub speciebus Eucharisticis, nisi cum explicatione addita, videlicet essentiam corporis esse extensionem *aptitudinalem*, non vero *actuaalem*.

Prob. 2^a pars Min. Non soli: Nam convenit accidentibus panis et vini remanentibus post consecrationem, et consequenter convenit omnibus accidentibus corporeis.

Ad cujus argumenti vim evacuandam, coguntur atomistae catholici asserere, pani et vino non esse accidentia absoluta, cum his nullum corpus instruat; proindeque modificationes organicas, quibus percipiuntur qualitates panis et vini, determinari, sive per Deum, sive per ipsummet corpus Christi definitive praesens, sive per atomos aetheris, prius substantiae panis et vini admixtas, et, consecratione peracta, eundem ordinem inter se servantes.

17. II^a PARS. *Impenetrabilitas et mobilitas non sunt proprietates illius, cujus essentia in sola extensione reponeretur.*

PROB. A. *Impenetrabilitas non est proprietas, etc.* Extensio, quae ponitur esse essentia corporis, sane non est extensio localis actualis; haec enim non convenit corpori Christi, definitive praesenti in mysterio Eucharistiae; igitur asserti tantum potest extensionem entitativam et aptitudinalem localem esse corporis essentiam. Hoc praemisso, sic probatur secunda pars :

Illud non est proprietas entis, quod ex entis essentia non pullulat. Atqui impenetrabilitas ex extensione entitativa et aptitudinali locali non pullulat. Ergo impenetrabilitas non est proprietas illius entis, cujus sola extensio esset essentia.

Prob. Min. Extensio entitativa, per se sumpta, a re extensa non excludit compenetrationem per aliud. Hoc enim colligitur non tantum ex mysterio Eucharistiae, sed etiam ex eo quod ad impenetrabilitatem requiritur, vel ut corpus active resistat, vel ut actu habeat ubicationem circumscriptivam, seu extensionem localem actualem, naturaliter postulanti ut diversae partes diversum locum occupent, et ut totum corpus occupet locum diversum a loco ceterorum corporum. Ergo impenetrabilitas non sequitur necessario ad extensionem entitativam.

B. Mobilitas non est proprietas, etc. Impenetrabilitas non est hujusmodi proprietas. Ergo nec mobilitas.

Patet consequentia quia mobilitas (posse moveri ab alio corpore), praesupponit impenetrabilitatem, et ex ea oritur. Ratio enim, ob quam corpus corpore moveri queat, est quia ei est impenetrabile.

18. III^a PARS. *Asserti nequit omnem vim corpusculis advenire extrinsecus.*

Sensus. Asserti nequit corpuscula movere et agere, eo tantum quod ipsa moventur, et sic motum communicant, nulla vi ipsis necessario et ab intrinseco insita tanquam proprietate. Quocirca dici nequit Deum primitus corpusculis indidisse motum talem, ut ex collisione corpusculorum enatae sint atomi diversarum specierum; ex collisione atomorum, molecularum; ex collisione molecularum, corpora.

PROB. I^m ARG. Illud nequit admitti e quo consequens esset

vel casu, vel continuo interventu Dei corpuscula moventis, sequentia haberi : a) generatim diversarum specierum et typorum constantem recurrentiam, adeo ut nulla species pereat, nulla nova species oriatur ; b) speciatim eas combinationes ordinatas, eamque unitatem inter atomos, quae requiruntur phaenomenis vitae psychicae, et vitae vegetativae. Atqui hoc esset consequens, eo quod omnis motus et omnis vis corpusculis adveniret extrinsecus. Ergo.

Prob. Min. Nequit Deus indidisse atomis eum motum, e quo praevidit consecuturam esse remanentiam specierum. Nam, a) ex motu atomorum plurimarum quaecumque combinationes semper fieri possunt, si nulla vis eis est essentialis; b) libertas hominum motus atomorum diversimode modificat. Ergo constantia specierum attribuenda esset aut casui aut continuo Dei interventui (Cfr. n. 19).

II^m ARG. Illud nequit admitti, quo admissio, non videtur quomodo atomi coalescant firmiter in unam moleculam. Atqui eo quod omnis vis corpusculis extrinsecus adveniret, nullaque eis esset innata, non videtur quomodo atomi coalescant firmiter in unam moleculam. Ergo.

Scholion. Atomismi-dynamismi falsitas tacta jam est nonnullis argumentis theseos primae, et theseos secundae. Insuper refutatur thesi tertia, haud secus atque priora systemata. Tria enim haec systemata inter se conveniunt in reprobanda omni substantiali transformatione.

ARTICULUS III.

DE SYSTEMATE PERIPATETICO.

Ex thesi 1^a de Dynamismo tanquam corollarium fluit elementa, quibus constat molecula, non esse formaliter simplicia sed continua. Ex argumentis ejusdem theseos consequens est moleculas corporis se mutuo attrahere et repellere, non quidem in distans, sed dum sunt contiguas.

Reliquum igitur est ut demonstramus ea, quae exponendo systema

17. II^a PARS. *Impenetrabilitas et mobilitas non sunt proprietates illius, cujus essentia in sola extensione reponeretur.*

PROB. A. *Impenetrabilitas non est proprietas, etc.* Extensio, quae ponitur esse essentia corporis, sane non est extensio localis actualis; haec enim non convenit corpori Christi, definitive praesenti in mysterio Eucharistiae; igitur asserti tantum potest extensionem entitativam et aptitudinalem localem esse corporis essentiam. Hoc praemisso, sic probatur secunda pars :

Illud non est proprietas entis, quod ex entis essentia non pullulat. Atqui impenetrabilitas ex extensione entitativa et aptitudinali locali non pullulat. Ergo impenetrabilitas non est proprietas illius entis, cujus sola extensio esset essentia.

Prob. Min. Extensio entitativa, per se sumpta, a re extensa non excludit compenetrationem per aliud. Hoc enim colligitur non tantum ex mysterio Eucharistiae, sed etiam ex eo quod ad impenetrabilitatem requiritur, vel ut corpus active resistat, vel ut actu habeat ubicationem circumscriptivam, seu extensionem localem actualem, naturaliter postulanti ut diversae partes diversum locum occupent, et ut totum corpus occupet locum diversum a loco ceterorum corporum. Ergo impenetrabilitas non sequitur necessario ad extensionem entitativam.

B. Mobilitas non est proprietas, etc. Impenetrabilitas non est hujusmodi proprietas. Ergo nec mobilitas.

Patet consequentia quia mobilitas (posse moveri ab alio corpore), praesupponit impenetrabilitatem, et ex ea oritur. Ratio enim, ob quam corpus corpore moveri queat, est quia ei est impenetrabile.

18. III^a PARS. *Asserti nequit omnem vim corpusculis advenire extrinsecus.*

Sensus. Asserti nequit corpuscula movere et agere, eo tantum quod ipsa moventur, et sic motum communicant, nulla vi ipsis necessario et ab intrinseco insita tanquam proprietate. Quocirca dici nequit Deum primitus corpusculis indidisse motum talem, ut ex collisione corpusculorum enatae sint atomi diversarum specierum; ex collisione atomorum, molecularum; ex collisione molecularum, corpora.

PROB. I^m ARG. Illud nequit admitti e quo consequens esset

vel casu, vel continuo interventu Dei corpuscula moventis, sequentia haberi : a) generatim diversarum specierum et typorum constantem recurrentiam, adeo ut nulla species pereat, nulla nova species oriatur ; b) speciatim eas combinationes ordinatas, eamque unitatem inter atomos, quae requiruntur phaenomenis vitae psychicae, et vitae vegetativae. Atqui hoc esset consequens, eo quod omnis motus et omnis vis corpusculis adveniret extrinsecus. Ergo.

Prob. Min. Nequit Deus indidisse atomis eum motum, e quo praevidit consecuturam esse remanentiam specierum. Nam, a) ex motu atomorum plurimarum quaecumque combinationes semper fieri possunt, si nulla vis eis est essentialis; b) libertas hominum motus atomorum diversimode modificat. Ergo constantia specierum attribuenda esset aut casui aut continuo Dei interventui (Cfr. n. 19).

II^m ARG. Illud nequit admitti, quo admissio, non videtur quomodo atomi coalescant firmiter in unam moleculam. Atqui eo quod omnis vis corpusculis extrinsecus adveniret, nullaque eis esset innata, non videtur quomodo atomi coalescant firmiter in unam moleculam. Ergo.

Scholion. Atomismi-dynamismi falsitas tacta jam est nonnullis argumentis theseos primae, et theseos secundae. Insuper refutatur thesi tertia, haud secus atque priora systemata. Tria enim haec systemata inter se conveniunt in reprobanda omni substantiali transformatione.

ARTICULUS III.

DE SYSTEMATE PERIPATETICO.

Ex thesi 1^a de Dynamismo tanquam corollarium fluit elementa, quibus constat molecula, non esse formaliter simplicia sed continua. Ex argumentis ejusdem theseos consequens est moleculas corporis se mutuo attrahere et repellere, non quidem in distans, sed dum sunt contiguas.

Reliquum igitur est ut demonstremus ea, quae exponendo systema

scholasticum, secundo, tertio et quarto loco asseverabamus circa unitatem substantiae corporeae, transformationem substantialem, et compositionem ex materia et ex forma.

§ 1. *Ostenditur moleculam corpoream esse substantiam proprie unam.*

Thesis 3^a. Molecula chemica non est aggregatum elementorum in esse suo proprio et formali permanentium; sed est substantia proprie et vere una.

19. PROB. 1^m ARG. *Petitur ex constantia specierum determinatarum h. e. corporum chemice compositorum iisdem proprietatibus et figuris instructorum.*

Eaedem species corporum chemice simplicium et chemice compositorum, eademque species plantarum et animalium, perpetuo remanent in ordine physico. — Perpetua tamen est corporum transmutatio, seu motus. Elementa aeris et elementa varia humi transeunt in substantiam plantae; planta, in substantiam bruti; substantia plantae et substantia bruti, in substantiam corporis humani; substantia corporis humani redit ad inferiores species. — Ex hac autem constantia specierum, non obstante perpetuo omnium rerum motu, sequens colligimus argumentum:

Illud prudenter rejicitur, quo consequens esset, elementa (puta oxyg. et hydr.) in easdem species (puta in aquam), indesinenter coire, vel casu, vel Deo immediate movente, citra ullam inclinationem corporibus insitam. Atqui hoc est consequens, ex eo quod in moleculis singula componentia in esse suo proprio formali permanerent. Ergo.

Prob. Min. Stante enim hac hypotesi, componentia inclinantur tantum, vel ad passive recipiendum motum, uti volunt atomistae; vel ad active repellendum et attrahendum alia elementa, uti volunt dynamistae; indifferentia vero sunt, seu non inclinantur, ut per motus passive receptos, vel per attractiones repulsionisque, in tale compositum coeant potius quam in aliud; per accidens igitur fit, ut in hoc corpus combinentur,

potius quam in aliud. Atqui, his habitis, dicendum est elementa in easdem species indesinenter coire, vel casu, vel Deo impellente. Ergo ex eo quod in molecula atomi secundum esse suum formale permanent, consequens est elementa etc.

Explic. Stante hac hypotesi, haberi quidem possunt varii motus, varii effectus, variae combinationes, partiumque translationes, orta ex diverso moventis impulsu; sed explicari nequit, quod combinationes sint perpetuo tales, ut eadem immutabiliter permaneant species, eadem habeantur figurae, relictis aliis speciebus, aliisque figuris finitimis. Componentia enim sunt indifferentia ad varia composita.

Quod ut exemplo comprobemus, duae atomi hydrogenii requirunt unam atomum oxygenii, ut fiat aqua; juxta adversarios sententiae scholasticorum, singulae atomi in esse suo formali permanent; atomus oxygenii in medio se sistit, et ad utrumque latus unam atomum hydrogenii attrahit, mediante aethere; si autem ibi praesto esse concipiuntur aliae atomi hydrogenii, hae non attrahuntur ab atomo oxygenii; pariter si praesto sunt aliae atomi oxygenii, non attrahuntur a duabus atomis hydrogenii, et proin non efformantur promiscue ex oxygenio et hydrogenio aliae aliaeque corporum species. — Quod determinatum pondus oxygenii requiratur, ut fiat combinatio cum determinato pondere hydrogenii, et quod sola aqua exurgat ex his componentibus; hujusce facti optime redditur ratio in systemate peripatetico, quo singulae atomi attractae esse suum proprium amiserunt, ita ut facta fuerit substantia nova, quae jam cum reliquis atomis hydrogenii vel oxygenii novas combinationes non appetat. — At contendimus, illud factum non posse explicari in systemate adversariorum. Cur enim: a) atomus hydrogenii, quae constat ex diversis elementis aggregatis, esse proprium servantibus, cur, inquam, haec atomus, quae ad unum latus suum attraxit unam atomum oxygenii, ad aliud latus ratione aliorum elementorum quibus constituitur, non valet attrahere unam ex atomis oxygenii circumstantibus? In aggregato molecularum, actio unius moleculae, non officit actioni alterius. Cur in atomo actio unius elementi officit actioni alterius, si elementa esse proprium servant, haud secus atque moleculae aggregatae in corpore? b) Quare atomus oxygenii, quae ad utrumque latus atomum hydrogenii attractam habet, non pariter attrahit atomos hydrogenii ad partem anteriorem et ad posteriorem, ad superiorem et ad inferiorem? c) Cur igitur requiritur,

ad combinationem hydrogenii et oxygenii, invariabilis haec proportio, qua aqua immutabiliter exsurgit?

Optime reddi rationem permanentiae specierum, et inclinationis ad hanc permanentiam, per sententiam in qua molecula dicitur esse substantia una, constans ex duabus partibus physicis, uberius explicabitur postea et luculenter patebit ex dicendis thesi 4^a.

II^m ARG. Petitur eo quod, rejecta hypothese peripatetica, impossibilis redditur explicatio discriminis inter proprietates moleculares, et proprietates atomorum heterogenearum moleculam constituentium.

Hac enim hypothese rejecta, ad illud factum explicandum, admittendum esset elementa, in esse suo formali permanentia, per actionem et passionem mutuam, induere vires et proprietates specificae diversae. Atqui admitti nequit elementa, in esse suo formali permanentia, per actionem et passionem mutuam, induere vires et proprietates specificae diversae. Ergo extra hypothesim peripateticam, explicari nequit factum praecitatum.

Prob. Maj. Quum ab elementis, in esse suo manentibus, procedant operationes specificae diversae, admittendum est elementa acquirere vires novas; hae autem non possunt fundari in substantia, haec enim, extra hypothesim peripateticam, mutata non est; unde originem suam debent alicui, quod substantiae supervenit; illud autem non valet esse sola relatio propinquitatis alterius elementi; igitur oportet ut actio et passio mutua elementorum fuerit virium modificativa; at vires dici non possunt fuisse tantum accidentaliter modificatae; etenim operationes, specificae diversae, e viribus specificae diversae oriuntur oportet. Ergo elementa, in esse suo formali permanentia, dicenda erunt per actionem et passionem mutuam acquirere vires specificae diversae.

Prob. Min. 1^a *syllog.* Ut hoc enim aliquatenus astrui posset, admittendum esset, nullam vim esse essentialem elementis. Si enim aliqua vis essentialiter inhaereret elementis sive tamquam proprietas, sive tamquam pars essentiae, modificaretur essentia elementorum per acquisitionem virium essentialiter diversarum, et consequenter elementa jam non permanerent in esse suo proprio et formali; illud autem est contra positionem

adversariorum. Atqui admitti nequit, nullam vim elementis convenire essentialiter. Ergo.

Prob. Min. Etenim, a) non videtur cur vis, quae in mixto elementis accidentaliter et extrinsecus advenit, eis extra unionem advenire non possit; hujus tamen contrarium a chemicis asseritur; — b) non videtur cur elementa, mixto ad compositionem redeunte, recuperent eas vires, quibus ante mixtionem instructa erant; quod tamen iterum chemicis placet.

III^m ARG. Petitur ex his quae docet psychologia de plantis, de brutis, de homine. Planta enim, brutum et homo, non sunt substantiarum aggregata, sed substantiae stricte unae. Ergo molecula chemica est substantia una

Coroll. 1. Ergo tot saltem in mundo inorganico habentur species diversae substantiarum, quot a chemicis numerantur species corporum chemice simplicium, et species corporum chemice compositorum.

2. Ergo in mundo habetur vera *transmutatio* substantiarum.

20. *Obj.* Corpus chemice compositum, immutabiliter resolvitur in eadem quantitates proportionales corporum chemice simplicium, e quibus constitutum fuerit. Atqui hoc explicari nequit hypothese peripatetica, qua elementa, puta hydrogenium, esse suum amittunt in mixto, puta in aqua. Ergo admitti nequit elementa in composito amittere essentiam formalem.

Prob. Min. Stante hac hypothese, sequens explicatio tradi debet: eadem operatio ejusdem agentis, in iisdem adjunctis exercita, circa partes perfecte similes alicujus subjecti, terminatur in diversas partes, ad effectus specificae diversos. Atqui hoc est absurdum. Ergo explicari nequit etc.

AD RESP. NOTA. Actio agentis exercetur in moleculam quae non habet actu partes integrantes, seu pluralitatem entitatum. Huic moleculae est vis resultans ex viribus componentium. Ex se non est apta ut solvatur in vires quaslibet, sed tantum in vires componentium. — *Hinc resp. Conc. Maj. Neg. Min.* *Ad prob. Dist. Maj.* Stante sententia scholasticorum, operatio agentis terminatur ad effectus specificae diversos, eo quod partes perfecte similes instruuntur resultantia virium simplicium, tamquam proprietate specifica, quae resultantia solvitur per

agens extrinsecum, quo fit ut corpus redeat ad simplicia, *Conc.*; *secus, Neg.*; *Cdl. Min.*

§ 2. *Substantiae corporeae constant ex materia prima et forma substantiali.*

Thesis 4. Admittenda est vera substantiae unius corporeae in substantiam aliam conversio. Quapropter substantia corporea constat duabus partibus essentialibus physicis, quarum altera, utpote ex propria ratione determinabilis, *materia prima* dicitur; altera, utpote determinans, *forma substantialis*.

21. 1^a PARS. *Datur vera unius substantiae corporeae in substantiam aliam conversio.*

PROB. Ex una parte molecula chemica, uti probatum est thesi tertia, est substantia *una* non autem aggregatum substantiarum; ex altera parte, ex aliis moleculis generantur aliae moleculae specificae diversae. Ergo datur vera unius substantiae in substantiam aliam conversio.

Explic. Moleculae oxygenii et hydrogenii non sunt aggregata, sed quaelibet harum molecularum est substantia una. Ex his generantur moleculae aquae, quae instruuntur proprietatibus et viribus essentialiter diversis; quaelibet molecula aquae est substantia *una* non vero aggregatum substantiarum. Atqui asserere moleculam quamlibet hydrogenii, oxygenii, aquae, esse substantiam *unam*; tenere ex altera parte aquam fieri ex oxygenio et hydrogenio, est admittere dari veram conversionem unius substantiae corporeae in substantiam aliam. Ergo.

22. 2^a PARS. *Substantia corporea constat duabus partibus essentialibus physicis, etc.*

PROB. 1° ARG. Datur conversio unius substantiae in aliam, uti modo probatum est. Atqui conversio unius substantiae in aliam substantiam, requirit ut substantia corporea constet ex materia et ex forma substantiali. Ergo substantia corporea constat ex materia et ex forma substantiali.

Prob. Min. Conversio substantialis requirit ut pars substantiae quae convertitur, maneat, et ut pars abscedat. Atqui pars quae manet est materia prima; quae abscedit, est forma.

Prob. Maj. a) Si nil manet, fit annihilatio et loco substantiae annihilatae, substituitur alia substantia. Atqui per annihilationem unius et substitutionem alterius, non fit conversio. Ergo.

b) Si nihil abscedit, substantia manet completa, non amittit id quo erat haec substantia, potius quam illa; proin non exurgit substantia *nova*. Si igitur huic substantiae, esse suum prius servanti, accedit substantia alia, oritur aggregatum substantiarum, unum per accidens. Atqui quoties non exurgit substantia nova, quoties non oritur nisi novum aggregatum substantiarum, non fit conversio unius substantiae in aliam.

Prob. Min. 2° **Syll.** Pars substantiae quae manet, est indifferens, determinabilis et in potentia ad varias species substantiarum, ad varias substantias completas; nam prius uno modo determinabatur pertinebatque ad unam speciem, deinde modo alio. Pars quae interit determinabat alterum partem ad unam speciem substantiae; pariter quod parti remanenti accedit, eam iterum determinat ad esse alteram substantiam corpoream. Atqui elementum compositi quod est indifferens, determinabile, in potentia, vocatur materia; elementum vero determinans, actuans, vocatur forma; si haec forma determinat materiam ad esse substantiam determinatae speciei, vocatur *substantialis*.

II° ARG. Illud prudenter admitti potest, quo solo explicatur elementa indesinenter coire in easdem species, citra casum, continuumque Dei interventum. Atqui hoc explicatur citra casum Deique interventum, eo solo quod corpus dicitur constare ex materia prima et ex forma substantiali. Ergo.

Prob. Min. Rejecta hypothesi scholasticorum, non explicari posse constantiam specierum, non obstante motu perpetuo, in thesi praejecta jam est probatum. Restat ut comprobetur istius facti, ordinis teleologici, convenientissimam explicationem tradi per systema scholasticorum.

Stante enim hac hypothesi, ex una parte materia appetit formam quaecum constituit corpus determinatae speciei; materia autem, perfectior effecta per hanc formam, appetit formam perfectiorem; sic vero successive alias aliasque appetit formas. Quod si vi agentium exteriorum caduca facta fuerit, iterum appetit formas inferiores et sic in statum pristinum relabitur.

Porro haec est prima ratio permanentiae specierum in motu perpetuo substantiarum. — Ex altera parte, forma, utpote principium activum, inclinatur ad producendam sui similitudinem in aliis rebus. Haec autem est altera ratio hujus legis.

CONF. In planta, in bruto et in homine praeter elementa materiae, habetur principium substantiale distinctum, quod est forma substantialis, actus materiae, uti in Psychologia demonstrabimus. Ergo substantiae inorganicae iisdem constant.

Prob. conseq. Materia, uti materia, est eadem, iisdemque proprietatibus gaudet, in organicis atque in inorganicis; imo quod prius erat minerale, post fit vegetale. Ergo si materia organica intrinsecus completur in ratione corporis per formam, idem convenienter admittitur de materia inorganica.

23. Obj. 1. Ut ex materia et ex forma constituatur una substantia, requiritur ut duae substantiae possint coire in substantiam unam. Atqui hoc est absurdum. Ergo.

Resp. Dist. Maj. Requiritur ut duae substantiae *completae* coadunentur in unam, *Neg.*; duae substantiae *incompletae. Subd.* in unam substantiam *simplicem, Neg.*; *compositam, Subd.* in qua actu maneat pluralitas substantiarum, *Neg.*; in qua actu habetur substantia una, *coalescens ex duabus, Conc.*; *Cdt. min.*

Inst. Atqui a) repugnat duas substantias incompletas coire in substantiam unam actu. b) Repugnat substantiam esse incompletam in ratione substantiae.

Obj. 2. *Prob. 1^a subsumptio* dupliciter: a) Eo quod duae substantiae coirent in unam, sequeretur duas partes distinctas coire in unam realitatem. Atqui hoc est absurdum. Ergo.

Prob. Min. Eo quod coirent in unam realitatem, essent partes ex suppositione; et non essent partes, nam una exsurgit realitas. Atqui hoc est pugnantia loqui. Ergo.

Resp. Dist. Maj. Sequeretur duas partes coire in unam realitatem *compositam* h. e. *quae solvi potest in duas, Conc.*; in *simplicem* absolute, *Neg.*; *Cdt. Min.* *Ad prob. Min. Dist. Maj.* Essent partes potentia distinctae et non essent tales partes. *Neg.* essent partes potentia distinctae et non essent partes distinctae, hoc sensu quod non haberentur duae diversae realitates manentes actu distinctae, *Conc.*; *Cdt. Min.*

Obj. 3. b) Ex eo quod duae substantiae coirent in unam, sequeretur essentiam unius, fieri essentiam alterius; vel unam existere per existentiam alterius. Atqui hoc est absurdum. Ergo.

Resp. Neg. Maj. Exsurgit enim essentia tertia, nova, composita, essentialiter diversa ab utroque componente, essentialiter eadem atque duo componentia simul, uti in expositione systematicis scholasticorum dictum est.

Obj. 4. *Prob. 2^a subs. Ex notione substantiae et accidentis.*

Non datur medium inter substantiam et accidens; unde absurda est sententia e qua medium flueret. Atqui flueret eo quod quaevis substantia corporea constaret ex duabus partibus substantialibus; materia enim et forma non essent substantiae, sed partes substantiae. Ergo.

Prob. ass. Maj. Non datur medium inter esse in alio et non esse in alio. Atqui esse in alio est esse accidens, non esse in alio est esse substantia. Ergo non datur medium inter substantiam et accidens.

Resp. Dist. ass. Non datur medium inter substantiam sive completam sive incompletam et accidens, *Conc.*, inter substantiam *completam* et accidens, *Neg.* — Hinc *Dist. Maj.* Absurda est sententiae quae primum flueret, *Conc.*; qua alterum flueret, *Neg. Cdt. min.* *Ad prob. Dist. Maj.* Non datur medium inter esse in alio *inhaesive* tamquam pura modificatio, *et nullo modo* esse in alio *Neg.* Aliquid enim potest esse in alio tamquam pars constitutiva essentiae. Non datur medium inter *esse inhaesive in alio, et non esse inhaesive in alio, Conc.*; *Cdt. Min.* Esse in alio (nempe in subjecto) uti pars constitutiva ejus est esse accidens, *Neg.*; esse *inhaesive in alio* jam constituto in suo esse primo completo, est esse accidens, *Conc.*

Explic. a) Quod ex una parte est ens; ex altera vero, neque inhaeret alii ipsum modificando sive tribuendo esse secundum, neque est pars constitutiva alterius; illud est *substantia completa* cui proprie competit esse, sive sit simplex sive sit compositum. — *b)* Quod est in alio, nimirum in subjecto, in substantia completa, non tamen *inhaesive* sed veluti pars intrinseca; illud est pars substantiae, sive substantia incompleta. — *c)* Quod tandem advenit subjecto jam in esse suo

substantiali complete constituto, ei inhaeret, ipsum modificat tribuitque modum essendi secundarium, illud est accidens et propriissime a Philosopho dicitur esse in alio.

Obj. 5. Materia fit per creationem. Atqui quod fit per creationem non habet esse a forma, adeoque per eam non actuatur.

Resp. *Conc. Maj.*, notatur tamen primas formas *concreari* materiae. *Dist. Min.* Quod creatur non habet a forma *omne esse* suum, quasi per se esset *potentia objectiva*, *Conc.*; non determinatur per formam ad esse suum *specificum*, adeoque ad hoc ut sit *substantia completa*, *Neg.*; *Dist. cons.* eodem modo.

24. Coroll. *Corporis essentia stat in eo quod est substantia realiter composita.* — Per talem enim definitionem: a) corpus distinguitur ab eo quod non est corpus; b) declaratur vera radix proprietatum et qualitatum corporearum, de quibus capite sequenti agitur. — Huic definitioni essentiali saepe additur proprietas, quod corpus naturaliter exigit trinam dimensionem, vel etiam quod est formaliter continuum.

Scholion. 1. Veteres recte statuerunt tria esse principia generationis in fieri corporis: *materiam, formam, privationem*. Ad cujus effati intelligentiam notare juvat, *principium* dici id ad quod consequitur alterum nexu intrinseco; hoc alterum vocari *principiatum*. — Sensus igitur effati scholastici est, ad tria praefata nexu intrinseco consequi corpus quod generatur. Porro substantiam completam consequi ad materiam et ad formam, constat eo quod materia et forma sunt causae intrinsecae substantiae completae, uti modo dictum est. Privationem recte dici *principium generationis* in fieri colligitur ex notione privationis et ex indole materiae:

Privatio enim est carentia formae in eo quod est in potentia ad formam sive etiam « absentia formae a subjecto apto. » Jamvero materia ex se est in potentia ad formam, est apta ad eam recipiendam, eaque caret; in tantum autem forma informatur, in quantum aptitudinem et potentiam habet. Recte igitur haec potentia sive aptitudo vocatur *principium generationis*.

Scholion. 2. Materia prima et forma substantialis sunt: a) *Substantiae incompletae*. — *Incompletae* inquam; quod enim indiget determinari aut determinare, quod exigit alteri uniri, id pos-

tulat perfici et proin non est completum ex propria sua ratione.

— *Substantiae*; ex materia enim et ex forma, oritur primo substantia completa, natura completa, essentia completa.

b) *Causae intrinsecae compositi*. Causalitas autem materiae et formae reponitur unice in eo, quod per unionem suam determinant existentiam compositi, cui intrinsecae sunt et a quo singulae realiter, licet inadaequate, distinguuntur. Quamobrem dicuntur *principia essendi*, intrinsecus constitutiva corporis. — Patet in systemate D. Thomae causalitatem materiae et formae nullatenus reduci ad causalitatem efficientem, sed contineri unice mutua entitatis suae communicatione, beneficio cujus constituitur ens tertium.

25. Schol. 3. Materia est a) *Subjectum eductionis*, h. e. est id ex quo forma educitur; b) *Subjectum inhaesionis*, saltem improprie, h. e. id cui forma inexistit; c) *Subjectum informationis*, h. e. id quod forma elevat ad determinatam speciem.

Schol. 4. Materia passive evolvitur, h. e. materia per formam substantialem perfectior facta, capax fit ut ex ejus potentia educatur forma perfectior; haec si educitur, iterum materia fit perfectior et capax praestantioris formae suscipiendae; sic res inorganica in organicam convertitur. — E contra materia dispositionem ad formam praestantiolem amittere potest, et ad pristinum inferioremque statum redire. Sic ex viventibus fiunt anorganica. In hoc autem fluxu formarum, eandem materiam informantium, formae pristinae, adveniente nova, corrumpuntur penitus, adeoque non conservantur nisi virtualiter.

26. Schol. 5. *Proprietates formarum*. — Prima est *appetitus materiae*. Forma enim appetit id quo naturaliter completur, et quocum constituit corpus, ad quod naturaliter ordinatur.

Secunda est *simplicitas* sive *indivisibilitas*. Forma concipi potest simplex indivisibilisque duobus modis:

a) Quoad *essentiam*, quatenus non constat ex principiis diversis; talis autem indivisibilitas *omni formae competit*.

b) Quoad *entitatem*, idque dupliciter:

α) *Simpliciter et absolute*, quatenus non constat ex partibus, sive non est continua; talis forma informat materiam, eo quod est tota in tota materia, totaque in singulis materiae partibus. Hac simplicitate gaudet *anima humana*.

§) *Secundum quid et naturaliter*, quatenus partes, quibus quidem constat forma, interno nexu ita inter se devinciuntur, ut alia sine aliis esse non possit; sive quatenus natura totius postulat ut talis forma sit in pluribus partibus unitis. Haec forma divisione partium interit.

Igitur omnis formae proprietas est, quod sit *indivisibilis quoad essentiam*. — Forma hominis est *entitative indivisibilis simpliciter*. — Formae materiales sunt *entitative indivisibiles secundum quid*, non eo sensu quod nullius formae materialis ulla divisio fieri possit, nisi intereunte forma, sed quod ultra certos limites divisio protrahi non possit.

Schol. 6. Divisio formarum. Plures recensentur formae. Forma enim significat vel aliquid quod essentiae non est superadditum; vel aliquid quod superadditur.

A. Secundum priorem acceptionem :

1. Vel forma significat *totam essentiam* rei, quae definitur sive per partes physicas, sive per partes metaphysicas. Dicitur *forma metaphysica*. Appellatio formae convenit essentiae quia determinat individuum ad hanc aut illam speciem.

2. Vel forma significat *partem determinantem hujus essentiae* — Ulterius :

a) Vel haec pars determinans *distinguitur ratione* dumtaxat a parte determinabili, et dicitur *forma logica*.

b) Vel ab ea distinguitur *realiter*, et dicitur *forma substantialis physica, actus formalis, actus primus*.

Forma autem physica α) vel *essentialiter a materia pendet* tum in essendo, tum in agendo, et est *materialis*; β) vel esse et operari potest *a materia prorsus soluta*; dicitur *immaterialis, sive subsistens per se*.

B. Secundum posteriorem acceptionem :

a) Aliae *absolute* dicuntur formae, suntque *actus secundi substantiae, sive accidentia absoluta*, de quibus agatur C. II.

b) Aliae *respective* dicuntur formae, suntque *relationes, sive reales sive rationis, quibus substantia instruitur*.

CAPUT II.

DE PROPRIETATIBUS CORPORUM.

Duae proprietates ad essentiam corporum primario consequuntur : quantitas et virtus agendi; prior corporibus convenit ratione materiae, posterior ratione formae; secundo et ratione quantitatis conveniunt corpori extensio localis, ubicatio circumscriptiva et impenetrabilitas.

ARTICULUS I.

DE QUANTITATE.

§ 1. Notiones. — Quaestiones variae.

27. Notiones. A. *Describitur quantitas in genere*. 1. Quantitas est id quo respondetur quaerenti *quanta sit res*; sicut qualitas et essentia seu quidditas, sunt ea quibus respondetur quaerenti qualis sit res et quid sit. — Quaerere autem quanta sit res, perinde est ac quaerere *quaenam sit moles* alicujus rei. Quaestio autem haec fieri potest :

a) *De rebus pluribus, ut pluribus et in collectione congregatis*. Harum autem rerum quantitas dicitur *discreta*. De hac in Ontologia tractatum est.

b) *De re una successiva, h. e. cujus partes inter se secundum prius et posterius ordinantur*; videlicet de *motu* et de *tempore*.

c) *De re una permanente*, videlicet de corpore in ordine rerum posito. — Considerari autem potest α) tum quantitas corporis quod mole sua sensus percipit; β) tum quantitas *moleculae* corporeae sive elementi. Utraque dicitur *dimensiona*.

2. De omnibus vero his verificatur definitio Aristotelis : *Quantum est id quod est divisibile in ea quae insunt, quorum utrumque vel unumquodque unum quid et hoc aliquid aptum est*

§) *Secundum quid et naturaliter*, quatenus partes, quibus quidem constat forma, interno nexu ita inter se devinciuntur, ut alia sine aliis esse non possit; sive quatenus natura totius postulat ut talis forma sit in pluribus partibus unitis. Haec forma divisione partium interit.

Igitur omnis formae proprietas est, quod sit *indivisibilis quoad essentiam*. — Forma hominis est *entitative indivisibilis simpliciter*. — Formae materiales sunt *entitative indivisibiles secundum quid*, non eo sensu quod nullius formae materialis ulla divisio fieri possit, nisi intereunte forma, sed quod ultra certos limites divisio protrahi non possit.

Schol. 6. Divisio formarum. Plures recensentur formae. Forma enim significat vel aliquid quod essentiae non est superadditum; vel aliquid quod superadditur.

A. Secundum priorem acceptionem :

1. Vel forma significat *totam essentiam* rei, quae definitur sive per partes physicas, sive per partes metaphysicas. Dicitur *forma metaphysica*. Appellatio formae convenit essentiae quia determinat individuum ad hanc aut illam speciem.

2. Vel forma significat *partem determinantem hujus essentiae* — Ulterius :

a) Vel haec pars determinans *distinguitur ratione* dumtaxat a parte determinabili, et dicitur *forma logica*.

b) Vel ab ea distinguitur *realiter*, et dicitur *forma substantialis physica, actus formalis, actus primus*.

Forma autem physica α) vel *essentialiter a materia pendet* tum in essendo, tum in agendo, et est *materialis*; β) vel esse et operari potest *a materia prorsus soluta*; dicitur *immaterialis, sive subsistens per se*.

B. Secundum posteriorem acceptionem :

a) Aliae *absolute* dicuntur formae, suntque *actus secundi substantiae, sive accidentia absoluta*, de quibus agatur C. II.

b) Aliae *respective* dicuntur formae, suntque *relationes, sive reales sive rationis, quibus substantia instruitur*.

CAPUT II.

DE PROPRIETATIBUS CORPORUM.

Duae proprietates ad essentiam corporum primario consequuntur : quantitas et virtus agendi; prior corporibus convenit ratione materiae, posterior ratione formae; secundo et ratione quantitatis conveniunt corpori extensio localis, ubicatio circumscriptiva et impenetrabilitas.

ARTICULUS I.

DE QUANTITATE.

§ 1. Notiones. — Quaestiones variae.

27. Notiones. A. *Describitur quantitas in genere*. 1. Quantitas est id quo respondetur quaerenti *quanta sit res*; sicut qualitas et essentia seu quidditas, sunt ea quibus respondetur quaerenti qualis sit res et quid sit. — Quaerere autem quanta sit res, perinde est ac quaerere *quaenam sit moles* alicujus rei. Quaestio autem haec fieri potest :

a) *De rebus pluribus, ut pluribus et in collectione congregatis*. Harum autem rerum quantitas dicitur *discreta*. De hac in Ontologia tractatum est.

b) *De re una successiva, h. e. cujus partes inter se secundum prius et posterius ordinantur*; videlicet de *motu* et de *tempore*.

c) *De re una permanente*, videlicet de corpore in ordine rerum posito. — Considerari autem potest α) tum quantitas corporis quod mole sua sensus percipit; β) tum quantitas *moleculae* corporeae sive elementi. Utraque dicitur *dimensiona*.

2. De omnibus vero his verificatur definitio Aristotelis : *Quantum est id quod est divisibile in ea quae insunt, quorum utrumque vel unumquodque unum quid et hoc aliquid aptum est*

esse. E quibus liquet juxta Philosophum, de ratione quanti esse : a) ut dividi possit in ea quae in quanto praecontinentur; b) ut quaeque pars in essendo pergere possit tanquam aliquod totum determinatum.

B. Describitur quantitas corporea. 1. Corpus quantum constat ex partibus diversis, partes ex moleculis. — Hae autem partes et moleculae : a) Sunt entitative una extra aliam; ratione cujus rei, corpus dicitur habere extensionem entitativam. b) Determinato aliquo ordine inter se uniantur; ratione cujus, corpus dicitur habere extensionem quantitativam internam.

2. Ratione harum partium, corpus quantum naturaliter postulat ut in ordine ad locum et ad situm, una pars sit extra aliam. Hoc autem postulare est habere aptitudinem extensionem localem, ad quam consequitur extensio actualis localis, vi cujus una pars ponitur actu extra aliam secundum locum.

3. Est divisibile in partes quae in eo praecontinentur, ita ut, divisione facta, singulae partes totum aliquod constituent.

4. Est impenetrabile ceteris corporibus, et singulae partes sunt impenetrabiles inter se.

5. Potest mensurari alio corpore et esse hujus mensura.

6. Est trinae dimensionis, sive expanditur in longum, in latum, in profundum. — Quapropter terminatur per superficies; hae terminantur per lineas; lineae per puncta. — Horum singula concipi possunt sine aliis. Hinc linea, in sensu formali, est longitudo sine latitudine; superficies, est longitudo et latitudo sine profunditate; punctum caret longitudo, latitudine, profunditate.

C. Describitur quantitas elementorum. 1. Elementum continuum praeter partes essentielles, nempe materiam et formam, habet insuper partes integrantes quae constituunt moleculam integram. Sic in molecula designari possunt variae partes, quarum alia ad dexteram est, alia ad laevam. Partium istarum singulae ex materia et ex forma constant; aliae ab aliis distinguuntur saltem potentia; demum aliae cum aliis continuantur. — Ratione compositionis ex partibus integrantibus elementum : a) Habet quadantenus extensionem entitativam et quantitativam internam; b) habet aptitudinem extensionem localem sive molem;

c) est divisibile in partes quae in eo praecontinentur; d) est impenetrabile; e) mensurabile et mensura; f) trinae dimensionis.

Continuum formale definitur cum Aristotele: *Id cujus extrema sunt unum*, sive id cujus extrema communi termino copulantur.

2. Ea quae non sunt continua, sunt : a) vel contigua, quorum extrema sunt simul; b) vel distantia, inter quae habetur aliquid diversae rationis.

3. Tempus et motus, sunt formaliter continua successiva.

28. I^a Quaestio. In quonam ex praefatis reponenda est essentia quantitatis; sive aliter, quum per quantitatem varia donentur substantiae corporeae, quaeritur quidnam ex his diversis tale sit ut, eo habito, substantia moleculae intelligatur esse quanta; eo deficiente, substantia a quantitate deficiat; quidnam ex una parte immediate habeat rationem sui in substantia, ex altero ipsum sit ratio ultima et radix ceterorum quae elemento quanto conveniunt. — Quae quaestio sic etiam proponi consuevit: *Quisnam est effectus formalis primarius quantitatis*, exurgens immediate, per se, necessario, ex unione quantitatis cum substantia?

Resb. Secundum communem scholasticorum sententiam, non reponitur in extensione locali actuali. — Ratio est quia corpus Christi realiter praesens in Eucharistia privatur extensione locali; jamvero communiter censent theologi illud non privari quantitate. — Quare neque reponitur essentia quantitatis in his quae extensionem localem praesupponunt et ratione hujus conveniunt corpori, puta in divisibilitate, impenetrabilitate etc. — Itaque dicendum est essentiam quantitatis consistere aut in ipsamet compositione ex partibus integrantibus, uti velle videtur Aquinas; vel in positione partium extra partes in ordine ad se, uti vult cl. Pesch; vel in extensione locali aptitudinali, uti vult Suarez.

Ex his velut corollarium fluit extensionem localem esse actum quantitatis; fluit etiam eam a quantitate modaliter distingui siquidem est separabilis a quantitate et fundat relationes reales distantiae inter diversas partes.

II^a Quaestio. Cum continuum constet partibus quarum aliae cum aliis continuantur et in quas aliquosque dividi queat,

quaeritur utrum hae partes inter se distinguantur et quousque divisio porrigi possit.

III^a Quaestio. Denique quaeritur de eo quod ad extensionem localem consequitur, scilicet de impenetrabilitate.

§ 2. De partibus et de divisibilitate continui.

29. De partibus continui. Distinguitur pars entitativa et pars formalis.

1. De ratione partis formalis sunt: a) *Entitas*, b) *Terminus*, seu *limes*. — Nam ut in aliquo habeantur pars et pars, debent haberi duo distincta, sive duae entitates cum extremitatibus.

Limites tripliciter exurgere possunt: a) vel ex eo quod partes continui ex se limitibus circumscribuntur, puta quod aliae aliis qualitatibus sensibilibus afficiuntur; b) vel eo quod designantur limites per actum intellectus; quae designatio vocari potest divisio, vel distinctio, *intentionalis*; c) vel eo quod artificialiter inducuntur limites, ita tamen ut ab invicem non separantur partes; secus enim singulae fierent totum aliquod, et proin jam deciderent a ratione partis.

Antequam limites artificialiter sunt inducti vel designati sunt, *partes formales per se non actu sed potentia inter se distinguuntur et proin sola potentia in continuo praecontinentur*. Ratio est quia hae partes per se limitibus carent. Attamen per accidens, puta in viventibus, actu inter se distinguuntur.

2. De ratione partis entitativae est *sola entitas* quae limite affici potest et sic a ceteris aut realiter aut intentionaliter distingui. — *Partes entitative inspectae actu praecontinentur in continuo*. Attamen secundum talem modum praexistendi, non constituunt pluralitatem entitativam; si enim haberentur entitates plures, una non esset alia, initium et finem haberet, limitibus definiretur, essetque pars formalis. Igitur *ante limitum inductionem, non habetur nisi entitas una composita*.

30. De divisibilitate continui. Esse divisibile est posse resolvi in partes. — Aliquid potest concipi esse divisibile: a) simpliciter vel secundum quid; b) physice vel mathematice; c) absolute vel relative.

1. Divisibile: a) *simpliciter*, in partes resolvi potest secundum omnem dimensionem: tale est *solidum*; b) *secundum quid*, secundum aliquam tantummodo dimensionem in partes resolvitur: tales sunt *linea* et *superficies*.

2. Divisibile a) *physice* potest realiter, saltem per Deum, resolvi in partes, quae in essendo perseverant per modum totius. Hae partes vocantur *physicae*. b) Divisibile *mathematice* in partes physicas resolvi nequit; verum in eo assignari possunt, saltem a Deo, partes quibus propria est realitas et proprius limes. Hae partes dicuntur *pure mathematicae*.

3. Quod est divisibile: a) *absolute*, potest realiter per Deum in partes resolvi; b) *relative*, a causis naturalibus cognitis in partes resolvi potest.

Thesis 5. Continuum formale, mathematice consideratum, est sine fine in partes divisibile.

31. **PROB. Indirecte.** Si continuum dividi sine fine non potest, admittendum erit illud exurgere ex indivisibilibus, quae vel extensa erunt vel inextensa. Atqui absurdum est continuum formale constare ex indivisibilibus, sive extensa esse dicantur, sive inextensa. Ergo.

Prob. 1^a pars Min. Absurdum est continuum formale constare ex indivisibilibus habentibus potentia partes. Implicat enim aliquid habere potentia partes et illud esse mathematice indivisibile, seu in eo non posse distingui duas realitates. Atqui quod est extensum, potentia habet partes. Ergo.

Prob. 2^a pars Min. Ista inextensa quae efformare ponuntur continuum formale, vel se tangunt, vel se non tangunt. Atqui absurdum est continuum formale exurgere ex inextensis sive dicantur se tangere sive dicantur se non tangere. Etenim a) si se tangunt, non valent se tangere secundum extrema, nam extrema non habent; unde se tangunt secundum se tota, sive se compenetrabunt; sed quae se compenetrant, nullum continuum efformare valent. Ergo. b) Si se non tangunt, inter singula vacuum habetur; posita autem hac hypothesis, non haberi valet substantia corporea formaliter continua. Atqui continui existentia contra dynamistas vindicata est. Ergo.

§ 3. De impenetrabilitate.

32. DEFINITIO NOMINALIS. Penetrare aliquid, sive penitus intrare, in quantum de corpore dicitur, est occupare eundem locum atque alterum corpus; sive esse ubi simul alterum est. Hinc impenetrabile esse est non sinere ut idem locus ab alio corpore occupetur. Itaque impenetrabilitas, sive id quo corpus impenetrabile fit, dicitur *ut quo corpus unum cetera corpora impedit ne sint ibi, ubi ipsum sit.*

DEFINITIO ESSENTIALIS. Quaeritur per quid tum aliae partes corporis sint actu impenetrabiles aliis partibus, tum totum corpus sit impenetrabile aliis corporibus.

RESP. 1. Corpus non fit actu impenetrabile per quantitatem. Nam a) quantitate non spoliatur corpus Christi in Eucharistia; penetratur tamen naturaliter per species eucharisticas. b) Per solam quantitatem corpus nondum actu est extensum localiter adeoque non occupat locum.

2. Corpus non fit impenetrabile per vim aliquam resistendi, qua totum corpus aliis corporibus, singulaeque partes ceteris ejusdem corporis partibus, obsisterent ne ab ipsis penetrarentur. Etenim si una pars actu exserit vim resistivam respectu compartium, variae hae partes, quae inter se vim resistivam exercent, actu distinguantur oportet, et proin opus est ut per se actualis pluralitas entitatum habeatur in continuo, quod falsum esse demonstratum est. Hoc requiri constat ex eo quod hae actiones forent transeuntes, (nam excludenda est a corporibus anorganicis operatio immanens); inter agens autem transeuntem et passum, intercedit distinctio realis. — Si vero partes quae potentia distinguuntur inter se, sunt aliae aliis impenetrabiles citra vim resistivam, dicendum etiam erit unum corpus esse alii impenetrabile citra hujusmodi vim.

3. Quapropter corpus est impenetrabile actu, eo quod postulat naturaliter ut partes extra se mutuo localiter extendantur, et totum corpus extra alia corpora; sive eo quod extensio localis talis est ut, hac data, partes inter se, et totum corpus cum alio corpore, eundem locum occupare non valent.

ARTICULUS II.

DE VIRIBUS CORPORUM.

Prologus. Quaeritur 1° *quid corpora mineralia efficere valeant.* — Ex probatis in *Ontologia* n. 121 constat corpora pollere vi agendi, adeoque ea esse causas variarum modificationum (v. g. caloris, coloris, motus) quas videntur efficere in aliis corporibus. Inquiritur speciatim, utrum corpora valeant generare substantias novas seu educere formas substantiales ex potentia materiae primae h. e. tam profunde mutare materiam ut fiat substantia novae speciei. — Quaeritur 2° utrum omnes vires corporeae extrinsecus adveniant ac imprimantur, an quaedam vires ad essentialia corporis consequantur tamquam ejus proprietates. — Quaeritur 3° utrum vires corporeae necessario agant, an contingenter.

In *Ontologia* examinatum est utrum substantia agat per vires realiter a se distinctas, adeo ut ex se non sit nisi principium radicale agendi, an secus. — In cap. I. *Cosm.* n. 14. ostensum demum est nullum corpus agere immediate in distans.

§ 1. Corpora pollent vi generandi formas substantiales.

Thesis 6. Formae substantiales materiales educuntur e potentia materiae; quaeeductio efficienter procedere potest a causis naturalibus.

33. Sensus. Cum duo corpora, inter quas viget affinitas, debito modo conjuncta localiter mutuas qualitates alteraverunt, brevi ad aliam speciem corpoream transeunt, adeoque ex utriusque potentia educta est forma substantialis nova. Porro haec forma fuit effecta in materia per corpora prioris speciei in se mutuo agentia; mutuus nempe influxus tunc cessavit cum nata est nova forma qua formaliter expulsa est forma praecedens.

PROB. Formae materiales, quae successive eandem materiam informant: 1° vel omnes actu materiae insunt in eaque latitant; vel actu ei non insunt. Si posterius illud contingit: 2° vel non educuntur ex potentia materiae; vel ex ea educuntur. Ulterius

3° vel hoc fit a solo Deo; vel 4°, etiam a causis naturalibus. Atqui tria priora sunt rejicienda. Ergo manet ut dicatur, formas materiales ex potentia materiae educi, etiam a causis naturalibus.

Prob. 1^a pars Min. Consequens enim esset, formas numero infinitas, actu in materia praecontineri. Quaevis enim substantia corporea converti potest, saltem a Deo, in alias substantias sine fine. Cum autem in conversione substantiali, materia substantiae quae convertitur remaneat, actu praecontinere deberet omnes istas formas, quae per conversionem in ipsa inveniuntur.

Prob. 2^a et 3^a pars Min. Illud tanquam falsum est rejiciendum, e quo flueret occasionalismus. Atqui eo quod formae substantiales non educerentur ex potentia materiae, seu, quod idem est, eo quod crearentur (nam creari est produci ex nihilo sui et ex nihilo subjecti, h. e. non ex subjecto concurrente passivo), vel ex eo quod a solo Deo educerentur ex potentia materiae; flueret occasionalismus. Ergo nequit dici formas substantiales non educi ex potentia materiae, neque dici potest eas a solo Deo sic educi.

Prob. Min. Formae substantiales in nascendo sequentibus adjunctis vestiuntur: a) determinatae formae substantiales producuntur ad determinatam actionem causae naturalis circa determinatum subjectum; b) inter formam productam et agens naturale, intercedit ea proportio, quae requiritur inter causam et effectum. Atqui ex eo quod formae substantiales, hisce adjunctis vestitae, non educerentur ex potentia materiae, vel a solo Deo ex hac potentia educerentur, flueret occasionalismus.

§ 2. *Quaedam vires ex essentia corporis emergunt.*

34. Sunt quaedam vires activae quae omnibus corporibus sunt communes. Aliae potentiae sunt aliis corporum speciebus propriae: quaeque enim corporum species cum certis aliis speciebus se combinare in novas species potest, per praevidiam mutuaque qualitatum alterationem; unumquodque etiam corpus in aliud influxum exercere potest citra substantialem mutationem. — Quenam vero sint potentiae activae sive omni-

bus corporibus communes, sive singulis speciebus propriae, perpenditur per scientias physicas. — Cosmologiae examinandum est utrum hae potentiae sint *accidentales et extrinsecus adveniant*, an tanquam *proprietates ex essentia dimanent*, et proinde merito *essentiales* dicantur.

Circa quam quaestionem duae sunt sententiae:

I^a SENTENTIA. Corpora per se sunt inertia et destituuntur omni vi agendi, sive producendi effectum; imprimitur iis ab extrinseco motus localis; corpora autem, vi motus impressi, gaudent potentia communicandi motum localem corporibus obviis. Praeter hanc *vim locomotivam extrinsecus impressam per motum localem, non competit corporibus alia potentia.*

II^a SENTENTIA. Praeter potentias quae corporibus fortassis extrinsecus adveniunt, habentur et potentiae quaedam activae *ex essentia corporum emergentes, tanquam proprietates ejus.*

Thesis 7. Quaedam potentiae activae ex essentia corporum emergunt.

35. Argumentis, quae supra sunt allata in thesi secunda contra atomistas, sequens addatur:

I^o ARG. Ex eo quod omnes vires corporum essent accidentales, et ab extrinseco eis imprimerentur, consequens esset vel quantitatem energiae, inter corpora mundi complexive sumpta, non esse constanter eandem; vel hanc quantitatem esse constanter simul et actuaalem. Atqui utrumque theoriis physicorum contradicit. Ergo vires quaedam ex essentia pullulant.

Prob. Maj. Si nulla energia corpori est essentialis, sed tantum imprimitur extrinsecus, haec energia dicenda est stare in motu qui extrinsecus imprimitur corpori. Jamvero vel nunquam variantur numerus et intensitas motuum qui imprimuntur in corporibus complexive sumptis, vel haec variantur. Si primum dicitur, energia erit quidem constanter eadem, at erit actualis; si secundum dicitur, quantitas energiae non est constanter eadem; nam, vi istius sententiae, nulla manet energia in corpore non moto.

Prob. Min. Secundum physicos energia est semper eadem, non quidem uti est actualis, verum uti praescindit a differen-

tiis energiae actualis et potentialis. — Energia autem potentialis intelligitur ea quae in corporibus est reducibilis ad actum, attentis conditionibus sub quibus corpora in se invicem agunt (1).

36. Scholion. Vires quae tamquam proprietates ex substantia corporea emergunt, consequuntur ad formam, non autem ad materiam. Quale enim operari, tale esse; ubi operatio specie diversa, ibi esse specie diversum. Igitur a quo substantia completa habet ut sit hujus vel illius speciei, ab eo habet ut hanc aut illam operationem eliciat. Sed a forma nanciscitur substantia speciem suam. Ergo.

§ 3. De necessitate et contingentia legum physicarum.

Quaestio haec tractanda, duplici modo proponitur: a) utrum natura et vires naturae agant necessario an contingentem; b) utrum leges physicae sint necessariae an contingentem.

37. Notiones. NATURA. 1. Definitur: *Principium radicale operandi et patiendi.* Operatur per principium proximum, quod dicitur vis, potentia.

2. Translatum est nomen naturae ad alia significanda: a) Significat universitatem rerum, sive *mundum*. Hoc significato natura dicitur *universalis* et opponitur naturae *particulari* de qua modo dictum est. Definitur *complexus naturarum particularium quae, coordinate et subordinate agentes, sunt causae seriei eventuum mundanorum*. b) Significat *auctorem mundi*, qui etiam vocatur *natura naturans* in oppositione ad *naturam naturatam*, quo nomine intelligitur mundus et res particularis.

38. B. LEGES PHYSICAE. 1. Natura quaevis singularis per vires sibi insitas, in iisdem adjunctis, sive in eodem actu primo proximo, semper agit eodem modo, producitque eundem effectum; hoc enim sequitur eo quod libertate caret. Hic *modus constans et uniformis secundum quem fiunt operationes naturae specialis*, dicitur ejus regula, lex physica particularis.

(1) Cfr. CARBONNELLE, *Confins de la science et de la philosophie*. t. I, ch. 3. p. 129-132.

Lex physica diversimode enuntiatur: a) Aut per modum proprietatis. Sic: ferrum est gravius aqua. Oxygenium cum hydrogenio secundum certas proportionem se combinat. — b) Aut per modum facti universalis. Sic: sol movetur ab oriente versus occasum. — c) Aut indicando efficientiam vel agendi modum. Sic: attractio exercetur ea lege, ut minuatur, crescente distantia et augeatur, minuente distantia. Corpus cibo nutritur, calore extenditur.

Aliae leges physicae sunt essentialis; aliae vero sunt accidentales. Priores dimanant ab essentiis corporum. Posteriores originem repetunt ex aliquo quod essentialis corporis supervenit, puta e motu quem Deus ab initio mundo indidit. Talis est rotatio terrae supra axem suum spatio viginti quatuor horarum. Corpora, supposita eorum essentialis, non possunt per se non regi prioribus legibus. Potuissent, salva manente essentialis, regi aliis legibus ac posterioribus.

2. Cum multae naturae, eaeque diversae, coexistant, singularum leges physicae particulares sunt fundamentum relationum constantium inter varia corpora. Hae relationes vocantur *ordo naturae*. — Ordo est particularis vel universalis. Prior est relatio quam natura aliqua *particularis* vi legum suarum habet ad alias naturas. Posterior est *complexus ordinum particularium*.

3. Effectus operationum naturarum particularium consequuntur secundum has relationes sive secundum hunc ordinem. Horum eventuum consecutio vocatur *cursus naturae*.

Thesis 8. Leges physicae sunt necessariae, non quidem absolute, sed hypotheticae.

39. I^a PARS. Leges physicae non sunt absolute necessariae.

Sensus. Non absolute necesse est ut corpora producant eum effectum quem revera ab iis produci cernimus.

PROB. 1. Absolute non est necesse corpora existere. Ergo nec operationes eorum sunt absolute necessariae.

2. Supposita existentia corporum, absolute necessarius non est ordo qui de facto inter corpora habetur. Deus enim potuisset primitus disponere elementa materialia eo modo quo alia

systemata stellaria, alia habitudo astrorum ad invicem, alia constitutio telluris nostrae, habita fuissent. His autem datis, multae conditiones requisitae ad certas operationes, corporibus defuissent, aut fuissent diversae; quamobrem corpora et eorum operationes aliis legibus regerentur.

3. Supposito praesenti ordine, Deus potest impedire ne corpus, cui praesto sunt ceterae conditiones, in operationem consuetam transiliat. Ad hoc enim sufficit, vel ut corpori, activitatem suam exercere nitenti, concursum suum ad agendum denegat, vel ut passo, in quo recipi debet terminus actionis, denegat concursum passioni requisitum. Atqui, hoc dato, lex regens operationes corporis non potest dici absolute necessaria. Ergo.

II^a PARS. *Leges physicae sunt hypothetice necessariae.*

40. *Sensus.* Corpora necessario agunt uti agunt, quoties stipantur conditionibus ad agendum requisitis, inter quas conditiones habetur concursus divinus.

PROB. Corpora sunt causae necessario agentes. Atqui quaevis causa necessario agens, tantum agit quantum potest; sive in iisdem adjunctis necessario semper eodem modo agit. Ergo corpora, dum stipentur iisdem contitionibus, constanter agunt certo modo.

CAPUT III.

DE ACCIDENTIBUS.

Postquam actum est de his quae necessario ad corporum constitutionem consequuntur, jam de diversis modificationibus quae contingenter superveniunt, modo adsunt, modo absunt, est agendum. Talia autem potissimum sunt qualitates alterativae, motus, condensatio et rarefactio.

ARTICULUS I.

DE QUALITATIBUS CORPORUM.

41. Corpora percipiuntur sensibus, non ratione substantiae, sed ratione variorum modorum sese habendi sive modificationum. Sic corpus attingitur uti est coloratum, sonorum, calidum, sapidum, odoratum, durum, molle, insignitum electricitate et magnetismo. Ea autem quibus corpus est coloratum, sonorum, etc. sive colores, calor, sonus, etc. dicuntur qualitates corporeae, aut etiam sensibilia.

Petitur quid sint a parte rei qualitates quarum ratione corpora sensibus percipiuntur; utrum videlicet sint in corpore eo ferme modo quo per sensationes repraesentantur, an secus; sive aliter utrum sint *formaliter* in corporibus, an *causaliter tantum*.

Sententiae. I^a est Atomistarum et Dynamistarum. Juxta eos qualitates corporeae objective consideratae *non sunt nisi diversi motus elementorum corporeorum* (1).

II^a est Peripateticorum. Juxta eos sensibilia propria sunt modificationes intrinsecae elementorum corporeorum, sive *accidentia absoluta*. Hae modificationes quatenus sibi succedunt in corporibus, recte dicuntur alterationes. Itaque id quod per sensationem repraesentatur, non tantum determinatur a corporibus, sed eo ferme modo corpori inest quo modo repraesentatur; sive corporibus convenit *causaliter et formaliter*.

Praeter illud dogma fundamentale, admittebant veteres peripatetici modificationem hanc intrinsecam, in qua sita est essentia qualitatis, non concomitari motum localem; vicissim admittebant in corpore produci posse motum localem, nulla producta alteratione. Neo-peripatetici, ut physicorum difficultatibus facere possint satis, praeter dogma fundamentale mox relatam, sequentia admittunt:

(1) Cfr. CARBONNELLE, *Confins de la Sc. et de la Phil.* T. I. ch. 2. p. 99 et pp. 133-144.

systemata stellaria, alia habitudo astrorum ad invicem, alia constitutio telluris nostrae, habita fuissent. His autem datis, multae conditiones requisitae ad certas operationes, corporibus defuissent, aut fuissent diversae; quamobrem corpora et eorum operationes aliis legibus regerentur.

3. Supposito praesenti ordine, Deus potest impedire ne corpus, cui praesto sunt ceterae conditiones, in operationem consuetam transiliat. Ad hoc enim sufficit, vel ut corpori, activitatem suam exercere nitenti, concursum suum ad agendum denegat, vel ut passo, in quo recipi debet terminus actionis, denegat concursum passioni requisitum. Atqui, hoc dato, lex regens operationes corporis non potest dici absolute necessaria. Ergo.

II^a PARS. *Leges physicae sunt hypothetice necessariae.*

40. *Sensus.* Corpora necessario agunt uti agunt, quoties stipantur conditionibus ad agendum requisitis, inter quas condiciones habetur concursus divinus.

PROB. Corpora sunt causae necessario agentes. Atqui quaevis causa necessario agens, tantum agit quantum potest; sive in iisdem adjunctis necessario semper eodem modo agit. Ergo corpora, dum stipentur iisdem contitionibus, constanter agunt certo modo.

CAPUT III.

DE ACCIDENTIBUS.

Postquam actum est de his quae necessario ad corporum constitutionem consequuntur, jam de diversis modificationibus quae contingenter superveniunt, modo adsunt, modo absunt, est agendum. Talia autem potissimum sunt qualitates alterativae, motus, condensatio et rarefactio.

ARTICULUS I.

DE QUALITATIBUS CORPORUM.

41. Corpora percipiuntur sensibus, non ratione substantiae, sed ratione variorum modorum sese habendi sive modificationum. Sic corpus attingitur uti est coloratum, sonorum, calidum, sapidum, odoratum, durum, molle, insignitum electricitate et magnetismo. Ea autem quibus corpus est coloratum, sonorum, etc. sive colores, calor, sonus, etc. dicuntur qualitates corporeae, aut etiam sensibilia.

Petitur quid sint a parte rei qualitates quarum ratione corpora sensibus percipiuntur; utrum videlicet sint in corpore eo ferme modo quo per sensationes repraesentantur, an secus; sive aliter utrum sint *formaliter* in corporibus, an *causaliter tantum*.

Sententiae. I^a est Atomistarum et Dynamistarum. Juxta eos qualitates corporeae objective consideratae *non sunt nisi diversi motus elementorum corporeorum* (1).

II^a est Peripateticorum. Juxta eos sensibilia propria sunt modificationes intrinsecae elementorum corporeorum, sive *accidentia absoluta*. Hae modificationes quatenus sibi succedunt in corporibus, recte dicuntur alterationes. Itaque id quod per sensationem repraesentatur, non tantum determinatur a corporibus, sed eo ferme modo corpori inest quo modo repraesentatur; sive corporibus convenit *causaliter et formaliter*.

Praeter illud dogma fundamentale, admittebant veteres peripatetici modificationem hanc intrinsecam, in qua sita est essentia qualitatis, non concomitari motum localem; vicissim admittebant in corpore produci posse motum localem, nulla producta alteratione. Neo-peripatetici, ut physicorum difficultatibus facere possint satis, praeter dogma fundamentale mox relatam, sequentia admittunt:

(1) Cfr. CARBONNELLE, *Confins de la Sc. et de la Phil.* T. I. ch. 2. p. 99 et pp. 133-144.

a) Qualitates sensibiles corporum conjunguntur cum *motibus vibratoriiis, qui hisce qualitatibus sunt proportionati*. — Consequenter corpora sunt colorata, sonora, etc., ratione intrinsecae modificationis accidentalis, quae secum annexum habet motum vibratorium molecularum corporearum.

b) Hujus autem motus, qualitati annexi, *causa efficiens instrumentalis est haec ipsamet qualitas*; sive aliter, agens extrinsecum in corpore producit immediate et per se intrinsecam modificationem, quae est calor, color, etc.; mediante hac qualitate, producit motum in substantia corporea.

c) Imo quotiescumque agens extrinsecum motum localem in corpore producit, hunc motum non gignit, nisi substantiam corpoream intrinsecus modificando et alterando.

Thesis 9. Qualitates propriae corporum non sunt dumtaxat motus vibratorii; sed sunt imprimis verae et intrinsecae corporum modificationes (1).

42. Prob. I^m ARG. Illud admitti juvat, quo rejecto, via ad idealismum videtur sterni. Atqui, rejecto qualitates proprias sensuum per se discretivorum esse intrinsecas corporum modificationes, rejecto haec sensibilia formaliter inesse corporibus, via ad idealismum sterni videtur. Ergo.

Prob. Min. Hoc enim rejecto, sensatio non tantum in corporibus non percipit ea quae iis insunt, videlicet motus locales; sed insuper percipit ea quae neque formaliter neque causaliter iis conveniunt, videlicet colores, duritiem etc., et proin ea percipit ope formarum subjectivarum et innatarum. Atqui sic via ad idealismum panditur. Ergo.

Ad Maj. Praefatae repraesentationes non determinari valent

(1) Admittimus profecto qualitates perceptas per eos sensus, qui sunt per se discretivi objectorum, inesse rebus eo modo quo percipiuntur; dein qualitatem quae percipitur sensu per se non discretivo objecti, esse quidem modificationem intrinsecam; verum admittendum videtur hanc qualitatem non inesse rei eo prorsus modo quo apprehenditur. Sic sonus, sapor, odor non sunt in re prorsus similia ei quod sensibus apprehenditur.

per objectum, quatenus est se movens; nam motus non determinat ex se nisi motum, secus deesse videtur proportio inter causam et effectum. Ergo non tantum rebus non insunt formaliter, quod adversarii sane concedunt, sed etiam causaliter non insunt.

Prob. Min. Si qualitates propriae percipiuntur secundum ea quae nec formaliter nec causaliter insunt corporibus, cur dubitari non potest de valore objectivo sensationum repraesentantium qualitates communes, puta extensionem? Sed, hoc dubio admissio, corrumpit omnis certitudo de corporum existentia, et transitur ad castra idealistarum.

II^m ARG. Si merito concludunt dynamistae motui molecularum corporearum annexam non esse modificationem intrinsecam, eodem jure concludi potest in sensationibus nihil haberi nisi motus locales centrorum nervosorum cerebri. Atqui illud posterius ponere absurdum foret; nam, uti in psychologia demonstratur, habetur in sensatione species sensibilis repraesentativa objecti qua facultas sit actu cognoscens. Ergo.

Ad Maj. Juxta facta a recentissimis physiologistis explorata, quoties in animali habetur sensatio, toties in centro aliquo nervoso cerebri habentur vibrationes, quarum intensitas crescit vel decrescit prout intensitas sensationis crescit vel decrescit. — Hae autem solae vibrationes experimentis Physiologistarum deteguntur. Ergo aequali jure concluderent Physiologistae in sensatione non haberi nisi motus locales, secluso omni alio facto.

43. Obj. Ea est natura coloris, electricitatis, etc., quae est natura caloris. Atqui calor non est nisi motus localis. Ergo cetera sensibilia non sunt nisi motus locales.

Ad Maj. Calor, lumen, electricitas, magnetismus, secundum leges determinatas alia in alia convertuntur; unde cum causa praecontineat perfectionem effectus, si unum ex his non est nisi motus localis, cetera etiam non sunt nisi tales motus.

Prob. Min. dupliciter :

a) Motus localis generat calorem, calor generat motum localem, ea lege ut tantum caloris (energiae calorificae) producat, quantum energiae localiter motricis consumpta fuit. Sive aliter : calor convertitur in determinatam quantitatem motus;

haec iterum converti potest in antecedentem quantitatem caloris. Atqui quae in se mutuo convertuntur, iis est eadem natura.

b) Id quod producitur per solum motum localem, non est nisi motus localis; nam causa praecontinet perfectionem effectus. Atqui calor producitur per solum motum localem.

Resp. *Conc. Maj.; Neg. Min.*

Ad 1^m prob. *Dist. 1^a pars Maj.* Motus localis alicujus mobilis, quod movetur *ratione nisus* sive impetus, quae sit qualitas alterativa, generat calorem, *Conc.; secus, Neg.* — *Dist. 2^a pars.* Calor generat motum, producendo *nisum* cui annectitur motus, *Conc.; secus, Neg.* (Cfr. dicenda de motu locali).

Ad 2^m prob. *Conc. Maj.; Dist. Min.* Calor producitur per motum localem cujus causa instrumentalis est *nisus*, qualitas alterativa, *Conc.; secus, Neg.*

ARTICULUS II.

DE MOTU ET DE UBICATIONE CIRCUMSCRIPTIVA.

44. *Notiones 1.* Motus est *transitus ab uno loco ad alium per medium*. Tria esse de ratione motus localis facile colliges. — *Ratione principii* a quo oritur, motus est *internus*, vel *externus*, prout procedit ab intrinseco vel ab extrinseco. *Ratione principii iterum est naturalis vel spontaneus* uti in psychologia dicitur. — *Ratione subjecti seu mobilis*, motus est vel *molecularis* vel *mechanicus*, prout solae moleculae vibratione cientur vel tota res alio tendit.

Essentia motus. Motus non est ens *permanens*, cujus nempe essentia est tota simul; sed est ens *fluens* seu *successivum*. Etenim essentia motus est *in fieri*, non vero *in facto esse*; cum enim motus factus est, jam non est; sed est, quum fit. — Ergo quaevis pars motus fit et desinit; si enim maneret, esset ens permanens. — Ergo etiam motus incipit et desinit *extrinsece*, non vero *intrinsece*. Etenim a) incipit per ultimum sui non esse (incipit immediate postquam non erat motus), desinit per primum sui non esse (desinit immediate antequam non est motus); b) quaevis pars motus est divisibilis; de nulla igitur dici valet: est prima pars motus, vel est ultima.

2. *Ubicationis circumscriptivae* nomine intelligitur id quo corpus localiter extensum est modo hic, modo illic, adeoque quod fundat successivas relationes distantiae hujus corporis ad alia corpora.

Quaestiones. Quaeritur 1° Utrum ad hoc ut corpus moveatur, necesse sit ut ei imprimatur *nisus*, qui sit *qualitas alterativa mobilis* et *causa instrumentaria motus*?

2° Utrum ubicatio circumscriptiva sit *modaliter distincta* a substantia, quantitate et extensione locali?

1^a QUAESTIO.

Thesis 10. Corpus movetur ratione nisus ei impressi. Porro hic nisus est qualitas alternativa corporis et causa instrumentalis motus.

45. *Prob.* In corpore producitur motus, qui sequentibus gaudet proprietatibus: a) continuatur in mobili quod jam est subtractum ulteriori influxui agentis; b) nisi vis corpori moto inferatur, non quiescit; c) variatur et retardatur; d) impeditur obstaculo insuperabili, ne ad actum transeat; e) eliditur singulis instantibus per reactionem obstaculi. Atqui talis motus non produci valet in corpore, nisi producat *nisus*, sive impetus, qui sit: a) causa motrix instrumentaria, h. e. per quem agens extrinsecum corpori motum imprimat; b) qualitas alterativa corporis. Ergo.

Prob. Min. 1. Producitur nisus in corpore. — *Explic.* Quando agens extrinsecum corpus movet, producit in illo, sive educit ex ejus potentia, *nisum*, impetum, quo mediante causat in corpore motum localem; impetus eo major est quo major est motus; variatur, variante motu; exstinguitur, extincto motu.

Prob. Admisso enim recipi in corpore impetum majorem minoremve, optime explicantur ea quae de motu dicta sunt; secus autem haec vix explicantur. Sic. v. c. quid praeter *nisum* produci valet in corpore quod impeditur obstaculo aliquo ne moveatur; quomodo perdurat motus corporis, sublato influxu motoris extrinseci? Ergo admittendum est corpus motum concipere *nisum* et ratione ejus moveri.

2. *Iste nisus est qualitas.* — Illud est qualitas quod est modi-

ficatio permanens; atqui nisus est modificatio permanens, non vero aliqua nova species, sive motus, sive ubicationis fluentis. Patet eo quod nisus idem prorsus immutatus manet, quamdiu corpus aliquod motu uniformi recto per spatium fertur.

5. *Secundum hanc qualitatem corpus alteratur*: a) Quoties enim, uti Physici demonstrant, motus producitur in corpore, hic motus gignitur non instantanee, sed successive et per partes. Ergo impetus e quo hic motus resultat, est constans ex partibus et consequenter ratione ejus corpus alteratur. b) Pari- ter motus localis corporis augetur et minuitur; ergo augetur et minuitur nisus ac motus; sed gradus suscipere est alterari.

II^a QUÆSTIO.

Thesis 11. Ubicatio circumscriptiva distinguitur modaliter a substantia, a quantitate et ab extensione locali.

Prob. Illud est distinctum saltem modaliter a substantia, a quantitate et ab extensione locali, quod, iisdem his manentibus, potest realiter acquiri et amitti. Atqui, his manentibus iisdem, ubicatio realiter acquiri et amitti potest per mutationem localem. Ergo.

Prob. Min. Per mutationem localem acquiritur et amittitur aliquid reale. Etenim esse hic vel illic est aliquid quod a parte rei est verum; dein mutatio localis fit per actionem aliquam quae terminum realem requirit. Atqui in casu aliud acquiri et amitti nequit nisi ubicatio. Ergo.

ARTICULUS III.

DE CONDENSATIONE ET RAREFACTIONE.

Assertum. Admittenda est substantiæ corporeæ condensatio et rarefactio proprie dicta.

46. *Sensus.* Molecula est apta ut, iisdem manentibus substantia et quantitate, modum volumen suum naturale excedat ita ut rarefiat, modo volumen occupet minus quam illud quod sibi est naturale, ita ut condensetur.

Prob. Indirecte. Calore dilatatur corpus, coherens tamen variæ ejus partes, sive una molecula pergat in attrahendo aliam. Haec autem attractio fit vel immediate in distans, h. e. vacuo intercipiente inter moleculas; vel mediate in distans, h. e. inter moleculas ponderabiles, intussuscepta materia subtiliore; vel ad contactum, in quo casu habetur rarefactio proprie dicta. — Atqui primum et secundum rejicienda sunt. Ergo manet ut actione caloris substantia corporea rarefiat; pariter ut recedente calore, condensetur.

Prob. altera pars Min. Ipsum corpus subtilius, intra poros crassioris intussusceptum, calefit et consequenter rarefit. Haec autem rarefactio contingit vel intussusceptione alius, ejusque iterum subtilioris materiae, in quo casu abimus in infinitum; vel eo quod una pars in distans agit in aliam. — Eo modo arguitur circa corpora gazeiformia, quae indesinenter tendunt ad amplificanda loca quae occupant.

CAPUT IV.

DE INTERNA FINALITATE CORPORUM.

Uti dictum est c. 1. art. 1. § 1, corpora in elementa perpetuo resolvuntur, ex elementis generantur eadem corpora iisdem proprietatibus instructa. In hoc motu, perseverant eadem species, iidem typi, idem status aequilibrii universi orbis. Ista perseverantia obtinetur vi diversarum operationum, quibus corpora moventur, alterantur, corrumpuntur; ideoque dici potest finis *proximus* operationum substantiarum corporearum. — De fine *ultimo* harum operationum agatur parte secunda. De fine *intermedio*, quod est bonum animalis et hominis, pauca dicentur initio partis posterioris. De eodem tractat Psychologia.

47. Uti dictum est in Ontologia, corpus potest versus finem proximum dirigi a) *apprehensive*; b) *executive*. Concipi potest

ficatio permanens; atqui nisus est modificatio permanens, non vero aliqua nova species, sive motus, sive ubicationis fluentis. Patet eo quod nisus idem prorsus immutatus manet, quamdiu corpus aliquod motu uniformi recto per spatium fertur.

5. *Secundum hanc qualitatem corpus alteratur*: a) Quoties enim, uti Physici demonstrant, motus producitur in corpore, hic motus gignitur non instantanee, sed successive et per partes. Ergo impetus e quo hic motus resultat, est constans ex partibus et consequenter ratione ejus corpus alteratur. b) Pari- ter motus localis corporis augetur et minuitur; ergo augetur et minuitur nisus ac motus; sed gradus suscipere est alterari.

II^a QUÆSTIO.

Thesis 11. Ubicatio circumscriptiva distinguitur modaliter a substantia, a quantitate et ab extensione locali.

Prob. Illud est distinctum saltem modaliter a substantia, a quantitate et ab extensione locali, quod, iisdem his manentibus, potest realiter acquiri et amitti. Atqui, his manentibus iisdem, ubicatio realiter acquiri et amitti potest per mutationem localem. Ergo.

Prob. Min. Per mutationem localem acquiritur et amittitur aliquid reale. Etenim esse hic vel illic est aliquid quod a parte rei est verum; dein mutatio localis fit per actionem aliquam quae terminum realem requirit. Atqui in casu aliud acquiri et amitti nequit nisi ubicatio. Ergo.

ARTICULUS III.

DE CONDENSATIONE ET RAREFACTIONE.

Assertum. Admittenda est substantiæ corporeæ condensatio et rarefactio proprie dicta.

46. *Sensus.* Molecula est apta ut, iisdem manentibus substantia et quantitate, modum volumen suum naturale excedat ita ut rarefiat, modo volumen occupet minus quam illud quod sibi est naturale, ita ut condensetur.

Prob. Indirecte. Calore dilatatur corpus, coherens tamen variae ejus partes, sive una molecula pergat in attrahendo aliam. Haec autem attractio fit vel immediate in distans, h. e. vacuo intercipiente inter moleculas; vel mediate in distans, h. e. inter moleculas ponderabiles, intussuscepta materia subtiliore; vel ad contactum, in quo casu habetur rarefactio proprie dicta. — Atqui primum et secundum rejicienda sunt. Ergo manet ut actione caloris substantia corporea rarefiat; pariter ut recedente calore, condensetur.

Prob. altera pars Min. Ipsum corpus subtilius, intra poros crassioris intussusceptum, calefit et consequenter rarefit. Haec autem rarefactio contingit vel intussusceptione alius, ejusque iterum subtilioris materiae, in quo casu abimus in infinitum; vel eo quod una pars in distans agit in aliam. — Eo modo arguitur circa corpora gazeiformia, quae indesinenter tendunt ad amplificanda loca quae occupant.

CAPUT IV.

DE INTERNA FINALITATE CORPORUM.

Uti dictum est c. 1. art. 1. § 1, corpora in elementa perpetuo resolvuntur, ex elementis generantur eadem corpora iisdem proprietatibus instructa. In hoc motu, perseverant eadem species, iidem typi, idem status aequilibrii universi orbis. Ista perseverantia obtinetur vi diversarum operationum, quibus corpora moventur, alterantur, corrumpuntur; ideoque dici potest finis *proximus* operationum substantiarum corporearum. — De fine *ultimo* harum operationum agatur parte secunda. De fine *intermedio*, quod est bonum animalis et hominis, pauca dicentur initio partis posterioris. De eodem tractat Psychologia.

47. Uti dictum est in Ontologia, corpus potest versus finem proximum dirigi a) *apprehensive*; b) *executive*. Concipi potest

ad finem tendere executive tribus modis : a) *Vi solius motus mechanici*; b) *vi inclinationis naturalis, seu finalitate intrinseca*; c) *operando vitaliter ad instar vegetalium*. Cfr. *Ont.* n. 151.

Jamvero unaquaeque ex his sententiis patronos suos est adepta : 1. Corpora agere *apprehensive* tenent Hylozoistae et Psychistae, inter quos : a) Pantheistae; b) Heraclitus Ephesius; c) Stoici; d) Leibnitzius (Cfr. c. 1. art. 1. § 2); e) Materialistae multi. 2. Corpora agere *mechanice* tenent Atomistae et Dynamistae. 3. Quid teneant Scholastici docet sequens thesis.

Thesis 12. Ad permanentiam specierum et statum aequilibrii explicanda, non sufficit motus mechanicus substantiae corporeae impressus, sed requiritur finalitas intrinseca. Haec tamen non consistit in apprehensione et appetitu, neque in ullo actu vitali.

48. I^a PARS. Requiritur finalitas intrinseca.

Sensus. Requiritur ut corpori insita sit tendentia naturalis, qua fiat ut indifferens jam non sit ad quaslibet operationes et combinationes. Quapropter non sufficit potentia motus mere mechanici.

PROB. I^m ARG. Expositum est c. 1. art. 3. n. 19. Hujusce argumenti proposito minor sic aptetur in praesentem thesim : Atqui hoc est consequens ex eo quod substantia corporea nulla finalitate intrinseca regetur, sed solo motu mechanico.

II^m ARG. *Petitur ex collatione motus mechanici cum operationibus quae a corporibus fieri cernuntur.* Motus mechanicus ab agente aliquo in corpore productus, est talis ut si contingat eum influxu alius vis turbari, mobile ad primum suum motum non redeat; talis etiam ut sub influxu diversarum virium, semper, imo in indefinitum, velocior vel tardior reddi possit. Contra res naturales habent determinatum modum essendi quoad perseverantiam in statu suo. Ab his vero se turbari non sinunt; vel turbatae, ad priores operationes redeunt, nisi naturam suam amiserint. — Atqui hoc est signum corporibus insitum esse ordinem teleologicum, sive tendentiam naturalem. Ergo.

49. II^a PARS. Substantiae corporeae non competit vis apprehendendi et appetendi.

Quum appetitus supponat perceptionem ad quam consequatur, sufficit ut probetur in corporibus nullam esse apprehensionem.

PROB. Non sunt multiplicanda entia sine necessitate; atqui nulla necessitas adscribendi materiae brutae vim percipiendi.

Patet minor quia nullum in corporibus invenitur indicium perceptionis. Etenim : a) non instruuntur organa, quae videntur requisita ut efformetur species repraesentativa rei apprehensae; b) non apparet ea actio, quae tamen ad res quasdam apprehensas sponte sequeretur, qualis est timor, dolor, ira; c) operationes quae revera fiunt, non exigunt perceptionem.

50. III^a PARS. Substantiae corporeae nulla competit vita.

PROB. I^m ARG. Illud non est vivens, quod non agit immanenter, sive quod, quum constitutum jam sit in esse suo specifico, non producit in seipso novas perfectiones; atqui corpus anorganicum, jam constitutum in esse suo specifico, nullas perfectiones novas in se producit. Ergo non est vivens.

Prob. Min. Operationes corporum, quae vi tendentiae naturalis fiunt, vergunt ad hoc : a) ut corpora servant esse suum specificum resistendo agentibus adversis; b) ut esse perturbatum restaurent; c) ut in aliis corporibus efficienter producant perfectiones accidentales. Hae autem operationes nullatenus vergunt in hunc finem ut propria corporis quantitas augeatur, ut nova qualitas acquiratur. Illud enim, ubi contingit, debetur influxui causali agentis extrinseci.

II^m ARG. *Petitur ex discrimine cum plantis.* Planta organa instruitur, sive constat ex partibus heterogeneis; organorum ope functiones et operationes diversi generis exercet : se nutrit, augetur, generat simile sui. Planta non producit nisi a causa univoca, h. e. ejusdem naturae. — Materia bruta organa caret, constatque partibus homogeneis; inclinatione naturali fertur in simplicem operationem; demum a causis aequivocis producit, (sic aqua ab oxygenio et hydrogenio). Atqui tale discrimen prodit a corpore anorganico omnem vitam exulare.

DE COMPLEXU CORPORUM SEU
DE MUNDO.

51. Prologus. DEFINITIO MUNDI. Mundus, κόσμος, vi vocis significat ornamentum. Vi rei significat: a) Sensu lato, *complexum omnium rerum a Deo creatarum*, qui complexus continet spiritus et res corporeas, vita sive donatas sive carentes. b) Sensu strictiori et communi, significat *complexum rerum corporearum*. — Mundus strictiori hoc significato dividitur: a) in *terram*, in *caelum* caelestia corpora complectens, et in *materiam imponderabilem* terrae caeloque interjacentem; b) in *corpora opaca*, qualia sunt planetae et cometae, in *corpora luminosa*, qualia sunt sol et stellae, et in eandem *materiam imponderabilem*.

PARTITIO TRACTATIONIS. Successive agetur:

a) De indole mundi. — b) De his quae consequuntur ad extensionem et ad motum mundi, nimirum de spatio et de tempore. — c) De ultima mundi causa efficiente et ordinante, ubi de pantheismo agetur. — d) De ultima causa finali. — e) De his quae ad causam efficientem et finalem consequuntur, sive de perfectione mundi.

CAPUT V.

DE INDOLE MUNDI.

Successive agemus de *ordine* quo diversae mundi partes inter se connectuntur et de *unitate* mundi. Quae in hoc capite dicenda forent de perfectione mundi, commodius tractabuntur, postquam dictum fuerit de causa finali mundi.

§ 1. De ordine mundi.

Notiones *finis* et *ordinis* recolantur ex *Ontologia* nn. 129, 130, 152, 153. De ordine haec addidisse sufficiat:

52. Plures corporis partes, pariter diversa corpora, apte inter se disponi possunt, ut procurent tum finem proximum, sive intrinsecum sive extrinsecum, tum fines intermedios, tum finem aliquem supremum. Hinc exurgit duplex ordo, coordinationis videlicet et subordinationis.

1. Diversae corporis partes vel diversa corpora actione sua immediate procurantia bonum aliquod, vel intrinsecum vel extrinsecum, dicuntur *coordinata*. Ordo coordinationis definitur: *apta dispositio plurium ad communem finem, quem singula operatione sua immediate procurant*.

2. Bonum quod procuratum fuit per plura agentia coordinate operantia, potest esse medium quo procuretur bonum superius, sive finis superior. — Finis iste, ut procuretur postulare insuper potest ut alia agentia coordinate operentur. Horum agentium bonum iterum procurari potuit aliis agentibus et ipsis coordinate operantibus. — Varii hi ordines mediorum, qui procurant aliquod bonum subserviens fini remotiori, dicuntur *subordinari* ordinibus superioribus, eodem pacto quo finis proximus subordinatur fini superiori. E quibus facile colliges definitionem ordinis subordinationis.

3. Ultimus vero ordo, vigens inter illa quae procurant immediate bonum aliquod, quod jam ulterius non ordinatur ad bonum superius, dicitur *ordo supremus*. Talis ordo viget inter homines, quorum finis est procurare Dei gloriam.

Thesis 13. Res mundanae multiplici eoque mirabili inter se devinciuntur ordine.

53. I. VIGET MULTIPLEX ORDO COORDINATIONIS.

1. In *mineralibus* moleculae actione sua mutua prosperum totius statum procurant, ejusque integritati et incolumitati famulantur. Ergo coordinantur in finem extrinsecum.

2. In *vegetalibus*: a) Cujusvis organi partes iterum in bonum

totius organi conspirant; b) varia organa immediate procurant bonum totius plantae.

3. *In animantibus* idem, idque luculentius, reperitur.

4. *In homine* potissimum varia organa inservientia vitae vegetativae et vitae sensitivae, multis constant partibus mirum in modum conspirantibus, tum ad bonum singulorum organorum, tum ad bonum totius hominis promovendum, adeo ut multi existiment ex ordine vel unius membri humani demonstrari posse existentiam Dei summe sapientis et summe boni.

54. VIGET MULTIPLEX ORDO SUBORDINATIONIS.

1. Bonum unius mineralis inservit bono alterius mineralis. Sic bonitas aquae ad quot mineralia utilis est!

2. Bonum variorum mineralium procurat bonum vegetalium, qui illis est finis extrinsecus. Sic aqua, aer, humus, inserviunt plantis et arboribus.

3. Pariter bonum mineralium et vegetalium mancipatur bono animalium.

55. III. VIGET ORDO SUPREMUS.

Ut vigeat hic ordo, exigitur: a) Ut omnia corpora hujus terrae subordinentur fini alicui supremo, quod erit bonum hominis; b) ut omnia corpora systematis nostri stellaris conspirent in bonum systematis istius, sive in prosperum ejus statum; c) ut omnia systemata nota conspirent in bonum universi noti; d) ut ipse prosper status universi subordinetur bono ulteriori et consequenter extramundano; sive ut omnia corpora nota, stellae, cometæ et quae in his habentur, per seriem ordinum subordinatorum subserviant ordini alicui supremo, qui ipse procuret bonum extramundanum, quod appellandum erit finis simpliciter ultimus. — Id ultimum verificari ostendetur capite nono, in quo probabitur omnia esse a Deo condita ut sint homini media, quibus finem suum comparet, speciatim ut manifestent entibus rationalibus excellentiam divinam, qua cognita, hominum genus Deo debitum honorem praestare possit.

A. Corpora hujus terrae subordinantur bono hominis. Istud enim bonum est ipsis excellentius, cum homo natura sua sit ceteris rebus praestantior. Bonum vero hominis procurari per bona mineralium, vegetalium, animalium, ex eo est perspi-

cum quod a) eorum ope homo vires sibi acquirit, servat, consolidat augetque, fractas demum restaurat; b) insuper ipsi manifestatur bonitas Dei; c) homo fas sibi esse putat iis rebus uti, prout sibi ad finem suum attingendum expediunt.

B. Omnia corpora systematis nostri stellaris in prosperum totius systematis statum conspirent. Non tantum enim cuius naturae suus est finis, tum intrinsecus per varias cujusque corporis partes procuratus, tum extrinsecus proximus et medius supra descriptus; non tantum totus iste orbis concluditur entium scala, cujus supremum gradum occupat homo, quippe ad cujus bonum conducunt bona variorum ordinum; sed insuper omnia corpora opaca circa solem, qui in eorum medio sistitur, volvuntur perpetuo circuitu.

C. Probabile est omnia systemata stellaria nota, imo et alia quae nota fortassis non essent, prospero universi statui famulari. Astronomis enim summopere probabile videtur: a) singulas stellas nobis cognitae esse centra corporum opacorum, sive planetarum, in gyrum circa ipsas translatorum et in bonum systematis sui conspirantium; b) vigere attractionem universalem universi, cujus indicia ducuntur tum quia nonnullae stellae circa alias moventur, tum quia sol versus signum Herculis fertur, tum quia Hercules facit orbitam praefinitam circa centrum aliquod attractionis, tum quae postea dicenda sunt de successiva istius universi formatione.

Scholion. Ordo mirabilis heic adumbratus vigeat inter res quae perpetuo, accidentaliter et substantialiter, mutantur; proinde eo mirabilior est quo constantior.

§ 2. *De unitate mundi.*

Thesis 14. Probabile est unum tantum esse mundum.

56. PROB. I. *Systema stellare nostrum constituit unum mundum.*

Prob. Ibi unitas, ubi ordo; atqui non tantum ordo coordinationis et subordinationis habetur inter varias naturas hujus terrae, sed etiam inter varios planetas et solem systematis nostri. Ergo.

II. *Diversa systemata stellaria nota unum mundum constituunt.*

Prob. Etenim probabile est omnia systemata stellaria quae nobis sunt nota, mutuis relationibus attractionis inter se devinciri, uti in thesi 13, dictum est. Ergo inter haec viget ordo et unitas.

III. *Omnia systemata stellaria existentia probabiliter unum mundum efficiunt.*

Prob. Rationibus congruis a D. Th. (I. q. 47. a. 3) allatis.
1. Unus est Deus sapienter ordinans; ergo unum est opus ordinatum. — 2. Unum est exemplar omnium rerum; ergo unum exemplatum per partes distributum. — 3. Unum est agens infinite perfectum; ergo unum opus.

CAPUT VI.

DE HIS QUAE AD EXTENSIONEM ET AD MOTUM CORPORUM CONSEQUUNTUR.

ARTICULUS I.

DE SPATIO.

Circa spatium quaeritur: I. Quid per ipsum sit intelligendum, sive quatenam sit ejus natura?

2. De loco et de vacuo, ubi inquiretur utrum in parte aliqua spatii vacuum haberi possit?

§ I. De natura spatii.

57. Inquirere essentiam seu definitionem essentialem spatii, est inquirere quid in ordine rerum respondeat conceptui spatii, et ad quamnam subdivisionem praedicamenti illud pertineat.

— Hujusce autem inquisitio praesupponit nota esse ea quae omnes homines fatentur convenire spatio; his enim cognitis, inspicitur quisnam complexus notarum ex subdivisionibus praedicamentorum desumptarum, sit radix et ratio ultima horum omnium characterum spatii; ille autem complexus erit essentia spatii.

Quatenam igitur sunt notae quas vulgus adscribit spatio?

1. Spatium concipitur: a) tamquam *receptaculum omnium corporum*, tum existentium, tum mere possibilium, *in longum, in latum et in profundum se porrigens*; b) quod *omnia corpora creabilia praecedat* (ut enim creatio corporum fieri posset, praesto esse debebat spatium locusve in quo collocarentur); c) quod *corporibus, si ea annihilari contingeret, superstes foret* (semper enim maneret locus ubi Deus nova corpora valeret creare); d) *quod in infinitum se porrigit*, nulloque limite est affectum (potest enim Deus, ubi ipse est, condere corpora); e) quod *ex partibus constat* (alia enim corpora alias spatii partes occupant); f) quae tamen partes sunt *immobiles et permeabiles* (idem enim corpus successive alias partes spatii occupare potest; sed pars spatii prius occupata manet et ab alio corpore occupari potest). — Spatium igitur concipitur uti *omnium locorum maximus, locus locorum* (varia enim corpora occupant varia loca; spatium vero complectitur omnia haec loca).

2. Distinguunt homines: a) Spatium *empiricum* sive imaginarium et spatium *purum* sive mathematicum. Spatii enim mox descripti haberi potest repraesentatio tum sensibilis vel imaginaria, tum pure intellectualis. Spatium, quatenus sensibilibus sive phantastice repraesentatur, dicitur empiricum; quatenus intellectualiter concipitur, vocatur purum. — b) Spatium *reale* et spatium *possibile*: Prius realiter occupatur per corpora existentia; alterum occupari potest per corpora sive existentia sive possibilium. Quum phantasia in indefinitum limites spatii possibilis projiciat, ideo hoc spatium vocatur etiam *imaginarium*; vocatur tandem *absolutum* quia possibilitas est independens ab actuali corporum existentia et ad eam praesupponitur. — c) Spatium *finitum* et *indefinitum*. — d) Spatium *plenum* et *vacuum*, prout concipitur corporibus repleti vel non.

58. His autem praesuppositis, varia concipi potest responsio quaestioni quaenam sit essentia spatii, sive quid in ordine rerum conceptui spatii respondeat, tamquam ceterorum, quae vulgus spatio adscribit, fundamentum, ratio et radix :

A. *Vel enim denegabitur conceptui spatii omnis valor objectivus*, h. e. asseretur spatium esse figmentum mentis, formam subjectivam innatam, cui nihil, etiam fundamentaliter, in rebus certo respondeat : Ita censet Kantius.

B. *Vel concedetur huic conceptum valore objectivo haud destitui*. Ulterius quaerenti quid in ordine rerum huic conceptui respondeat tamquam essentia spatii, respondebitur :

1. *Vel spatium formaliter sumptum esse ens rationis, fundamentaliter esse reale* (h. e. ejus fundamentum esse reale), quatenus v. g. dicitur consistere in aliquo relativo. Illud autem explicabitur vel dicendo inter corpora sive existentia sive possibilis istius universi, deprehendi relationes distantiae, complexum vero harum relationum concipi ut ens reale, licet reale non sit, et istud ens significari termino spatii; vel dicendo complexum ubicationum possibilium, quae consequuntur ad extensionem localem, apprehendi tamquam ens unum ac reale ac vocari spatium : Sic Leibnitzius et scholastici multi.

2. *Vel spatium formaliter sumptum esse ens reale*, sive huic conceptui vulgi respondere ens aliquod reale, quod spatii vocabulo condecoretur, sive etiam spatium consistere in aliquo absoluto. — Si autem spatio sua est realitas, haec erit : a) *vel increata* sive aliquod attributum divinum (sic Newton et Clarke autumantes spatium esse immensitatem Dei); b) *vel creata*. Si est creata : α) *vel haec realitas spatii est distincta a realitate cujusvis alius entis et propria spatio* (sic veteres Atomistae); β) *vel ab hac est indistincta*, (sic Cartesius reponens spatium in extensione corporum).

Thesis 15. Spatium nullam habet realitatem sibi propriam; neque est immensitas Dei; neque formaliter identificatur cum corporum extensione; sed consistit in aliquo relativo ad extensionem corporum consequente, estque ens rationis. Quamobrem immerito adstruit Kantius spatium esse merum mentis figmentum.

59. I^a PARS. *Spatio non est realitas propria.*

PROB. *Ex absurdis*. Spatii enim realitas esse deberet necessaria, aeterna, indestructibilis, immensa, (hi enim characteres a vulgo adscribuntur spatio). Atqui hoc est absurdum. Ergo.

PROB. *Min.* a) Haec praedicata soli Deo conveniunt. b) Quod est aeternum, etc., simplex sit oportet, uti in Theodicea demonstrabitur; atqui spatium ex partibus constat. Ergo.

60. II^a PARS. *Spatium non est immensitas Dei.*

PROB. I^m ARG. Immensitas Dei est tota ubique, non constat ex partibus, non est trinae dimensionis. Atqui spatium concipitur non esse totum ubique, constare ex partibus, esse trinae dimensionis. Ergo.

II^m ARG. *Ex absurdis*. Ex eo consequens foret Deum esse corporeum. Atqui hoc est absurdum. Ergo.

PROB. *Maj.* Ex una parte spatium evaderet ens reale, ex hypothesi, et constaret partibus realibus vi conceptus vulgaris; ex altera parte spatium identificaretur cum essentia Dei, siquidem haec identificatur cum immensitate. Ergo.

61. III^a PARS. *Spatium non est ipsa corporum extensio.*

PROB. I^m ARG. *Ex oppositione characterum spatii et extensionis*. Illa non sunt formaliter idem, quibus competunt praedicata contradictoria; atqui hoc contingit circa extensionem et spatium. Ergo.

PROB. *Min.* Spatium enim est *continens*, extensio corporea est *contenta* in spatio; spatium est aliquid *implebile*, extensio *implet*; spatium ex se est *vacuum*, extensio est *plena*.

II^m ARG. Ex hac sententia consequens foret quod : a) vacuum esset absolute impossibile; b) si Deus corpus in vase contentum annihilaret, parietes vasis illico coirent; c) pariter si Deus annihilaret materiam quae intercederet inter duo corpora longissime dissita, statim haec corpora sine ullo motu locali conjungerentur; d) si duo tantum corpora a Deo crearentur, essent necessario contigua. Atqui e quo talia fluunt, id merito ducitur esse absurdum. Ergo.

PROB. *Maj.* Ex hac sententia fluere absolute non posse esse spatium ubi nulla est realitas. Ergo : a) conceptus vacui est intrinsece contradictorius, esset enim spatium sine corpore;

b) inter latera vasis et inter duo corpora antea dissita, cessat haberi spatium et consequenter exsurgit contactus, eo quod annihilatur omnis materia intermedia; c) inter duo corpora quae sola existerent, nullum esse potest spatium; igitur se tangunt.

62. IV^a PARS. Spatium stat in aliquo relativo.

PROB. I^m ARG. Consistit spatium vel in aliquo absoluto, vel in relativo. Atqui non in absoluto. Ergo.

PROB. MIN. Illud enim absolutum vel esset distinctum ab omni alio absoluto, vel cum aliquo esset identificatum; si ponitur identificatum, vel est idem atque aliquod ens creatum, quod erit corporeum, utpote partibus constans, vel erit ens increatum, seu Dei immensitas. Atqui singula fuerunt disjecta. Ergo.

II^m ARG. Ratio spatii in eo reponi potest quod reddit ultimam rationem omnium characterum quos vulgus spatio adscribit. Atqui sententiae ponentes essentiam spatii in aliquo relativo, hunc sibi honorem merito vindicant. Ergo.

PROB. MIN. Hi characteres sunt quod spatium recipiat omnia corpora, sit aeternum, indestructibile, infinitum, etc. Atqui manifestum est istos characteres convenire complexui ubicationum possibilium, vel distantiarum possibilium. Ergo.

63. V^a PARS. Spatium non est merum mentis figmentum.

PROB. I^m ARG. Illud non est merum figmentum mentis quod est fundamentaliter reale. Atqui spatium est fundamentaliter reale; h. e. res praebent fundamentum ut intellectus sibi efformet conceptum spatii. Etenim percurrenti tum characteres quos vulgus spatio attribuit, tum notiones philosophicas spatii a scholasticis propositas, patebit nullum esse elementum quod intellectus e rebus sensibilibus eruere non possit.

II^m ARG. Invincibili totius generis humani opinioni stare prudentis est, donec ejus absurditas invictis argumentis comprobetur. Atqui invincibilis illa opinio est, spatium non esse merum mentis figmentum, et absurditas ejus sententiae a Kantianis non demonstratur, uti patescet ex responsis ad difficultates. Ergo.

64. Coroll. 1^m. Ergo spatium reale est pars ubicationum possibilium, quae reapse per corpora existentia in ordine rerum habetur.

2^m. Ergo spatium reale est finitum; mundus enim finitus est.

Scholion. Spatium reale est imitatio aliqua analogica immensitatis divinae. Hoc sensu auctores quidam, uti Bayma et Lessius, videntur asseruisse spatium esse virtualitatem immensitatis divinae.

65. CONTRA I^m PART. Obj. 1. Persuasum habent homines ante omnem creationem fuisse spatium in longum, in latum, in profundum expansum. Atqui hoc perinde est atque admittere spatium suam esse realitatem propriam: Secus enim poneretur identificari cum essentia divina. Ergo.

RESP. DIST. MAJ. Persuasum habent spatium tamquam ens realiter existens fuisse expansum, Neg.; tamquam ens possibile, Subd. tamquam ens reale possibile, Neg.; tamquam ens possibile et rationis, Conc.; Cdt. Min.

INST. Atqui homines persuasum habent ante creationem existisse ens reale in trinas dimensiones expansum. Ergo.

PROB. Persuasum habent existisse receptaculum, ubi reconderentur corpora; atqui istud receptaculum non potest esse nisi ens supra descriptum. Ergo.

RESP. DIST. MAJ. Persuasum habent existisse receptaculum quod apprehendunt ac si esset ens reale, Conc.; quod affirmant esse ens reale, Neg. Unde Neg. Min.

66. CONTRA V^m PARTEM. Obj. 2. Conceptus spatii repraesentat aliquid: a) necessarium; b) infinitum. Atqui conceptus talia exhibens, est mentis figmentum. Ergo.

PROB. MIN. Elementa hujus conceptus experientia non subministrantur. Atqui conceptus exhibens elementa, quae non subministrantur experientia, est mentis figmentum. Ergo conceptus exhibens necessarium etc., est mentis figmentum.

RESP. DIST. 1^a pars Maj. Conceptus spatii repraesentat aliquid necessarium in essendo, Neg.; in praedicando et in ratione possibilis, Subd. et conceptus necessitatis est totus positivus, Neg.; partim positivus, partim negativus, Conc.

DIST. 2^a pars Maj. Infinitum simpliciter h. e. in linea omnis perfectionis, Neg.; scundum quid h. e. in linea extensionis, Subdist. conceptus spatii possibilis tale quid repraesentat, Conc. realis, adhuc Subdist. repraesentat aliquid infinitum actu, Neg.;

potentia h. e. quod semper augeri a Deo potest. *Conc.* Praeterea notetur conceptum infiniti non esse totum *positivum*, sed *partim negativum*. — *Cdt. Min.* Mentis figmentum foret conceptus has notas repraesentans, si esset dicendus esse *totus positivus, Conc.*; si est *partim negativus, Neg.*

Ad prob. Min. Dist. Maj. Elementa hujus conceptus non subministrantur experientia, si esset *totus positivus, Conc.*; *secus, Neg.*; *Conc. Min.* — *Dist. Cons.* conceptus *totus positivus*, has notas exhibens, esset mentis figmentum, *Conc.*; *secus, Neg.*

Obj. 3. Conceptus spatii universi praecedat conceptum spatii particularis. Atqui hoc requirit ut hic conceptus sit innatus menti, ideoque requirit ut spatium sit figmentum mentis. Ergo.

Prob. Maj. Res per sensus apprehensa refertur ad partem spatii diversam ab ea parte quam apprehendens ipse occupat. Atqui hoc fieri nequit, nisi conceptus spatii universi praecedat conceptum spatii particularis. Ergo.

Prob. Min. Nihil referri potest ad id, cujus nulla notitia antea jam non sit accepta; non vero praecessit notitia alius spatii particularis, circa eam enim rediret quaestio. Ergo.

Resp. Neg. Maj. Teste enim sensu intimo, ad universalis ascendimus ex particularibus, abstrahendo notas individuantes. *Ad prob. Dist. Maj.* Res apprehensa refertur ad partem diversam a parte occupata per apprehendentem, quae partes realiter distinguuntur ab apprehendente et a re appaehensa, *Neg.*; quae partes ratione tantum distinguuntur, *Conc.*; *Cdt. Min.* — Apprehenditur enim res et apprehenditur distantia inter rem et apprehendentem; res enim habent diversum situm ratione sui, non vero ratione spatii distincti.

Obj. 4. Impossibile est ut quis concipiat non esse spatium; concipere tamen potest nullam rem existere in spatio. Atqui quod ita est, non oritur ex experientia, et consequenter valore objetivo destituitur. Ergo.

Resp. Dist. Maj. Impossibile est ut quis hoc concipiat *intellectualiter, Neg.*; *phantastice, Conc.*; *Cdt. Min.* — Phantasia, eo quod extenso modo sibi repraesentat res, non potest sibi repraesentare non esse spatium.

§ 2. De loco et de vacuo.

67. De loco. A. DEFINITIO. Aliquid dicitur esse in loco quodam, eo quod alicubi locatur, in aliquo continetur, eo quadantenus circumseribitur. Hinc recte a Philosopho locus definitur: « *Superficies corporis continentis locatum.* » Dicitur locus *extrinsecus*, ut contradistinguatur a loco *intrinseco*, quae est *ultima superficies corporis locati*. Locum hunc intrinsecum non esse locum proprie, eo constat quod nemo unquam dicet aliquid locari in ultima sua superficie.

B. Diviso. 1. Philosophus divisit locum in physicum et mathematicum. a) *Mathematicus* est *superficies immobilis*. Immobilia olim censebantur centrum et poli istius orbis. Quidam loci per habitudinem ad haec, censebantur immobiles. b) *Physicus* est *superficies ultima continens immobilis, non quidem absolute, verum respectu locati*.

2. Locus physicus est vel proprius vel communis. a) *Proprius* est *superficies extrinseca immediate circumdans et tangens locatum*. b) *Communis* non tangit undequaque locatum sed varia plerumque continet. Dicitur magis vel minus communis, prouti plura vel pauciora continet. Sic civitas est locus communis domibus; domus quaelibet est locus communis cubiculari variis; cubiculum est locus communis multis rebus et personis. Civitas igitur est locus valde communis respectu personarum.

68. De vacuo. DEFINITIO. Vacuum definitur *locus corporis expers*; proin ibi habetur vacuum ubi nullum est corpus localliter extensum. Vacuum igitur est ens rationis.

Diviso. Vacuum est: 1. Vel *proprium* vel *improprium*. Proprium mox est definitum; improprium occupatur corpore quod actu non percipitur. — 2. Vel *possibile* sive *ideale*, vel *reale* sive *actuale*. — 3. *Coacervatum* vel *disseminatum*. Primum est ingens locus corporis expers; alterum est spatiolum, quale dynamistae ponunt inter elementa corporis.

Circa quaestionem an vacuum dari queat, tres sunt sententiae:

1^a. Juxta Pantheistas, Cartesianos et nonnullos Scholasticos, *vacuum est absolute impossibile*.

Ratio Pantheistarum est quod non habetur nisi ens unicum infinitum; infinitas vero requirit ut nullum sit vacuum.

Juxta Cartesianos ratio est quod : a) extensio est essentia corporis; extensio autem habetur ubi trina dimensio mensurari potest; sed in vacuo habetur trina dimensio; consequenter vacuum esset corpus, quod contradictionem involvit; b) vacuum foret spatium; sed ubi spatium, ibi extensio corporea.

Peripateticorum nonnullorum ratio erat tum quod natura vacuum summo odio prosequitur; tum quod trans vacuum motus successivus haberi non posset, eo quod motus est successivus ob solum impulsu exercitum a corporibus ambientibus, ideoque, habito vacuo, motus esset instantaneus.

II^a. Juxta Dynamistas vacuum *de facto habetur* inter omnia corpora et inter singula corporum elementa, imo vacuum *absolute requiritur*. — Pariter Leucippus et Democritus vacuum absolute requisitum esse asserebant ut motus haberi posset.

III^a. Juxta plerosque scholasticos vacuum *neque absolute requiritur*, cum corpora condensari et rarefieri possint, *neque est impossibile*; quae sententia est corollarium systematis scholastici.

Scholion. Queres quonam sensu *natura a vacuo abhorreat?* — Cum ex una parte inter proprietates corporum annumerentur vires agendi, quarum aliae sunt omnibus corporibus, uti sunt corpora, communes, aliae vero diversae in diversis speciebus; cum proinde corpus appetat activitatem suam exserere; cum ex altera parte actio transiens non fiat trans vacuum, sive immediate in distans, sed ad contactum; quodvis corpus appetit tangere aliud corpus, et idcirco corporum complexus, sive natura, merito dicitur abhorreere a vacuo.

ARTICULUS II.

DE TEMPORE.

Cum tempus sit species durationis, simul de utroque agemus.

§ 1. De duratione et de tempore.

69. Definitio. Durare dicuntur ea quae in existendo perseverant. Duratio, id quo res durat, est *permanentia in essendo*, sive id quo ens permanet.

Divisio durationis. Ratione materiae sive rei durantis, duratio dividitur in increatam et creatam.

A. DURATIO INCREATA. Dicitur *aeternitas*. Ut demonstrat Theodicea, duratio divina de natura sua est : a) *sine initio*; b) *sine fine*; c) *tota simul* h. e. *non admittit successionem*, neque in esse suo, neque in actibus internis intellectus et voluntatis; vel etiam non possidetur essentia divina successive, in hac *non est distinguere praeteritum, praesens et futurum*, sed simpliciter est. — Quare apte a Boetio definitur *interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio*.

OBSERVA. Aeternitas non excludit actus terminative non aeternos, sive novas terminationes actus divini, quae sunt creaturae in tempore incipientes, et quae ponunt in Deo novas denominationes extrinsecas creatoris, conservatoris, etc.; haec enim nihil intrinsecum addunt Deo.

B. DURATIO CREATA. Cum conveniat entibus essentialiter finitis et perfectibilibus, *admittit mutationem* saltem possibilem, ratione actionum, et habituum ex actibus in entibus cognoscitivis oriundorum. Hinc nulla duratio creata erit tota simul. — Duplex concipi potest :

1. Vel enim ens creatum perseverat totum *absque partium adventu et recessu*; haec duratio dicitur *permanens*. Est ipsa duplex : a) Vel enim ens *ex natura sua* immutabiliter perseverat, sive est *ab intrinseco* indefectibile, adeo ut sola annihilatione ab essendo deficere possit. Talis duratio dicitur *aevum*. Definitur : *duratio creata permanens ex natura sua immutabilis*. — b) Vel ens perseverat aliquo tempore, sed *natura sua est mutabile*, sive ab essendo deficere potest (v. g. per corruptionem). Illa duratio, cui deest nomen communi usu receptum, definitur : *duratio creata permanens, ab intrinseco, sive natura sua, defectibilis*.

2. Vel ens non perseverat nisi *quamdiu una pars alteri succedit*. Tale ens est *motus*, qui complectitur alterationem, augmentam et decrementum, tandem motum localem. Duratio hujusce motus est *successiva* sive *fluens* et vocatur *tempus continuum*.

70. Divisio temporis. 1. Tempus est vel *intrinsecum* vel *extrin-*

secum. Prius est *duratio mobili intrinseca*; posterius est *mensura istius durationis*, sive est aliud ens quod durationem mobilis metitur.

2. Utrumque horum temporum, est vel *absolutum* vel *reale*. Absolutum, quod etiam vocatur possibile, *imaginarium*, est *duratio fluens possibilis*, vel ejus *mensura possibilis*. Reale, sive actuale, est *duratio fluens*, vel *mensura ejus, actu in ordine rerum habita*.

3. Tempus intrinsecum, sive absolutum sive reale, est, ratione materiae, vel *materiale* vel *spirituale*, prout spiritibus aut corporibus convenit ratione motus spiritualis aut corporei.

71. De mensura temporis. Mensura sumitur: a) *active*, estque id quod mensurat; b) *passive* estque idem ac mensurabile, mensuratum. — Quodvis tempus esse mensurabile, liquidum est tum ex usu communi: nihil enim communius est quam actiones proprias et durationes rerum corruptibilium mensurari. Unde de sola mensura activa agitur.

Mensura activa in genere est medium ad cognoscendum sub aliquo respectu id quod mensuratur. — Mensura igitur temporis alienius est *id quo cognoscitur duratio successiva rei durantis*. — E quo liquet mensuram temporis notam esse debere, imo notiozem, saltem sub ratione sub qua adhibetur, quam id quod mensuratur. Insuper certa esse debet et invariabilis.

Quaeritur quaenam sit temporis mensura.

Ex natura rei *motus caeli* est aptissimus ut assumatur tanquam mensura communis omnium temporum istius terrae; imo haec capacitas est ejus proprietates realis. Motus enim telluris circa solem, et motus lunae, ex astronomia notus, est *certus, regularis, invariabilis, velox et brevis*; atqui hae sunt dotes in mensura apta temporum requisitae.

OBSERVA. Utimur motu horologii in ratione temporis extrinseci; horologia notificant motum caeli, et per eum mensurantur, uti constat ex eo quod eorum motuum imperfectio, inconstantia, irregularitas per motum caeli nobis nota fiant.

72. De quando. *Quaeres quaenam sit ratio formalis quandationis.*

Quando, vi vocis, est adverbium temporale quo interroga-

mus quonam tempore res exstiterit, ideoque ad tempus spectat. Quare Philosophus dicit *quando* idem esse atque *esse in tempore* ut *esse heri*. Ea vox translata est ad significandam *formalitate[m] vi cujus res est tali vel tali tempore*. Inquiritur quaenam sit *ratio formalis* $\tau\omega\upsilon$ *quando*.

RESP. Quando est *denominatio mere extrinseca, orta ab extrinseco tempore mesurante*; sive res dicitur habere quando, esse nunc vel tunc, ratione durationis suae quam *mensurat determinata pars motus primi mobilis ei coexistentis*.

§ 2. De tempore absoluto.

73. Ante mundi creationem non erat nisi tempus possibile, quod etiam vocatur *absolutum*. Quaeritur quaenam sit *essentia temporis absoluti*, sive quid in ordine rerum huic conceptui respondeat.

DESCRIBITUR tempus absolutum. Vulgo homines tempori absoluto adscribunt characteres similes eorum, quos spatio agnoscunt, ita ut merito tempus dicatur esse *spatium fluens*. Tempus enim concipiunt a) ut receptaculum omnium motuum et quandationum; b) quod corpora antecessit; c) quod his annihilatis sperstes foret; d) in infinitum se porrigit; e) ex partibus constat; f) quae partes sunt fluentes seu mobiles.

CIRCA NATURAM temporis habentur sententiae similes harum sententiarum, quae de spatio enarratae sunt.

1. Juxta Kantium, tempus est *figmentum mentis*.

2. Juxta Gassendi, tempori absoluto convenit *propria realitas*.

3. Juxta Clarke, tempus est *aeternitas divina*.

4. Juxta Cartesium tempus non est affectio corporis, sed *modus cogitandi*.

5. Juxta scholasticos tempus ponitur *in relativo aliquo*; nimirum est: α) vel complexus omnium durationum successivarum possibilium, qui complexus est ens rationis eo quod concipitur tanquam unum ens reale, licet tale non sit; β) vel etiam, — connotando coexistentiam primi mobilis possibilis, quae sit mensura possibilis omnium temporum intrinsecorum et ratione cujus res dicuntur fuisse successive nunc vel tunc, —

tempus est complexus quandocationum possibilium, quae fundant relationes coexistentiae possibilis rerum; hic complexus iterum concipitur tanquam ens reale.

Absurditas priorum sententiarum et veritas ultimae comprobantur argumentis iisdem, aut prorsus similibus iis, quae allata jam sunt de spatio. Plerumque quasdam voces mutasse sufficit. Sic extensioni corporis substituitur *duratio*; immensitati Dei, ejus *aeternitas*; ubicationi corporum, *quandocatio*.

CAPUT VII.

DE PANTHEISMO.

De ultima causa efficiente mundi acturis, praevia nobis occurrit quaestio, utrum mundus potuerit habere Deum seu causam creatricem, an ipsemet mundus sit Deus? Quare imprimis de pantheismo agemus.

§ 1. Status quaestionis.

Quaeritur : 1° Quid Pantheismi nomine intelligatur, et quanam sint variae ejus formae. 2° Quibusnam temporibus potissimum vignerit.

74. Notio Pantheismi. Pantheismus generice inspectus contendit non existere nisi unicum substantiam, unicum ens, quod sit infinitum, necessarium, aeternum, Deus, quocum realiter identificantur quaecumque nobis apparent tamquam distincta. — Unicum illud ens vocatur Absolutum (l'Absolu), Infinitum (l'Infini). Quae apparent tamquam distincta, dicuntur formae, modi, manifestationes, aspectus, positiones Absoluti.

Explicaturi quomodo mundus sensibus appareat in multiplices res distributus, seu quo modo res sint manifestationes Absoluti, abeunt Pantheistae in duo systemata :

A. PANTHEISMUS REALIS admittit existentiam ordinis realis seu phaenomenalis; asserit omnia, quae sunt, esse unicum substan-

tiam diversimode modificatam, sive substantem multis phaenomenis. — Ulterius explicaturus quomodo unica substantia diversimode se modifiet, Pantheismus realis dispescitur in duplex aliud systema :

1. Systema *emanationis transeuntis* tenet res mundanas ab unica substantia decidere tamquam partes ejus, vel tamquam radios solis. Ita tamen (secus enim subruitur fundamentum Pantheismi) ut quidquid decidat ab hac substantia, non sit extra ipsam, tamquam terminus causalitatis ejus, sed sit ipsamet haec substantia.

2. Systema *evolutionis immanentis* tenet unicum substantiam sese immañenter evolvere et explicare secundum diversas modificationes, quas in mundo corporeo cernere est.

B. PANTHEISMUS IDEALIS negat existentiam ordinis realis-phaenomenalis, asseritque non haberi nisi ordinem idealem, seu modificationes diversas non existere nisi in ordine ideali. Non habetur, ait, nisi subjectum quod cogitat objecta multa diversaque, identificata cum subjecto cogitante. Itaque essentiae rerum non distinguuntur ab ideis subjectivis harum essentialium.

Systema evolutionis et pantheismus idealis, dicuntur pantheismi *perfecti*.

75. Varias epochas. — I. ANTIQUITUS vestigia haud pauca pantheismi apparent. Propositus est sub duplici forma : a) Pantheismi *strictioris*, quo unum est ens; b) Pantheismi *latis*, sive *Dualismi*, quo duplex est ens, ita ut quidquid appareat in mundo, cum alterutro identificetur.

A. Pantheismo strictiori infecta erant :

1. Philosophia Vedantica apud Indos, juxta quam res quae videntur realiter distinctae, sunt diversa symbola, imaginesque, sub quibus unicum ens, cui nomen Brahm, se manifestat.

2. Polytheistae non pauci, qui tenebant unum esse Deum; deos inferiores esse modificationes praestantiores sub quibus supremus Deus se manifestat; ceteras res esse symbola infima ejusdem entis.

3. Apud Graecos : a) In schola Ionica, Hesiodus, Pythagoras; b) in schola Eleatica, Xenophanes, Parmenes, Zeno.

tempus est complexus quandocationum possibilium, quae fundant relationes coexistentiae possibilis rerum; hic complexus iterum concipitur tanquam ens reale.

Absurditas priorum sententiarum et veritas ultimae comprobantur argumentis iisdem, aut prorsus similibus iis, quae allata jam sunt de spatio. Plerumque quasdam voces mutasse sufficit. Sic extensioni corporis substituitur *duratio*; immensitati Dei, ejus *aeternitas*; ubicationi corporum, *quandocatio*.

CAPUT VII.

DE PANTHEISMO.

De ultima causa efficiente mundi acturis, praevia nobis occurrit quaestio, utrum mundus potuerit habere Deum seu causam creatricem, an ipsemet mundus sit Deus? Quare imprimis de pantheismo agemus.

§ 1. Status quaestionis.

Quaeritur : 1° Quid Pantheismi nomine intelligatur, et quatenam sint variae ejus formae. 2° Quibusnam temporibus potissimum vignerit.

74. Notio Pantheismi. Pantheismus generice inspectus contendit non existere nisi unicum substantiam, unicum ens, quod sit infinitum, necessarium, aeternum, Deus, quocum realiter identificantur quaecumque nobis apparent tamquam distincta. — Unicum illud ens vocatur Absolutum (l'Absolu), Infinitum (l'Infini). Quae apparent tamquam distincta, dicuntur formae, modi, manifestationes, aspectus, positiones Absoluti.

Explicaturi quomodo mundus sensibus appareat in multiplices res distributus, seu quo modo res sint manifestationes Absoluti, abeunt Pantheistae in duo systemata :

A. PANTHEISMUS REALIS admittit existentiam ordinis realis seu phaenomenalis; asserit omnia, quae sunt, esse unicum substan-

tiam diversimode modificatam, sive substantem multis phaenomenis. — Ulterius explicaturus quomodo unica substantia diversimode se modifiet, Pantheismus realis dispescitur in duplex aliud systema :

1. Systema *emanationis transeuntis* tenet res mundanas ab unica substantia decidere tamquam partes ejus, vel tamquam radios solis. Ita tamen (secus enim subruitur fundamentum Pantheismi) ut quidquid decidat ab hac substantia, non sit extra ipsam, tamquam terminus causalitatis ejus, sed sit ipsamet haec substantia.

2. Systema *evolutionis immanentis* tenet unicum substantiam sese immañenter evolvere et explicare secundum diversas modificationes, quas in mundo corporeo cernere est.

B. PANTHEISMUS IDEALIS negat existentiam ordinis realis-phaenomenalis, asseritque non haberi nisi ordinem idealem, seu modificationes diversas non existere nisi in ordine ideali. Non habetur, ait, nisi subjectum quod cogitat objecta multa diversaque, identificata cum subjecto cogitante. Itaque essentiae rerum non distinguuntur ab ideis subjectivis harum essentialium.

Systema evolutionis et pantheismus idealis, dicuntur pantheismi *perfecti*.

75. Varias epochas. — I. ANTIQUITUS vestigia haud pauca pantheismi apparent. Propositus est sub duplici forma : a) Pantheismi *strictioris*, quo unum est ens; b) Pantheismi *latteris*, sive *Dualismi*, quo duplex est ens, ita ut quidquid appareat in mundo, cum alterutro identificetur.

A. Pantheismo strictiori infecta erant :

1. Philosophia Vedantica apud Indos, juxta quam res quae videntur realiter distinctae, sunt diversa symbola, imaginesque, sub quibus unicum ens, cui nomen Brahm, se manifestat.

2. Polytheistae non pauci, qui tenebant unum esse Deum; deos inferiores esse modificationes praestantiores sub quibus supremus Deus se manifestat; ceteras res esse symbola infima ejusdem entis.

3. Apud Graecos : a) In schola Ionica, Hesiodus, Pythagoras; b) in schola Eleatica, Xenophanes, Parmenes, Zeno.

4. Pars Gnosticorum (aggredientium explicare dogmata christiana per Pantheismum orientalem), ducibus Valentino, Carpocrate, Epiphano, qui tenebant ab uno ente Βουθῆ processisse triginta αἰῶνες, tamquam terminos, qui constituent πλῆθυσιν.

B. Dualismo infecti erant :

1. Chaldaei, juxta quos duplex est principium aeternum : *Eur* sive intelligentia, et *Nebo* sive materia; illa in istam agit, eamque multipliciter modificat.

2. Persae, juxta quos inter duo principia, quorum alterum est bonum, alterum vero malum, perpetua, eaque probabilius directa, grassatur pugna.

3. Altera pars Gnosticorum, ex quibus non pauci Manichaeorum, juxta quos probabilius inter principium bonum et malum inicitur pugna indirecta, qua utrumque manifestatione propria conatur alterius impedire manifestationes.

4. Schola Alexandrina Neoplatonicorum, cujus duces fuerunt Plotinus, Proclus, Porphyry, et cujus propugnator fuit Julianus Apostata; hi doctrinam christianam impugnant defendendo placita pantheistica Orientalium, Graecorum et Gnosticorum.

II. MODERNA AETATE pantheismum praecipue proposuerunt : a) Baruch Spinoza (1632-1677), quem praeciverant sec. IX Scotus Erigenus et sec. XVI Jordanus Brunus; b) Amedaeus Fichte (1762-1814); c) Fred. Gul. Schelling (1775-1854); d) Hegel (1770-1831).

§ 2. Refutatur Pantheismus.

Thesis 16. Systema Pantheismi, sive realis sive idealis, summis scetet absurditatibus.

76. Prob. I^m Arc. Si unica est substantia, ea quae apprehenduntur tamquam distincta : a) vel sunt merae apparentiae; b) vel sunt dumtaxat formae subjectivae innatae, omni valore objective privae; c) vel constituunt a parte rei unum ens. Atqui quidquid dixeris argumentabimur. Ergo.

Prob. 1^a et 2^a pars Min. Uti in Logica demonstratur : α) intellectus per se est infallibilis; β) ideae per se habent valorem objectivum; γ) infallibiliter vera sunt ea quae renuntiant sen-

sus externi rite dispositi et rite applicati : renuntiant autem plurimus res inter se distinctas et constantes ex substantia et ex accidente. Insuper absurdum est intellectum infinitum, qualis esset substantia unica, illusionibus perpetuis teneri. Ergo.

Prob. 3^a pars Min. Absurditas Idealismi exaggerati argumentis sequentibus ostenditur, omissis ceteris.

Si res, quae uti distinctae apprehenduntur, sunt unum ens : a) vel per emanationem transeuntem sunt partes ab hoc ente decedentes; b) vel per evolutionem immanentem sunt modificationes et determinationes unius entis. Atqui neutrum dici potest. — *Non primum.* Nam α) pars decisa vel ponitur realiter distincta ab ente quod eam demittit, et jam habentur plures substantiae; vel non distinguitur realiter : illud autem perinde est atque fieri evolutionem immanentem. β) Infinitum est simplicissimum et immutabile (tale infinitum existere probat Theologia naturalis). Atqui a simplicissimo et immutabili nil decedit, quocumque modo, tamquam pars ejus. γ) Decisione facta, vel ens a quo partes decidunt, manet infinitum, vel collectio est infinita. Atqui si primum dicitur, habetur infinitum infinito majus; si alterum, quibusdam partibus remotis, reliquae sunt finitae vel infinitae, utrumque vero affert absurditates. — *Non secundum.* uti colligitur tum ex absurditate Realismi exaggerati de quo in Crit. n. 216, tum seq. arg.

II^m Arc. Illud absurditatibus scetet quod principii contradictionis est eversivum. Atqui hujusmodi est systema pantheistarum, quocumque modo propositum. Ergo.

Prob. Min. Hoc systemate eadem substantia simul afficitur determinationibus et modificationibus inter se oppositis; simul est homo et non homo, vivens et non vivens, alba et non alba, se movens et quiescens, nascens et moriens, honeste vivens et inhoneste. Atqui sic evertitur principium contradictionis, vi cuius idem nequit simul esse et non esse, esse hoc et illo modo.

III^m Arc. Tamquam absurdissimum est rejiciendum id e quo fluunt : a) atheismus practicus; b) materialismus; c) fatalismus; d) mortalitas animae, et defectus sanctionis vitae futurae; e) honestas cujusvis actionis humanae, penitus sublata omni inhonestate. — Atqui ex Pantheismo fluit : a) *Atheismus* :

omnia enim entia esse unum ens, perinde est atque homini nullum Deum esse colendum. b) *Materialismus* : existunt enim corpora; idem vero nequit esse spiritus et corpus; ergo non existit nisi ens corporeum. c) *Fatalismus* : unicum enim ens fatali necessitate se evolvit. d) *Mortalitas animae* : uti enim praeteritae determinationes unius entis jam evanuerunt, ita et evanescet haec manifestatio, quae est anima humana. e) *Honestas cujusvis actionis* : ibi enim nulla inhonestas, ubi nulla libertas; sed in pantheismo nulla datur libertas, siquidem infinitum se necessario evolvit; ergo nulla est inhonestas.

77. Obj. 1. Unus est entis conceptus; atqui uni conceptui respondet res una; ergo unum est ens.

Prob. Min. Conceptus entis habet valorem objectivum. Atqui valore objectivo destituitur, nisi uni conceptui respondeat unum objectum. Ergo.

Resp. Dist. Maj. Entis conceptus est unus et *universalis*, imo *transcendentalis*, h. e. ratio repraesentata inest omnibus *distributive*, *Conc.*; est unus et *singularis*, h. e. ratio repraesentata non convenit nisi rei uni, *Neg.*; *Cdt. Min.* conceptui uni et *singulari* respondet res una, *Conc.*; uni et *universali*, *Subdist.* respondet res *realiter* una, *Neg.*; *logice* una, h. e. respondent res *realiter* multae, inter se quadantenus *similes*, *Conc.*

Ad prob. Min. resp. : a) *Conc. Maj. Dist. Min.* Conceptus entis destituitur valore objectivo, nisi conceptui uni, qui foret *singularis*, respondeat objectum unum, *Conc.*; qui foret *universalis*, *Subdist.* nisi respondeat objectum *realiter* unum, *Neg.*; *logice* unum, *Conc.* — b) *Dist. Maj.* Conceptus entis habet valorem objectivum *quoad id quod concipitur*, *Conc.*; *quoad modum quo concipitur*, *Subdist.* est *fundamentaliter* reale, h. e. res praebent fundamentum, cur unus conceptus repraesentet omnia *distributive*, *Conc.*; *formaliter*, *Neg.*

Obj. 2. Si haberentur plura entia, esse in aliis rebus aliter determinaretur; atqui ens aliter in aliis rebus determinari non potest. Ergo.

Prob. Min. Modi determinativi entis adderent enti aliquid positivi vel negativi; atqui neutrum dici potest. Ergo.

Prob. 1^a pars Min. Positivum quod superadderetur enti,

esset extra rationem entis. Atqui repugnat aliquid positivi esse extra rationem entis; illud enim esset non ens, sive aliquid negativi. Ergo repugnat aliquid positivi addi enti.

Prob. 2^a pars Min. Aliquid negativi addi enti, est : a) vel aliquid positivae realitatis deesse enti; b) vel ens se sibimetipsi phaenomenaliter opponere, se distinguere a seipso, se limitare. Atqui primum dici non potest : hoc enim est idem atque aliquid positivi haberi extra rationem entis; si alterum dicitur, non habentur realiter plura entia, sed unum ens diversimode se immanenter explicans, se modificans, se sibi opponens. Ergo.

Resp. Dist. Maj. Si habentur plura entia ly esse ut sic conciperetur in aliis rebus aliter determinari, *Conc.*; in his rebus *realiter et physice* esse ut sic determinaretur per aliquid, quod ideo foret aliud in aliis rebus, *Neg.*; *Cdt. Min.* Ens ut sic aliter in aliis rebus *concipi non potest* determinari, *Neg.*; non potest fieri in re *compositio physica inter ens et modum entis*, *Conc.*

— *Ad prob. Dist. Maj.* Modi determinativi entis adderent enti vel aliquid negativi vel aliquid positivi quod aut non includit ens, aut *includit ens*, *Conc.*; vel aliquid negativi, vel aliquid positivi quod non includit ens, *omisso tertio*, *Neg.*; *Cdt. Min.* Non potest dici enti addi aliquid *negativi*, *Conc.*; aliquid *positivi*, *Subdist.* quod non includat ens, *Conc.*; quod includat ens et limitet ens, *Neg.*

Ad prob. 1° part. Min. Dist. Maj. Positivum quod superadditur enti, est extra rationem entis, h. e. extra *comprehensionem* entis, sive *non includitur in ente*, *Conc.*; extra *extensionem* entis h. e. *non includit ens*, *Neg.*; *Cdt. Min.* Absurdum est aliquid positivi esse extra *comprehensionem* entis, *Neg.*; extra *extensionem*, *Conc.*

Obj. 3. Datur infinitum quod sit unum; atqui praeter ens infinitum, aliud ens esse nequit. Ergo ens est unum.

Prob. Min. Diversis modis : a) Ens infinitum tale esse debet, ut eo majus esse nequeat; atqui ad hoc requiritur ut si unum; ergo.

Resp. Conc. Maj.; Neg. Min. Ad prob. Dist. Maj. Non datur ens ente infinito majus h. e. *perfectius*, *Conc.*; majus *numero*, *Neg.*; *Cdt. Min.* Ut non haberi possit aliquid ens *perfectius*

quam ens infinitum, requiritur ut sit unicum ens, *Neg.* Ut non habeatur ens majus numero, *Conc.*

Obj. 4. b) Ens infinitum comprehendit omnem perfectionem. Atqui ut comprehendat omnem perfectionem, requiritur ut non habeatur aliud ens praeter ipsum. Ergo.

Resp. *Dist. Maj.* Ens infinitum comprehendit omnem perfectionem *mixtam, Neg.; simplicem, Subdist.* eo sensu quod omnis perfectio quae concipi potest, *praedicabilis est de Deo*, imo eminentius habetur in eo quam concipitur, *Conc.*; eo sensu quod perfectio simplex praedicabilis de Deo *non potest convenire analogice alii enti, Neg.; Cdt. Min.* Ut quaevis perfectio, quae potest concipi, sit praedicabilis de ente infinito, et eminenter in eo habeatur, opus est ut nulli alii analogice conveniat, *Neg.; secus, Conc.*

Obj. 5. c) Entis infiniti essentia est esse; atqui ut entis essentia sit esse, requiritur ut praeter illud non habeatur aliud ens.

Prob. Min. Ut entis essentia sit esse, opus est ut illud ens sit omne id in quo habetur esse; atqui esse habetur in omni re; ergo requiritur ut illud ens sit omne id quod est.

Resp. *Dist. Maj.* Entis infiniti essentia est esse, h. e. *aseitas, actus purus essendi*, actus qui nulli influxui causali alterius entis subest, *Conc.*; *esse ut sic, abstractum, transcendentale, vacuum, Neg.; Cdt. Min.* ut essentia sit ens *transcendentale* oportet ut praeter ipsum non habeatur aliud, *Conc.*; ut essentia sit *actus purus essendi, Subdist.* oportet ut non sit aliud quod sit *a se, Conc.*; quod sit *ab alio* et de quo praedicandus sit conceptus objectivus entis, abstrahens a ratione finiti et infiniti, *Neg.*

Obj. 6. Habetur idea Dei; atqui haberi nequit, nisi ens infinitum sit unicum ens. Secus haurienda est ex rebus finitis; atqui ex finito non hauritur idea infiniti. Ergo.

Resp. *Dist. Maj.* Habetur idea *analogica Dei, Conc.; propria, Neg.; Cdt. Min.* Haberi nequit idea *propria Dei*, nisi ens infinitum sit unicum, *Transm.*; idea *analogica* quae sit *partim positiva partim negativa, Neg. Ad prob. Min. Conc. Maj. Dist. Min.* Ex finitis non hauritur idea infiniti *propria et totaliter positiva, Conc.; analogica et partim negativa, Neg.*

CAPUT VIII.

DE ULTIMA CAUSA EFFICIENTE ET ORDINANTE MUNDI.

78. Prologus. In mundo considerari possunt :

1. *Ordo* qui inter varias species et individua specierum exurgit. — Quatenam sit causa ultima ordinans mundi, et quomodo haec causa ordinem produxerit, art. 2. dispicietur.

2. *Corpora* seu aggregata molecularum, quae instruuntur qualitatibus accidentalibus et formis substantialibus, sive sensu Scholasticorum, sive sensu Dynamistarum et Atomistarum (quo nimirum sensu numerus et situs elementorum primigeniorum, quibus constaret molecula, dicuntur illius forma). — Qualitates corporum per alia corpora naturaliter producentur; pariter unum corpus ex alio immediate generatur, modo ex imperfectiori perfectius, modo ex perfectiori imperfectius, quocumque demum modo haec generatio et corruptio explicetur. — Circa has formas et qualitates successivas corporum quaeri potest *num Deus sit earum causa principalis*, h. e. *utrum condendo materiam elementarem praeviderit et voluerit huic materiae successive inesse has formas substantiales et qualitates*; an ista successio formarum et qualitatum alii causae sit adscribenda. — Haec autem quaestio ad Theodiceam remittitur.

3. *Materia* e qua ortae sunt variae naturae. Nomine autem materiae haec intelligimus sive materiam primam peripateticam, sive corpusculam atomistica, sive elementa ponderabilia et imponderabilia Dynamistarum. — Ultima causa *materiae mundi* dicitur *causa creatrix mundi*. De hac in primo articulo agetur.

ARTICULUS I.

DE CREATIONE MUNDI.

Circa materiam mundanam quaeritur quomodo existentiam sit adeptam. Quae quaestio haec quatuor involvit :

quam ens infinitum, requiritur ut sit unicum ens, *Neg.* Ut non habeatur ens majus numero, *Conc.*

Obj. 4. b) Ens infinitum comprehendit omnem perfectionem. Atqui ut comprehendat omnem perfectionem, requiritur ut non habeatur aliud ens praeter ipsum. Ergo.

Resp. *Dist. Maj.* Ens infinitum comprehendit omnem perfectionem *mixtam, Neg.; simplicem, Subdist.* eo sensu quod omnis perfectio quae concipi potest, *praedicabilis est de Deo*, imo eminentius habetur in eo quam concipitur, *Conc.*; eo sensu quod perfectio simplex praedicabilis de Deo *non potest convenire analogice alii enti, Neg.; Cdt. Min.* Ut quaevis perfectio, quae potest concipi, *sit praedicabilis de ente infinito*, et eminenter in eo habeatur, opus est ut nulli alii analogice conveniat, *Neg.; secus, Conc.*

Obj. 5. c) Entis infiniti essentia est esse; atqui ut entis essentia sit esse, requiritur ut praeter illud non habeatur aliud ens.

Prob. Min. Ut entis essentia sit esse, opus est ut illud ens sit omne id in quo habetur esse; atqui esse habetur in omni re; ergo requiritur ut illud ens sit omne id quod est.

Resp. *Dist. Maj.* Entis infiniti essentia est esse, h. e. *aseitas, actus purus essendi*, actus qui nulli influxui causali alterius entis subest, *Conc.*; *esse ut sic, abstractum, transcendentale, vacuum, Neg.; Cdt. Min.* ut essentia sit ens *transcendentale* oportet ut praeter ipsum non habeatur aliud, *Conc.*; ut essentia sit *actus purus essendi, Subdist.* oportet ut non sit aliud quod sit *a se, Conc.*; quod sit *ab alio* et de quo praedicandus sit conceptus objectivus entis, abstrahens a ratione finiti et infiniti, *Neg.*

Obj. 6. Habetur idea Dei; atqui haberi nequit, nisi ens infinitum sit unicum ens. Secus haurienda est ex rebus finitis; atqui ex finito non hauritur idea infiniti. Ergo.

Resp. *Dist. Maj.* Habetur idea *analogica Dei, Conc.; propria, Neg.; Cdt. Min.* Haberi nequit idea *propria Dei*, nisi ens infinitum sit unicum, *Transm.*; idea *analogica* quae sit *partim positiva partim negativa, Neg. Ad prob. Min. Conc. Maj. Dist. Min.* Ex finitis non hauritur idea infiniti *propria et totaliter positiva, Conc.; analogica et partim negativa, Neg.*

CAPUT VIII.

DE ULTIMA CAUSA EFFICIENTE ET ORDINANTE MUNDI.

78. Prologus. In mundo considerari possunt :

1. *Ordo* qui inter varias species et individua specierum exurgit. — Quatenam sit causa ultima ordinans mundi, et quomodo haec causa ordinem produxerit, art. 2. dispicietur.

2. *Corpora* seu aggregata molecularum, quae instruuntur qualitatibus accidentalibus et formis substantialibus, sive sensu Scholasticorum, sive sensu Dynamistarum et Atomistarum (quo nimirum sensu numerus et situs elementorum primigeniorum, quibus constaret molecula, dicuntur illius forma). — Qualitates corporum per alia corpora naturaliter producentur; pariter unum corpus ex alio immediate generatur, modo ex imperfectiori perfectius, modo ex perfectiori imperfectius, quocumque demum modo haec generatio et corruptio explicetur. — Circa has formas et qualitates successivas corporum quaeri potest *num Deus sit earum causa principalis*, h. e. *utrum condendo materiam elementarem praeviderit et voluerit huic materiae successive inesse has formas substantiales et qualitates*; an ista successio formarum et qualitatum alii causae sit adscribenda. — Haec autem quaestio ad Theodiceam remittitur.

3. *Materia* e qua ortae sunt variae naturae. Nomine autem materiae haec intelligimus sive materiam primam peripateticam, sive corpusculam atomistica, sive elementa ponderabilia et imponderabilia Dynamistarum. — Ultima causa *materiae mundi* dicitur *causa creatrix mundi*. De hac in primo articulo agetur.

ARTICULUS I.

DE CREATIONE MUNDI.

Circa materiam mundanam quaeritur quomodo existentiam sit adeptam. Quae quaestio haec quatuor involvit :

a) Num *possibilis* sit materiae mundanae creatio? Dato creationem non implicare :

b) Num solius creationis beneficio materia mundana existentiam acquirere potuerit? Hoc dato :

c) Num necessario creatio fuerit ab aeterno? Dato non necessariam esse aeternam mundi existentiam :

d) Num creatio aeterna sit *possibilis*?

Antequam haec tractentur, aperiendus est conceptus creationis.

§ 1. De conceptu creationis.

79. A. Creare est facere ex nihilo, creari est fieri vel factum esse ex nihilo. Inde creatio varie definitur :

1. *Productio alicujus rei secundum suam totam substantiam, nullo praesupposito.*

2. *Productio rei ex nihilo sui et subjecti.* In hac definitione : a) *Productio* excludit naturam divinam ab ambitu rerum creaturarum. b) *Ex nihilo* significat *successionem* $\tau\omicron\delta$ esse rei ad $\tau\omicron$ non esse, saltem secundum ordinem naturae, ita ut non esse rei sit terminus a quo negativus creationis, et $\tau\omicron$ esse terminus ad quem positivus; sive etiam *negationem praeeistentiae illius quod producitur*. Quare *ex nihilo* significat « non ex aliquo ». Quid autem sit illud cujus praeeistentia negatur, exprimitur sequenti vocabulo. c) *Sui et subjecti* excludit concursum causae materialis, seu dependentiam rei quae creatur, ab aliquo subjecto, ita ut *ex nihilo sui et subjecti* idem sonet atque *ex nullo subjecto praeeistente, ex non ente*. Inepte itaque contradictionis arguitur conceptus creationis ac si affirmaret nihilum, ad instar realis alicujus, converti in ens, vel aliquid realiter transire a statu possibilitatis, in quo entitate aliqua gauderet, ad statum existentiae.

3. *Emanatio totius entis a causa universali*, quae est Deus. Eo enim quod totum ens emanare concipitur, non supponit subjectum e quo educatur.

4. *Productio entis ut sic*. Fieri enim ens, in quantum est ens, est ipsam rationem entis per se primo fieri. Sic creatio distinguitur a quavis alia actione, qua exurgit ens *tale*, sive qua id quod potentia erat tale vel tale, fit actu tale aut tale.

B. *Creatio respective inspecta*. 1. Creatio differt ab *effectione* proprie dicta, a *mutatione*, ab *educatione*, a *conversione*, a *plasmatione*. Hae enim actiones presse acceptae praesupponunt subjectum, cui inducunt vel formam sive substantialem sive accidentalem, subjectum scilicet mutando, vel ordinem novum partium, adeo ut res sit mutata, aliter effecta, et producta, et plasmata. — Creatio differt etiam a *generatione*, qua agens vivum ita modificat materiam in ipso existentem, ut gignat simile sui secundum speciem.

2. Actio creativa pertinet ad genus *causalitatis efficientis, seu productionis*. Agens enim efficienter causans, vel producit effectum ex subjecto, vel causam materialem nullam adhibet. In primo casu genus causalitatis productivae descendit ad speciem effectionis, mutationis, conversionis, aut generationis; in posteriori casu descendit ad speciem creationis. Hinc in re creata, nulla habetur passio, sive motus proprie dictus.

§ 2. De possibilitate creationis.

80. Per revelationem cognoscimus de facto mundum fuisse creatum, adeoque creationem esse possibilem. Quaeritur num, supposito nullam revelationem de mundi creatione factam fuisse, *possibilitas creationis solo rationis lumine absolute potuisset probari*; sive etiam num, *supposita revelatione, haec possibilitas argumentis intrinsecis demonstraretur*.

Fatendum est possibilitatem creationis a plerisque philosophis antiquitatis fuisse ignotam, vel adeo negatam. Illud autem factum non arguit quidem physicam impotentiam illius rei probandae, sed moralem dumtaxat impotentiam. Ut enim intelligeretur ista possibilitas, agnoscenda imprimis videbatur infinita Dei perfectio, infinitaque potentia; quum vero praeposterarum opiniones apud plerosque gentilitatis philosophos de Dei natura invaluerint, mirum non est quod circa creationem caecutiverunt. — Catholicos theologos duplex sententia divisos habet.

Thesis 17. Creatio mundi est adaequate possibilis.

81. **PROB.** Illud est adaequate possibile, cui non deest :

a) *possibilitas intrinseca*, h. e. inter cujus notas constitutivas nulla habetur contradictio; b) *possibilitas extrinseca*, h. e. cui praesto est causa efficiens, quae par sit illud causando. Atqui creationi mundi neutra possibilitas deest. Ergo creatio est adaequate possibilis.

Prob. 1^a pars Min. Conceptus creationis mundi ad hoc redit, ut prius habeatur nulla causa materialis, nullum ens, dein habeatur succedatque ens, nempe mundi materia, ut terminus adaequatus actionis. Atqui inter notas talis conceptus nulla habetur repugnantia, h. e. non habetur aliqua nota quae neget, vel excludat aliam notam ejusdem conceptus. Ergo.

Prob. 2^a pars Min. Existit ens infinite perfectum et infinite potens. Atqui tale ens non est impar producendo res ex nihilo; sive ei non deest: a) potentia absoluta creandi; b) potentia ordinata. Ergo.

Non deest Deo infinito potentia absoluta creandi: a) Etenim secus limites ponerentur potentiae Dei activae per potentiam passivam materiae praerequisitae, ideoque Deus non esset infinite potens. b) In ente infinito et primo inest omnis perfectio simpliciter simplex. Atqui potentia absoluta operandi est perfectio simplex; independentia a causa materiali removet ab hac potentia omnem limitem, eamque ad gradum perfectionis simpliciter simplicis elevat. Ergo.

Non deest Deo potentia ordinata. Ratio est quod non deest potentia ordinata ad ordinandum mundum, uti patebit ex dicendis de causa finali mundi. Ergo non deest Deo potentia ordinata ad creandam materiam mundanam.

82. Obj. 1. Ex nihilo nihil fit; atqui creare est facere ex nihilo; ergo nihil creatur.

Prob. Maj. a) Ex sententia unanimi philosophorum illud principium tamquam analyticum admittentium.

b) Nullus effectus procedit a causa efficiente, nisi habeatur causa materialis; atqui omne quod fit est effectus aliquis; ergo ex nihilo nihil fit.

Resp. Dist. Maj. Nihil fit ex nihilo quod absurde poneretur tamquam *causa materialis*, *Conc.*; ex nihilo, h. e. nil produci-
tur ex non ente, sive *nulla praesupposita causa materiali*, *Sub-*

dist. a causa efficiente *finita*, nihil sic produci-
tur, *Conc.*; a causa *infinita*, *Neg.*; *Cdt. Min. Dist. Cons.*

Ad 1^m probat. minoris: Philosophi tamquam analyticum habuerunt principium ex nihilo veluti ex causa materiali, nil fieri; quod si tamquam analyticum habuerunt principium, nil fieri a nullo ente nisi praesupponatur causa materialis, hoc tantum arguit dari impotentiam moralem ut intellectus sibi permissus ad tantam Dei virtutem se erigat.

Ad 2^m probat. Dist. Maj. Nullus effectus *proprie dictus*, *Conc.*; lato sensu, *Subdist.* non emanat ex causa efficiente *finita* et *particulari* nisi habeatur causa materialis, *Conc.*; nullus effectus lato sensu emanat ex causa efficiente infinita, nisi, etc. *Neg. Cdt. Min.*; *Dist. Cons.* Nihil fit ex nihilo per causam *particularem* et *finitam*, *Conc.*; per causam *infinitam* et *universalem*, *Neg.*

Obj. 2. Creari est mutari; atqui nil mutatur ex nihilo. —

Resp. Dist. Maj. Creari est mutari *physice*, *Neg.*; *metaphysice*, *Conc.*; *Cdt. Min.*

Obj. 3. *Ex ratione substantiae.* Substantiam esse creatam, involvit contradictionem. Etenim substantia, ex conceptu suo, est ens per se; quod creatur, est ens ab alio. Atqui contradictoria sunt esse per se et esse ab alio. Ergo conceptus substantiae creatae involvit contradictionem.

Resp. Dist. 1^a pars Maj. Substantia est ens per se, h. e. *non dependet a subjecto cui inhaereat*, illud modificando, *Conc.*; est ens per se h. e. *ex conceptu suo non dependet a causa efficiente*, *Subd.* conceptus substantiae, utpote conveniens substantiae infinitae et substantiae finitae, *praescindit* ab ejusmodi dependentia, *Conc.*; *excludit* talem dependentiam, *Neg.* — *Dist. 2^a pars.* Quod creatur est ens ab alio, h. e. *pendet secundum se totum ab alio, ut a causa efficiente*, *Conc.*; est ab alio *cui inhaereat*, *Neg.*; *Cdt. Min.* Contradictorium est aliquid *non inhaerere alteri*, tamquam ejus modificationem, et illud *a causa efficiente* nactum esse totum suum esse, *Neg.*; contradictorium est aliquid pendere et non pendere ab eodem, *eodem modo dependentiae*, *Conc.*

§3. *Mundum solius creationis beneficio existere posse ostenditur.*

Postquam probatum est mundi creationem esse possibilem, quaerendum est *num haec potentia ad actum fuerit adducta*. Per revelationem illud certo constat. Ut autem sola ratione sit manifestum, probandum est solius creationis beneficio mundum nancisci potuisse existentiam.

83. Mundum esse creatum a Deo denegaverunt : a) Multi ex antiquis philosophis qui nihilominus admiserunt existentiam Dei, asserueruntque ordinem hujus universi, ex materia aeterna infectaque eductum, habere Deum auctorem. — b) Athei qui ordinem mundi adscribunt : a) sive *casui*; b) sive *seriei infinitae causarum mundanarum*; c) sive *evolutioni activae*, sive *animae mundanae*, sive *evolutioni logicae*.

In Theodicea demonstrabitur Deum esse causam ordinis mundani; haec refutamus id quod est commune duabus sententiis affirmantibus materiam esse infectam.

Thesis 18. Solius creationis beneficio materia mundana existentiam acquirere potuit.

84. *Prob.* Materia mundi vel est infecta, estque a se, h. e. per essentiam suam determinatur ad existendum, et idcirco in se, non vero in causa efficiente, habet adaequatam rationem sufficientem existentiae suae; vel est facta, adeoque creata. Atqui absurdum est materiam mundi esse a se. Ergo mundi materia est facta ex nihilo.

Prob. Min. I^m ARG. Ens a se, vi aseitatis, est a) infinite perfectum; b) simplicissimum; c) immutabile; d) independens, uti probabitur in Theodicea, agendo de Deo. Atqui nullum ex his convenit materiae mundanae. Ergo non est a se.

1. *Mundus non est infinite perfectus.* Probabitur capite decimo. Liquet eo quod constat ex partibus; id autem quod partibus constat est finitum et imperfectum; nam exurgit ex imperfectis, singulae enim partes ex conceptu suo sunt imperfectae quum per compartes perficiantur; jam vero ex imperfectis non oritur infinite perfectum.

2. *Mundus non est simplex.* Est enim complexus corporum; singula autem corpora constant ex partibus, haec ex moleculis.

3. *Mundus non est immutabilis.* Manifestum est ex continuo corporum motu, tum generativo, tum quantitativo, tum qualitativo, tum locali.

4. *Mundus non est independens.* Nam a) singulae partes materiae ordinantur ad constituendum corpus; b) tota corpora ordinantur ad composita artificialia; c) unum corpus ab alio movetur, attrahitur, repellitur, uti declaratum est agendo de ordine mundano.

II^m ARG. Materia e qua mundus coalescit, ex una parte est ex natura sua indifferens ad motum vel ad quietem, ad hanc vel ad illam molem; ex altera parte sine uno ex his nequit existere. Atqui quod ex natura sua est indifferens ad varia, ita ut sine uno ex his existere nequeat, illud non est a se, sive per essentiam suam non determinatur ad existendum. Ergo.

Prob. Min. Id quod est indifferens ex natura sua ad praedicta, ab alio debet determinari ad unum. Atqui quod determinari debet ab alio ad id quod est necessarium ad existendum, jam non est simpliciter a se. Ergo.

§ 4. *De tempore creationis.*

85. Quaeritur : a) Num mundus sit necessario ab aeterno creatus quoad materiam suam, h. e. num necessario initio careat; b) dato mundum non esse necessario ab aeterno, utrum saltem possibile sit ipsum ab aeterno esse conditum; an a contra necesse sit eum in tempore incepisse.

PRIMA QUAESTIO.

Sententiae. I^a, quae est Aristotelis et discipulorum ejus non christianorum, asserit *materiam esse necessario aeternam*. — Inter hos nonnulli, iique paucissimi, admittebant hanc materiam esse creatam. Juxta eos Deus non potuit creare mundum in tempore, sed ab aeterno debuit se determinare vel ad mundum creandum, vel ad eum non creandum; mundi autem existentia illico ad Dei determinationem sequitur. Porro Deus se

determinavit ad mundum condendum. Ideo mundus Deo coexistit, tamquam ab actu voluntatis divinae, ad extra efficaci, aeternaliter volitus. — Juxta alios determinatio Dei voluntatis ad mundum condendum libera non est, sed necessaria, adeoque aeterna.

II^a est philosophorum christianorum, dicentium in dogmate catholico, quo mundus docetur initium accepisse, nullam offendi contradictionem. Juxta eos penes libertatem divinam fuit mundo illud initium tribuere, quod ipsi liberrime visum fuerit.

Thesis 19. Necesse non est ut materia mundana ab aeterno fuerit creata.

86. Prob. Ratio cur mundus necessario creatus esset ab aeterno, peteretur aut ex Deo creante, aut ex mundo creato. Atqui ex neutra parte ulla ratio peti potest. Ergo nulla exstat.

A. EX PARTE DEI NULLA HABETUR RATIO. Etenim qui potuisset liberrime mundum non condere, et qui multos alios effectus in tempore operatur, ex parte ejus non peti potest ratio cur non potuisset velle mundum qui aeternus non foret. Atqui Deus potuisset mundum ex nihilo non extrahere, et quotidie multos effectus producit. Ergo ex parte Dei nulla peti potest ratio cur mundus necessario sit aeternus.

Prob. 1^a pars Min. Deus est infinite beatus, ita ut mundus conditus beatitudinem ejus intrinsecam nec augere nec minuere valeat. Atqui qui est infinite beatus, ille potuisset mundum non creare; mundo enim nullatenus eget. Ergo Deus potuisset mundum non creare.

Prob. 2^a pars Min. Deus creat singulas hominum animas; entia creata conservat; cum iis agentibus concurrat. Ergo quotidie operatur in tempore.

B. EX PARTE MUNDI NULLA EST NECESSITAS CREATIONIS AETERNAE.

I^m ARG. Deus potuisset nullum mundum creare, potuisset sine fine alios creare mundos; atqui ex parte talis entis non peti potest ratio, cur vel aeternum vel nullum esse debuisset. Ergo.

II^m ARG. Deus nullo officio quasi-justitiae adstringitur erga mundum; ergo ex parte mundi nulla est necessitas creationis aeternae.

87. Obj. 1. Ex aeternitate Dei. Mundus est effectus actus aeterni. Atqui effectus causae aeternae est aeternus. Ergo mundus est aeternus.

Constat major quia Deus est immutabilis non solum physice sed etiam moraliter. Quamobrem Deus nunquam circa volubilia transiit a statu indeterminationis ad statum determinationis.

Resp. In actu divino distinguere est principium sive entitatem actus, quae identificatur cum essentia divina et aequae atque ipsa est aeterna, et terminationem istius actus, qui terminus est ipse mundus. Ab aeterno autem Deus voluit mundum determinata duratione temporali et proinde determinato initio donatum; vi hujus actus voluntatis divinae, mundus in esse transiit eo momento quod a Deo praefixum erat. — Quare *Dist. Maj.* Mundus est effectus actus principiative aeterni qui ab aeterno est efficax. *Neg.*; qui in tempore est efficax, prout libere est decretum a Deo, *Conc.*; *Cdt. Min.*

Inst. Atqui effectus actus principiative aeterni est ipse aeternus, sive dato actu principiative aeterno, datur terminatio aeterna istius actus. Etenim:

Obj. 2. Posita causa in actu, sequitur effectus; atqui actus creativus principiative aeternus est causa aeterna in actu. Ergo, posito actu principiative aeterno, poni necesse est mundum aeternum.

Resp. *Dist. Maj.* Posita causa necessario agenti, ponitur effectus, *Conc.*; posita causa libere agente, *Subdist.* posita causa finita elicente actum, ponitur effectus, *Conc.*; posita causa infinita, adhuc *Subdist.* ponitur effectus secundum aliquod nunc in quo simul sunt causatum et causa, *Conc.*; ponitur effectus secundum omnia nunc, vel tempora, quibus eminenter aequivallet aeterna duratio causae et actus ejus, *Neg.*; *Cdt. Min.* Actus creativus principiative sumptus est aeternus et est necessarius, vel elicitur a causa finita, *Neg.*; libere elicitur a causa infinita, *Conc.*; *Dist. Cons.* Posito actu principiative aeterno ponitur effectus secundum aliquod nunc in quo simul sunt, *Conc.*; secundum omnia nunc vel tempora virtualia causae aeternae, *Neg.*

Obj. 3. Ex Dei immutabilitate. Repugnat in Deo mutationem aliquam contigisse. Atqui eo quod mundus non fuisset semper simul cum Deo, Deus mutationem subiisset. Ergo.

RESP. *Conc. Maj. Neg. Min.*

Prob. Min. Sic enim in tempore Deus a non creante factus esset creans. At qui a non creante fit creans, ille mutatur. Ergo.

RESP. *Dist. Maj.* Sic Deus in tempore a *principiative non creante* factus esset *principiative creans*, *Neg.*; sic in tempore, ob terminationem actus creativi, *nova denominatio Deo advenisset*, *Conc.*; *Cdt. Min.*

Obj. 4. Eo quod Deus non necessario ab aeterno creasset, consequeretur ante mundum creatum simul fuisse tempus et non fuisse tempus; atqui nihil est absurdus. Ergo.

Prob. Maj. a) Non fuisset tempus; nam duratio temporalis inchoasset mundi inceptio; b) fuisset tempus, nam aliquando fuisset nihil; atqui « aliquando » idem sonat atque aliquo tempore. Ergo.

RESP. *Dist. Maj.* Consequens foret fuisse et non fuisse *tempus reale*, *Neg.*; *non fuisse tempus reale et fuisse tempus imaginarium*, *Conc.*; *Cdt. Min.*

Ad prob. Maj. Conc. 1^a pars; *Dist. 2^a pars.* Aliquando, h. e. aliquo tempore *imaginario* fuit nihil, *Conc.*; aliquo tempore *reali* fuisset nihil, *Neg.*; *Conc. Min.* Ante mundum creatum non erat nisi aeternitas, virtualiter complectens omnia aliquando possibilia, sed nullam successionem realem involvens.

SECUNDA QUÆSTIO.

88. Sententiae. 1^a tenet demonstrari non posse repugnare ut Deus ab aeterno mundum condidisset. Hanc sententiam, studio ab Aristotele non discedendi, tenent D. Th., eoque duce, omnes Thomistae.

II^a tenet aeternitatem actualem mundi involvere absurda. Asserit haec sententia mundum esse syncategorematice aeternum, eo sensu quod Deus potuisset condere mundum omnibus instantibus distributive sumptis, ita tamen ut nullum instans assignari possit, ante quod Deus non potuisset mundum creare. Hanc sententiam tenent Alb. M., Henr. Gand., S. Bonav., Toletus; inter modernos Sylv. Maur., Tongiorgi, cl. Palm., cl. Pesch., cl. Stenstrup. Suarez admittit ab aeterno creari po-

tuisse ens cujus duratio esset permanens et immobilis; illud autem negat de ente cujus duratio est successiva.

Secundam sententiam, reverenter ac gravate ab Angelico discedentes, propugnamus sequenti thesi:

Thesis 20. Videtur repugnare mundum fuisse ab aeterno creatum.

89. PROB. I^m ARG. Mundus qui ab aeterno conditus fuisset, sub duplici statu concipi potest: Vel ab aeterno fuisset sine ullo motu, sive locali, sive augmentativo, sive generativo; quo supposito, motus, qui hodieum aspicitur, in tempore incepisset. Vel ab aeterno insignitus fuisset motu aliquo. — Porro si Deus ab aeterno mundum in priori statu condere potuisset, manifestum est Deum ab aeterno etiam eum potuisse condere in posteriori statu: cur enim istud regugnaret, illo non repugnante? — Quibus praestitutis sic arguimus:

Eo quod ab aeterno mundus condi potuisset, ab aeterno etiam motus aliquis successivus ei indi potuisset, proindeque ab aeterno homo aliquis, vel brutum, vel planta creari potuisset, cujus stirps per successivas generationes ad nos usque manasset; pariter ab aeterno anni annis, dies diebus succedere potuissent. Atqui consequens videtur esse absurdum. Ergo absurdum videtur mundum ab aeterno fuisse conditum.

Prob. Min. Eo quod talis homo vel tale brutum, vel simile quid, conditum fuisset, consequens foret haberi posse multitudinem actu infinitam entium quae successive exstitissent. Atqui absurdum videtur haberi posse talem multitudinem. Ergo absurdum videtur condi potuisse hominem cujus stirps ad nos usque manasset.

Ad Maj. Haec entia, quum omnia jam exstitissent actu, constituerent hoc momento determinato multitudinem actu sive finitam sive infinitam; nam illa quae actu exstiterunt non efficere possunt multitudinem syncategorematice infinitam, uti ex notione istius infiniti perspicuum est. Sed multitudo hujusmodi entium nequit esse finita; ejus enim extremum figeret limitem et initium durationi mundi, quae supponitur aeterna, sive sine initio. Quamobrem infinita sit oportet.

Prob. Min. Ex illa multitudine quaedam individua separari possent, saltem cogitatione; reliqua vero multitudo erit infinita vel finita. Atqui quidquid dixeris argumentabimur. Ergo multitudo actu infinita dari nequit.

Prob. 1^a pars Min. Si reliqua multitudo est infinita, datur in eodem ordine infinitum infinito majus; sed hoc est inconveniens; infinitum enim est id quo majus esse non potest.

Prob. 2^a pars Min. Si reliqua multitudo est finita, finitum per additionem finiti evadit infinitum; sed hoc iterum esse inconveniens constat eo quod sic infinitum per subtractiones finitas exhauriretur; jamvero quod sic exhauritur, non caret limite.

Dices. De ratione multitudinis infinitae non est ut in eodem ordine non possit haberi multitudo major; dari enim potest infinitum infinito majus. Sed de ratione multitudinis infinitae simpliciter est non habere neque primum neque ultimum, de ratione multitudinis infinitae secundum quid, carere sive primo sive ultimo.

Resp. a) Negando. Etenim infinitum convenienter definitur « id quo majus haberi nequit in eodem ordine. » Infinitum enim opponitur finito; finitum vero est id quod limitem habet; jamvero si haberetur multitudo aliqua major ea quae supponitur infinita, excessus majoris multitudinis nonne esset aliquis defectus respectu multitudinis minoris? Quomodo igitur haec esse potest infinita?

b) Eo quod datur multitudo aliqua major, ea quae est minor habet primum; Deus enim utramque multitudinem cernere potest, easque inter se comparare; videt unam excedere alteram; sed ubi incipit excessus alterius, ibi incipit sive initium habet multitudo minor. Ergo definitio ab adversariis proposita incidit in definitionem quam impugnant, et quam pro vera habemus. (Cfr. *Ont.* n. 146).

II^m Arg. Efformatio successiva ordinis hodierni inter res mundanas initium habuit. Ergo ipsamet materia a Deo creata, initio non caret. Quae consequentia manifesta est, siquidem sine ratione Deus ab aeterno creasset materiam cui nonnisi in tempore impressisset motum unde evenit ordo hodiernus.

Prob. Ant. Ordo mundanus finem accipiet. Ergo et initium habuit.

Prob. Ant. Ut dictum est n. 35, quantitas energiae, quae in corporibus mundanis complexive sumptis viget, est quidem constanter eadem, dummodo a differentiis energiae actualis et potentialis, fiat praecisio; verum, quod heic addendum est, huic energiae duplex est forma, visibilis nempe motibusque externis conspicua, et invisibilis motibusque vibratorii elementorum seu molecularum et aetheris contenta. Porro visibilis energia in invisibilem, ista in illam, perpetuo hac lege convertitur, ut tota quidem visibilis in invisibilem mutetur, verum nonnisi pars invisibilis ad visibilem redeat. E quo facto periti scientiarum physicarum concludunt mundum indesinenter, lento at certo gressu, ad statum immobilitatis et mortis progredi (1).

Mox dicitur tellurem nostram olim igneam per successivas transformationes ad hodiernum statum devenisse. Astronomi observant solem easdem decurrere phases, adeoque olim esse extinguendum, quo statu adducto, privabitur haec tellus calore ac lumine, quae vitae conservationi sunt necessaria (2).

Prob. conseq. Si ordo aliquis mundanus est aeternus, dicendum est ab aeterno energiam visibilem et invisibilem in se mutuo converti, ab aeterno crescere invisibilem, minui visibilem. Sed consequens est aperte falsum. Si enim ab aeterno deperiret energia visibilis, jam diutissime foret extincta. Si ab aeterno crescit invisibilis, evaserit infinita oportet. At profecto est finita. Quare, si in dies crevit ista energia invisibilis secundum certam mensuram, hac saepissime repetita, prorsus exhaurietur, et determinabitur momentum quo primum energia esse coepit ordinemque initialem invexit.

(1) Cfr. CLAUSIUS: *Revue des Cours scientifiques*, février 1868. —

FOLIE: *Mémoire inséré dans les Bulletins de l'Académie de Belgique*, 2e série, t. 36, p. 826. —

CARBONNELLE: *Confins de la science et de la philosophie*, t. 1. pp. 304-320.

(2) Cfr. de LAPPARENT. *Traité de Géologie*. Paris, 1883; 2e part. I. 4. sect. 2. ch. 2. § 23. pp. 1257, seq.

90. Obj. Novitas mundi demonstrationem recipere debet, vel ex parte Dei vel ex parte mundi. Atqui ex neutra parte demonstratio iniri valet. Ergo.

Prob. 1^a pars Min. In tantum ex parte Dei peteretur repugnantia, in quantum ex parte effectus haberetur. Atqui ex parte effectus nulla est repugnantia. Etenim ex parte mundi ratio necessariae inceptionis desumi deberet vel ex mundo absolute inspecto, vel ex mundo relative inspecto. Ex mundo *absolute inspecto* desumenda foret: a) vel ex eius *essentia* praecise sumpta; vel b) ex *duratione aeterna* praecise sumpta. Ex parte mundi *relative inspecti*, desumeretur; c) vel ex parte *relationis* quam mundus *erga causam* efficientem habet; vel d) ex parte relationis quam esse mundi necessario haberet *ad non esse* quod praecessisset. Atqui ex nulla parte ratio necessariae inceptionis mundi depromi potest. Ergo nulla exstat.

RESP. Conc. Maj.; Neg. Min. Ad prob. Conc. Maj. Neg. Min.

Prob. 1^a pars Min. Essentia abstrahit ab hic et nunc. Atqui ex parte illius quod abstrahit ab hic et nunc, non petitur ratio necessariae inceptionis mundi. Ergo.

RESP. Dist. 1^a pars Maj. Essentia realis abstrahit ab hic et nunc h. e. essentia est *indifferens ad tale heic vel ad aliud*, sive ad quamlibet partem *determinatam* spatii, *Conc.*; abstrahit h. e. est *indifferens* ut habeat *omnia heic* sive ut occupet omnes partes spatii *possibilis*, *vel non*, *Neg.* — *Dist. 2^a pars Maj.* Essentia abstrahit a nunc, h. e. est *indifferens ad tale nunc vel ad aliud*, sive ad quolibet tempus *determinatum* extrinsecum et intrinsecum, *Conc.*; abstrahit a nunc, h. e. *indifferens* est ad habenda vel ad non habenda *omnia nunc* *possibilia*, sive ad esse aeternum, *Neg.* Ex argumento enim constat ex his induci absurdum. *Cdt. utraque pars Min.*

Prob. 2^a pars Min. Nulli parti durationis est *essentiale* ut sit prima; cuique possibile est praecedere aliam partem durationis. Atqui, his habitis, haberi potest duratio actu aeterna. Ergo.

Prob. Min. Potentia ad actum transire potest. Atqui, his habitis, haberi potest duratio infinita. Ergo.

RESP. Dist. Maj. Cuique parti durationis possibile est praecedere aliam partem *indefinite*, *Conc.*; *infinite actu*, *Neg.* Assi-

gnari non potest pars durationis ultra quam Deus non potuisset condere aliquam partem priorem, sed necesse est, ob argumenta facta, haberi aliquam partem quae sit prima. *Cdt. Min.* — *Ad prob. Min. Dist. Maj.* Potentia ad actum sive *complete* sive *incomplete* transire potest, *Conc.*; *complete*, *Subdist.* si potentia ex intrinseca indole *habet ordinem ad actum completum*, *Conc.*; si *habet ordinem ad actum incompletum* dumtaxat, h. e. si postulat ut semper ulterior actus ex se educi possit, *Neg.*; *Cdt. Min.* His habitis, habetur potentia *consummabilis* ad durationem infinitam, *Neg.*; *secus*, *Conc.*

Prob. 3^a pars Min. In tantum ex ratione causae efficientis peti valeret ratio inceptionis necessariae mundi, in quantum de ratione causae efficientis esset ut sit tempore prior effectu, nec sufficeret prioritas suppositionis. Atqui hoc non est de natura causae efficientis ut sic, sed tantum de natura causae efficientis creatae, uti est creata. Ergo.

RESP. Conc. Maj. Ad Min. Conceditur ex ratione causae efficientis praecise sumptae argumentum peti non posse quo demonstraret absurditas creationis aeternae; idcirco omnem causam, etiam increatam, esse duratione priorem ad effectum, est corollarium istius theseos, non autem medium quo demonstraretur.

Prob. 4^a pars Min. De ratione effectus creati non est habere esse *post* non esse, sed tantum habere esse *ex* non esse; sive de hujus ratione non est ut non esse sit prius tempore quam esse, sed sufficit prioritas naturae.

RESP. uti ad 3^m partem.

ARTICULUS II.

DE ULTIMA CAUSA ORDINANTE MUNDI.

91. Uti manifestum est ex his quae geologi tradunt, materiae istius orbis primitus insitae fuerunt formae imperfectissimae; hae substantiae, quae elementares dicuntur, actione et passione mutua, successivis permultisque alterationibus, corruptionibus et generationibus,

90. Obj. Novitas mundi demonstrationem recipere debet, vel ex parte Dei vel ex parte mundi. Atqui ex neutra parte demonstratio iniri valet. Ergo.

Prob. 1^a pars Min. In tantum ex parte Dei peteretur repugnantia, in quantum ex parte effectus haberetur. Atqui ex parte effectus nulla est repugnantia. Etenim ex parte mundi ratio necessariae inceptionis desumi deberet vel ex mundo absolute inspecto, vel ex mundo relative inspecto. Ex mundo *absolute inspecto* desumenda foret: a) vel ex eius *essentia* praecise sumpta; vel b) ex *duratione aeterna* praecise sumpta. Ex parte mundi *relative inspecti*, desumeretur; c) vel ex parte *relationis* quam mundus *erga causam* efficientem habet; vel d) ex parte relationis quam esse mundi necessario haberet *ad non esse* quod praecessisset. Atqui ex nulla parte ratio necessariae inceptionis mundi depromi potest. Ergo nulla exstat.

RESP. Conc. Maj.; Neg. Min. Ad prob. Conc. Maj. Neg. Min.

Prob. 1^a pars Min. Essentia abstrahit ab hic et nunc. Atqui ex parte illius quod abstrahit ab hic et nunc, non petitur ratio necessariae inceptionis mundi. Ergo.

RESP. Dist. 1^a pars Maj. Essentia realis abstrahit ab hic et nunc h. e. essentia est *indifferens ad tale heic vel ad aliud*, sive ad quamlibet partem *determinatam* spatii, *Conc.*; abstrahit h. e. est *indifferens* ut habeat *omnia heic* sive ut occupet omnes partes spatii *possibilis*, *vel non*, *Neg.* — *Dist. 2^a pars Maj.* Essentia abstrahit a nunc, h. e. est *indifferens ad tale nunc vel ad aliud*, sive ad quolibet tempus *determinatum* extrinsecum et intrinsecum, *Conc.*; abstrahit a nunc, h. e. *indifferens* est ad habenda vel ad non habenda *omnia nunc* *possibilia*, sive ad esse aeternum, *Neg.* Ex argumento enim constat ex his induci absurdum. *Cdt. utraque pars Min.*

Prob. 2^a pars Min. Nulli parti durationis est *essentiale* ut sit prima; cuique possibile est praecedere aliam partem durationis. Atqui, his habitis, haberi potest duratio actu aeterna. Ergo.

Prob. Min. Potentia ad actum transire potest. Atqui, his habitis, haberi potest duratio infinita. Ergo.

RESP. Dist. Maj. Cuique parti durationis possibile est praecedere aliam partem *indefinite*, *Conc.*; *infinite actu*, *Neg.* Assi-

gnari non potest pars durationis ultra quam Deus non potuisset condere aliquam partem priorem, sed necesse est, ob argumenta facta, haberi aliquam partem quae sit prima. *Cdt. Min.* — *Ad prob. Min. Dist. Maj.* Potentia ad actum sive *complete* sive *incomplete* transire potest, *Conc.*; *complete*, *Subdist.* si potentia ex intrinseca indole *habet ordinem ad actum completum*, *Conc.*; si habet ordinem *ad actum incompletum* dumtaxat, h. e. si postulat ut semper ulterior actus ex se educi possit, *Neg.*; *Cdt. Min.* His habitis, habetur potentia *consummabilis* ad durationem infinitam, *Neg.*; *secus*, *Conc.*

Prob. 3^a pars Min. In tantum ex ratione causae efficientis peti valeret ratio inceptionis necessariae mundi, in quantum de ratione causae efficientis esset ut sit tempore prior effectu, nec sufficeret prioritas suppositionis. Atqui hoc non est de natura causae efficientis ut sic, sed tantum de natura causae efficientis creatae, uti est creata. Ergo.

RESP. Conc. Maj. Ad Min. Conceditur ex ratione causae efficientis praecise sumptae argumentum peti non posse quo demonstraret absurditas creationis aeternae; idcirco omnem causam, etiam increatam, esse duratione priorem ad effectum, est corollarium istius theses, non autem medium quo demonstraretur.

Prob. 4^a pars Min. De ratione effectus creati non est habere esse *post* non esse, sed tantum habere esse *ex* non esse; sive de hujus ratione non est ut non esse sit prius tempore quam esse, sed sufficit prioritas naturae.

RESP. uti ad 3^m partem.

ARTICULUS II.

DE ULTIMA CAUSA ORDINANTE MUNDI.

91. Uti manifestum est ex his quae geologi tradunt, materiae istius orbis primitivae fuerunt formae imperfectissimae; hae substantiae, quae elementares dicuntur, actione et passione mutua, successivis permultisque alterationibus, corruptionibus et generationibus,

evolutae sunt in naturas hasce perfectiores hodie exstantes, inter quas viget ordo mundanus. Insuper affirmandum est systematis stellaris nostri planetas inter et solem non semper viguisse eas relationes coordinationis et subordinationis, quibus hodie dum inter se devinciuntur. — Porro circa haec im- praesentiarum duo sunt inquirenda :

1° *Quaenam fuit progressiva formatio tum istius mundi, quae formatio vocatur Cosmogonia, tum telluris nostrae, quae formatio vocatur Geogonia?* — Haec autem quaestio duo involvit : a) quisnam fuit horum status initialis? — b) per quas evolutiones sive phases successivas mundus et terra in hodiernam suam perfectionem excreverunt?

2° *Quisnam est auctor, sive causa principalis istius ordinis, Deusne, an ipsa materia?*

Haec examinandam suscipimus primam quaestionem ; secunda quaestio, videlicet quisnam sit auctor istius ordinis, examinabitur in Theodicea, quo loco ex ordine mundi demonstrabitur existentia Dei.

Duo quaeruntur : 1° *Quisnam fuerit status initialis mundi et quomodo e statu initiali ad statum praesentem devotum sit.* — 2° *Quisnam fuerit status initialis hujusce terrae et quaenam sint phases successivae transformationis.*

92. Cosmogonia. Quaestio de cosmogonia solvitur hypothesi quae, auctorum suorum nomine, *systema Kant-Laplace* vocari potest. — Sic autem exponitur :

a) Spatia interstellaria omnia implebat ingens massa materiae nebulosae. In hac determinata sunt centra attractionis innumera, circa quae, conglomeratis condensatisque moleculis, sensim tota mundi materies divisa est varias in massas. Harum una initium dedit et originem systemati nostro solari.

b) Haec massa materiae nebulosae, spherica homogeneaque, lento agebatur motu gyatorio. Invalescentibus vi centrifuga, dilatationeque materiae ad aequatorium, annuli nebulosi sensim sunt ab eo divisi, servato indito ipsis motu ; postea vero in massas conglobati, ortum dedere planetis octo, qui sunt Neptunus, Uranus, Saturnus, Jupiter, Mars, Terra, Venus, Mercur. Hi omnes in eadem planitie in eandemque directionem moventur. Disputatur inter scientiarum peritos utrum omnes hi planetae exorti sint post efformatum solem nostrum, an duo priores tantum, ceteris nempe antea jam exortis. Alii systema Laplace

tenent integrum ; alii cum cl. Faye a ceteris quoad hoc dissentiunt. Quam quaestionem discutere nostrum non est, nedum dirimere.

c) A massis planetariis novi divulsi annuli novos efformarunt orbes, qui suo nomine satellites vocantur. Horum ex numero est Luna.

d) Successiva massarum nebulosarum condensatione acceleratus est motus quo ab initio agebantur, et calor ingens in eis productus quo incanduerunt, stellarumque ad instar luce propria olim in caelis splenduerunt.

Observa. Etsi non prorsus eodem, simili tamen modo efformata sunt systemata stellaria omnia. Quorum multa moveri quidem certum videtur ; de motuum vero natura subordinatione mutua nihil certo probatum hodie dum habetur. Quidam tamen, duce Kant, systemata omnia inter se revinciri et circum unicum centrum verti conjecturant ; imo de motu solis nostri plurimumque stellarum fixarum, uti vocant, circa centrum quoddam inter Pleiadas constitutum, determinata quaedam proponere affirmareque audent.

93. Geogonia. Quaestio de geogonia a priori solvi non potest, sed tamquam fundamentum praemittenda sunt ea quae Geologi circa telluris nostrae statum docent. — Sequentia vero pronuntiant :

a) Moles saxorum, quae *vulcanicae* dicuntur vel etiam *terreni primitivi*, saxosum hujusce terrae pavementum constituunt. Aliae exterius apparent et in altum se erigunt ; aliae interius sunt demersae.

b) *Massae sedimentariae primariae* pavimento huic saxoso sunt superimpositae. Hae autem massae habent diversa strata quae diversis proprietatibus instruuntur. His stratis diversa nomina sunt imposita ; distinguuntur enim formationes : a) *cambrianae ;* b) *silurianae et devonianae ;* c) *carbonicae ;* d) *permianae.*

c) *Primariis massis sedimentariis superjacent formationes sedimentariae secundariae*, quae pro diversis stratis continent formationes : a) *triassicas ;* b) *jurassicas ;* c) *cretaceas.*

d) *Secundariis formationibus superponuntur formationes*

sedimentariae tertiariae. Formationes tertiariae dividuntur in *eocaenam, miocaenam et pliocaenam.*

e) *Tertiariis formationibus superponuntur massae sedimentariae quaternariae quae distribuuntur in formationes diluvianas et alluvianas.*

Circa has formationes sedimentarias duo advertenda veniunt :
a) In diversis hisce successivis stratis istarum quatuor formationum apparent reliquiae diversarum specierum plantarum et animalium, quae ab imperfectissimis et rudimentariis speciebus, quas in formationibus primariis conspiciere est, ad perfectiores usque species hodieum exstantes, progressu indesinenti accedunt. — b) Ubique terrarum immutabiliter eadem non apparet successio harum formationum vulcaniarum atque neptuniarum; verum, violentis telluris commotionibus omnia miscentibus, saepe aliae in aliis locis, eaeque perturbatissimae, conspiciuntur, adeo ut non tantum modo adsint, modo desint; sed ut etiam modo saxa ad superficiem terrae in altum emineant, modo deprimantur et in lateribus terrae recondantur.

Porro ad horum phaenomenorum rationem reddendam, duplex adornata est hypothesis, quarum altera principales partes efformationis hujusce orbis abscribit igni, ideoque vulcanismus dicitur; altera aquae praecipuum munus committens, neptunismus nuncupatur.

94. A. Vulcanismus. Sequentia perhibet :

a) Condensatio planetae hujusce nostri a sole divulsi magis in dies crescebat; hinc elementorum pondere, motu locali, et pressione, in medio planetae efformatus est *nucleus igneus* (1) *liquescens*, cui circumfusa est ingens atmosphaera gazeiformis.

b) Calor nuclei ad superficiem se exhalavit radiavitque in totam atmosphaeram et ultra. Beneficio istius radiationis nucleus factus est frigidior.

c) Illico elementa atmosphaerae quasdam combinationes iniierunt, eas nempe quae ignis vim patiuntur; pondere suo pressae,

(1) Geologi plerique contendunt etiam nunc terram nostram incipere esse igneam post duodecim leucas circiter a sua superficie (*Revue des quest. scient.* t. 2. p. 32).

hae combinationes in superficiem nuclei praecipites se dederunt, exstititque *crusta prima solida.* Hoc pavimentum crystallinum stratiforme, moles est saxorum vulcaniorum, quae massam interiorem igneam separavit ab atmosphaera nucleo ambiente.

d) Cortex nuclei crassior evasit et paulatim intepuit. Exin multae aliae combinationes elementorum atmosphaerae factae sunt, pavimentoque inciderunt in statu liquido, ita ut crusta aquis fuerit cooperta, et aquae inferiores a superioribus divisa fuerint.

e) Aquarum influxu crassior effecta est crusta telluris, hinc etiam est contracta. Contractione autem effectum est ut hic illic scissa sit haec crusta et ut aquarum vis intra ad massam igneam interiorem penetraverit. Illico vapores aquosi, undique magna vi exorti, corticem sublevantes viamque praebentes fluvio igneo, primos erexerunt montes mareque primitivum limitibus circumdedere.

f) Cum aquae corroderent saxa in altum elata, paulatimque demitterent particulas materiae quas suspensas gerebant; ortae sunt massae sedimentariae primariae, imprimis vero formationes schistaeae. Insuper in sinu aquarum ea genita sunt rudimentarium plantarum animaliumque genera, quae conditionibus caloris caelique congruebant.

g) Interim nebulosa, quae omnium planetarum est mater, magis magisque concentrabatur, celeriusque rotabatur in gyrum. Venerem et Mercurium a se dimittebat, ipsaque facta est luminosa. Luna fere similes phases traducta est.

h) Eodem ferme modo novis erectis montibus variantibusque marium littoribus, sensim sine sensu nova formata sunt strata sedimentaria supra enumerata, nisi quod quaedam mere chemicam vel organicam habeant originem. Variis vero stratis variae pro conditionibus caeli respondent plantarum animaliumque species, quae eorum faunam floramque, uti vocant, constituunt.

95. Neptunismus. Ejus parens est Gottlieb Werner, praecipuusque defensor hodiernus Andreas Wagner (1). Sequentia pronuntiat :

(1) *Hist. mundi primit.*

a) Primitus terra non erat nucleus igneus atmosphaera gazeiformi circumornatus, sed erat tota *aquosa*, ita ut omnia ejus elementa fuerint in aquis dissoluta, vel partim tenuiter solida. Vi pressionis elementorum et combinationibus chemicis, pedentim est solidificata.

b) Aquis atmosphaerae se in terram praecipitantibus, combinationibus chemicis, crystallisatione, efformata sunt pleraque saxa, quorum originem vulcanistae ab igne interiori terrae, ad superficiem perrumpente, repetiverunt. Nonnulla tamen saxa, uti basaltes, quae in raris locis conspiciuntur, neque admodum sunt profunda, primitus ignea fuerunt; haec per reactiones chemicas igne interiori ad superficiem fuerunt propulsa.

c) Quibus viis prima saxa sunt efformata, iisdem successive efformatae sunt aliae massae sedimentariae.

CAPUT IX.

DE ULTIMA CAUSA FINALI MUNDI.

Notiones. Quid audiant finis ultimus, finis-qui et finis-cui, recole ex *Ontologia* n. 130.

96. GLORIA. 1. Definitio. Ex usu vulgari, alicui obtingit gloria cum ob praeclare acta, vel ob praeclaram naturam, cognoscitur laudibusque extollitur, quae laudes significant laudantes in laudatum esse bene affectos, sive eos ipsum amore prosequi. — Quare gloria definitur *clara notitia cum laude*.

Materia, objectum seu fundamentum gloriae, quae vocantur gloria fundamentalis, objectiva, materialis, est excellentia illius qui laudatur. — **Forma** gloriae, quae vocatur gloria formalis, sunt laudes quae significativae sunt existimationis et amoris laudantium in laudatum.

2. Divisio. Utraque gloria est interna seu intrinseca, et externa seu extrinseca :

a) *Intrinseca* : α) *fundamentalis*, est excellentia in se inspecta ; β) *formalis*, est amor de propria excellentia.

b) *Extrinseca* : α) *fundamentalis*, est tum excellentia, in quantum per signum aliquod exterius manifestatur, tum ipsum illud signum manifestativum. Illud tamen postremum analogice et minus proprie dicitur gloria. β) *Formalis*, sunt laus et amor a multis praestita alicui ob ejus excellentiam.

GLORIA DEI. Hae notiones si Dei gloriae applicantur, patebunt sequentia :

a) Gloria Dei *intrinseca* α) *fundamentalis* est *increata Dei excellentia* sive bonitas; β) *formalis*, est *cognitio, laus et amor quibus Deus hanc suam excellentiam sibi manifestissimam extollit*.

b) *Extrinseca* α) *fundamentalis*, est *increata Dei bonitas manifestata* h. e. ipsamet interna Dei excellentia prouti signo manifestativo elucet. Dicitur etiam solet *objectiva*. Gloria extrinseca objectiva quoque dicitur ipsamet excellentiae divinae *manifestatio*, sive id quo manifestatur. Eo tamen sensu in sequentibus non adhibebitur — β) *Formalis* sunt *cognitio, laus et amor quae ab aliis Deo praestantur ob summam ejus excellentiam*.

Quaestio. Q. 1° an mundus a Deo fuerit creatus ac ordinatus ut procuraret aliquod bonum; 2° quodnam sit istud bonum; — 3° in eujusnam emolumentum ac perfectionem cedere debeat.

Primam quaestionem affirmative esse solvendum constat quia Deus infinite sapiens non operatus est ad extra nisi ob aliquam rationem; alia autem ratio esse nequit nisi quia bonum est procurandum per mundum.

Ad ceteras quaestiones respondebit sequens thesis.

Thesis 21. Finis-qui simpliciter ultimus mundi est gloria Dei extrinseca tum materialis, tum formalis. Finis-cui ultimus recte dicitur esse homo.

97. 1^a PARS. Finis-qui ultimus mundi est Dei gloria extrinseca.
A. *Materialis*. Sensus : Deus mundum condidit ut manifestaret excellentiam suam increatam.

PROB. Deus mundum condidit vel ob aliquod bonum a bonitate sua increata distinctum et ob se amatum; vel ob excellen-

a) Primitus terra non erat nucleus igneus atmosphaera gazeiformi circumornatus, sed erat tota *aquosa*, ita ut omnia ejus elementa fuerint in aquis dissoluta, vel partim tenuiter solida. Vi pressionis elementorum et combinationibus chemicis, pedentim est solidificata.

b) Aquis atmosphaerae se in terram praecipitantibus, combinationibus chemicis, crystallisatione, efformata sunt pleraque saxa, quorum originem vulcanistae ab igne interiori terrae, ad superficiem perrumpente, repetiverunt. Nonnulla tamen saxa, uti basaltes, quae in raris locis conspiciuntur, neque admodum sunt profunda, primitus ignea fuerunt; haec per reactiones chemicas igne interiori ad superficiem fuerunt propulsa.

c) Quibus viis prima saxa sunt efformata, iisdem successive efformatae sunt aliae massae sedimentariae.

CAPUT IX.

DE ULTIMA CAUSA FINALI MUNDI.

Notiones. Quid audiant finis ultimus, finis-qui et finis-cui, recole ex *Ontologia* n. 130.

96. GLORIA. 1. Definitio. Ex usu vulgari, alicui obtingit gloria cum ob praeclare acta, vel ob praeclaram naturam, cognoscitur laudibusque extollitur, quae laudes significant laudantes in laudatum esse bene affectos, sive eos ipsum amore prosequi. — Quare gloria definitur *clara notitia cum laude*.

Materia, objectum seu fundamentum gloriae, quae vocantur gloria fundamentalis, objectiva, materialis, est excellentia illius qui laudatur. — **Forma** gloriae, quae vocatur gloria formalis, sunt laudes quae significativae sunt existimationis et amoris laudantium in laudatum.

2. Divisio. Utraque gloria est interna seu intrinseca, et externa seu extrinseca :

a) *Intrinseca* : α) *fundamentalis*, est excellentia in se inspecta ; β) *formalis*, est amor de propria excellentia.

b) *Extrinseca* : α) *fundamentalis*, est tum excellentia, in quantum per signum aliquod exterius manifestatur, tum ipsum illud signum manifestativum. Illud tamen postremum analogice et minus proprie dicitur gloria. β) *Formalis*, sunt laus et amor a multis praestita alicui ob ejus excellentiam.

GLORIA DEI. Hae notiones si Dei gloriae applicantur, patebunt sequentia :

a) Gloria Dei *intrinseca* α) *fundamentalis* est *increata Dei excellentia* sive bonitas; β) *formalis*, est *cognitio, laus et amor* quibus Deus hanc suam excellentiam sibi manifestissimam extollit.

b) *Extrinseca* α) *fundamentalis*, est *increata Dei bonitas manifestata* h. e. ipsamet interna Dei excellentia prouti signo manifestativo elucet. Dicitur etiam solet *objectiva*. Gloria extrinseca objectiva quoque dicitur ipsamet excellentiae divinae *manifestatio*, sive id quo manifestatur. Eo tamen sensu in sequentibus non adhibebitur — β) *Formalis* sunt *cognitio, laus et amor* quae ab aliis Deo praestantur ob summam ejus excellentiam.

Quaestio. Q. 1° an mundus a Deo fuerit creatus ac ordinatus ut procuraret aliquod bonum; 2° quodnam sit istud bonum; — 3° in eujusnam emolumentum ac perfectionem cedere debeat.

Primam quaestionem affirmative esse solvendum constat quia Deus infinite sapiens non operatus est ad extra nisi ob aliquam rationem; alia autem ratio esse nequit nisi quia bonum est procurandum per mundum.

Ad ceteras quaestiones respondebit sequens thesis.

Thesis 21. Finis-qui simpliciter ultimus mundi est gloria Dei extrinseca tum materialis, tum formalis. Finis-cui ultimus recte dicitur esse homo.

97. 1° PARS. Finis-qui ultimus mundi est Dei gloria extrinseca.
A. *Materialis.* Sensus : Deus mundum condidit ut manifestaret excellentiam suam increatam.

PROB. Deus mundum condidit vel ob aliquod bonum a bonitate sua increata distinctum et ob se amatum; vel ob excellen-

tiam suam increatam, seu ob gloriam suam divinam. — Si ob bonitatem suam Deus condidit mundum, ulterius eum condidit vel ad hanc bonitatem augendam; vel ob hanc excellentiam manifestandam, sive ob gloriam extrinsecam. Atqui Deus non condidit mundum: a) ob aliquod bonum a se distinctum; b) neque ob gloriam intrinsecam augendam. Ergo Deus mundum condidit ut excellentiam suam increatam manifestaret.

Prob. 1^a pars Min. Eo quod mundum Deus conderet ob bonum ab ipso distinctum et propter se amatum, consequens foret voluntatem divinam secundum se esse in potentia ad aliquem actum et ad aliquod bonum ab se distinctum, quibus intrinsecus perficeretur. Iste enim actus amandi bonum diversum, et ipsum hoc bonum perficere deberent voluntatem; secus nulla esset ratio illud bonum amandi et volendi. Quocirca dicendum esset Deum non esse infinite perfectum. Consequens etiam foret Deum secundum aliquid sui determinari aliquatenus ab ente extrinseco; e quo ulterius fluere ipsum totum esse causatum et proin illum non esse Deum. Atqui singula sunt dictu absurdissima. Ergo.

Prob. 2^a pars Min. Deus est infinite perfectus et infinite beatus. Ergo mundum non condidit ob gloriam intrinsecam augendam.

B. *Formalis.* Sensus: Deus manifestare hominibus voluit excellentiam suam, ut ipsi praestarentur ab hominibus laus, honor, amor.

Prob. Homo naturaliter appetit statum beatificum, in quo nimirum ita fiat satis votis insuperabilibus naturae, ut nihil ulterius concupiscatur. Bonum adaequatum materialiter sumptum, seu res cuius possessione satisfacit hisce naturae tendentiis, est Deus perfecte possessus per intellectum et voluntatem; quare stat in cognitione Dei quae sit perfecta, licet proportionata intellectui creato, in laude Dei, et amore ejus, e quibus resultant summa voluntatis gaudia summaque pax. Hanc autem beatitudinem, ex ordinatione Dei, tenetur homo mereri per vitam honestam, per quam videlicet praestatur Deo gloria extrinseca. Atqui talis tendentia est signum ordinationis divinae, sive est signum Deum condidisse hominem ut gloriam extrinsecam formalem suppeditaret, tum in via tum in patria.

98. II° PARS. *Homo est finis-cui ultimus mundi.*

Prob. Illud recte dicitur finis-cui ultimus mundi ad cuius solius bonum intrinsecus perfectivum, ultimo ordinatur mundus, secundum entia irrationalia quae complectitur. Atqui totus mundus, secundum haec entia, ultimo cedit in bonum intrinsecus perfectivum solius hominis. Ergo.

Prob. Min. Mundus secundum entia intellectu carentia quibus constat, ultimo cedit vel in bonum intrinsecus perfectivum sui, vel in bonum alterius; si cedit in bonum alterius entis, illud alterum ens erit vel Deus, vel homo: nam alia entium rationalium existentia a philosophis non agnoscitur. Atqui mundus ultimo non cedit in bonum perfectivum Dei, neque in bonum perfectivum entium irrationalium. Ergo.

Prob. 1^a pars Min. Cum Deus sit infinite perfectus et beatus, per mundum conditum novae perfectionis acquirendae est incapax. Ergo.

Prob. 2^a pars Min. Mundus est nudum medium respectu hominis. Etenim destinatur: a) ut homini manifestet excellentiam divinam; b) ut ei suppeditet alia media quibus remote vel proxime, usu vel abstinentia, procurare valeat gloriam Dei extrinsecam formalem. Atqui, quod tali modo est nudum medium respectu hominis, ultimo non ordinatur in bonum respectivum sui. Ergo (Cfr. n. 55).

99. *Coroll. 1.* Ergo Deus non potuit creare sola entia irrationalia; eorum enim finis est manifestare excellentiam divinam; sed manifestatio supponit existentiam entis rationalis cui fiat manifestatio.

2. Ergo Deus amat creaturas non propter se ipsas, sed uti habent ordinem ad ipsum h. e. a) uti in iis relucet aliqua perfectio divina; b) uti tribuuntur libere ab eis laus, honor, amor. Ideo quo major praestatur gloria, eo major est Dei dilectio.

5. Ergo finis-quo mundi est a) interna perfectio rerum tum singularim tum complexive inspectarum; b) vita honesta hominis; c) aeterna beatitudo post mortem.

CAPUT X.

DE PERFECTIÖNE MUNDI.

100. Sententiae. I^a est Leibnitzianorum. Juxta eos *mundus est simpliciter optimus* (quae bonitas ab aliis dicitur *absoluta*) h. e. *mundus est optimus ex omnibus mundis possibilibus*, ita ut Deus meliorem mundum condere non potuisset.

II^a est Scholasticorum. Juxta eos mundus est *optimus secundum quid*. (Quae bonitas ab aliis vocatur *relativa*). Haec mundi perfectio varia comprehendit : a) Mundus absolute in se inspectus, secundum diversas naturas quibus constat et ordinem inter has naturas, *valde bonus* est, imo multo melior quam cogitando umquam assequi poterimus. b) Inspectus relative ad gradum bonitatis divinae, quem Deus libere manifestare intendit, *hunc gradum perfectissime manifestat*. c) Inspectus relative ad alios gradus gloriae quos Deus intendere potuisset, et consequenter ad alios mundos posibles, mundus praesens *non est omnium mundorum optimus*.

Thesis 22. Mundus a Deo conditus, optimus est, non simpliciter sive absolute, sed secundum quid sive relative.

101. I^a PARS. *Mundus non est optimus simpliciter, sive absolute.*

PROB. Ille mundus non est omnium mundorum simpliciter optimus, quo melior a Deo, libere hoc volente, creari potuisset. Atqui Deus potuisset excellentiorem condere mundum. Ergo mundus non est simpliciter optimus.

Prob. Min. Mundus est finitus, et quidem triplici ratione : a) omnes species posibles, quae multitudine sunt infinitae, in ordine rerum non fuerunt positae; b) singulae naturae mundanae sunt finitae ideoque complexus earum est finitus, quandoquidem ex finitis non oritur nisi finitum; c) singulae res

existentes possunt esse accidentaliter perfectiores. Atqui, his habitis, Deus potuisset condere mundum excellentiorem. Ergo.

Prob. Min. Respectu mundi perfectioris quam est mundus noster finitus, habetur a) *possibilitas intrinseca* : nam quovis finito dari finitum majus non est contradictorium; b) *possibilitas extrinseca* : habetur enim ex parte Dei : a) *potentia absoluta* : haec enim versatur circa omnia ea quae intrinsecam impossibilitatem non involvunt; ß) *potentia ordinata* : uti enim bonitas infinita fuit Deo ratio ut manifestaretur mundo nostro imperfectiori, sic ex eadem infinita bonitate ratio desumi potuisset ut excellentius manifestaretur; excellentiori enim manifestatione apprime erat dignissima.

102. II^a PARS. *Mundus est optimus secundum quid, sive relative.*

A. *Mundus inspectus uti est in se, secundum diversas naturas quibus constat, optimus est.*

PROB. Ille enim mundus, inspectus secundum naturas quibus constat, est valde bonus : a) inter ejus naturas mirificus exstat ordo coordinationis et subordinationis, isque talis ut tota ejus perfectio cognita non sit, et in dies progressu scientiarum naturalium melius cognoscatur; b) qui repraesentat aliquatenus omnes perfectiones divinas. Atqui talis est mundus a Deo conditus. Ergo.

Prima pars minoris constat ex probatis thesi 13 n. 53 et sq.

Prob. 2^a pars. Mundus continet 1° naturalia; 2° supernaturalia. — 1. *Naturalia* sunt : a) entia mere materialia; b) entia mere spiritualia sive angeli; c) compositum ex corpore et spiritu, sive homo. — Inter entia materialia, alia non sunt viventia miraeque inter se sunt diversitatis; alia vero sunt viventia et distribuuntur tum in corpora quae sola vita vegetativa sunt donata, quorum alia ex aliis generantur, aliaque aliis perfectiora sunt; tum in corpora quae insuper vita sensitiva gaudent, inter quae iterum multiplices sunt species. — 2. *Supernaturalia* sunt : a) unio hypostatica Verbi cum sanctissima Christi humanitate; b) gratia sauctificans gratis collata hominibus et angelis, secundum maximam graduum diversitatem; c) gratiae actuales quarum ope eliciuntur actus supernaturales; d) visio intuitiva Dei. Ergo.

B. *Mundus inspectus respectu gradus gloriae quem Deus intendit, est optimus.*

Prob. A priori. Deus, infinite sapiens et infinite potens, in mundo condendo finem aliquem intendit. Atqui ens infinite sapiens et infinite potens per opus suum perfecte attingit finem intentum. Ergo Deus per mundum a se conditum perfecte attingit finem a se intentum, qui est gradus gloriae libere volitus.

103. CONTRA I^m PARTEM Obj. 1. Deus non egit sine ratione sufficienti. Atqui nulla est ratio sufficiens cur Deus omississet condere mundum simpliciter optimum. Ergo.

Prob. Min. Ratio petenda foret vel ex parte Dei, vel ex parte mundi qui conditus est. Atqui ex neutra parte peti potest. Ergo nulla est huiusmodi ratio.

Prob. 1^a pars Min. Deus est maxime dignus mundo optimo et summe potens. Atqui ex parte entis summe digni optimo mundo et summe potentis, non potest peti ratio cur omississet condere hunc mundum. Ergo.

Prob. 2^a pars Min. Ratio petita ex parte mundi conditi, foret vel ejus bonitas praevis sumpta, vel minor gradus bonitatis prae mundis excellentioribus. Atqui neutrum valet esse ratio cur omissus fuisset mundus melior et praelectus deterior: — *Non primum*: quod enim est commune duobus, non valet esse ratio cur unum anteponatur alteri. — *Non secundum*: quomodo enim sapiens Deus posset velle mundum deteriore quia est minus bonus?

Resp. 1. Unica ratio cur Deus creare voluerit aliquem mundum, petitur ex increata sua bonitate, in quantum hac manifestatione, laude creaturarum intellectualium, earumque amore est dignissima. — Illa Dei bonitas, cum sit infinita, adeoque nullius incrementi capax, potuisset esse ratio cur Deus, pro libitu suo, nullum creasset mundum.

2. Dei bonitas est ratio sufficiens ob quam voluntas creaverit mundum ceteris mundis possibilibus imperfectiorem. Nam ex una parte nullus mundus, sive nulla communicatio bonitatis increatae, est medium necessarium ad bonum infinitum etiam infinito modo possidendum, uti ex thesi 21^a manifestum est; igitur nullius mundi determinati creatio est necessaria; ex

altera parte, quivis mundus, cum manifestet aliqualem gradum gloriae divinae, a Deo creari potest; in divina enim bonitate habetur ratio cujusvis manifestationis.]

3. Requiritur ratio sufficiens actuum liberorum entium creatorum; haec autem non est unice major objecti voliti bonitas: sic enim destrueretur libertas, uti in Psychologia probatur; sed est partialiter bonitas objecti voliti, partialiter libera voluntatis determinatio. Voluntas enim: a) non necessario versus bonum finitum vel infinitum imperfecte notum, vertitur, quia illud non est adaequatum suum objectum; b) ferri tamen potest versus istud bonum eo quod est bonum.

Quare *Dist. Maj.* Deus non egit sine ratione *determinante, necessitante* actum, *Neg.*; *secus, Conc.*; *Cdt. Min.* — *Ad prob. Min.* ratione habita hujus distinctionis, *Conc. Maj.*, *Neg. Min.*

Ad prob. 1^{ae} partis Min. Dist. Deus est maxime dignus et nullo eget mundo, nullam perfectionem intrinsecam ex mundo acquirere potest, *Conc.*; potest aliquatenus perfici intrinsecus, *Neg.*; *Cdt. Min.*

Ad prob. 2^{ae} partis Min. Dist. Maj. Ratio ex mundo petita, foret vel ejus bonitas aut absolute sumpta, aut sumpta *respective*, respectu nempe excellentiae divinae quam manifestat, et gloriae formalis quam praestat per creaturas racionales, vel foret minor gradus bonitatis, *Conc.*, vel foret bonitas *absolute* inspecta vel *minor gradus, Neg.*; *Cdt. Min.* Ratio non est *minor gradus, Conc.*; bonitas, *Subd. absolute* considerata, *Conc.*; *respective, Neg.* — *Ad prob.* quod est commune duobus (intellige: bonitas respectiva), non est ratio cur unum ponatur prae altero, ab eo qui *necessario* agit, *Conc.*; qui *libere* agit, *Subd.*, qui non est infinite perfectus adeoque perfici potest per haec bona, *Transm.*; qui est *infinite perfectus* et cujus gloria manifestatur diversis modis, *Neg.*

Obj. 2. Nequit admitti id e quo consequens foret Deum non esse causam optimam et sapientem. Atqui hoc esset consequens ex eo quod mundus non esset simpliciter optimum. Ergo.

Prob. Min. Illa causa non est optima et sapientissima, quae agens propter finem optimum, non adhibet modo optimo, media optima. Atqui eo quod mundus non esset simpliciter optimum,

sequeretur Deum egisse quidem propter finem optimum, nimirum gloriam suam, nec tamen adhibuisse optimo modo, media optima. Ergo.

Prob. Maj. Artifex sapienter agens eo fine ut artem suam manifestet, exsequitur opus quo melius facere non potest. Ergo causa optima et sapientissima agens ob finem optimum, adhibet modo optimo, media optima.

Resp. Conc. Maj.; Neg. Min.; ad prob. Dist. Maj. Illa causa non est optima quae agens propter bonum optimum *intrinsicum perfectivum sui*, sive ob finem *sibi acquirendum* non adhibet media optima modo optimo, *Conc.* Qui agit ob bonum *manifestandum Subdist.*; si bonum illud communicare tantum valet per media optima, *Conc.* Si bonum istud communicare valet *mediis pluribus* quae omnia sunt *valde bona*, licet alia aliis sint perfectiora, *Neg.*; *Cdt. Min.* — *Ad prob. Maj. Dist. Ant.* Artifex agens ob bonum *sibi intrinsicum*, quod resultat ex manifestatione artis, exsequitur opus quo melius facere non potest, *Conc.*; Agens ob bonum *intrinsicum*, *Subdist.* exsequitur opus omnium optimum eo quod fortassis *alio medio finis obtineri non possit*, *Conc.*; *Secus, Neg.*

Obj. 3. Bonum est diffusivum sui quantum potest. Atqui Deus est summe bonus; summa vero diffusio est creatio mundi simpliciter optimi. Ergo Deus condidit mundum optimum.

Resp. Deus est bonum diffusivum sui duplici ratione. a) Quia potest perfectiones suas communicare ad extra, idque sine fine. b) Quia perfectiones ad extra non manifestare potest nisi ob bonum perfectivum entium rationalium, quae sunt finis-cui operum divinorum.

Inde *Dist. Maj.* Bonum *creatum* est diffusivum sui quantum potest, *Transm.*; bonum *increatum*, *Subdist.* Est *potens* se diffundere, sive *se communicare ad extra quocumque modo possibili sine fine*, idque ob bonum *intrinsicum perfectivum hominis, Conc.*; est *necessario actualiter se diffundens quantum potest, Neg.*

EXPLICIT TOMUS PRIMUS.

INDEX PARTIUM (1).

	Pag.
INTRODUCTIO AD UNIVERSAM PHILOSOPHIAM	1
LOGICA.	
PRAENOTIONES	8
LOGICAE PARS PRIOR.	
DIALECTICA.	
CAPUT I.	
DE IDEA ET DE TERMINO.	
ART. I. DE APPREHENSIONE SEU DE IDEA	10
§ 1. Notio apprehensionis et ideae	11
§ 2. Partitiones idearum	12
I. Partitio idearum ratione comprehensio-	
nis notarum	12
II. Partitio idearum ratione objecti reprae-	
sentati	13
III. Partitio idearum ratione extensionis	
objecti	14
IV. Partitio idearum ratione perfectionis	
secundum quam objecta repraesentantur	22
ART. II. DE SIGNO IDEAE	22
§ 1. De signo in genere.	22
§ 2. De signis idearum seu de terminis	23
CAPUT II.	
DE JUDICIO ET DE PROPOSITIONE.	
ART. I. DE JUDICIO	27
ART. II. DE SIGNO JUDICII SEU DE PROPOSITIONE	28
§ 1. Notio propositionis	28

(1) Numeri indicant seriem paginarum.

sequeretur Deum egisse quidem propter finem optimum, nimirum gloriam suam, nec tamen adhibuisse optimo modo, media optima. Ergo.

Prob. Maj. Artifex sapienter agens eo fine ut artem suam manifestet, exsequitur opus quo melius facere non potest. Ergo causa optima et sapientissima agens ob finem optimum, adhibet modo optimo, media optima.

Resp. Conc. Maj.; Neg. Min.; ad prob. Dist. Maj. Illa causa non est optima quae agens propter bonum optimum *intrinsicum perfectivum sui*, sive ob finem *sibi acquirendum* non adhibet media optima modo optimo, *Conc.* Qui agit ob bonum *manifestandum Subdist.*; si bonum illud communicare tantum valet per media optima, *Conc.* Si bonum istud communicare valet *mediis pluribus* quae omnia sunt *valde bona*, licet alia aliis sint perfectiora, *Neg.*; *Cdt. Min.* — *Ad prob. Maj. Dist. Ant.* Artifex agens ob bonum *sibi intrinsicum*, quod resultat ex manifestatione artis, exsequitur opus quo melius facere non potest, *Conc.*; Agens ob bonum *intrinsicum*, *Subdist.* exsequitur opus omnium optimum eo quod fortassis *alio medio finis obtineri non possit*, *Conc.*; *Secus, Neg.*

Obj. 3. Bonum est diffusivum sui quantum potest. Atqui Deus est summe bonus; summa vero diffusio est creatio mundi simpliciter optimi. Ergo Deus condidit mundum optimum.

Resp. Deus est bonum diffusivum sui duplici ratione. a) Quia potest perfectiones suas communicare ad extra, idque sine fine. b) Quia perfectiones ad extra non manifestare potest nisi ob bonum perfectivum entium rationalium, quae sunt finis-cui operum divinorum.

Inde *Dist. Maj.* Bonum *creatum* est diffusivum sui quantum potest, *Transm.*; bonum *increatum*, *Subdist.* Est *potens* se diffundere, sive *se communicare ad extra quocumque modo possibili sine fine*, idque ob bonum *intrinsicum perfectivum hominis, Conc.*; est *necessario actualiter se diffundens quantum potest, Neg.*

INDEX PARTIUM (1).

	Pag.
INTRODUCTIO AD UNIVERSAM PHILOSOPHIAM	1
LOGICA.	
PRAENOTIONES	8
LOGICAE PARS PRIOR.	
DIALECTICA.	
CAPUT I.	
DE IDEA ET DE TERMINO.	
ART. I. DE APPREHENSIONE SEU DE IDEA	10
§ 1. Notio apprehensionis et ideae	11
§ 2. Partitiones idearum	12
I. Partitio idearum ratione comprehensio-	
nis notarum	12
II. Partitio idearum ratione objecti reprae-	
sentati	13
III. Partitio idearum ratione extensionis	
objecti	14
IV. Partitio idearum ratione perfectionis	
secundum quam objecta repraesentantur	22
ART. II. DE SIGNO IDEAE	22
§ 1. De signo in genere.	22
§ 2. De signis idearum seu de terminis	23
CAPUT II.	
DE JUDICIO ET DE PROPOSITIONE.	
ART. I. DE JUDICIO	27
ART. II. DE SIGNO JUDICII SEU DE PROPOSITIONE	28
§ 1. Notio propositionis	28

	Pag.
§ 2. De partitione propositionum	31
I. Partitio propositionum ratione formae	31
II. Partitio propositionum ratione quantitatis	32
III. Partitio propositionum ratione materiae	34
§ 3. De oppositione propositionum	39
I. De oppositione propositionum simplicium non modalium et absolutarum	39
II. De oppositione propositionum composi- tarum	41
III. De oppositione propositionum modalium	42
§ 4. De aequipollentia propositionum	43
§ 5. De conversione propositionum	44
CAPUT III.	
DE DIVISIONE.	
§ 1. De toto	46
§ 2. De divisione totius	48
CAPUT IV.	
DE DEFINITIONE	
	49
CAPUT V.	
DE ARGUMENTATIONE	
	53
<hr/>	
ART. I. DE ILLATIONE	54
§ 1. De illatione generice considerata	54
§ 2. De illatione immediata	54
I. De illatione ab una propositione ad ejus oppositas	55
II. De illatione unius suppositionis ad aliam	55
III. De illatione a possibilitate ad esse, et vicissim	57
§ 3. De illatione mediata	57
ART. II. DE SYLLOGISMO	58
§ 1. Notio, principia, divisio syllogismi	58

	Pag.
§ 2. De legibus syllogismi	62
§ 3. De variis figuris et modis syllogisticis	66
§ 4. De probatione modorum syllogisticorum	70
§ 5. De inventione medii	74
§ 6. De syllogismis compositis	77
§ 7. De syllogismo demonstrativo	82
§ 8. De syllogismo sophistico	84

LOGICAE PARS POSTERIOR.

CRITICA 87

CAPUT I.

DE NATURA CERTITUDINIS.

§ 1. Definitio certitudinis	88
§ 2. Divisio certitudinis ratione objecti materialis	90
§ 3. Utrum certitudo accidentaliter sit una an mul- tiplex	93
§ 4. De probabilitate	94

CAPUT II.

DE CERTITUDINIS EXISTENTIA.

ART. I. STATUS QAESTIONIS	97
ART. II. DE SCEPTICISMO	101
§ 1. De scepticismi absurditate	101
§ 2. De disputatione cum scepticis	106
ART. III. DE PRINCIPIO PHILOSOPHANDI	107
§ 1. Status quaestionis	107
§ 2. Rejicitur dubium methodicum cartesianorum	108
§ 3. Stabilitur sententia dogmaticorum consequen- tium	112

CAPUT III.

DE OBJECTO ET DE FONTIBUS CERTITUDINIS 116

SECTIO I^a.

DE MATERIA ET DE FONTIBUS CERTITUDINIS.

	Pag.
ART. I. DE CERTITUDINE FACTORUM INTERNORUM PER SENSUM INTIMUM COMPARATA	117
§ 1. Notiones. — Quaestiones	117
§ 2. De certitudine factorum sensu intimo relatorum et judiciorum immediatorum de his factis.	119
§ 3. De certitudine existentiae subjecti cogitantis et corporis proprii	120
ART. II. DE CERTITUDINE EXISTENTIAE CORPORUM EXTERIORUM EORUMQUE QUALITATUM, SENSUUM OPE COMPARATA	121
§ 1. De existentia corporum exteriorum per sensus externos certificata	121
§ 2. De qualitibus corporum	130
ART. III. DE CERTITUDINE ACQUISITA PER AUCTORITATEM	123
§ 1. Praenotiones	133
§ 2. De certitudine factorum per auctoritatem comparata	135
§ 3. De probabilitate ex motivo auctoritatis	138
ART. IV. DE CERTITUDINE JUDICIORUM ANALYTICORUM IMMEDIATORUM EX IDEIS HAUSTA	141
§ 1. Notiones praevisae. — Status quaestionis	141
§ 2. De valore objectivo idearum	144
§ 3. De certitudine judiciorum analyticorum immediatorum	147
§ 4. De judiciis syntheticis a priori. Exponitur et refutatur systema Kantii	148

SECTIO II.

DE AMPLIFICATIONE COGNITIONUM CERTARUM.

ART. I. DE RATIOCINIO	152
ART. II. DE INDUCTIONE	156
§ 1. Notiones. — Varias quaestiones	156
§ 2. Inductione incompleta acquiri potest notitia certa legis physicae	158

	Pag.
ART. III. DE UNIVERSALIBUS	160
§ 1. Status quaestionis	160
§ 2. Rejiciuntur falsae sententiae de universalibus	163
§ 3. Stabilitur vera sententia	167
ART. IV. DE SCIENTIA ET DE METHODO	172
§ 1. De scientia	172
§ 2. De methodo	174

CAPUT IV.

DE ULTIMO CERTITUDINIS MOTIVO.

§ 1. Status quaestionis	178
§ 2. Rejiciuntur falsae sententiae	181
§ 3. Ostenditur evidentiam objectivam esse ultimum motivum	184

ONTOLOGIA.

PRAENOTIONES	190
------------------------	-----

ONTOLOGIAE PARS PRIMA.

DE ENTE EJUSQUE PROPRIETATIBUS.

CAPUT I.

DE ENTE.

ART. I. DE CONCEPTU ENTIS	191
I. De unitate conceptus entis ut sic	192
II. Definitio entis	192
III. De habitudine conceptus entis ad ceteros conceptus	193
ART. II. DE COGNOSCIBILITATE ET DE CHARACTERIBUS ENTIS SEU ESSENTIAE	196
§ 1. De cognoscibilitate essentialium	196
§ 2. De characteribus essentialium	198
ART. III. DE POSSIBILITATE	201
§ 1. De potentia et actu	201

	Pag.
§ 2. De possibilium discrimine a nihilo	203
§ 3. De ratione proxima possibilitatis	203
§ 4. De ultimo fundamento possibilium	206
ART. IV. DE DISTINCTIONE INTER ESSENTIAM FINITAM EJUSQUE EXISTENTIAM	208
§ 1. Exponitur quaestio	208
§ 2. Resolvitur quaestio	209
ART. V. DE PRINCIPIIS QUAE EX NOTIONE ENTIS IMMEDIATE EFFLORESCUNT	211
APPENDIX.	
DE ENTE RATIONIS	213
CAPUT II.	
DE PROPRIETATIBUS ENTIS.	
ART. I. DE UNITATE TRANSCENDENTALI ENTIS	214
§ 1. De unitate quae entibus competit	214
§ 2. De principio individuationis	216
§ 3. De distinctione	219
ART. II. DE VERITATE TRANSCENDENTALI ENTIS	223
§ 1. De conceptu veri et falsi	223
§ 2. De veritate et de falsitate ontologica	225
§ 3. De veritate et de falsitate logica	228
ART. III. DE BONITATE TRANSCENDENTALI ENTIS	232
§ 1. De bono	232
§ 2. De malo	234

ONTOLOGIAE PARS SECUNDA.

DE DECEM CATEGORIIS.

CAPUT III.

DE SUBSTANTIA ET DE HYPOSTASI.

ART. I. DE SUBSTANTIA	237
§ 1. Notio substantiae	237
I. Conceptus substantiae et accidentis	238

	Pag.
II. Vindicatur valor objectivus conceptus substantiae	239
III. Falsae notiones substantiae	241
§ 2. Divisio et proprietates substantiae	242
ART. II. DEFINITIO ESSENTIALIS HYPOSTASEOS	244

CAPUT IV.

DE ACCIDENTIBUS.

ART. I. DE ACCIDENTIBUS IN GENERE	247
ART. II. DE ACCIDENTIBUS ABSOLUTIS	248
§ 1. Notiones	248
§ 2. De distinctione reali accidentium absolutorum a substantia	250
§ 3. De permanentia accidentium absolutorum seor- a substantia	252
§ 4. De qualitate	254
ART. III. DE ACCIDENTIBUS RESPECTIVIS	257
§ 1. De relationibus in genere	257
§ 2. De relatione similitudinis	259

CAPUT V.

ART. I. DE CAUSIS IN GENERE	261
ART. II. DE CAUSA EFFICIENTE	262
§ 1. Definitio, divisio, elementa causalitatis efficientis	262
§ 2. De principio rationis sufficientis. — De principio causalitatis. — De valore objectivo conceptus causae	265
§ 3. De causalitate entium creatorum	267
§ 4. De causis per se subordinatis	269
§ 5. Quomodo specificentur actiones et potentiae	271
§ 6. De distinctione actionis et potentiae a natura	272
ART. III. DE CAUSALITATE FINALI	274
§ 1. Definitio et divisio finis	274
§ 2. De iis quae propter finem agunt	276

ONTOLOGIAE PARS TERTIA.

DE ENTIIUM PERFECTIONIBUS.

CAPUT VI.

	Pag.
ART. I. DE FINITO ET DE INFINITO	278
§ 1. Notiones. — Quaestiones.	278
§ 2. De conceptu finiti et de conceptu infiniti	279
§ 3. De multitudina et magnitudine infinita	281
ART. II. DE NECESSARIO ET DE CONTINGENTE.	287
ART. III. DE ORDINE	287
ART. VI. DE PULCHRO	289

COSMOLOGIA.

PRAENOTIONES	292
------------------------	-----

COSMOLOGIAE PARS PRIOR.

DE CORPORIBUS SINGULATIM . 294

CAPUT I.

DE ESSENTIA CORPORUM.

ART. I. STATUS CONTROVERSIAE	295
§ 1. Fundamenta controversiae	295
I. Descriptio corporis	295
II. Hypothesis Chemicorum	296
III. Hypothesis Physicorum	297
IV. Facta ordinis teleologici	299
§ 2. Exponuntur diversae de corporum essentia sententiae	300
I. Dynamismus et Atomismus	300
A. Dynamismus purus	300
B. Atomismus purus	302
C. Atomismus chemicus	303
II. Systema Aristotelicum	304
A. Dogmata communia omnibus scholasticis	304
B. Systema thomisticum	307
C. Systema Suarezii	309

	Pag.
ART. II. CRISIS DYNAMISMI ET ATOMISMI	309
§ 1. Crisis dynamismi	309
§ 2. Crisis atomismi	312
ART. III. DE SYSTEMATE PERIPATETICO	315
§ 1. Ostenditur moleculam corpoream esse substantiam proprie unam	316
§ 2. Substantiae corporeae constant ex materia prima et forma substantiali	320

CAPUT II.

DE PROPRIETATIBUS CORPORUM.

ART. I. DE QUANTITATE	327
§ 1. Notiones. — Quaestiones variae	327
§ 2. De partibus et de divisibilitate continui	330
§ 3. De impenetrabilitate	332
ART. II. DE VIRIBUS CORPORUM	333
§ 1. Corpora pollent vi generandi formas substantiales	333
§ 2. Quaedam vires ex essentia corporis emergunt	334
§ 3. De necessitate et contingentia legum physicarum	336

CAPUT III.

DE ACCIDENTIBUS CORPORUM.

ART. I. DE QUALITATIBUS CORPORUM	339
ART. II. DE MOTU ET DE UBICATIONE CIRCUMSCRIPTIVA	342
§ 1. De nisu ratione cuius corpora moventur	343
§ 2. De distinctione ubicationis circumscriptivae a substantia, quantitate et extensione locali	344
ART. III. DE CONDENSATIONE ET RAREFACTIONE	344

CAPUT IV.

DE INTERNA FINALITATE CORPORUM . 345

COSMOLOGIAE PARS POSTERIOR.

DE COMPLEXU CORPORUM SEU DE MUNDO.

CAPUT V.

	Pag.
DE INDOLE MUNDI	348
§ 1. De ordine mundi	349
§ 2. De unitate mundi	351

CAPUT VI.

DE HIS QUAE AD EXTENSIONEM ET AD MOTUM CORPORUM CONSEQUUNTUR.

ART. I. DE SPATIO	352
§ 1. De natura spatii	352
§ 2. De loco et de vacuo	359
ART. II. DE TEMPORE	360
§ 1. De duratione et de tempore	360
§ 2. De tempore absoluto	363

CAPUT VII.

DE PANTHEISMO.

§ 1. Status questionis	364
§ 2. Refutatur Pantheismus	366

CAPUT VIII.

DE ULTIMA CAUSA EFFICIENTE ET ORDINANTE MUNDI.

ART. I. DE CREATIONE MUNDI	371
§ 1. De conceptu creationis	372
§ 2. De possibilitate creationis	373
§ 3. Mundum solius creationis beneficio existere posse ostenditur	376
§ 4. De tempore creationis	377
I. An mundus sit necessario ab aeterno creatus	377
II. An possibilis sit creatio ab aeterno	380
ART. II. DE ULTIMA CAUSA ORDINANTE MUNDI	385

CAPUT IX.

DE ULTIMA CAUSA FINALI MUNDI	390
--	-----

CAPUT X.

DE PERFECTIONE MUNDI	394
--------------------------------	-----

NUEN
LIOTECA